T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLÂM TARİHİ VE
SANATLARI ANABİLİM DALI

XIX. YÜZYILDA OSMANLI-RUSYA TİCARİ MÜNASEBETLERİ

(DOKTORA TEZİ)

122770

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

122770

Hazırlayan
Murat FİDAN

Danışman
Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT

SAMSUN 2002

T.C.
Ondokuz Mayıs Üniversitesi

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü'ne

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı'nda DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

Üye:.....

Onay
Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

/03/2008

Prof. Dr. Mehmet DAĞ

Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇ KAPAK
ONAY
İÇİNDEKİLER
TOBLOLAR LİSTESİ
GRAFİKLER LİSTESİ
ÖNSÖZ
KISALTMALAR

GİRİŞ

1. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA METODU.....1
2. XIX. YÜZYILA KADAR SANAYİ VE TİCARETİN GENEL SEYRİ.....5
2.1. Ticaret Kavramı.....5
3. SANAYİ ÖNCESİ YAŞANAN İKTİSADİ SÜREÇLER.....8
4. SANAYİ DEVRİMİ VE TİCARET.....12
4.1. Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme ve Ticaret.....16
4.2. Rusya Devleti'nde Sanayileşme ve Ticaret.....22

I. BÖLÜM
XVIII. YÜZYILIN SONLARINA KADAR OSMANLI-RUSYA İLİŞKİLERİNDE SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1. RUSYA'NIN KARADENİZ'E YÖNELMESİ.....25
1.1. Rusların Kiyef Knezliği Döneminde Bizans ve İştanbul'a Olan İlgisi.....25
2. KARADENİZ'İN TÜRK GÖLÜ OLUŞU.....28
2.1. Osmanlı Devletinin Karadeniz Politikası.....30
3. ÇAR PETRO İLE BAŞLAYAN YENİ DÖNEM.....35

4. KARADENİZ'İN TİCARETE AÇILMASI VE OSMANLI DEVLETİNİN TİCARET POLİTİKASI.....38
4.1. Mevcut Ticaret Politikasının Genel Esasları.....42
4.2. XVIII. Yüzyılın Sonlarında Ticaret Politikasındaki Değişiklikler.....44
4.3. Rusya'nın Osmanlı Devleti İle Ticaret Yapma Girişimleri.....46
4.4. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Antlaşmalarında Ticaret.....47
4.4.1. İstanbul Antlaşması.....48
4.4.2. Purut Antlaşması.....48
4.4.3. Belgrat Antlaşması.....49
4.4.4. Küçük Kaynarca Antlaşması.....50
4.4.5. Aynalıkavak Tenkihnamesi.....51
4.4.6. 1783 Ticaret Muahedesi.....52

II. BÖLÜM
XIX. YÜZYILDA OSMANLI-RUSYA TİCARİ İLİŞKİLERİNİN GENEL SEYRİ

1. XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARET.....60
2. OSMANLI-RUSYA DEVLETLERİ ARASINDA YAPILAN TİCARET ANTLAŞMALARI.....62
2.1. 1829 Edirne Antlaşmasının Ticarete Dair 7. Maddesi.....62
2.2. 1846 Ticaret Antlaşması.....64
2.3. 1862 Ticaret Antlaşması.....70
2.4. Ticaret Antlaşmaları İle İlgili Genel Bir Değerlendirme.....73
3. GERÇEKLEŞEN TİCARETİN UYGULANIŞI.....75
3.1. Deniz Ticareti.....75
3.1.1. Osmanlı Devletinin Rusya'dan Gerçekleştirdiği İthalat.....77
3.1.2. Osmanlı Devletinin Rusya'ya Yaptığı İhracat.....136
3.1.3. Boğazlardan Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri.....189

3.1.3.1. Akdeniz Tarafına Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri....189
3.1.3.2. Karadeniz Tarafına Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri....195
3.2. Kara Ticareti....201
3.2.1. Ticaret Yolları....202
3.2.2. Rusyalı Tüccarların Osmanlı Memleketlerinde Ticaret İçin Gittikleri Yerler....203
3.2.3. Osmanlı Memleketlerinde Ticaret Yapan Tüccarların Adetleri....204

III. BÖLÜM
TİCARETE KONU OLAN MALLARIN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İTHALATA KONU OLAN ÜRÜNLER....211
1.1. Hububat ve Bakliyat Ürünleri....211
1.2. Tekstil Ürünleri....215
1.3. Hayvani Ürünler....218
1.4. Baharat, Boya ve Şeker Ürünleri....223
1.5. Orman ve Maden Ürünleri....225
2. İHRACATA KONU OLAN ÜRÜNLER....228
2.1. Meyve Ürünleri....228
2.2. İçecek ve Sıvı Ürünler....235
2.3. Baharat, Boya ve Şeker Ürünleri....237
2.4. Tekstil Ürünleri....241
SONUÇ....245
KAYNAKÇA....250
TİCARİ TERİMLER SÖZLÜĞÜ....260
EKLER....265
EK 1- 1783 Tarihli Ticaret Antlaşması....265
EK 2- 1829 Tarihli Edirne Antlaşmasının Ticarete Dair 7. Maddesi....282
EK 3- 1846 Tarihli Ticaret Antlaşması....284
EK 4- 1862 Tarihli Ticaret Antlaşması....291

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo (1) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya'dan ithal edilen malların aylara göre listesi.....77
Tablo (2) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'dan ithal edilen malların aylara göre listesi.....100
Tablo (3) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya'dan getirilen malların aylara göre listesi.....116
Tablo (4) 1829-1838 tarihleri arasında Rusya'dan getirilen malların aylara göre listesi.....129
Tablo (5) Rusya mahsulü ürünler ile boğazlardan geçiş yaparak Osmanlı memleketlerine giden Rusya gemilerinin yıl ve aylara göre listesi.....134
Tablo (6) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen malların aylara göre listesi.....139
Tablo (7) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen malların aylara göre listesi.....154
Tablo (8) 1823-1829 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen malların aylara göre listesi.....167
Tablo (9) 1830-1838 tarihleri arasında Rusya'ya yapılan ihraç mallarının aylara göre listesi.....184
Tablo (10) Osmanlı mahsulü ürünler ile boğazlardan geçiş yaparak Rusya memleketlerine giden Rusya tüccar gemilerinin yıl ve aylara göre listesi.....187
Tablo (11) 1800-1806 tarihleri arasından Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yaparak Akdeniz'e giden Rus tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....190
Tablo (12) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yaparak Akdeniz'e giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....191
Tablo (13) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....192
Tablo (14) 1831-1836 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....194
Tablo (15) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....196
Tablo (16) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....197
Tablo (17) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....198
Tablo (18) 1831-1837 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi.....199
Tablo (19) 1800-1806 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....204

Tablo (20) 1812-1818 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....205
Tablo (21) 1823-1827 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....206
Tablo (22) 1829-1836 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....207
Tablo (23) 1846-1856 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....208
Tablo (24) 1860-1864 tarihleri arasında Osmanlı Devletinde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi.....209
Tablo (25) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....211
Tablo (26) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....213
Tablo (27) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1823-1830 yıllarında ton cinsinden değerleri.....215
Tablo (28) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....216
Tablo (29) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....217
Tablo (30) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri.....217
Tablo (31) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....218
Tablo (32) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....220
Tablo (33) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri.....221
Tablo (34) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....223
Tablo (35) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....224
Tablo (36) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri.....224
Tablo (37) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....225
Tablo (38) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....226
Tablo (39) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri.....227
Tablo (40) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....229
Tablo (41) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1812-1818

yıllarında ton cinsinden değerleri.....231

Tablo (42) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri.....233
Tablo (43) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....235
Tablo (44) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....236
Tablo (45) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri.....236
Tablo (46) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....238
Tablo (47) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....238
Tablo (48) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri.....240
Tablo (49) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri.....241
Tablo (50) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri.....242
Tablo (51) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri.....243

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

GRAFİKLER LİSTESİ

Grafik (1) 1800-1806 yılları arasında gelen malların toplam değerlerinin değişim hareketi.....97
Grafik (2) 1800-1806 yılları arasında ithal edilen bazı ürünlerin hareketi.....98
Grafik (3) 1812-1818 yılları arasında gelen malların toplam değerlerinin değişim hareketi.....114
Grafik (4) 1812-1818 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....115
Grafik (5) 1823-1827 yılları arasında ithal malların toplam değerlerinin değişim hareketi.....128
Grafik (6) 1823-1827 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....128
Grafik (7) 1829-1803 yılları arasında ithal edilen ürün hareketi.....132
Grafik (8) 1830-1838 yılları arasında yük miktarları belli olmayan ve Rusya'dan Osmanlı Memleketlerine gelen gemi miktarlarının hareketi.....133
Grafik(9) Boğazlardan Akdeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre hareketi.....135
Grafik (10) *1800-1806 yılları arasında ihraç edilen malların toplam değerlerinin değişim hareketi*.....152
Grafik (11) 1800-1806 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....153
Grafik (12) 1812-1818 yılları arasında ihraç edilen malların toplam değerlerinin değişim hareketi.....166
Grafik (13) 1812-1818 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....167
Grafik (14) *1823-1829 yılları arasında ihraç edilen malların toplam değerlerinin değişim hareketi*.....182
Grafik (15) 1823-1829 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....183
Grafik (16) 1830-1838 yılları arasında yük miktarları belli olmayan ve Rusya'dan Osmanlı Memleketlerine gelen gemi miktarlarının hareketi.....186
Grafik(17) Boğazlardan Akdeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre hareketi.....188
Grafik (18) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....191
Grafik (19) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....192
Grafik (20) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....193
Grafik (21) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....194
Grafik (22) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....196
Grafik (23) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara

göre değişim hareketi.....197
Grafik (24) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....199
Grafik (25) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi.....200
Grafik (26) 1800-1806 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi.....205
Grafik (27) 1812-1818 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim Hareketi.....206
Grafik (28) 1823-1827 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi.....207
Grafik (29) 1829-1836 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi.....208
Grafik (30) 1846-1856 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi.....209
Grafik (31) 1860-1864 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi.....210
Grafik (32) 1800-1806 yılları arasında ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinden bazılarının değişim hareketi.....213
Grafik (33) 1812-1818 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....214
Grafik (34) 1800-1806 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....230
Grafik (35) 1823-1829 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....232
Grafik (36) 1812-1818 tarihleri arasında bazı malların yıllara göre değişim hareketi.....234

ÖNSÖZ

Ülkemizde Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilişkiler üzerine yapılan çalışmalar daha ziyade siyasi ve askeri tarih üzerine yoğunlaşmıştır. İki devlet arasındaki ticari tarih üzerine yapılan araştırmalar ise kısır kalmıştır. Biz, *XIX. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Ticari Münasebetleri* adlı konuyu seçerek tarihimizin az işlenen bir yönünde çalışmayı tercih ettik.

XV. yüzyılda ticari kaygıların ön planda olduğu bir düzeyde başlayan Osmanlı-Rusya ilişkileri, zamanla gelişerek devam etmiştir. İki devletin memleketleri arasında gerçekleştirilen ticaret daha ziyade Karadeniz'in ve boğazların kullanılması ile yapılmıştır.

Coğrafyanın bölgelere göre farklılıklar göstermesi ve her zaman her yerde aynı cömertlikte olmamasından dolayı ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanması çerçevesinde başlayan ticaret, zamanla ortaya çıkan değişikliklere bağlı olarak Avrupalı devletlerde de olduğu gibi Rusya'nın Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde siyaseti ve buna bağlı olarak askeri kararları etkileyen bir konuma gelmiştir. XIX. yüzyıl boyunca iki devlet ilişkilerinde karşılaşılan birçok savaşların sebepleri arasında Rusya'nın ticari kaygılarını görmemiz mümkündür. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında görülen savaşlara rağmen ticari ilişkilerin varlığı devam etmiştir. Batılı tarihçiler kendi kaynaklarına dayanarak iki devlet arasında ortaya çıkan gelişmeleri incelemişlerdir.

Ülkemizdeki çalışmalarda ise konunun belli bir yönü üzerinde durulmuş veya konu yüzeysel olarak ele alınmıştır. Biz çalışmamızda, bu eksikliklere bağlı olarak Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan antlaşmalar çerçevesinde gerçekleşen ticareti ve ticari verileri incelemeye çalıştık. İki devlet arasındaki ithalat ve ihracat, bunlara konu olan ürünler, bu ürünlerin değerleri, Rus tüccarların Osmanlı memleketlerindeki kara ticareti çalışmamızın konularını oluşturmuştur.

Araştırma konumuzu mevcut çalışmalardan da yararlanarak arşiv kaynaklarına dayalı olarak incelemeye çalıştık. Bununla birlikte her ne kadar tez konumuzu XIX. yüzyıl zaman dilimi olarak belirledikse de araştırma konumuzun verimliliği ve anlaşılabilirliğini sağlamak üzere çalışmamızı sınırlandırmak zorunluluğu ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda çalışmamızda ağırlıklı olarak XIX. yüzyılın ilk yarısına ait ithalat ve ihracat verilerini ihtiva eden Rusya Ahkam Defterlerinin kapsadığı veriler kullanılmıştır. Buna göre Osmanlı Devletinin Rusya'dan ithalatına konu olan Rusya

mahsulü ürünlerin, öncelikli olarak İstanbul'un daha sonra ise Akdeniz'de bulunan Osmanlı memleketlerinin ihtiyacının karşılanması için kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı Devletinin Rusya'ya olan ihracatının ise Akdeniz'de bulunan Osmanlı memleketlerinden veya İstanbul üzerinden gerçekleştiği gözlenmiştir. Karadeniz sahillerinde bulunan Osmanlı limanlarının hem ithalat hem de ihracat için kullanılmadığı görülmektedir.

İki devlet arasındaki ticaret antlaşmalarına bağlı olarak gerçekleşen ithalat ve ihracatın, Osmanlı Devletinin klasik ticaret politikalarına uygun olarak gerçekleştiği dikkati çekmektedir.

Araştırmanın bu aşamaya gelmesinde büyük emeği geçen danışman hocam Prof. Dr. Osman ZÜMRÜT'e içtenlikle teşekkürü bir borç bilirim. Ayrıca araştırma konusunun tespiti, planlanması ve hazırlanması sırasında yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Mustafa ÖZTÜRK'e ve Doç. Dr. Nedim İPEK'e, özel kütüphanesinden yararlanma imkanı tanıyan Prof. Dr. Mustafa Zeki TERZİ'ye ve Yrd. Doç. Dr. Göknur GÖĞEBAKAN'a minnettarlığımı belirtmek istiyorum.

Murat Fidan

Samsun-2002

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
A.Ü.S.B.F.D.	: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
B.T.T.D.	: Belgelerle Türk Tarihi Dergisi
bkz.	: Bakınız
c.	: Cilt
Çev.	: Çeviren
Enfor.	: Enformasyon
Gnl.	: Genel
Haz.	: Hazırlayan
İ.A.	: İslam Ansiklopedisi
İ.T.E.D.	: İslam Tetkikleri Enstitüsü
İ.Ü.E.F.	: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.Ü.İ.F.D.	: İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi
M.E.B.	: Milli Eğitim Bakanlığı
Müdr.	: Müdürlüğü
O.D.T.Ü.	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi
O.D.T.Ü.G.D.	: Ortadoğu Teknik Üniversitesi Gelişme Dergisi
S.B.F.D.	: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi
T.D.A.D.	: Türklük Dünyası Araştırmaları Dergisi
T.E.D.	: Tarih Enstitüsü Dergisi
T.T.K.	: Türk Tarih Kurumu
y.y.	: Yüzyıl
Yay.	: Yayınlayan

GİRİŞ

1. KAYNAKLAR VE ARAŞTIRMA METODU

Osmanlı Devleti'nin Kuzey komşusu olan Rusya ile ilişkileri, çok çeşitli aşamalardan geçmiştir. Birçok savaşlar birbirlerini izlemiş, Avrupa'daki devletler de bu savaşlardan etkilenmişlerdir. Kuvvetler dengesi zaman zaman değişiklikler göstermiş ve nihayet bu dengeler, tarihin akışı içerisinde Osmanlı-Rusya ilişkilerine göre şekillenmiştir.

Dünya politikasında, Karadeniz'in özellikle boğazların stratejik önemini ön plana çıkaran Osmanlı-Rusya ilişkileri ve bu ilişkilerin izlediği çizgi, yüzyıllar boyunca sadece Doğu ve Güneydoğu Avrupa'yı değil aynı zamanda Avrupa'nın bütününü ilgilendiren kapsamlı ve önemli bir tarih dilimini oluşturmuştur. Osmanlı Devleti'nin bulunduğu jeo-stratejik konum itibarı ile ticaret yollarının kesiştiği merkez durumunda bulunması, Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın siyasi ve ticari anlamda hep ilgisini çekmiştir.

XV. yüzyılda ticari ve siyasi nedenlerden dolayı başlayan Osmanlı-Rusya ilişkileri, XVIII. yüzyıla girerken daha önceki yüzyıllara kıyasla farklı bir süreç içerisine girmiştir. Bu yeni dönem aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Batılı devletlere karşı askeri ve siyasi yönden savunmaya geçtiği zamanın başlangıcını teşkil etmiştir. Bu çerçevede XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren büyük bir imparatorluk haline gelen Rusya, bu durumun devamının ekonomik kalkınma ile olacağını görmüş ve ticaretinin gelişmesine büyük önem vermiştir.

Sanayi devrimini uyguladığı politikalar ile Osmanlı Devleti'nden önce ekonomik yapısına adapte eden Rusya, gelişen sanayisi ve zengin hububat kaynaklarını kullanarak ekonomik kalkınmasını gerçekleştirmek istemiştir. Bu amaç doğrultusunda Rusya, Karadeniz'in Kuzey kıyılarını ele geçirerek buralarda çeşitli limanlar kurmuş ve bu limanların ticari açıdan gelişmesine yönelik diğer devletlere Karadeniz'de kendi bayrağı ile ticaret yapma imkanı tanımıştır.

Rusya'ya ekonomik kalkınmasında yardımcı olacak diğer önemli unsur ise, Osmanlı Devleti'nin uyguladığı klasik ticaret politikaları çerçevesinde ihtiyaç duyduğu ürünleri ithal etme yoluna gitmesi olmuştur. Nitekim Rusya'nın XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti ile ticaret yapabilme girişimleri olmuş, ancak bu girişimler XVIII.

yüzyılın sonlarına doğru geniş manada elde edebildiği ticari haklar ile mümkün olmuştur. Rusya, Osmanlı Devleti ile ticaretini daha ziyade, deniz ticareti bakımından önemini tarih boyunca kaybetmeyen Karadeniz üzerinden yapmıştır.

XIX. yüzyıla gelindiğinde Rusya, Osmanlı Devleti ile imzaladığı ticaret antlaşması çerçevesinde hem ithalat hem de ihracat boyutunda ticaret yapmıştır. Bu ticari ilişkiler, araya giren savaşlar ile kesilse de savaşın bitiminde artarak devam etmiştir.

Konunun takdimi çerçevesinde özetlemeye çalıştığımız Osmanlı-Rusya ilişkilerinin kısmi de olsa ticari boyutunu ortaya koyma hedefi olan bu çalışmada, siyasi tarihten daha ziyade ticari tarih üzerinde durulmuştur. Böylece Osmanlı-Rusya ilişkilerinde savaşlarla birlikte ön plana çıkan siyasi tarihin arka planında kalan ticari ilişkilerin tespit edilmesi ve bu ilişkilerin sınırlı da olsa boyutlarının ortaya konulması amaçlanmıştır.

Rusya'nın Osmanlı Devleti ile XV. yüzyıldan itibaren kurmaya çalıştığı ticari ilişkilerin, XIX. yüzyıl içindeki seyri tez konumuzu oluşturmaktadır. Bu çerçevede tez çalışmamızda ticaret ve XIX. yüzyıla kadarki ticarette meydana gelen değişiklikler giriş bölümünün konusunu oluşturmuştur. Rusya'nın devlet olarak tarih sahnesine çıkışı ve Osmanlı Devleti ile olan siyasi ve askeri ilişkilerindeki ticari boyut I. bölümde ortaya konulmaya çalışılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ithalat ve gene bu devlete gerçekleştirmiş olduğu ihracat, tez çalışmamızın II. ve III. bölümünü oluşturmaktadır.

Zaman bakımından XIX. yüzyılla sınırlı olan konu, mekan olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya ile arasında ticarete konu olan ürünlerin getirildiği bu devletlerin memleketleri ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca incelenen zaman dilimine ait arşiv kaynakları üzerinde yapılan çalışmalar sonucunda ortaya çıkan çok zengin ve detaylı veriler, çalışmada kullanılan arşiv kaynaklarının sınırlandırılması zorunluluğunu ortaya çıkartmıştır. Buna bağlı olarak, ortaya konulan verilerin daha sağlıklı bir biçimde bilim dünyasına kazandırılması ve konuyla ilgili diğer Osmanlı arşiv kaynaklarının ayrı ayrı birer araştırma konusu olacak kadar zengin veriler içermesi nedeniyle konu, diğer arşiv kaynaklarına da değinilmekle birlikte, Rusya Ahkam defterlerinin kapsadığı veriler ile sınırlandırılmak zorunda kalınmıştır.

Araştırmaya konu olan dönemle ilgili olarak çalışmamızda başta Osmanlı arşivlerinden, klasik kaynaklardan ve tetkik eserlerden yararlanılmıştır. Bu çerçevede öncelikli olarak, Başbakanlık Osmanlı Arşivinde "*Düvel-i Ecnebiye Defterleri*" arasında bulunan ve XIX. yüzyılda Rus tüccarlara Osmanlı memleketlerinde ticaret yapabilmeleri için divan-ı hümayundan çıkan emirlerin toplandığı hükümleri içeren *Rusya Ahkam defterleri* incelenmiştir. Bu defterlerin bir tanesi "*Ahidnâme*", bir tanesi "*Nişan*" ve sekiz tanesi de "*Ahkam*" olmak üzere toplam on adettir. İlk defter 1701-1833 tarihleri arasını kapsayan "*Ahidnâme Defteri*", son defter de 1774-1903 tarihleri arasını kapsayan "*Nişan Defterleri*"dir. Çalışmamızda ağırlıklı olarak kullandığımız *88/6, 89/7, 90/8 ve 91/9 no'lu Rusya Ahkam defterleri*, konu ile ilgili dönemi kapsayan arşiv kaynakları olmuştur.

İncelediğimiz döneme ait Rusya Ahkam defterlerinden, Osmanlı memleketlerine Rus mahsulü ürün getiren ve Osmanlı memleketlerinden Osmanlı mahsulü ürünleri Rusya'ya götüren Rus tüccarlarına verilen izinlerden, Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan Rus tüccar gemilerine verilen izinlerden, Osmanlı memleketlerinde ticaret yapmak isteyen Rus tüccarlara verilen izinlerden yararlanılmıştır.

Bu çerçevede ticari verilerin elde edilmesinde yararlanılan 1800-1806 yıllarını kapsayan *88/6 no'lu Rusya Ahkam defteri*, 3 sayfası yazısız olmak üzere toplam 404 sayfadır. Bu defterde 1790 hüküm ve 726 suret bulunmaktadır. Bu yıllar arasında iki devlet arasında herhangi bir savaşın olmaması, tutulan kayıtların aralıksız olarak veriler içermesini sağlamaktadır. 1806-1818 yıllarını kapsayan *89/7 no'lu Rusya Ahkam defteri*, 18 sayfası yazısız olmak üzere toplam 278 sayfadır. Bu defterde 1344 hüküm ve 1038 suret bulunmaktadır. Bu defterde Kasım 1806 tarihinden itibaren başlayan kayıtlar Aralık ayına kadar devam etmektedir. Aralık 1806 tarihinde başlayan ve Mayıs 1812 tarihinde biten Osmanlı- Rusya savaşı, iki devlet arasındaki ticari ilişkileri de kesintiye uğratmıştır. Nitekim adı geçen Rusya Ahkam defterinde bu yıllar arasına ait herhangi bir kayıt bulunmamaktadır. Ekim 1812 tarihinden itibaren yeniden verilmeye başlayan izin kayıtları, Mart 1818 tarihine kadar aralıksız devam etmektedir.

1823-1830 yıllarını kapsayan *90/8 no'lu Rusya Ahkam defteri*, 52 sayfası yazısız olmak üzere toplam 300 sayfadır. Bu defterde 1181 hüküm ve 644 suret bulunmaktadır. Yunan isyanlarına bağlı olarak iki devlet arasında Mart 1818 tarihinde

kesilen ticari ilişkiler ancak Mayıs 1823 yılından itibaren yeniden başlamıştır. Rum asiler yüzünden iki devletin Nisan 1828 tarihinde savaşmasına kadar devam eden kayıtlar, savaş nedeniyle yeniden kesilmektedir. Kasım 1829 tarihinde yeniden tutulmaya başlanan kayıtlar, Temmuz 1830 tarihine kadar devam etmektedir. 1830-1899 yıllarını kapsayan *91/9 no'lu Rusya Ahkam defteri*, 241 sayfası yazısız olmak üzere toplam 456 sayfadır. Bu defterde 1319 hüküm ve 1015 suret bulunmaktadır. Ağustos 1830 tarihinden başlayan kayıtlar aralıklarla 1899 yılına kadar devam etmektedir.

Başbakanlık Osmanlı Arşivinde bulunan *Hatt-ı Hümayunlar, Cevdet tasnifi*nde bulunan İktisat tasnifinden belgeler, *İzn-i Sefine defteri* konumuzla ilgili olarak yararlandığımız diğer arşiv belgeleri arasında bulunmaktadır. Yararlanılan bu arşiv belgelerinin numaraları kaynakça kısmında ayrıntılı olarak verilmiştir.

Çalışmamızda konumuzla ilgili olarak siyasi ve askeri konular hakkında oldukça ayrıntılı bilgiler içeren ancak iktisadi konularla ilgili çok az ve dolaylı yollardan bilgiler bulunan vekayinamelerden de istifade edilmeye çalışılmıştır. Siyasi ve iktisadi konularda faydalandığımız *Âli Tarihi*, *Tarih-i Cevdet*, *Netayicü'l- Vuku'at* bu tür eserler arasında bulunmaktadır. Ayrıca Münir Aktepe tarafından yayınlanan *Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Seyahatnamesi* konu ile ilgili yararlanılan seyahatname olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile olan siyasi ve askeri ilişkileri hakkında birçok tarihçi konuyla doğrudan ilgili çeşitli makaleler ve kitaplar hazırlamıştır. Ancak inceleyebildiğimiz kadarı ile iki devlet arasında gerçekleşen ticaret hakkında, bu durum tam tersi olarak karşımıza çıkmaktadır. Konu ile doğrudan ilgili daha ziyade makale düzeyinde çalışmalar bulunmaktadır. Bu çerçevede çalışmamızda konumuzla ilgili olarak başta Cemal Tukin, Akdes Nimet Kurat, İdris Bostan, Kemal Beydilli, Mübahat Kütükoğlu ve Halil İnalcık'ın çalışmalarından oldukça istifade ettik. Yabancı araştırmacılardan başta Fernand Braudel olmak üzere Charles Issawi, Staford Sahw'un çalışmalarından oldukça faydalanılmıştır. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsünde Osman Köse tarafından hazırlanan *Osmanlı Rus Münasebetleri-I* isimli yüksek lisans ve *1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)* isimli doktora çalışmalarından da oldukça faydalanılmıştır.

2. XIX. YÜZYILA KADAR SANAYİ VE TİCARETİN GENEL SEYRİ

2.1. Ticaret Kavramı

İktisadi olayların doğması ve gelişmesinde, tabiat şartlarının derin izlerini görmek mümkündür.[1] Tabiatın bir parçası olarak değişik coğrafyalarda yaşayan insanlar, coğrafyanın bölgelere göre farklılıklar göstermesi ve her zaman her yerde aynı cömertlikte olmamasından etkilenmişlerdir. Bu çerçevede iktisadi hayat, tabii çevrenin sürekli izlerini taşımakta ve çevreyi gözönünde bulundurmadan gerçekleşen ekonomik olayları kavramak mümkün olamamaktadır.[2]

Belirli bir coğrafya ve iklim kuşağında yaşayan insanlar, her şeyin her yerde yeterli miktarda ve oranda bulunmamasından dolayı bütün ihtiyaçlarını bulundukları yerde karşılayamamaktadırlar. Bu nedenle başka iklim ve coğrafyada yaşayan insanların ürünlerine ihtiyaç duymuşlardır. Bu ihtiyaçların karşılanmaya çalışılması ile tarihte ilk mübadele/değiş-tokuş yani ticaret doğmuştur.[3]

Önceleri bizzat üreticiler arasında yapılan mübadele, zamanla bir aracıyı gerektirmiştir. Doğanın farklılaştırdığı çeşitli üretim bölgelerinin birbirlerine uzaklığı özellikle bu aracıyı zorunlu kılıyordu. İnsanlar arasında doğan bu iş bölümüne ticaret, bu işi gerçekleştirene ise tüccar denmiştir.[4] Dilimizde de kullanılan ticaret, Arâmî aslından Arapça'ya geçmiştir.[5] Alışveriş anlamında kullanılan ticaret, ucuza alıp pahalıya satarak aradaki farktan para kazanma işi olarak ifade edilebilir.[6] Diğer bir deyişle ticaret, satın alınan malı daha yüksek bir fiyatla satarak, bu satıştan, ister malı biriktirerek fiyatın yükselmesini beklemek, ister fiyatının daha yüksek olduğu başka bir memlekete götürmek suretiyle yapılmış olsun, serveti çoğaltma sanatı[7] olarak ifade edilmektedir.

Bundan ötürü ticaret, genelleşmiş değiştirme olarak tanımlanmaktadır. Böylesine genelleşmiş bir değiştirme olayında eşdeğerlilik ilişkileri, iki ürün yada iki ürün kategorisi için geçerli olmaktan çıkıp, sonsuz sayıda farklılaşmış ürünler için

---

[1] Haluk Cillov, **Türkiye Ekonomisi**, İ.Ü.İ.F. Yay., İstanbul 1972, s. 3; Dündar Sağlam, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara (tarihsiz), s. 3-4
[2] Ömer Celal Sarc, **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları**, İstanbul 1949, s. 2
[3] Mustafa Öztürk, **Tarih Felsefesi**, Elazığ 1999, s. 40-41
[4] Orhan Hançerlioğlu, **Ekonomi Sözlüğü, Ekonomi Terimleri**, İstanbul 1997, s. 404-405
[5] W. Heffenig, "Ticaret", **İ.A**, c.XII/I, İstanbul 1979, s. 257
[6] Orhan Hançerlioğlu, **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul 1994, s. 657
[7] İbn Haldun, **Mukaddime**, Çev. Zakir K. Ugan, İstanbul 1970, s. 354-371

geçerli olmuştur. Altın ve gümüşün genel eşdeğer, yani para olarak kullanılmaya başlanması da bu zorunluluğun sonucudur.[8]

Tarihi süreç içerisinde gelişen kültür çevrelerinde ticaret kapalı, müstakil ve hususi olarak gerçekleşmiştir. Fakat bu özelliklere rağmen ticaret ve mübadelede belirli bir ilişkiler silsilesi görülmektedir. Buna göre ticaret, üreticiden tüketiciye kadar uzanan taşıma, depolama, tezgahlama ve ambalaj işlemlerini kapsamakta ve bu işlemler üretkenliklerinden dolayı mala ek bir değer katmaktadır.[9] Ne var ki, tüccar kârı, daima bu değer farkının çok üstünde olmuştur. Bundan başka ticaretin gelişmesi, ticaret işini, ek değer yaratan bu işlemlerden de ayırmış ve bütünüyle üretken olmayan bir faaliyete dönüştürmüştür.

Ticaret, ilk çağlarda hediyeleşmek şeklinde veya sesiz ticaret şeklinde var olmuştur. Bu çok eski mübadele tipi, Eski Yunan'da, Firavunlar Mısır'ında, klasik Çin'de, Babil'de, Habeşistan'da, Orta Asya'da yüzyılla, bin yıllar öncesinden beri uygulana gelmiştir.[10]

İlk çağlarda dünya ticareti üç önemli bölgeyi kapsamaktaydı. Bu bölgeler, Doğuda Çin ve Orta Asya'daki Türk illeri, Güneyde Hindistan, Batıda ise Akdeniz ve çevresi olmuştur. Akdeniz ve Akdeniz memleketleri Dünya ticaretinin ağırlık merkezini oluşturmuştur. Doğu ile Batı arasındaki ticaretin gerçekleşmesinde Türkler, İranlılar ve Araplar; Akdeniz ticaretinin gerçekleşmesinde ise Fenikeliler, Yunanlılar ve Katarcalılar rol oynamıştır.

Dünya ticaretini oluşturan önemli bölgeler arasında gerçekleşen ticarette, ilk çağlarda üç değişik güzergah takip edilmiştir. Bunlardan ilkini Çin'den başlayıp Orta Asya üzerinden Akdeniz'e ulaşan ve daha ziyade bu güzergahta gerçekleşen ipek ticaretiyle ünlenen "ipek yolu" güzergahı oluşturmuştur. İkincisini ise Çin limanlarından başlayarak Hintçini ve Hindistan üzerinden Süveyş'e gelen ve daha ziyade baharat, ıtriyat ve kıymetli taşların ticaretinin gerçekleştiği "baharat yolu" güzergahı, diğerini ise İngiltere'nin güney batısından başlayan ve Cebelitarık boğazından Akdeniz havzasına gelen "kalay yolu" güzergahı oluşturmuştur.

---

[8] Altın ve gümüş karışımı olan ilk parayı ticaret hayatına Lidyalılar kazandırmıştır. Bu sayede ticaretin daha pratik hale gelmesi ve gelişimine katkıda bulunmuşlardır. Geniş bilgi için bkz. Veli Sevin, "Lidyalılar", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, c.II, İstanbul 1982, s. 257

[9] Fernand Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar II**, Çev. M.A. Kılıçbay, Ankara 1993, s. 15

[10] Braudel, **a.g.e.**, c.II, s. 142-143

İlkçağda doğu ile batı arsındaki ticaret dengesinin, doğunun lehine, batının ise aleyhine olması durumu, Hunların batıya gelmeleri ve bu sayede doğu ile batı arasında kurulan ilişkiler ile dengelenmiştir. Ortaçağda Roma İmparatorluğu'nun yıkılmasıyla birlikte kuzey ve orta Avrupa, dünya ticaretinin basamağını oluşturmuştur.

İlkçağda olduğu gibi Ortaçağda da insanlar arasında ticaret ve mübadele gerçekleşmiş, X. yüzyıla kadar İslam dünyası, Hıristiyan dünyası ile olan ticari ilişkilerini genellikle Azerbaycan, Kafkasya ve İtil (Volga) nehri üzerinden Rusya içlerine oradan da Baltık sahillerine uzanan ticari yollar aracılığıyla sürdürmüştür. Bu dönemde ipek, baharat, kıymetli taşlar, silahlar, kumaşlar, esirler gibi birçok ürün alım ve satımı giderek genişleyip umumileşmiştir.[11]

Doğu Avrupa ile Baltık sahilleri, bir yandan Müslüman tacirler, diğer yandan da Norman Varegler aracılığıyla İslam Dünyası, Hindistan, Çin ve Bizans'a bağlanmıştı. Bu ticari ilişkilerde Büyük Bizans Yolu denilen ve Fin Körfezi, Neva nehri, Ladoğa gölü, Volhow nehri, İlmen gölü, Lovat nehrinden karayolu ile Düne ve Dyneper nehrine oradan da Karadeniz'e ulaşan bir yolun yanı sıra İlmen gölüne kadar aynı yolu takiben Neste ve İtil nehirleri üzerinden Hazar denizine ulaşan bir başka yol da kullanılmaktaydı. Bu yolları takiben İslam Dünyası tüccarları ile buluşan Hıristiyan tüccarlar ticaret yapma imkanı bulmuş oluyorlardı.[12] Bu dönemde Bizans imparatorluğu ile Müslüman dünyası arasında canlanmaya başlayan ticaret, bölgede varolan ticaret yollarının canlılığını pekiştirmiştir. Ancak Türklerin Anadolu'ya gerçekleştirdikleri akınlar ve Anadolu'da ortaya çıkan Bizans-Türk mücadelesi nedeniyle ticaret ve ticaret yolları olumsuz yönde etkilenmiştir. Türklerin Anadolu'ya hakim olmalarıyla yeniden başlayan ticari faaliyetler, haçlı seferleri yüzünden bir sefer daha sekteye uğramıştır. XII. yüzyılın son yarısından itibaren bölgede asayişin sağlanması ile ticaretin canlandığı ve ticaret yollarının açıldığı görülmüştür. Bundan sonra doğu memleketleri ile değil, aynı zamanda batı memleketleri ile de ticaretin ve alışverişin başladığı görülmüştür.[13]

XVII. yüzyıl ile XVIII. yüzyılın ortası arasındaki dönem, ticaretin geliştiği ve ticari bir dünya için elverişli müesseslerin ortaya çıktığı bir dönem olmuştur. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında üretimde fabrika sistemine geçişle birlikte bu dönem sona

---

[11] Abdülkadir Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongreleri Bildirileri, 1-3 Haziran 1988**, Samsun 1990, s. 234

[12] Henri Pirenne, **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 1991, s. 26

[13] Yuvalı, "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", s. 234-239

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU DOKÜMANTASYON MERKEZİ

ermiştir. Batı, VIII. yüzyıldan 1683'te Viyana kuşatmasına kadar Avrupa sınırlarını zorlamış olan Müslüman ve Türkler tarafından Avrupa içlerine hapsedilmiş[14], ancak bu tarihten sonra hem Avrupa'da hem de dünyada denetimi ele almaya başlamıştır. Avrupa, ticaretini Yakın doğu kavşağının önemini kaybetmesine karşın Ümit Burnu yolunun bulunması(1498) ile Hint deniz yoluna[15], Amerika'nın keşfi (1492) ile de sömürgeleştirdiği kuzey ve güney Amerika'ya kaydırmıştır. Kısaca Batı, henüz fabrika sistemi ortaya çıkmadan, teknolojik, siyasi ve iktisadi egemenliğini ilan etme yoluna gitmişti.[16]

Yakın doğu kavşağının önemini kaybetmesine rağmen uzun zaman hacmini koruyan Doğu Akdeniz ticareti, Türklerin fetihleriyle birlikte askıya alınmış, ve yakın Akdeniz yolları terkedilmişti. Ancak Kızıldeniz ve Karadeniz hizmetlerini sunmaya devam etmişlerdir.[17] 1630'dan sonra, Avrupa'ya yönelik baharatın yolunun Atlantik'ten saptırılmasının kesinleşmesine rağmen ipek, kahve, pamuk ile boyanmış veya boyanmamış bezlerin ticareti bölgede canlanarak devam etmiştir.[18]

Tarihe konu olan ticâri ilişkilerin gerçekleşmesinde, farklı coğrafyalarda yaşayan insan topluluklarının münasebetleri ve ihtiyaçlarının karşılıklı olarak giderilmesi esası benimsenmiştir. Ayrıca bu ilişkilerde ticaretten elde edilecek kârların ülkenin kalkınmasında ve refah seviyesinin artmasındaki önemi de dikkate alınmıştır. Bundan dolayı bu insan toplulukları arasındaki ticâri münasebetler ile siyasi olaylar arasında sıkı bir ilişki dikkati çekmektedir. Bu nedenle ticâretin çoğunlukla siyasi olayların şekillenmesinde belirleyici bir rolü olmuştur dememiz mümkündür.

3. SANAYİ ÖNCESİ YAŞANAN İKTİSADİ SÜREÇLER

Günümüze kadar tedrici bir gelişim içinde olan ve insan hayatına sürekli etki eden ticaret, belirli süreçlerden geçerek şekillenmiştir. Bu süreçleri genel hatları ile tarım öncesi, tarım ve sanayi süreçleri olarak sıralamak mümkündür. Genel hatları ile

---

[14] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm** , c. I, s. 352
[15] W.Barthold-M.Fuat Köprülü, **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1977, s. 74
[16] Nathan Rosenberg-L.E. Birdzell, **Batı Nasıl Zengin Oldu: Endüstri Dünyasının Ekonomik Değişimi**, Çev. Erdal Güven, yayına hazırlayan Şule Kılıçarslan, İstanbul 1992, s. 55
[17] Bernard Lewis, "Osmanlı İmparatorluğunun İnhitatı Üzerine Bazı Düşünceler", **İ.T.E.D.**, III/2-4, İstanbul 1960, s. 168
[18] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**, c. III, s. 402

bu iktisadi süreçlerle ilgili birtakım teoriler ortaya konmuştur.[19] Şimdi ortaya konan bu teorileri aşağıda kısaca inceleyelim.

İktisadi süreçlerin gelişimi Obgurn ve Nimkoff'a göre, maddi kültürdeki yeni buluşlar, avcı cemiyetlerin, yeni iktisadi merhalelere doğru yol almalarına sebep olmuştur. Hayvanların ehlileştirilmesi, tarımın öğrenilmesi, iki büyük buluştur. Avcı klanların toprağa yerleşmesi ile çeşitli tarım kültürleri doğmuş, tarım hayatı ile birlikte küçük zanaatlar gelişmiş, bundan dolayı ise mübadele başlamıştır. Onlara göre bütün iktisadi ve sosyal gelişmeler, maddi kültüre bağlıdır.

Alman tarihçi okulunun üyelerinden ön plana çıkan List iktisadi süreci, iptidai vahşilik, çobanlık, ziraat, ziraat ve imalat, ziraat, imalat ve ticaret şeklinde; Bücher ise, içinde ürün mübadelesi yapılmayan ekonomi, yalnız kendi ihtiyaçları için üretimde bulunan ekonomi, doğrudan doğruya ürün mübadelesi, vasıtalı ürün mübadelesinde bulunan ekonomi şeklinde sıralamışlardır. List'e göre kriter, üretimin durumu ve şekli iken Bücher'in kriteri ise üretim ve tüketim arasındaki ilişkiye dayanmaktadır.

Amerikalı iktisat tarihçisi Gras iktisadi süreci, toplayıcılık ekonomisi, göçebelik ekonomisi, yerleşik köy ekonomisi, kasaba ekonomisi, metropolis ekonomisi olarak beş kısma ayırmaktadır.[20]

Rostow'a göre iktisadi süreç, geleneksel cemiyetler, hazırlık merhalesindeki cemiyetler, harekete geçme merhalesindeki cemiyetler, iktisadi olgunlaşma yolundaki cemiyetler, kitle tüketimi çağındaki cemiyetler olarak şekillenmektedir.

Rostow'un belirtmiş olduğu merhalelere karşı Marx ise, feodalizm, burjuva kapitalizmi, sosyalizm, komünizm merhalelerini ortaya koymuştur.[21]

Bütün bu teorilere dayanarak her toplumun, söz konusu safhalardan geçtiğini söylememiz mümkün değildir. Çünkü her ülkenin tarihi, sosyal ve iktisadi şartları birbirinden farklıdır. Bunlar ancak ideal tip olabilirler. Bunun dışında pür (sırf) sistemleri gerçek hayatta bulmak mümkün değildir. Bütün iktisadi sistemler belirli derecelerde olmak üzere karma özelliğe sahiptir.[22]

Yukarıda ortaya konan teorilerde de belirtildiği gibi, yerleşik tarım hayatına geçmeden önce, insanlar üretimde bulunmaksızın bitkileri toplayarak ve hayvanları

---

[19] Mehmet Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, İ.Ü.İ.F.yay., İstanbul 1973, s. 327
[20] Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, s. 330-341
[21] W.R. Rostow, **İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri**, Çev. E Güngör, İstanbul 1980, s. 15-215
[22] Eröz, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, s. 342

avlayarak yaşamışlardır. Dolayısıyla burada tam göçebe hayatı esas olmuştur. Bu devirden sonra ise, kısmen tarıma dayanan yarı göçebe bir hayat tarzı insanlığın hayatına egemen olmuştur.[23]

Yerleşik tarım hayatı, M.Ö. 8000 yıllarında eski dünyada (Dicle-Fırat bölgesinde) "*mümbit hilal*"de denilen Mısır, Suriye, Doğu Anadolu, Dicle-Fırat bölgesinden geçerek Asya'da İndus nehrine kadar devam eden bölgede başlamıştır. İnsanlık tarihini bu noktaya getiren süreç, her yerde binlerce senelik süreleri kaplayan tedrici bir gelişim şeklinde olmuştur. Bu süreç içerisinde insanlık göçebe hayattan yerleşik ziraat hayatına geçişi tamamlamıştır.[24] Bu dönemde ekonominin temelini ziraat oluşturmuştur. Ziraat sadece iaşenin değil, taşıdığı önemden dolayı, devlet ekonomisinin de temeli olmuştur. Çünkü ziraî mahsullerin sınırsız bir pazarı vardır.

Ziraî ekonomi denince, sadece toprağın işletilmesine dayalı bir ekonomi akla gelmemelidir. Toprak esas olmakla birlikte, toprağın üzerinde oluşan genel bir ekonomi düşünülmelidir. Bu durumda hayvancılık, sebze ve meyvecilik, arıcılık gibi faaliyetler ziraî ekonomiye dahil olmaktadır.[25]

Bu dönemin genel ekonomileri ziraat, tabiî enerji kaynaklarına dayalı olarak ziraî mahsulleri işlemeye yönelik sanayi ile, ziraî ve sanayi mamul ve mahsullerinin ülke içinde veya ülkeler arasında varolan ticarete dayanmıştır. Sanayi ve ticaret ise, şehir ekonomisinin esaslarını oluşturmaktaydı.[26]

Sanayileşme süreci, insanlık tarihinin akışında zincirin bir halkasını oluşturduğu gibi bu süreç içerisinde, sanayi devrimi kadar tarım devrimi de önemli bir devrim olarak karşımıza çıkmaktadır. Zira bu devrimle insanlık toplama ve avlanma safhasından tarımsal gıda ve hayvansal mahsulleri elde edici ve güneş enerjisinden faydalanır bir duruma geçmeye imkan veren tedrici bir değişimi yaşamıştır.[27]

Sanayileşme sürecinde başlangıç olarak kabul edilen Ortaçağ, Batının dünya ekonomisi içinde en geri olduğu döneme rastlamaktadır. Nitekim bu dönemde Çin ve İslam medeniyetlerinin üstünlüğü tartışılmaz bir gerçektir. Ortaçağ Avrupa'sı özellikleri itibariyle gelecekte mevcut olacak olan bir çok unsurdan yoksundur. Zira bankacılık

---

[23] Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul 1986 , s. 102
[24] Bilgiseven, **a.g.e.**, s. 102-105
[25] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 97-98
[26] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**, c. I, s. 17-18; Jean Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev.N.Özüaydın, Ankara, 1996, s. 200-201
[27] Amiran Kurtkan Bilgiseven, **Genel Sosyoloji**, İstanbul 1986 , s. 104

henüz ortaya çıkmamıştır. Yine, tacirler ekonomide önemli bir rol oynamamakta, fabrika kavramı ise bilinmemektedir.

Ancak Ortaçağ döneminde statiklikten uzak oldukça parlak dönemlerin olduğu da görülmektedir. X. ve XIII. yüzyıllar ilk endüstri devriminin gerçekleştiği, teknoloji patlamasının görüldüğü bir dönemdir. Zira bu dönemde yüzyıllar önce bilinen teknolojik aletin sanayide kullanılması gerçekleşmiştir. Kağıdın makine ile üretimi, su gücünün fabrikalarda kullanılmaya başlanması, dokuma sahasında çırpma fabrikalarının kullanılması büyük bir devrim olarak nitelemek mümkündür.[28]

Ortaçağ Avrupa'sı için XIII. yüzyılın ikinci yarısı ve XIV. yüzyıl, nüfusun azalmasına, meskun ve ekili alanların daralmasına yol açan savaş veba ve kıtlık dönemi gibi etkenlerden dolayı bir felaket dönemi olmuştur.[29] XV. yüzyılla birlikte iktisadi alanda, gemi yapımında önemli ilerlemelerin olduğu, buna bağlı olarak ulaşım maliyetinin düşmesi ile bölgeler ve ülkeler arası ticarette bir genişleme ve farklı bir tüccar sınıfının gelişmesi görülmüştür. Bu dönemde alım-satım şartları tacirler arası görüşmelerle değil, gelenek, görenek ve kanunlarla belirlenmekte, bu durumda zenaatçi ve tarım işçileri için alım-satım, zorunlu bir olgu haline gelmekteydi[30]

Aynı dönemde tarım malları ile yükte hafif pahada ağır olan ve genellikle lüks olarak kabul edilen maların ticareti yapılmıştır.[31] Gerçekleştirilen bu ticarette mübadele aracı olarak ise insanlar tarafından kıymetli kabul edilen eşya ve taşlar kullanılmıştır. Lidyalıların ticarette oldukça ilerlemeleri ve mübadele aracı olarak parayı geliştirmeleri neticesinde dünya ticaretinde yeni bir dönüm noktası başlamıştır.[32]

XV. yüzyıl ortası ile XVIII. yüzyıl ortası arasındaki dönem, ticaretin gelişimine ve ticari bir dünya için elverişli müesseselerin ortaya çıktığı dönem olmuştur. Bu dönem, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında, üretimde fabrika sistemine geçişle birlikte sona erer. Batı VIII. yüzyıldan 1683'te Viyana kuşatmasına kadar Avrupa sınırlarını zorlamış olan Müslüman ve Türkler tarafından hapsedilmiş, ancak bu tarihten sonra denetimi ele almaya başlamıştır. Bunu yaparken de Hindistan'a ayak basmış, Amerika

---

[28]Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi,** s. 1-17; Wernet Sombart, "Kapitalizm Öncesi İktisadi Görüş", **Kapitalizm ve Din,** Haz. M. Özel, İstanbul 1993, s. 36-43

[29]Georges Duby, **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü,** Çev. M.A.Kılıçbay, Ankara 1995, s. 35-36; Nathan Rosenberg -L.E. Birdzell, **Batı Nasıl Zengin Oldu:**, s. 92

[30]Nathan Rosenberg -L.E. Birdzell, **a.g.e.**, s. 55; Henri See, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, Çev. T. Erim, İstanbul 1970, s. 4-9

[31] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm** , c II, s. 326

[32] Veli Sevin, "Lidyalılar", s. 257

kıtasındaki medeniyetleri yıkarak buraları sömürgeleştirmişti. Kısaca Batı, henüz fabrika sistemi ortaya çıkmadan, teknolojik, siyasi ve iktisadi egemenliğini ilan etme yoluna gitmiştir.[33]

4. SANAYİ DEVRİMİ VE TİCARET

Sanayi devrimi, hatta daha geniş anlamda üretim ve mübadeledeki hiçbir ilerleme tam olarak iktisadi bir süreç sayılamaz. Bu süreçte ekonomi, insan hayatının diğer kesimlerinden tecrit edilmiş halde mevcut olamaz; ekonomi insanlara, insanlar da ekonomiye bağlıdır.[34]

Bu bağlamda sanayi devrimi her ne kadar James Watt'ın 1765 yılında buharlı körüğü bulması ile başlatılıyorsa da[35], her hangi bir olayın birden fazla sebebi vardır.[36] Sanayi devrimi, ortaya çıktığı bütün ülkelerde aynı şekli alan belirli bir süreç veya olayın varolduğu anlamına alınmamalıdır. Ancak bir arada ele alındığında sanayi devrimi olarak nitelendirilebilecek bir gelişme türünü oluşturan ve ekonomik organizasyonun metot ve özelliklerinde görülen, belirlenebilir bazı değişmelerin olduğu söylenebilir.[37] Aslında sanayi devriminin sebeplerini Ortaçağ Avrupa'sında aramak daha uygun olacaktır. Bu bakımdan Ortaçağ dönemi Avrupa'sı bir "*mayalanma dönemi*" olarak görülebilir.[38]

Batıda meydana gelen ve neticesinde sanayi devrimine götüren süreçte birbirleri ile alakalı değişmeler dikkati çekmektedir. Bunları şu şekilde ifade etmemiz mümkündür: modern bilim ve tecrübi bilginin pazar için üretim sürecine geniş ve sistematik olarak uygulanması; ekonomik faaliyetin aile içi veya mahalli kullanımlardan çok, ülke çapında ve uluslararası pazarlar için üretime yönelmesi; nüfusun kırsal kesimlerden şehirlere göç etmesi; tipik üretim biçiminin genişlemesi, şahsi olmaktan çıkması ve böylece aile ve akrabalık ilişkilerine daha az, ortaklık ve kamu teşebbüslerine daha fazla dayalı hale gelmesi; iş gücünün temel mallar üretiminden mamul mallar ve hizmetler üretimine kayması; sermaye kaynaklarının insan çabası

---

[33]Nathan Rosenberg -L.E. Birdzell, **Batı Nasıl Zengin Oldu:**, s. 92
[34] Braudel, **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm,** Çev. M.Özel, İstanbul 1991, s. 207
[35] John Nef, **Sanayileşmenin Kültür Temelleri**, Çev. E. Güngör, M.E.B., Ankara 1986, s. 34
[36] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 112
[37] Phyllıs Deane, **İlk Sanayi İnkılabı**, Çev. Tevfik Güran, T.T.K., Ankara 1994, s. 1; Braudel, **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm,** s. 203-207
[38] Gimpel, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, s. 11

yerine veya onu tamamlayıcı olarak daha yaygın ve yoğun şekilde kullanılması; toprak dışındaki üretim araçları –yani sermaye- sahipliğinin ya da bu araçlarla olan ilişkinin belirlediği yeni sosyal ve mesleki sınıfların doğması.[39]

Gerçekten bu dönem kendi içinde bütünüyle karanlık ve statik değildir. Yeniçağlarda Avrupa'nın düşünce, kültür, sanat, din, iktisat ve siyaset gibi değişik alanlarda atılım yapmasının temelleri, Ortaçağdaki gelişmelere dayanmaktadır. Bu atılımın sebepleri, dinamikleri, bilimsel ve kültürel birikim, Ortaçağ Avrupa'sında gelişmiştir. Bu dönemde de bir sanayi devriminden söz etmek mümkündür. Zira, ilk endüstriyel devrim bu çağda gerçekleşmiş, bilim adamları ve teknisyenler bu dönemde su ve rüzgar gücünü tutabilecek yeni enerji kaynakları aramışlardır. X. ve XIII. yüzyılda Avrupa teknolojik bir patlamaya şahit olmuştur. [40]

Teknolojinin başlangıcının nerelere kadar uzandığının tespiti oldukça güçtür. Ancak alet yapabilen insanın burada temel olarak ele alınması bizlere esas teşkil etmektedir. Bu dönemdeki alet ve edevat son derece ilkel görünse de daha karmaşık olanlara geçiş tarım toplumu ile birlikte olmuştur. 1250 ila 1350 yılları arası, Avrupa'da icat çağı olarak bilinir. Esasen bu dönemde eşi görülmedik buluşların tasarlanması için şartlar zaten hazırdı.[41]

1700'den başlayarak inanılmayacak kadar kısa bir elli yıl içinde teknoloji icat edilmiştir. İşte bilginin anlamındaki bu değişiklik, çağdaş kapitalizmi kaçınılmaz ve hakim kılmıştır. Teknik değişikliğin hızı, zenaatçilerin asla ortaya koyamayacağı kadar büyük bir sermaye talebi getirmiştir. Yeni teknoloji aynı zamanda fabrikaya geçişe de yol açmıştır.[42] Bu arada teknoloji sadece sanayileşme yıllarında keşfedilen orijinallikte değildir. Bundan çok önceleri dünyanın birçok yerinde teknolojinin kullanıldığına, ancak Batıda olduğu gibi bir değişim meydana getirmediğine şahit olunmaktadır.[43] Burada etkili olanın teknolojinin kullanım zihniyeti olduğunu belirtmemizde yarar vardır.

XVIII. yüzyılda aydınlanma döneminde bilim, üretim sürecine sistemli bir biçimde uygulanmıştır. Daha yüzyılın ilk yarısında İngiltere'de tekstilde kullanılan

---

[39] Deane, **İlk Sanayi İnkılabı**, s. 1
[40] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 112
[41] James L. Adams, **Bir Mühendisin Dünyası**, Çev. C. Soydemir, Ankara 1996, s. 17
[42] Peter Durucker, **Kapitalist Ötesi Toplum**, İstanbul 1994, s. 45-47
[43] David Dickson, **Altarnatif Teknoloji, Teknik Değişimin Politik Boyutları**, Çev. N.Erdoğan, İstanbul 1992, s. 70-71

seyyar mekik (1733) icat edilmiştir. Aynı yıllarda kok kömürü ile dökme demir yapma usulü bulunmuştur. Nihayet 1765'de James Watt, içinde su buharı dolaşan tek etkili makinayı icat etmiş, 1784'te ise bu makine çift etkili ve dairevî bir şekilde hareket eden bir makine haline getirilmiştir. Bu makine artık sanayi ve ulaşımın her alanında kullanılmaya başlanmıştır.[44]

Batının kendine özgü olarak geliştirdiği bu yenilikler, sistematik olarak bir gelişim sistemine dönüşme süreci yaşamıştır. Bunun neticesinde, bağımsız bir ekonomik ortam ve tüccar sınıfının doğuşu, ticaretin genişlemesinin ve yeni kaynakların keşfinin getirdiği yenilikler ile üretim maliyetinin düşmesinin getirdiği yenilikler ortaya çıkmıştır.[45] Bu sayede ticari çevre ve beraberinde getirdiği kazançlar, kendi eliyle ürettiği bir sınıftan farklı olarak hayatını alım-satımla kazanan bir tüccar sınıfının doğmasını sağlamıştır. Tüccar, siyasi denetimden kurtulmayı başardıkça daha çok malla ve daha çok yerde ticarete atılmış, gizemli doğudan Avrupa limanlarına egzotik ürünler getiren uzun yol ticareti başarıya ulaştığında, inanılmaz büyük kazançlar sağlamıştır. Tacir, yeni bir ürünü ilk ithal eden kişi olarak zenginleşmiştir.[46] Bunun bir neticesi olarak XVIII. yüzyılın sonlarında, sanayi devrimiyle daha fazla üreten, üretiminde makineler kullanan bir Avrupa ortaya çıkmıştır.

Yeni yerlerin keşfiyle birlikte kapitalist gelişme doğrultusunda XVI. yüzyıla gelindiğinde feodalizm ve malikane sistemi sona ermişti. Merkezi monarşiler yeni yeni ortaya çıkıyordu. Denizaşırı pazarlar tek bir hükümdarın tekelinde değildi. Kısacası var olan yetki boşluğu, yükselen tüccar sınıfı tarafından denizaşırı pazarlarda kapitalist bir gelişim süreci başlatmıştı. Artık burjuvanın egemenliğini sürdüreceği devrin temelleri atılmaktaydı.[47]

Ortaçağ Avrupa'sı iktisadi hayatının canlı bir yapısı vardı. Bunda etkisi olan kentlerin kökeni, sebep-sonuç ilişkisi bakımından doğrudan doğruya ticari canlanmaya bağlıdır. Zirai ticaretin yayılması ile, kentlerin gelişimi arasında bir ilişki vardır. Kentler ticaretin yayıldığı tüm tabii yollar boyunca belirmişlerdir. Önceleri, yalnızca deniz kıyılarında ve ırmak boylarında ortaya çıkmışlardır. Daha sonraları ise, ticaret

---

[44] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 116-117
[45] Karl Polanyi, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. A. Buğra, İstanbul 1986, s. 57-63
[46] Nathan Rosenberg -L.E. Birdzell, **Batı Nasıl Zengin Oldu:**, s. 40-48
[47] Nathan Rosenberg -L.E. Birdzell, **a.g.e.**, s. 94

yayıldıkça bu ilk faaliyet merkezlerini birbirine bağlayan başka kentler kurulmuştur.[48] Böylece Avrupa, Bizans'tan başlayıp Batıya ve kuzey ülkelerine ulaşan Doğu-Batı-Kuzey ve İtalya'dan başlayıp Alpleri aşarak kuzeye ulaşan Kuzey-Güney yoluna ilave olarak, İspanya'dan başlayıp, Paris'e ve oradan hem Orta ve Doğu Avrupa'ya hem de Kuzeye ulaşan bir ticaret yol ağına sahip olmuştu.[49]

Bu tüccarlar vasıtasıyla Doğu-Batı ticareti canlı bir şekilde gerçekleşmiştir. Doğunun ipek, boya ve baharatı Batıya, Batının mamul ve cam eşyası, araç ve gereçleri de Doğuya akıyordu.[50] Avrupa içinde de ticaret canlılığını korumaktaydı. Tuna, Ren ve Sen nehirleri, karayollarının yanında önemli birer su yolları olarak kullanılmaktaydı. Her yıl belli şehirlerde panayırlar ve fuarlar kurulmakta, bu ise ticarete ayrı bir canlılık kazandırmaktaydı. Fuara katılacak tüccarlara, yollarda emniyetlerinin sağlanması için geçiş tezkireleri verilmekteydi. Bu sayede ticaret ve tüccar teşvik edilmekteydi.[51]

Tüccar sınıfının yükselişiyle beraber krallar da artık ülke ekonomisiyle faal olarak ilgilenmeye başlamışlardır. Bundan sonra artık her devlet kendi ekonomik hayatını kendi yönetmeye ve bunun için de milli tüccar ve girişimcilere öncelik vermeye, bağımsız bir firma olarak kabul etme eğilimine girecektir ki, bu karşımıza firma-devlet olarak çıkmaktadır.[52]

Sanayi devrimi, uluslararası ilişkilerde de yeni usuller getirmiştir. Coğrafyanın her zaman her yerde aynı cömertlikte olmamasından dolayı bir coğrafyada yaşayan insanlar, mutlaka başka coğrafyaya muhtaç olmuşlardır. Sanayi devrimi ile sanayileşmiş Avrupa devletleri bu mecburiyeti daha fazla hissetmeğe başlamışlardır. Sanayileşmiş ülkelerin, sanayilerini devam ettirmeleri, hammadde kaynaklarının, pazarların, hammadde ve pazarlara giden yolların emniyet altına alınması ile mümkün olabilmiştir.[53]

Netice itibariyle sanayi devrimi ile **a)** buhar enerjisinin makineye uygulanması ile birim zamanda birim alandan alınan mahsul, birim zamanda katedilen mesafe ve alınan hizmet artmıştır. Böylece istihsal miktarı ve çeşidi arttı, uzak

---

[48] Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, Çev. Ş.Karadeniz, İstanbul 1991, s. 105
[49] Charles Seignobos, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1960, s. 155
[50] Şerafettin Turan, **Türk-İtalyan İlişkileri I**, Ankara 1990, s. 21
[51] Seignobos, **a.g.e.**, s. 155
[52] Regine Pernoud, **Burjuvazi**, Çev. M.A.Kılıçbay, İstanbul 1991, s. 58-60
[53] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 117-118

mesafeler yakınlaşmış oldu; **b)** iktisadi büyüme meydana gelmiş ve ticaret hacmi büyümüştür; **c)** şehirlerin çehresi değişmiş, kırsal alanlardan sanayi merkezlerine doğru gözle görülür bir göç yaşanmıştır; **d)** ziraî ekonomi ikinci dereceye gerilerken, sanayi ekonomisi birinci dereceye yükselmiştir. Ziraate bağımlılığın azalması ile malikane sahiplerinin yerini sanayiciler almıştır; **e)** Avrupa devletleri arasında Gümrük duvarları kaldırılmıştır.[54]

4.1. Osmanlı Devleti'nde Sanayileşme ve Ticaret

Toplumların sanayileşmesi için öncelikle kesimler arasında uyum olması gerekmektedir. Sanayileşme için, toprakta özel mülkiyetin pekişmesi, işletme ölçeğinde toplulaşma-yoğunlaşma, tarım dışına itilen bir emek fazlalığı, tarımda verim artışı sonucu kentleri besleyecek bir artığın oluşması zorunludur. Ayrıca, demografik inkılabında oluşması kaçınılmazdır. Osmanlı toplumu her iki inkılaptan da nasibini alamamıştır.[55]

XV. yüzyıl ikinci yarısında Avrupa'da meydana gelen teknik ve endüstri devrimi[56] sonunda buharın makineye uygulanmasıyla[57], fiyatı daha düşük ve üretimi kaliteli ürünler elde edilmeye başlanmıştı.[58] Bu dönemde ticaret ve uluslararası ilişkilerin gelişimine paralel olarak uygulanan merkantil[59] politikalar neticesinde, fabrikalaşmanın getirdiği seri üretimin oluşturduğu ekonomik rekabet ile birlikte sömürgecilik hareketleri sistematik bir hal almıştı.[60] Böylece sanayileşen ülkeler,

---

[54] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 118-125
[55] Zafer Toprak, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3**, İstanbul 1997, s. 234-235
[56] Sabri F. Ülgener, **Tarihte Darlık Buhranları ve İktisadi Muvanesizlik Meselesi**, İstanbul 1951, s. 92
[57] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. VI, Ankara 1988, s. 216
[58] Ülgener, **a.g.e.**, s. 92
[59] Merkantilizm: Temel felsefesi mümkün olduğu ölçüde altın ve gümüş toplayıp saklamak için değerli madenlere sahip olan devletleri sömürgeleştirmektir. Geniş Bilgi İçin bkz. Şevket Pamuk, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914**, İstanbul 1990, s. 73-81; Rona Turanlı, **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul 1988, s. 29-45; Merkantilizm politikasının ulusal servet anlayışı, tüccarların çıkarlarını ön planda tutmuştur. Devletin gücünün kaynağı milli servette bulunmaktadır. Milli servet ise, ticaret bilançosu fazlası sonucunda elde edilen değerli madenlerden elde edilmektedir. Tüccar çıkarları ile devlet çıkarlarının özdeş sayıldığı bu politikada, tüccarların uluslararası ticari faaliyetlerden yararlanabilmeleri için güçlü merkezi bir devlet ile güçlü bir ordunun olması gerekmektedir. Bunların sağlanması için gerekli olan iktisadi faaliyetler ise tüccarların elindedir. Merkantilizmin evreleri ve çöküşü ile geniş bilgi için bkz. Gülten Kazgan, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evreleri**, İstanbul 1993, s. 35; Werner Strak, "İktisadi Düşünce ve Toplumsal Gelişme" **İktisat Risaleleri**, Çev. M. Özel, İstanbul 1994, s. 231
[60] Öztürk, **Tarih Felsefesi**, s. 118

sanayisini geliştiremeyen ülkelere ihracat yaparak bu ülkelerin yerli üretimlerinin azalmasına neden olmuşlardır.[61]

Bu bağlamda klasik Osmanlı toplum yapısının çözülmekte gecikmesi, bilgi, beceri sahibi işgücünün oluşmasını, teknolojik transfer için gerekli düşünce ortamının gelişmesini engellemiştir. Teknik eğitimdeki gecikme, sanayileşme için gerekli teknik kadroların yurt dışından çağrılmasını zorunlu kılmıştır. Nitekim ilk dokuma fabrikalarında, makine teçhizatının yanı sıra ustabaşılar da yurt dışından getirilmiştir.[62]

Doğu ticaret yollarının önemini kaybetmesiyle birlikte, dış ve uzak pazarlarda iş gören büyük tüccarlar istedikleri kazancı sağlayamadıkları için ülke içinde esnaflaşmaya başlamışlardır.[63] Yine bu dönemden itibaren Sipahiler ve Yeniçeriler[64] ile dışarıdan sel halinde gelen ve geçimini çeşitli sanat kollarında arayan köylü "*çift bozan*"[65] kesimlerinin esnaf zümresine dahil olmasıyla esnaf kadrosu oldukça genişlemiştir. Buna birde yerli esnafın ihtiyacı olan hammaddeleri, Avrupalı zengin alıcılar tarafından yüksek fiyatlarla çıkarılması eklenince hammadde bulmak zorlaşmıştır.[66]

Esnaf sayısının hammadde kaynaklarına ve genellikle geçim imkanlarına kıyasla artmasıyla, tutarsız ve zorba unsurların araya katılmasıyla birlikte bütün bir yığının kazanç sahasını teker teker daraltmıştır.[67] Bütün bunlara birde Avrupa'nın ucuz sınai mamullerinin Türkiye pazarlarını istila süreci eklenince, rekabete dayanamayan esnaf ve zanaatkar teşkilatlarının çöküşü hızlanmıştır.[68]

Osmanlı esnafını, sanayici ve alış-verişçi olmak üzere iki kısma ayırmak mümkünse de, bunların hepsi esnaf sayılıyorlardı. Bu iki zümreyi birbirinden ancak kendi özel dernekleri ile ayırabilmekteydi.[69] Esnaf dediğimiz meslek guruplarından başka toptancı tüccarlar da vardı. Bunlar, hanlarda odalar ve depolar kiralayıp, malı kendisi getirip veya getirenlerden devralarak, esnaflara dağıtırlardı. Bunlar yerli ve ecnebi kimselerden meydana geliyordu.[70]

---

[61] Mustafa Özel, **Piyasa Düşmanı Kapitalizm**, İstanbul 1993, s. 206
[62] Toprak, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", s. 236
[63] Ülgener, **Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti**, Ankara 1984, s.155
[64] A. Refit, **Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı**, Haz. A.Uysal, Ankara 1984, s.191-195
[65] Ülgener, **a.g.e.**, s.156-157
[66] Akdağ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi I**, s. 216
[67] Ülgener, **a.g.e.**, s.156-157
[68] Ülgener, **a.g.e.**, s. 435-436
[69] Akdağ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi II**, İstanbul 1979, s. 207-208
[70] Akdağ, **a.g.e.**, s. 208

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

İmalat sektörü başlıca iki bölüme ayrılıyordu. Bunlardan ilki doğrudan devlete bağlı olan ve devlet hesabına çalışan tophane, baruthane gibi büyük imalathanelerdir. İmalat-ı Harbiye fabrikaları olarak karşımıza çıkan bu kurumlar, yüksek maliyetlerle üretim yapan, piyasadan bağımsız, pazarda oluşan fiyatlara son derece duyarsız bir devlet sanayii olarak kalmışlardır.[71] İkincisi ise demirciliğin ve bakırcılığın ön plana çıktığı esnaf imalathaneleridir.[72] XV. ve XVI. yüzyıl Türkiye'sinde dericilik ve dokumacılık sanayisi de[73] oldukça gelişmiş birer sanayi kolu olarak karşımıza çıkmaktadır. XVI. yüzyılın ortalarına kadarki süreçte, dünyadaki benzerlerine göre ileri durumda olan Türkiye sanayisi, Avrupa'daki Yeniçağ gelişmelerine ayak uyduramayışı yüzünden bu dönemden itibaren gerilemeye başlamıştır.[74]

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa kapitalizmi Osmanlı Devletine girmeye başlamıştır.[75] Ancak Osmanlı Devleti, İslam ve Bizans'ın eski bağlantılarının mirasçısı ve devletin etkin gücüyle sağlam bir şekilde sürdürülen bir ekonomi-dünya devleti olarak kapitalizm karşısında hemen pes etmemiştir. Bu dönem içerisinde Osmanlı padişahının katı ve kudretli iktidarı, vazgeçilmez Avrupalı ortakları bu ülke içinde ekonomik ilişkilerini belli sınırlar içinde tutulmasını sağlamıştır. Avrupalı tüccarlar *"ancak ona izin verildiği kadar ve izin verildiği yere kadar sızabilmekteydiler"*.[76]

Fakat bu dönemde Osmanlı Devleti üretim mekanizmalarını yenileyemediğinden dolayı[77], üretimini genelde eski tezgahlarda yapmaktaydı. Böylece Osmanlı endüstrisinin Avrupa endüstrisi karşısında gelişebilmesi ve iç piyasasının ihtiyacını karşılaması zorlaşmıştır.[78] Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, Avrupa devletlerinin aksine olarak dış ticaret politikasında korumacılığın tam tersi olan bir politika izleyerek, ithalatı serbest bırakıp ihracat üzerinde kısıtlama, sınırlama ve gümrük duvarlarını yükseltme, hatta yasaklamalara varan düzenlemeler getirmiştir. Bu

---

[71] Toprak, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", s. 236
[72] Robert Montran, **17.YY'ın İkinci Yarısında İstanbul**, c. II, Çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, İstanbul 1990, s. 3-4
[73] Akdağ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi II** , s. 212-213
[74] Akdağ, **a.g.e.**, s. 216
[75] Charles Issawi, **The Economic History Of The Middle East (1800-1914)** , Chicago 1966, s. 30
[76] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**, c.III, s. 402
[77] Selçuk T. Trak, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1973, s. 369
[78] Mehmet Genç, "18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetin Gösretgesi Olarak Kullanabilirliği Üzerine Bir Çalışma" **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s. 153-185

iktisadi faaliyet, tüketici açısından bakan bir yaklaşımdır. Üretilen ürün ve hizmetlerin, mümkün olduğu kadar bol, kaliteli ve ucuz olması, yani piyasada ürün arzının mümkün olan en yüksek düzeyde tutulması esas hedef olarak benimsenmiştir. Devlet ancak bundan sonra ürünün ihraç edilmesine izin vermiştir.[79] Ancak Avrupa'dan gelen sanayi malları ile rekabet edemeyen Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, batı karşısındaki gücünü kaybederek Avrupa'nın pençesine düşmüştür.[80]

XVIII. yüzyıl sonlarına doğru Osmanlı sanayisi henüz ciddi bir surette sarsılmamıştı. Özellikle pamuk ve ipek imalatı önemini muhafaza ediyordu. Sanayi, gerek memleketin ihtiyaçlarının temini bakımından, gerekse ihracat bakımından eski önemini kaybetmiş, fakat henüz çöküş yolunu tutmamıştır.[81] XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti'nde sınırlı da olsa, bir ön-sanayiin varlığı görülmektedir. İmalat atölyeleri, dokumacılık[82], debbağcılık gibi alt sektörlerde gelecek vadeden bir açılım görülmektedir. Ordunun ihtiyaçları doğrultusunda dokuma ve deri sektörleri bu açılımda başı çekmişlerdir.[83]

Bursa'da dokunan ipekli kumaşlar sadece ülke içerisinde değil dünyada da önemli bir yere sahipti. Dışarıdan da getirilen önemli miktardaki ipek İstanbul ve Bursa'da işlenmekteydi.[84] XVI. yüzyılın sonunda İran ile yapılan savaş neticesinde ipek ithalatı durmuş, ve ipekli dokuma sanayisinde etkili kriz yaşanmıştır.[85] Ankara'da ise üretilen sof dünyaca tanınmıştı. XVII. yüzyılın sonlarında, genellikle evlerde üçer beşer tane kurulmuş toplam 621 tane tezgahta Ankara sofu üretiliyordu. Üretilen soflar hem iç pazarda hem de dış pazarda talep görmekteydi.[86]

Osmanlı Devleti'nde kurulan ilk fabrikalardan biri Defterdar (Feshane) Fabrikası olmuştur. Bir süre ilkel bir teknoloji ile çalışarak fes üreten bu imalathaneye sonradan aba ve halı tezgahları da getirilerek dokumacılığa başlanmıştır. Başlangıçta

---

[79] Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s.61-62
[80] Ahmet Tabakoğlu, **İslam ve Ekonomik Hayat**, İstanbul 1987, s. 146-147
[81] Ömer Cemal Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz" **Tanzimat I** , İstanbul 1940, s. 423-425
[82] Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık Ve Büyüme (1820-1913)**, İstanbul 1994, s.140-141
[83] Toprak, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", s. 237
[84] Halil İnalcık, "Bursa: I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s. 203-259
[85] Halil Sahillioğlu, "XVIII yy. Ortalarında Sanyi Bölgelerimiz ve Ticari İmkanları" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 11, Ağustos 1968, s. 61-62; Fahri Dalsar, **Türk Sanayi ve Bursada İpekçilik**, İstanbul 1960, s. 257-261
[86] Rıfat Özdemir, **XIX Yüzyılın İlk Yarısında Ankara**, Ankara 1986, s. 237

katırlarla dönen dolaplar kullanılırken 1843-1851 döneminde yeni teknoloji ile donatılarak, buhar gücü ve makine kullanımına geçilmiştir.[87]

Tanzimat ile birlikte Osmanlı Devleti'nde ufak ölçekte bir sanayileşme girişimi gözlenmektedir.[88] Feshanenin yanı sıra İzmit Çuha (Basmahane), Hereke ve Bakırköy sanayi kompleksleri, Çubuklu Billur fabrikası, Beşiktaş Demir dökümhanesi, Balıkesir Çuha fabrikası, Büyükdere Kiremit fabrikası,Unkapanı Askeri Tahniyesi, Bursa Hamipek İmalathanesi ve Bağdat Barut fabrikası[89] gibi küçük çaplı sanayi kuruluşlarının da 1840'lı yıllarda faaliyete geçtiği görülmektedir.

Tanzimat'ın sanayileşme yolundaki girişimlerin sonuçsuz kalmasında, Devlet yönetiminde ortaya çıkan bilgisizliğin acizlikle birleşerek zaafa dönüşmesi önemli rol oynamıştır. Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın merkantilist politikalarını tatbik etme gayreti içinde olmuştur.[90] Liberal[91] iktisat düşüncesinin Osmanlı düşünürü ve devlet adamlarında oluşmaya başladığı bir sırada Tanzimat döneminde devlet, ne tam bir liberal iktisat politikası uygulamış, ne de tam bir devletçi iktisat politikası uygulamıştır. Ayrıca, Avrupa kapitalizminin ve kapitülasyonların[92] Osmanlı Devleti'nde meydana getirmiş olduğu buhran ve Tanzimat ile birlikte halkın ihtiyaçlarında meydana gelen değişmelerin hızlanması zaten zor durumda olan Osmanlı sanayisine ağır bir darbe vurmuştur.[93]

Osmanlı Devleti'nin ticari gelişiminde, kuruluşundan itibaren başlayan bir yükseliş dikkat çekmektedir. Osmanlı Devleti ilk dönemlerden itibaren Bizans ile uzun bir kara sınırı üzerinde daha çok pazarlama biçimi alışveriş yapmıştır. Doğu Akdeniz'e açılan Antalya, Alaiye, Payas gibi limanlarda Venedik ve Cenevizliler ile ticari işlemler

---

[87] Toprak, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", s. 238
[88] Rıfat Önsoy, "Tanzimat ve Sanayi", **Türkiye Günlüğü**, sayı 8, Kasım 1989, s. 37-45
[89] Rıfat Önsoy, **a.g.m.**, s. 51-55
[90] Ömer C. Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 439-440
[91] Liberalizm: Ticarette devlet müdahalesini ve kontrolünü ortadan kaldırıp serbest bir politika hedeflenir. Serbest rekabet sonucunda iktisadi sapmalar olsa da faaliyetler tekrar yoluna girer. Bu akımda ayrıcalıkların, kısıtlamaların, yasaklamaların ve tekellerin kaldırılması, gümrük duvarlarının en aza indirilerek şahsi müteşebbis ruhunun ön plana çıkarılması ve serbest rekabet ortamının oluşturulması esastır. Bu şartlara göre işleyen piyasa modeli toplumsal refahı en üst noktaya çıkaracaktır. Geniş bilgi için bkz. Kazgan, **a.g.e.**, s. 46; Rona Turanlı **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul 1988, s. 95
[92] Devletin kuvvetli zamanında kendisine daha çok faydalar sağlayan bu anlaşmalar, sonradan ağır bir yük haline gelmiş, devletin elini kolunu bağlamıştı. Geniş bilgi için bkz. Besim Darkot, **Türkiye İktisadi Coğrafyası**, İstanbul 1963, s. 178-179
[93] Sarc, **a.g.m.**, s. 440

gerçekleştirmiştir.[94] Selçuklu ve Beylikler dönemi Türkiye'sinde başlayan Venediklilerle ticari faaliyetler Osmanlı Devleti'nin kurulmasıyla da devam etmiştir.[95]

Osmanlılar, topraklarına yayıldıkları Doğu Akdeniz, Karadeniz ve çevresi devletlerinden ekonomik düzen adına herhangi bir şey almamışlardır. Bütün buralarda kendilerinden önce, ekonomik hayatın başlıca unsurunu oluşturan İtalyan tüccarları ve onların güçlü iktisadi işletmecilikleriyle karşılaşmışlardı. İstanbul'un alınmasıyla Akdeniz'i Karadeniz'e bağlayan deniz ticaret yolunun güvenliği sağlanmıştır.[96] Hemen akabinde Fatih, ilk iş olarak kervanlarla Karadeniz kıyılarına gelen ticaret eşyasını Kırım'a ve Avrupa'ya taşıyan İtalyanların ticari tekellerine son vermiştir.

Türklerin Ortaçağ ticaretini ellerinde tutan Latinler ve özellikle de İtalyanlar kadar ticareti önemsediklerini öne sürmek mümkün olmamakla beraber Onların da antlaşmalardan istifade ederek yavaşa yavaş ticaret yapmaya yöneldikleri görülmektedir. XV. yüzyılın sonlarına doğru Lehistan ve Rusya ile ticarete başlanmış, XVI. yüzyılın ortalarına doğru Fransa ile ticari ilişkiler geliştirilmiştir.[97] 1570 yılında Venedik şehrinde Türklerin sayısı hayli fazlaydı. XVII. yüzyılından itibaren buradaki Türk varlığı daha da artmıştır. Floransa'nın liman şehri olan Ascona'da Türkler güçlü bir merkez oluşturmuşlardır.[98] Buna rağmen Türk tüccarların bakışlarını İmparatorluğun dışına yeterince çevirebildiklerini söyleyebilmek mümkün olmamaktadır. Bunda çeşitli sebeplerin rolü vardır. "Türk, düşmanının ayağına ürün satmaya gidecek kadar alçalamaz zihniyeti içerisinde iken kafir, Onun ülkesinde ticaret yapabilmek için yalvarmakta ve Türk, yüceliği içinde ona bu işi yapabilmesi için iznini vermektedir".[99]

XVI. yüzyılın ikinci yarısına kadar Venedik, Osmanlı Devleti'nde ticaret hacmi en yüksek olan devletti. Fakat XVI. yüzyılın son çeyreğinde, Venedik-Osmanlı savaşları sırasında, Akdeniz ticaretinde Venediklilere rakip olarak, Fransa, İngiltere ve Hollanda ortaya çıkmıştır.[100] Rusya, Osmanlı Devleti ile ticaretin emniyet ve serbestliğini temin için 1499'da İstanbul'a bir elçi göndermiştir. Rus tüccarları, 1515

---

[94] Akdağ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi II** , s.161
[95] Turan, **Türk-İtalyan İlişkileri I**, s.13
[96] Akdağ, **a.g.e.**, s.185-186
[97] Turan, **a.g.e**, s. 339
[98] Şakiroğlu, M. H., "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri" **5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III Türk Tarihi, İstanbul 1989, s. 615-617
[99] Mantran, "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar", Çev. M.A. Kılıçbay , **Tarih ve Toplum**, Nisan 1985, s. 21
[100] Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler-Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Ankara 1983, s. 3

tarihinde Osmanlılardan sadece Karadeniz'in kuzeyindeki kıyılar üzerinden ticaret yapma hakkını elde etmişlerdir. Aynı dönemlerde Fransa ile İngiltere arasında ticari bir rekabet başlamış, Fransızların daha önce Memluk Sultanları'ndan elde ettikleri kapitülasyonları Osmanlı Devleti'nden 1535'de elde etmesi İngilizleri harekete geçirmiştir. İngilizler elde ettikleri imtiyazlarla 9 Haziran 1584'te İngiliz bayrağı taşıyan ilk ticaret gemilerini İstanbul'a getirmiştir.[101]

1740 kapitülasyonlarının XVIII. yüzyılda Osmanlı pazarlarına yeni girmeye başlayan Prusya, İsveç, Avusturya ve Rusya'ya da örnek olarak alınması ve buna göre imtiyazlar elde etmeleri ayrıca önem taşımaktadır. XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya ve Avusturya'nın kuvvetli birer devlet olarak Osmanlı'nın karşısına çıkmaları ve kapitülasyonların geniş ölçüde bu devletler tarafından istismarı ile yeni bir anlaşmazlık yolu açılmış oluyordu.[102]

Osmanlı Devleti, kuvvetli zamanlarında bahşettiği ticari imtiyazları, siyasi çıkarları doğrultusunda devletler ile arasında denge unsuru olarak kullanmıştır. Ayrıca bahşedilen bu imtiyazlarla, Osmanlı topraklarında ticari ve iktisadi hayatın gelişip canlanması hedeflenmiştir.[103] Osmanlı, topraklarından transit geçen ve ülkeden ihraç edilen mallardan vergi alarak hazinesine gelir sağlamaktaydı. Başlangıçta Avrupalı devletlere padişahın birer lütfu olarak verilen imtiyazlar, Osmanlı Devleti'nin zayıladığı dönemlerde, Avrupalı devletlerin zorla elde ettiği imtiyazlar şeklini almıştır. Bu politikaya XVIII. yüzyılda da devam edilmiş ancak sonuçta bir çıkmaza girilmiştir. İmparatorluk zayıflamaya başlayınca, Batılı merkantilist devletler, sonuçta kapitülasyonların karakterini değiştirerek, yavaş yavaş Osmanlı ekonomisini Avrupa ekonomisine bağımlı hale getirmeye başlamışlardır.[104]

4.2. Rusya Devleti'nde Sanayileşme ve Ticaret

Rusya Devleti, Avrupa ekonomi-dünyası ile ilişkilerinin devamı için gayret göstermiştir. Bu ilişkiler, İngilizlerin 1553'te Beyaz Deniz üzerinde bulunan Arhangelsk'e İngiliz-Moscovy Company'i ile yerleşmelerinden veya Rusların Baltık

---

[101] Mübahat S. Kütükoğlu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I**, Ankara 1974, s. 9-42
[102] Bağış, **a.g.e.**, s. 12
[103] Mübahat S. Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi**, c. III, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 329
[104] Bağış, **a.g.e.**, s. 2-16

sahil limanlarından Narva'yı 1555'te fethetmelerinden önce de devam etmiştir. Bu tarihlerde Rus tahıl ve kenevirinin alıcıları, başta Hollandalılar olmuştur.[105]

XVI. yüzyıl başlarında Rusya açısından başlıca pazar, Osmanlı Devleti olmuştur. İki devlet arasında gerçekleşen bu ticaret, Don vadisi ve yüklemenin yalnızca Osmanlı gemileri tarafından yapıldığı Azak denizi aracılığıyla gerçekleşmiştir.[106] Yüzyılın ortalarına doğru Kazan ve Astarhan'ın alınması, Rus tüccarlarına nehir kervanları halinde Güney ve Doğu yönlerindeki bölgelerde ticaret imkanı sağlamıştır. Rus tüccarlar, ham deri, kürk, kaba kumaşlar, işlenmiş demir, silah, bal, balmumu, yiyecek mamulleri, Flaman veya İngiliz yünlüleri, kağıt ve cam gibi madenler ihraç etmişlerdir. İthalatlarında ise, baharat, Çin ve Hind ipeklileri, İran kadife ve brokarları, Türk şekeri, kuru ve taze meyvası, mücevheratı, Orta Asya'nın pamukluları ön plandadır.[107]

Rusya'da baş oyuncu devlettir. Her şey onun ihtiyaçlarına, ödevlerine ve geçmiş tarihin devasa ağırlığına bağlı olmuştur. I. Petro (1682-1725)'nun tutkusu senyörü köylüsü ile tüm Rus toplumunun boyun eğmesini gerektirmiştir. Bu dönem içerisinde birçok alanlarda reformlar yapılmıştır. Endüstrinin gelişmesi için büyük çaba gösterilmiştir. Bu bağlamda eski fabrikaların yanında yeni üretim merkezleri kurulmuştur. Buna bağlı olarak Rusya'nın dış ticareti artmıştır. Rusya'da XVIII. yüzyılın ilk çeyreğinde ortaya çıkan endüstrileşme, tümüyle devletin ihtiyaçlarına göre biçimlendirilmiştir. Petro'nun ardı arkası kesilmeyen savaşları bu endüstrinin başlıca itici gücünü oluşturmuştur. Askeri ihtiyaçları karşılamaya yönelik olarak kurulan top dökümevleri, silah yapımevleri, ordunun üniforma ihtiyacını karşılamak için kurulan yünlü dokuma fabrikaları bunun birer göstergesi olmuştur.[108] Rusya'nın sanayisinin yeni oluşumu esnasında I. Petro, Batı Avrupa rekabetinden korunmak için merkantilizm politikasını esas almıştır.[109]

I. Petro'nun ölümünden sonra Rusya'da endüstriyel gelişme yavaşlamıştır. 1750-1850 tarihleri arası pazara yönelik olarak çalışan eski kırsal zanaatlar geleneği müthiş bir gelişme göstermiştir. Bu muazzam kırsal üretim, imalatçılar tarafından örgütlenen köylülerin evde çalışmalarıyla elde edilen üretimi çok geride bırakmaktaydı.

---

[105] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm,** c. III, s. 380-381
[106] Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600**, Ankara 2000, s. 473
[107] Braudel, **a.g.e.**, c. III, s. 382
[108] M.E. Falkus, **Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914**, Çev. Alaaddin Şenel, Ankara 1986, s. 30-33
[109] Akdes N. Kurat, **Rusya Tarihi**, T.T.K., Ankara 1993, s. 265

Madencilik dışındaki bu endüstriyel gelişmenin esas bölümü Moskova çevresinde bulunmaktaydı.[110]

Rusya'da erken dönemlerden itibaren ortaya çıkan ulusal pazar, tabanda senyörlük ve kilise malikanelerinin mübadeleleriyle ve köylülerin üretim fazlası ile karşılaşmıştır. Köylülerden kaynaklanan pazar ekonomisi kasabaları da içine alarak, zanaat faaliyetlerinin en iyi kısmını sahiplenmiş, çok sayıda küçük zanaatkar-tüccar dükkanı kaynaşmasını sağlamıştır.

Bu minik pazar faaliyetlerinin yanısıra, Rus bölgelerinin çeşitliliği sonucu olarak ortaya çıkan ve geniş çaplı mübadelelerin gerçekleştiği ulusal pazarlar da vardır. Bu bölgelerin bazıları buğday, tuz açığı verirken diğerlerinde odun ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ulusal pazarlarda ticaretin gelişmesine yönelik olarak ticaret üzerindeki sınırlamalar yavaş yavaş kaldırılmaya başlanmıştır. 1753'te ulusal pazar ticaretine uygulanan vergiler kaldırılmıştı. Böylece ihtiyaçların karşılanmasına yönelik ticaret başta fuarlarda olmak üzere devlet sınırları içinde büyük çapta gerçekleşmiştir. Ayrıca fuarlarda büyük tüccarların servetlerini sağladıkları ithal ürünleri ve kürk ticareti de yapılmıştır.[111]

II. Katerina (1762-1796) zamanına kadar endüstride ve ticarette çok hızlı olmasa da süreklilik gösteren bir gelişme yaşanmıştır.[112] Fakat Rusya, kendi kıyı kesimlerine güçlü bir şekilde yerleşememiştir. Dış mübadeleleri Pekin'den, İstanbul'dan, Londra'dan sürekli yönetilmiştir. Rus tüccarlar yalnızca, ülke içine yayılmış devasa fuarlarda ve iç pazar alanlarında hakimiyetlerini ilan etmişlerdir.[113]

---

[110] Falkus, **a.g.e.**, s. 38
[111] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**, c.III, s. 389-390
[112] Falkus, **a.g.e.**, s. 39
[113] Braudel, **a.g.e.** , c.III, s. 398

I. BÖLÜM

XVIII. YÜZYILIN SONLARINA KADAR OSMANLI-RUSYA İLİŞKİLERİNDE SİYASİ VE EKONOMİK GELİŞMELER

1. RUSYA'NIN KARADENİZ'E YÖNELMESİ

1.1. Rusların Kiyef Knezliği Döneminde Bizans ve İstanbul'a Olan İlgisi

Vistül nehrinden başlayıp Pripet havzasını ve orta Dnepr sahasını içine alan bölgede yaşayan Slavlar[114], VI. yüzyılın sonlarına doğru Pannonya merkez olmak üzere kurulan büyük bir Avar imparatorluğuna tabi olmuşlar ve uzun süre Avar hakimiyetinde yaşamışlardır. Slavlar, IX. yüzyılın ortalarına doğru yabancılar tarafından kurulan, ticareti ve beledi hayatı genişletmeğe müsait ticaret merkezleri olan birtakım şehirler veya şehirciklerde yaşamaya başlamışlardır. Bu sırada Slavlar, çok işlek olan İskandinavya-Bizans ticaret yolunu kullanarak Dnepr nehrinden Karadeniz'e çıkıp ve sahili takiben İstanbul'a gelerek ticari faaliyetlerde bulunmuşlardır.[115] İşte bu suretle, Batı Avrupa'dan farklı olarak, Rusya'nın siyasi ve iktisadi tekamülünün başlangıç noktasını ticaret ve şehir oluşturmuştur. Bu yüzden Rusya'nın ilk tarihi, şehirler zaptetmek için mücadelelerle doludur.[116] Kiyef Knezi (Beyi) Oleg'in 907 yılında Bizans'a karşı yaptığı saldırının temelinde de bu düşünceyi görmek mümkündür.[117]

Avarların zaafa uğraması ile Slavlar, ikinci bir Türk kavmi olan Hazar hakimiyetine girmişlerdir.[118] IX yüzyıl ortalarında Doğu Avrupa'nın iki siyasi gücünden birisi olan Hazarların Peçenekler karşısında zaafa uğramaları karşısında Slavlar, Doğu Avrupa'nın diğer siyasi gücü olan Vareg-Rus tesiri altına girmeye başlamışlardır. Bu sayede Kiyef çevresinde bir Rus-Slav Devleti'nin kurulabilmesi için şartlar oluşmaya başlamıştır.[119]

Rus devletinin kurucusu olarak kabul edilen ve bütün Slav ve Fin unsurlarını tek bir çatı altında toplayan Rurik'in (862-879) ölümü üzerine başa geçen Oleg (880-

---

[114] Akdes Nimet Kurat, **Rusya Tarihi**, Ankara 1993, s. 3-4
[115] Kurat, **a.g.e.**, s. 14-16
[116] Brian-Chaninov, **Rusya Tarihi**, Çev. Galip K. Söylemezoğlu, Ankara 1939, s. 6-7
[117] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, Ankara 1990, s. 1
[118] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 5
[119] Kurat, **a.g.e.**, s. 19

912), İskandinavya-Bizans ticaret yolu üzerinde bulunan ve Hazar hakimiyeti zamanında mühim bir ticaret ve idare merkezi olan Kiyef'i işgal ederek, devletin merkezini kuzeyden güneye taşımıştır. Kiyef'e yerleşilmesi ile Rus Devleti'nin gerçek manada kuruluşu gerçekleşmiş ve Rus tarihinin Kiyef devri başlamıştır.[120]

Bu tarihlerde İstanbul, Rusya için daima çekici bir merkez olmuştur. İstanbul'un Rus fütuhat emellerinde, siyasi, ekonomik ve kültürel gelişiminde büyük rolü olmuştur. Kiyef devrinde Oleg'in Bizans'a karşı giriştiği akınlar ve bunun neticesinde Bizans'ın Rus Knezine vergi ödemek zorunda kalması, öteden beri yapılagelen ticaretin Rusların lehine olmak üzere yeni esaslara bağlanması bu çekiciliğin bir göstergesidir.[121]

Bizans'ın Tuna Bulgarlarınca sıkıştırılması neticesinde yardıma gelen Rus Knezi Svyatoslav, ilk defa gördüğü Balkanlar ve Boğaza yerleşme isteği çok manidardır. Zira bölgenin çok verimli topraklara sahip olması, ticaret imkanlarının çok zengin olması, Knez'in etkilenmesine ve Şark (Hazar denizi ve Kafkaslar) ile Cenup (Balkanlar) istikametinde ilk yayılışları gerçekleştirmesine neden olmuştur.[122]

Svyatoslav'ın ölümüyle başa geçen Vladimir (978-1015), yerel yönetim usulünü benimsemiş, eyaletlerin muhtariyetlerini tanıyarak her birinin başına bir oğlunu yerleştirmişti.[123] Bu dönemde Rusya'nın gerek dış fütuhatları, gerekse içteki değişikliklerin gelişmesi, daha sonraki Rus tarihi üzerine etki etmiştir. Knez Vladimir döneminde resmen kabul edilen Hıristiyanlık, Rusların sosyal hayatında önemli değişikliklere neden olmuştur. Bu sayede Ruslar, devrin güçlü ve zengin devleti olan Hıristiyan Bizans ile siyasi ve ticari ilişkilerini güçlendirme imkanına kavuşmuştur.[124]

Viladimir'in ölümüyle ortaya çıkan iktidar mücadelesinden oğlu Yaroslav (1019-1054) başarıyla çıkmıştı. Bu dönemde Kieyf Rusyasında uluslararası münasebetlerin çalışmaları başlatılmış, Lehistan'a, Macaristan'a, Fransa'ya ve İskandinavya'ya elçiler ve tüccarlar gönderilmiştir. Avrupa devletleri ile geliştirilen akrabalık ilişkileri, Kiyef Rusya'sının Avrupa ile diplomatik ve ekonomik ilişkiler tesisine ve Kiyef şehrinin işlek bir ticaret merkezi haline dönüşmesine neden olmuştur.

---

[120] Kurat, **a.g.e.**, s. 19-21
[121] E.F. Tugay, **Rusya Tarihi I**, İstanbul 1948, s. 82; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 2
[122] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 23-26
[123] Tugay, **a.g.e.**, s.122
[124] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 27; Muzaffer Erendil, **Tarihte Türk Rus İlişkileri**, Ankara 1975, s.11

Buraya İslam-şark dünyasından da tüccarların geldiği anlaşılmaktadır.[125] Ancak bundan sonra Kiyef Rusyası için büyük iktidar mücadeleleri ve zamanla parçalanma süreci başlamıştır. XII yüzyılda Rusya, belli başlı 12 presliğe bölünmüştür.[126]

XII yüzyılda doğudan gelen Moğol istila hareketi, Rusları uzun bir süre hakimiyeti altına almıştır (1240-1480).[127] 1237-1238 yılları arasında Rusya'nın tamamını istila eden Batu Han, 1242 yılında aşağı İdil bölgesinde Altınordu Devletini kurarak Kıpçaklar, Bulgarlar, Finler ve Ruslar başta olmak üzere birçok bölge halkını hakimiyeti altına almıştı. Moğollar Rusya'yı zaptettikten sonra knezlik sisteminin devamını "yarlık" vererek sağlamışlardır.[128] Altınordu Devleti'nin siyasi nüfuzu altında hayat sürmeye başlayan, Karadeniz'in çok yukarılarında küçük bir devlet olan Moskova Knezliği birkaç yüzyıl sonra Osmanlı Devleti ile başa baş mücadele eden siyasi bir teşekkül olarak ortaya çıkacaktır.[129]

Altınordu hakimiyetinin devamı, Rus knezlerinin tedricen Moskova Knezliği etrafında toplanarak tek bir devlet haline dönüşmesine ve devamlı güçlenmesine neden olmuş, Rus metropolitliğinin Kiyef'den Moskova'ya taşınması Moskova Knezliğini daha da güçlendirmiştir. Nitekim, XVI. yüzyılda Moskova, Rusya'nın siyasi ve idari merkezi haline gelmiştir. XII. yüzyılda Kafkasya'nın Kuzeyinde kuvvetlenmeye başlayan Rus knezlerini büyük bir güç olma yolunda engelleyen faktör XIII yüzyıldan itibaren Moğol ve Türk kuvvetleri olmuştur. Böylece XIV yüzyıldan itibaren Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı mücadeleyi, Moğollar ve onlarla birlikte olan Türk unsurlar XIII. yüzyılda yapmışlardır.[130]

Gün geçtikçe güçlenen Moskova Knezliğinin kafa tutmalarına karşı Altınordu Hükümdarı Mamay Mirza döneminde, Moskova üzerine gönderilen ordu Ruslara yenilmişti (1380). Bu savaştan Ruslar herhangi bir kazanç sağlayamamışlar, ancak Altınordu hakimiyeti ise varlığını devam etmiştir.[131] XV. yüzyılın sonlarına doğru Ruslar, gerek Timur'un darbeleri ve gerekse iç karışıklıklar neticesinde zayıflayan

---

[125] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 36-37
[126] Tugay, **a.g.e.**, s. 156
[127] Süleyman Kocabaş, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi**, İstanbul 1989, s. 15
[128] Erendil, **a.g.e**, s. 17-18; Cemal Gökçe, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979, s. 12; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 63-81
[129] Osman Köse, "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri" **Osmanlı Tarihi, c. I**, Ankara 1999, s. 536
[130] Kocabaş, **a.g.e.**, s. 15-18
[131] Brian-Chaninov, **Rusya Tarihi**, s. 89

Altınordu tabiyetinden çıkmış (1480),[132] bölgedeki Türk teşekkülleri arasındaki siyasi çekişmelerden ve Osmanlı Devleti'nin takip ettiği denge politikasından yararlanarak varlığını sürdürme ve sürekli gelişme imkanı bulmuştur.[133] Böylece Rusya, kendiliğinden "Moğol-Türk hakimiyet"inden kurtulmuş ve hanlara bağlı bir Knezlik değil, tamamı ile müstakil bir Hıristiyan devleti olmuştur.[134]

2. KARADENİZ'İN TÜRK GÖLÜ OLUŞU

Karadeniz ve Karadeniz ticaretinin ilk çağlardan itibaren her zaman önemini koruması, boğazların ve Karadeniz'in stratejik konumunun artarak güçlenmesini sağlamıştır. İktisadi açıdan her zaman verimli bulunan Karadeniz, Bizans döneminde de durumundan bir şey kaybetmemişti. İtalya'da yükselmekte olan şehir cumhuriyetlerinden olan Venedik, Pisa ve Cenevizliler, Bizans ile ilk defa yaptıkları anlaşmalarla buralarda kendi gemi ve tüccarlarına serbestçe ticaret yapma imtiyazları elde etmiş oldular.[135]

Osmanlı Devleti, ilk zamanlarından itibaren boğazların iktisadi, stratejik ve dünya siyaseti açısından önemini anlamıştı. Ancak Avrupa ile Asya'nın kara bağlantı noktasını oluşturan ve Akdeniz ile Karadeniz arasında yüzyıllar boyunca eski ve önemli deniz ticaret yolu kavşağı durumunda olan boğazları doğrudan doğruya hakimiyeti altına almaya girişmemiştir.[136] Zira Osmanlı Devleti bu dönemde, Venedik ve Cenevizlilerin Bizans devleti üzerinden Karadeniz'de yaptıkları ticaret nedeniyle bölgeye verdikleri önemden dolayı, bu devletleri karşısına almak istememiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin siyasi ve askeri politikalarının gereği olarak boğazların kontrol altına alınması zaruriliği ortaya çıkmıştı.[137]

II. Mehmed İstanbul'u feth ettikten (1453) sonra kuzeye ve Karadeniz'e doğru hususi bir siyaset izlemeye başlamıştı. Çünkü Karadeniz'in hakimiyeti meselesi

---

[132] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 112-116
[133] M.Ali Çakmak, "XVIII. Yüzyılda Kafkasya", **Osmanlı Tarihi**, c. I, s. 613
[134] Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1559)", **Belleten**, XII/46, Ankara 1948, s. 354
[135] İlk defa Venediklilerin Bizans imparatoru II Bazil zamanında yaptıkları ticaret anlaşması (1082) ile elde ettikleri bu imtiyaza Pisa cumhuriyeti, 1112 tarihinde kavuşmuştur. Cenevizliler ise bu başarıya, imparator Manuel zamanında, 1155 tarihinde kavuşmuşlardır. Georg Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, Çev. Fikret Işıltan T.T.K., Ankara 1981, s. 330-383
[136] Cemal Tukin, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1999, s. 26
[137] Bizans'ın II. Mehmet dönemi öncesi alınma sebepleri ve girişimleri hakkında geniş bilgi için bkz. Âli Tarihi, **Künhülahbar**, İstanbul 1277, s. 80-81

ortaya çıkmıştı. Denizlere hakim olan bir devletin etki alanının dünyayı da etkileyeceğini[138] anlayan Fatih, devlet için iktisadi açıdan büyük bir değere sahip ve hazineye de önemli ölçüde gelir kaynağı sağlayacak olan Karadeniz'deki Kırım, Azak, Kefe kıyıları ile Çerkezistan'ı ve Kırım Hanlığı'nı (1475) Osmanlı hakimiyetine aldı.[139] Bir sıra seferlerle Osmanlı Devleti'nin iç denizi haline gelen Karadeniz, ticaret bakımından da Türklerin eline geçmiş oluyordu.[140]

II. Bayezid babası döneminde başlayan bu fütuhat hareketlerini devam ettirerek Kili ve Akkerman (1484) kalelerini almıştır. Türk gölü haline getirilen Karadeniz'e yabancı devletlerin serbestçe girmesine müsaade edilmemiştir. Bundan sonra Karadeniz'de ticaret yapmak isteyen Avrupalı devletlere, Fatih Sultan Mehmed ve II. Bayezid döneminde "*bahş edilen*", Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman tarafından yenilenen ahidnamelerle izin verilmiştir. Ancak Karadeniz'de ticaret yapabilme hakkı, "*Trabzon'dan Kefe'ye*", "*yaşdan ve kurudan*", "*Boğazın içinden ve dışından*" denilerek Kanuni dönemi içinde kaldırılarak Karadeniz'in Avrupa devletlerine kapatıldığı görülmektedir. Her ne kadar 1601 tarihinde İngilizlere verilen ahianamede "karadan ve deryadan Ten suyundan Azak ve Moskova ve Rus vilayetlerine" gibi ifadeler bulunsa bile, XVIII. yüzyılın sonlarına kadar tatbik edilememiştir.[141] Bölgede sadece Osmanlı bandıralı Türk denizcilere ait gemiler seyir halinde bulunup ticaret yapmışlardır.

Osmanlı fetihleri ile özerk İtalyan kolonilerinin birer birer Türklerin eline geçmesi, XV. yüzyılın ikinci yarısında Karadeniz ticaretinde bir gerilemeye yol açacak ve XVI yüzyılda Akdeniz ticaretinde başlayan durgunluk Karadeniz bölgesinde daha da etkili olacaktır.[142] Kısa zaman içinde bütün Karadeniz çevresinin Türklerin eline geçmesi ile Osmanlı Devleti, devrin en kudretli devleti haline gelmişti.

Rusya ise Timur'un Altınordu'yu yıkması neticesinde süratle yükselme yoluna girmişti.[143] Bu sırada, Karadeniz'in kuzeyinin yukarı bölgelerinde genişlemekte

---

[138] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 29

[139] Halil İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 353; Tülay Duran, "Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması", **B.T.T.D.** sayı 5, İstanbul 1968, s. 31

[140] M. Ali Ünal, "XVI ve XVII yüzyıllarda Karadeniz-Basra Körfezi Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 473

[141] Mübahat Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi**, c. III, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 329

[142] Şerafettin Turan, "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 158

[143] Kurat, **Türkiye-Rusya**, s. 4

olan yeni siyasi durum İstanbul'da Rum patriğinden başka, kimsenin dikkatini çekmemişti.[144]

Doğu Avrupa'da hakim durumda olan Altınordu Hanlığı'nın çöküşüyle yerine Kırım, Kazan hanlıkları, Litvanya, Moskova büyük Knezlikleri gibi birbirine rakip muhtelif siyasi kuvvetler çıkmıştı. Bu küçük devletler arasında kurulan yeni siyasi dengenin, XVI. yüzyıl ortalarına doğru Moskova lehine bozulması ve Moskova Çarlığı'nın Hazar Denizine, Kafkaslara ve nihayet Karadeniz'e doğru sarkması üzerinedir ki Osmanlı Devleti kuzeyde ilk defa bir Rus tehlikesinin farkına varmıştır.[145]

2.1. Osmanlı Devleti'nin Karadeniz Politikası

XV. yüzyılın sonlarına doğru Rusya, Osmanlı Devleti ile ilişki kurma gayreti içine girmiştir. Bu amaç doğrultusunda Rusya, Osmanlı hakkında ilk önce Kırım hanlarından bilgi alma yoluna gitmiştir. Altınordu'nun çöküşü ile birlikte Rusya bir yandan Kırım, diğer yandan Osmanlı hakkında büyük çapta bilgi edinme çabası içinde olmuştur. Bu husus için Rusya, bölgede yoğun ajanlık çalışmaları yürüterek Kırım hanının planları ile Osmanlı Devleti'nin bölgeyle ilgili tasarıları hakkında bilgiler toplamıştır.[146]

İki ülke arasında ilk ilişkilerin kurulmasında başlıca etken, ticari ilişkiler ve Rus tüccarların korunması olmuştur. Rusya bu ilişkilerin geliştirilmesini Osmanlı Devleti'nden daha fazla istemekteydi. Zira Rusya, Altınordu döneminde Kuzey Karadeniz limanları ile kurduğu ticari ilişkilerin, bölgeye yerleşen Osmanlı döneminde de devam ettirmek istiyordu. Osmanlı Devleti'nin Kırım sahillerinde yerleşmesi ile Rus tüccarlarının bu bölgedeki ticari faaliyetlerinin varlığı, birtakım yeni sorunları da beraberinde getirmiştir.[147] Ortaya çıkan bu sorunların çözümü çerçevesinde Çar III. İvan, Kırım hanı Mengli Giray aracılığı ile Osmanlı Devleti ile temasa geçmiştir. Çar İstanbul'a gönderdiği bir mektup ile Azak ve Kefede Rus tüccarlarına yapılan haksız davranışların giderilmesini istemiştir.[148]

---

[144] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 119

[145] İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s.352; Mustafa Budak, "Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya", **Avrasya Etütleri**, Sayı 4, İstanbul 1995, s. 102-110

[146] Kurat, **Türkiye ve İdil Boyu**, Ankara 1966, s. 81

[147] Kurat, **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri**, Ankara 1972, s. 220

[148] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 118; Çar III. İvan'ın İstanbul'a gönderdiği mektup için bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. II, Çev. Mehmet Atabey; Yay. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1996, s. 343

Rusya'nın girişimleri ile başlayan ve Osmanlı Devleti'nin olumlu yaklaşımları ile gelişen Osmanlı-Rusya ilişkileri, III. İvan'ın 1497'de Michail Pleşçeyev isimli elçisini İstanbul'a göndermesi ile resmi bir boyut kazanmaya başlamıştır.[149] İstanbul'a gelen Rus elçisinin kaba ve diplomatik kurallara aykırı bulunmasına[150] rağmen iki ülkeyi ilgilendiren konular hakkında bu elçi ile yapılan resmi görüşmelerde, Rus tüccarların sorunları ele alınarak bunların çözüme kavuşturulacağı hususunda Rusya tarafına vaadde bulunulmuştur.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında başlayan ilişkilerin esasını oluşturan ticari ilişkilerin yanında bir diğer etken ise bu dönemde ortaya çıkan Altınordu-Polonya-Litvanya üçlü ittifakı karşısında Rusya'nın kendini koruma düşüncesi olmuştur. Bu üçlü bloğa karşı Rusya, yaptığı girişimler ile Kırım-Moskova-Osmanlı bloğunun oluşmasına çalışmıştır.[151] Osmanlı Devleti'nin de işine gelen bu birliktelik, Altınordunun Mengli Giray'ın 1502'de tarih sahnesinden kaldırması ile daha fazla devam etmemiştir. [152] Bu tarihten itibaren Osmanlı Devleti'nin Kuzey politikasının değişmeye başladığı görülmektedir. Bu değişiklikte esas etken Kırım'ın Altınordunun yerini alma düşüncesi olmuştur. Yavuz Sultan Selim döneminde ortaya çıkan bu değişiklik ile Kırımın Moskova ile frenlenmesi hedeflenmiştir.[153]

Osmanlı Devleti'nin Kuzey ve Kafkas politikalarında ortaya koyduğu değişiklik ile bölge üzerindeki hakimiyetini kuvvetlendirmiştir. Karadeniz'in Türk iç denizi haline getirilerek yabancı gemilerin seferlerine kapalı tutulması prensibinin genel hukukunun esas kaidesi olarak kabul edilmesi[154], Avrupa ve Akdeniz taraflarında gerçekleştirdiği fetihler karşısında Papalık devreye girmiştir. Son Bizans Kralı'nın soyundan gelen Sofya (Zoya), Papa'nın Moskova üzerine düşüncelerini gerçekleştirmesinde kullanılarak III. İvan ile evlendirilmişti. Papa, bu evlilik ile Ortodoks ve Katolik kiliselerini birleşmesini, Moskova'nın kendisini Bizans'ın varisi olarak görmesini ve İstanbul'un tekrardan ele geçirilerek Osmanlı hakimiyetine son

---

[149] Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969, s. 226
[150] A.M. Ataç, **Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, Ankara 1953, s. 23; İ. Hakkı Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ankara 1983, s. 476
[151] İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 354
[152] İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 373
[153] İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 377
[154] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 30-36

verilebileceğini düşünmekteydi. Bu gayret sonuç vermiş, Prensesin telkinleri sonucu III. İvan kendisini Bizans'ın varisi olarak görmeye başlamıştı.[155]

Moskova Büyük Knezi III. İvan'ın Bizans Prensesi Sofya (Zoya) ile evlenmesi üzerine Moskova'nın Bizans'a halef olacağı fikri geliştirilmeye başlanmıştı. Bu görüş daha sonra "Moskova-Üçüncü Roma" tarzında tamamıyla siyasi bir görüş haline getirilecektir.[156] Bu esnada IV. İvan 1547'de Moskoflar'ın ilk çarı olarak taç giymiş ve kendini yıkılan Bizans'ın yerine "Üçüncü Roma"'nın varisi olarak görmeye başlamıştı. Moskof Çarı 1552'de Kazanı, 1556'da da Astarhanı bir Rus vilayeti olarak İmparatorluğuna ilhak etti. Böylece Moskof nüfuz ve hakimiyeti Kafkaslara ve Karadeniz'e kadar uzanmış oluyordu.[157] Astarhan'ın düşmesi ile birlikte VI. yüzyıldan beri muhtelif Türk kavimleri ve devletlerinin elinde bulunan, Bulgarlar ve Hazarlar zamanında olduğu gibi Altınordu ve Kazan Hanlıkları devrinde dünya ticaretinin en işlek yollarından biri olan İdil-Volga nehri, böylelikle Türklerden Ruslara geçmiş oldu. Bu ticari yol, Rus iktisadi hayatının en mühim kan damarı vazifesini görmeye başlamıştır.[158] Nitekim, en az 1300 yıldır bir Türk yurdu olan Doğu-Avrupa steplerinde hakimiyet, Slavlara geçiyordu. Bu aynı zamanda Osmanlı'nın kuzeyde seksensene takip etmiş olduğu denge siyasetinin de yıkılması ve Karadeniz'in dorudan doğruya tehdit altına girmesi demekti.

Bâbıâli, son hadiselerden sonra artık kuzeyde kesin harekete geçmenin zamanının geldiğini anlamıştı. Kazan ve Astarhan'ın Moskova'nın elinden alınması, Kuzeyde Osmanlı nüfuz ve hakimiyetinin takviyesi, kendisini bir zaruret olarak hissettirmekteydi. Aynı zamanda Kuzeyde ve Orta-Asya'daki Müslümanlar nezdinde "halife-i ruy-ı zemin" sıfatıyla haiz olduğu dini nüfuzunu da korumak için harekete geçmeğe mecburdu. Bu dönemde Osmanlı Padişahı, İslamiyet'in en büyük hükümdarı ve hamisi sayılmaktaydı. Bu esnada Orta-Asya Müslümanlarına hac veya ticaret için Osmanlı ülkelerine geçmek ise hemen hemen imkansız hale gelmişti.[159] Rusya'nın hızla yayılması, bozkır Müslüman halkını telaşlandırdı. Onlar durumun düzeltilmesi

---

[155] Süleyman Kocabaş, **a.g.e.**, s. 22
[156] Kurat, **Türkiye-Rusya** , s. 2-3
[157] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 353-366
[158] Kurat, **Rusya Tarihi** , s. 154
[159] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 368

hususunda İstanbul'a özel heyetler ve mektuplar gönderdiler.[160] Bunun üzerine 1569 da Osmanlı, "Ejderhan seferi" adıyla bilinen ilk Rus seferine çıkmıştır. Ancak seferden bir netice alınamadan geri dönülmüştür .[161]

Rusların Volga nehrini Hazar Denizi'ne kadar temizleyerek ticari ve stratejik avantajlar sağlama düşüncesi, Osmanlıları Kafkaslarda nüfuz ve hakimiyetlerinin takviyesini düşünmeye yöneltmiştir. Bunun için Bâbıâli, 1568 de Sokullu Mehmed Paşa tarafından hazırlanan Don-Volga nehirlerinin birbirine kanal vasıtası ile bağlanması fikrini uygulamaya koymuştu.[162] Böylece bölgenin ticari ve stratejik üstünlüğü tamamen kontrol altına alınmış olacaktı. Ancak bu dönemde Kırım Hanlığının kendi nüfuz sahasını korumak istemesi, Osmanlının bir vilayeti haline gelmek istemeyişi sebebiyle Sokullunun Astırhan'ı geri alma teşebbüsü, şahsi entrikalar, küçük menfaatler uğruna sabote edilmiştir.[163] Osmanlının kanal projesinden vazgeçmesiyle beraber Ruslar, Asya'da tekrar adım adım ilerlemeye başlamıştır. Önce bozkırlardaki rakibi Tatarların, Başkurtların ve Kazakların üzerlerine keşif seferleri yaptılar. Daha sonra bölge halkı karşısında birçok bakımdan üstün olduklarını gören Ruslar, Asya'da ilerlemenin kolay olacağını anlamışlardı.[164]

XVI. yüzyılın sonlarına doğru, gelecekte iki devlet arasındaki ilişkilere hakim olan meseleler ortaya çıkmış bulunuyordu. Osmanlı Devleti, Rusların bir yandan Asya içinde Türk Müslüman ülkelerine yayılırken diğer taraftan da Kafkasya ve Karadeniz'e doğru yayıldığını, kuzeyde Karadeniz'i çeviren bölgelerde kendi nüfuz sahasını tehlikeye soktuğunu anlamıştı. Rus istilası karşısında müştereken müdafaa için Osmanlı Devleti etrafında toplanan Karadeniz, Kuzey-Kafkasya ve Hazar denizi steplerinden Orta Asya'ya kadar uzayan Türk-İslam memleketleri, bir hat oluşturmuşlardı. Ancak Rusların Volga havzasını zapt ve Astarhan'dan Kafkasya'ya doğru ilerlemeleri ile bu hat bozulmuştu. Osmanlılar, iki defa teşebbüs olunan Astarhan seferiyle işte buna karşı tepki gösteriyorlardı.[165] Çarlık bu devirde, siyasi şartlar kendisi açısından elverişli

---

[160] Mehmet Saray, "Rusların Orta-Asya'yı Ele Geçirmeleri", Çev. Erkut Göktan, **O.D.T.Ü. Asya-Afrika Araştırmaları Grubu yay.**, Ankara 1984, s. 1-2
[161] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 5
[162] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 372
[163] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 377-383
[164] Mehmet Saray, "Rusların Asya'da Yayılması" **İ.Ü.E.F.D.**, (1979-1980), sayı 10-11, İstanbul 1980, s. 283-284
[165] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 396-397

olmadığından dolayı Osmanlı Devleti ile açık bir mücadeleye neden olacak bu ilerlemelerine daha fazla devam edememiştir.

1613'de Rus Çarlığı tahtına geçen Romanovlar sülalesinin (1613-1917)[166] ilk iki Çarı zamanında Moskova hükümeti nezdinde Osmanlı Devleti, eskiden olduğu gibi, karşı durulmaz bir kudret olarak görülmekteydi. Ancak "Moskova-Üçüncü Roma" nazariyesi ve buna bağlı olarak İstanbul'un zaptı düşüncesinden de vazgeçmemişlerdi.[167] Zira, XVII. yüzyılın başlarında Lehlerin hakimiyetinde bulunan Kazakların, Rusların da desteklemesiyle Karadeniz'i bir dolaşma sahası yapmaları ve bu denizde emniyeti kaldırmaları; 1614'de Sinop'u yakmaları, 1621'de Ahyuli'yi, 1625'de görülmemiş bir cüretle İstanbul boğazında Yeniköyü yağmalamaları[168] bunun bir göstergesi olmuştur.

Moskova Rusyası coğrafi konumu gereği Osmanlı Devleti ile münasebetlerinin ilk safhalarında ancak ticari faaliyetler vasıtasıyla ilişkiler kurmuştur. Buna karşılık değişik tarihlerde kendi düşmanlarına karşı Osmanlı Devleti ile ittifaklar yapmak istemiş ancak bu istekleri kabul görmemiştir.[169] 1637'de Kazakların, Rus yardımı ile Azak kalesini zaptetmeleri ve beş sene ellerinde tuttuktan sonra Çarın emriyle boşaltmaları Osmanlı'yı bu isteklerin geri çevrilmesinde haklı çıkartmıştır.[170]

Osmanlı Devleti, bu sırada himayesine girmiş olan Ukrayna Kazaklarının Leh tehlikesinden korunması için iki sefer düzenlenmişti. Değişken fikirler sergileyen Dnieper Kazak'larının Moskoflar ile anlaşmaları ve Moskof himayesine girmeleri hatta başkentleri Çihrin'i Ruslara teslim etmeleriyle Çarlık, Karadeniz'in şimal kıyılarını tehdit altına almış bulunuyordu.[171] Bunun üzerine 1678'de düzenlenen sefer ile Ukrayna istila edilmiş, Çihrin kalesini zapt ve tahrip edilmişti.[172] 1681'de Bahçesaray barışıyla Türkiye ile Rusya arasındaki Ukrayna işlerine bir düzen verilmiş oldu.[173] Ruslarla barış şartlarının kararlaştırılması ve antlaşmanın imzası konusunda Kırım Hanlığı yetkili kılındı.[174]

---

[166] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 213
[167] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 6
[168] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 397
[169] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 6-7
[170] Baysun, M.Cavid; "Azak", **İ.A.** c.II, İstanbul 1961, s. 87-88
[171] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 397-398
[172] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 236-237
[173] Mehmet Saray, "Türkiye-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi" **Avrasya Etütleri**, c.II, sayı 3, Sonbahar 1995, s. 84
[174] A. Kemal Meram, **Türk-Rus İlişkilei Tarihi**, İstanbul 1969, s. 65; Bahçesaray anlaşması hakkında geniş bilgi için bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. VI., s. 343; Mustafa Nuri Paşa , **Netayicü'l-**

Bu tarihlerde Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki ilerleyişi karşısında Papanın başkanlığında ve bütün Hıristiyan devletlerin harekete geçirilmesine yönelik olarak Lehistan, Almanya ve Venedik Cumhuriyeti arasında "*Türk tehlikesi*"ne karşı "*Mukaddes Birlik*" akdedildi. Bu ittifaka 1686'da Rusya'da dahil edildi. Tarihinde ilk defa olmak üzere Avrupa Devletleri koalisyonuna girmiş olan Rusya, Avrupa Devletlerini de arkasına alarak 1683'de Viyana'da bozguna uğrayan Türklere karşı harekete geçme imkanı bulmuştur.[175] İşte bu tarihten itibaren Rus Çarları, Kırım, Karadeniz, Kafkasya ve Balkanlar'a doğrudan doğruya saldırı ve istilalarına başlamış oluyorlardı.[176]

3. ÇAR PETRO İLE BAŞLAYAN YENİ DÖNEM

Osmanlı Devleti, 1683'de Viyana surları dibinde yenilmelerine kadar "Mukaddes İttifak" üyeleri ile bütün Avrupa cephelerinde mücadele halindeydi. Bu nedenle Ruslar teşebbüs gücünü tamamen ellerine geçirmişlerdi. Bundan sonra Osmanlı, genişledikçe hırsı artan, hırsı arttıkça saldıran bir Rusya ile karşı karşıya kalmıştır.[177]

Osmanlı-Rusya ilişkilerinde, Rus tarihini yepyeni bir istikamete sürükleyecek olan Petro'nun tahta geçmesi (1689) ile hiç beklenmedik gelişmeler yaşanmıştır. "*Batı Avrupa*" hayranlığı düşüncesi gelişen ve Rusya'nın "*Batılılaştırılması*" yolunda gayretler sarfeden Petro, Rusya'yı "*sıcak denizlere*" çıkarmak için harekete geçme planları yapmıştır. Petro, bu düşüncesinin ilk adımı olarak Baltık sahillerinin hakimi durumunda olan İsveç'e karşı harekete geçmektense "*Mukaddes İttifak*" nedeniyle harp halinde olduğu Osmanlıya karşı harekete geçmiştir. Ruslar Karadeniz'de Osmanlılara karşı doğrudan doğruya ilk defa 1695'de taarruza cesaret edebilmişlerdir.[178] İlk hedef,

---

Vuku'at I-II, Çev. Neşet Çağatay, T.T.K. yay. Ankara 1992, s. 278-279; Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III/ 2, Ankara 1977, s. 162-163; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 9-10

[175] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 237

[176] Mirza Bala, "Kırım", **İ.A.**, c.VI, İstanbul 1967, s. 750

[177] Mehmet Saray, "Başlangıcından Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi,** (Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı 1984-1994), sayı 35, İstanbul 1994, s. 193-222

[178] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 398; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 11-12; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 252

Karadeniz'e ulaşımı sağlayacak olan Azak kalesinin alınması (26 Temmuz 1696)[179] olmuştur.

Petro, 1695 baharı ve 1696 yazında gerçekleştirdiği iki sefer sonucunda Karadeniz'in kilidi sayılan Azak kalesini zaptetmesiyle, Osmanlı Devletine indirilen "ilk büyük Rus darbesi"ni gerçekleştirmiştir.[180] Çar Petro bundan sonra Rusların uzun süreden beri durmuş olan Asya'daki yayılışına yeni bir canlılık kazandırmıştır.[181] Bu dönemde Urallar'dan Tiyanşan'a, Sibirya'dan Türkistan çöllerine kadar uzanan Kazak steplerinin alınması yavaş yavaş gerçekleştirilmiş, bölgede askeri usulden ziyade barışçı bir uslup takip edilmişti. Bölgede karşılaştıkları Kazaklar karşısında Rus ilerleyişi, Kazakların kendi iç anlaşmazlıkları ve Batı Moğolistan Uygur Budistleri ile yaptıkları mücadelelerden dolayı kolaylaşmıştır. Rusları zaman zaman zor duruma düştüklerinde Kazaklardan yardım istemeleri, Kazakların zamanla Rus himayesini kabulünü sağlamıştır.[182]

Osmanlı 1699'da "*Mukaddes İttifak*" üyeleriyle şartları çok ağır olan Karlofça antlaşmasını[183] imzalarken, Rusya ile sadece ateşkes antlaşması imzalamıştı. Bu antlaşmaya Rus Çarı I. Petro'nun taraftar olmamasının arkasında, Kreç Boğazının da alınarak Karadeniz'e çıkmayı hedeflemesi yatmaktaydı.[184] Bu tarihte bir antlaşmaya razı olmayan Rusya, 13 Haziran 1700 deki İstanbul antlaşmasıyla[185] sıcak denizlere açılma politikası doğrultusunda hedefine bir adım daha yaklaşmış oldu.[186]

Bu görüşmelerde Ruslar, Karadeniz'den Rus ticaret gemilerine serbestçe geliş gidiş hakkının verilmesinde ısrar ettilerse de Karadeniz'in Osmanlı'nın bir iç denizi olduğunu ve bu nedenle buraya hiçbir yabancının giremeyeceğinin söylenmesi üzerine bu isteklerinden vazgeçmişlerdi. Ancak Azak kalesinin kendilerine verilmesi ve

---

[179] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. III/1, Ankara 1988, s. 583

[180] F.Haluk Gürsel, **Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri**, İstanbul 1968, s. 48-49; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 13

[181] Mehmet Saray, "Ruslar'ın Orta-Asya'yı Ele Geçirmeleri", s. 2

[182] Aleksandr Bennigsen, **Step'te Ezan Sesleri**, Çev. Nezih Uzel, İstanbul 1981, s. 5

[183] Karlofça Antlaşmasının genel seyri ve Rusya ile Osmanlı arasında yapılan görüşmeler hakkında bkz. İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", **İ.A.**, c.IV, İstanbul 1964, s. 346; Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 37-53; Nihat Erim, **Devletler Arası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı imparatorluğu Antlaşmaları)**, Ankara 1953, s. 27

[184] Gürsel, **Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri**, s. 49; Meram, **Türk-Rus İlişkilei Tarihi** , s. 70

[185] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. VII., s. 485-488; Antlaşma metninin aslı ve maddeleri hakkında geniş bilgi için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 1-6; **Muahedat Mecmuası III.**, s. 209-219; Erim, **a.g.e.**, s. 39

[186] Oral Sander, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme), İmge Kitabevi, Ankara 1993, s.122-125; Halil İnalcık, "Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün I", **Doğu-Batı**, Şubat-Mart-Nisan 1998, s. 7-9

İstanbul'da daimi bir elçinin bulundurulması koşuluyla antlaşmayı imzaladılar. Bu antlaşma Rusya'nın Türkiye'ye karşı kazandığı ilk zaferin bir belgesi olmuştur.[187]

Sıcak denizlere inme isteğini Osmanlı Devleti'nin direnişi karşısında gerçekleştiremeyen Petro, bu defa Baltık sahillerine yönelmişti. Ancak Karadeniz üzerindeki düşüncelerinin farkında olan Osmanlı, bu defa teşebbüsü eline alarak Demirbaş Şarl'ın ve Devlet Giray'ın ısrarları üzerine 1710 kasımında Rusya'ya harp ilan etti. Bu beklenmedik savaş karşısında yenilmekten kurtulamayan Ruslar, 1711 tarihinde Purut antlaşmasını imzalamak zorunda kalmışlardır.[188]

Prut yenilgisi üzerine Petro, Osmanlı Devleti ile askeri mücadeleden kaçınmakla birlikte Hazar denizi sahilleri boyunca Rus yayılmasını genişletmeye başlamıştı. Bunda Hazar'ın batı ve güney bölgelerinin ham ipek ve zengin altın madenlerinin varlığı ve İran'ın iç istikrarsızlıkları etkili olmuştur. Rusya'nın güneydeki bu ilerleyişi Osmanlı himayesindeki Şirvan ve Dağıstan beyliklerini rahatsız etmişti. Osmanlı, Ruslardan bu ilerleyişlerini durdurmalarını istemişse de Rusların tek başlarına bütün Kafkasları ele geçirmelerini önlemek üzere onlarla anlaşma mecburiyetini hissetmişti. Bunun üzerine 24 Haziran 1724'te Ruslarla İstanbul anlaşması imzalanarak İran toprakları paylaşılmıştır. [189]

Petro'nun ölümünden sonraki Rusya tarihi, Petro'nun çizdiği yoldan yürüyerek büsbütün emperyalist bir çehre almıştır. Bu çehre değişikliğinde Petro'nun siyasi vasiyetnamesi'nin rolü olduğundan bahsedilmektedir.[190] Fakat böyle bir vasiyetin doğruluğu tarihen ispatlanamamıştır.

Petro'dan sonra bir geçiş dönemine girmiş olan Rusya, Anna'nın Rus Çariçesi olmasıyla birlikte Devlet idaresinde Baltık Almanları'nın nüfuzunu iyice hissetmiştir. Bu dönem içerisinde Petro'nun izlediği siyasete bağlı kalınmaya çalışılmıştır. Osmanlı'nın zayıf anı aranarak harekete geçmek için fırsat kollanmıştır. III Ahmed'in saltanatının son yıllarına kadar devam eden ve I Mahmud'un ilk yıllarında ve bilhassa 1733-1734 senelerinde devam edegelen Osmanlı-İran savaşı, Ruslara istedikleri bu fırsatı vermiştir. Bütün dikkatini İran üzerinde toplamış olan Osmanlı, bu sırada Rusya

---

[187] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.13-15; Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 255-256

[188] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s.19; Purut antlaşması için bkz. Osman Köse, **XVIII. Yüzyılın İlk Yarısında Osmanlı-Rus Münasebetleri I**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1993, s. 13-14

[189] Mustafa Budak, " Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya" **Avrasya Etütleri**, sayı 4, İstanbul 1995, s. 102-106

[190] Vasiyetin ayrıntısı için bkz. Refik Özdek, **Siyasi Vasiyetnameler**, İstanbul 1975, s. 117-163

ile harbe girmek istememesine rağmen 10 Nisan 1736 tarihinde başlayıp daha sonraları Avusturya'nın da katılması ile 1739 tarihinde sona erecek bir savaşın içinde kendisini bulmuştur.[191]

Üç yıl süren savaş neticesinde Fransa'nın aracılığı ile Avusturya'nın barışa razı olması karşısında yalnız kalan Rusya da barış yapmak zorunda kalmış ve 18 Eylül 1739 tarihinde yapılan Belgrad Antlaşması[192] ile savaş sona erdirilmiştir.[193] Bu savaş esnasında Kırım ilk defa Rus işgaline maruz kalmış, Türklerin en kuvvetli kaleleri sayılan Özü ve Azak kaleleri Rusların eline geçmişti. Böylece burası bir daha Türkiye'nin idaresi altına girmemiştir.[194] Bunun karşısında yapılan antlaşma ile Rusların Karadeniz'e çıkmalarının önü alınmış oldu.[195]

4- KARADENİZ'İN TİCARETE AÇILMASI VE OSMANLI DEVLETİ'NİN TİCARET POLİTİKASI

XVIII. yüzyıl ortalarında Rusya, Petro'nun ölümü ile birlikte iç iktidar çekişmelerini tam olarak halledememiş bir durumdaydı. Çariçe Anna zamanında giderek yükselen Alman nüfuzu ve etkilerinden rahatsız olan Rus subayları, Büyük Petro'nun kızı Elizaveto'yu (1741-1761) tahta geçirmişlerdi. Elizaveto'nun ani ölümü ile tahta geçen III Petro'nun hafif meşrepliği ve dirayetsizliği nedeniyle Rus subayları tarafından öldürülmesiyle yerine karısı II Katerina[196] tahta getirilmiştir.

II Katerina'nın Lehistan'da Rus nüfuzunu artırma çabaları ve bu arada Osmanlı topraklarına sığınan muhalif Lehlilerle birlikte Türk İslam ahalinin de öldürülmesi üzerine Osmanlı, 1768 tarihinde Ruslara karşı harp ilan etmiştir. Bu savaşta başarılı olamayan Osmanlı, Rusların Tuna'nın kuzeyine kadar gelerek Eflak ve

---

[191] Mustafa Nuri Paşa , **Netayicü'l- Vukuat**, c. III, Sadeleştiren: Neşet Çağatay, Ankara 1987, s. 39; Münir Aktepe, **Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Seyahatnamesi**, TTK 1989 Ankara, s. 3-7

[192] Belgrat antlaşması için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 89; **Muahedat Muecmuası III.**, s. 222; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 75

[193] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. IV/1, Ankara 1988, s. 252-294

[194] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 23

[195] Cemal Tukin , **Boğazlar Meselesi**, s. 65-74

[196] Küçük bir Alman prensliği beyinin kızı olan, Ortodoksluğu kabulü ile Katerina adını alması ve III Pero'nun karısı olarak ondan sonra tahta geçmesiyle II Katerina, Büyük Petro'nun ardından bir hamle başlatmış ve Rusya'nın milli siyaseti gereğince hareket etmiştir. Hatta bu hareket büsbütün kuvvet bulmuş ve Rusya'nın yeniden genişlemesi ve kuvvetlenmesine yol açmıştır. bkz. Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 24; Faik Reşit Unat, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K. yay., Ankara 1992, s. 107-111

Buğdan'ı işgal etmelerine, Çeşme'de Türk donanmasının 7 Temmuz 1770'de Ruslar tarafından yakılmasına engel olamamıştır. Ayrıca Kırım da 1771'de Ruslar tarafından işgal edilmiştir.[197]

Hem karadaki, hem denizdeki yenilgiler üzerine Bâbıâli, Ruslarla müzakerelere başlayarak 12 Temmuz 1774 tarihinde Tuna nehrinin güney kıyısındaki Küçük Kaynarca köyünde[198], aynı adla anılan bir antlaşma imzalamıştır. Osmanlı devleti "bu muahede ile Karadeniz'in en hakim bir noktasını işgal eden ve sonradan Rusya'ya ilhakına bir başlangıç olacak olan Kırım'ın istiklalini, Eflak ve Buğdan üzerinde Paris muahedesine kadar devam eden bir nevi Rus himayesini tanımakla kalmadı, aynı zamanda da boğazlar meselesinin tarihinde ilk esaslı dönüm noktasını teşkil eden bazı ağır şartları da" [199] kabul etmiş oluyordu.

Osmanlı Devlet tarihinde bir dönüm noktası teşkil eden ve Rusya'nın Osmanlıya kabul ettirdiği şartları çok ağır olan Küçük Kaynarca antlaşmasının[200] onbirinci maddesiyle[201] Rusya, Osmanlı ülkesinde tam bir ticaret serbestliği kazanmakla kalmamış, başta Fransa ve İngiltere olmak üzere Osmanlı Devletince tanınan ekonomik ve adli imtiyazları bir çırpıda elde etmişti.[202] Ancak Küçük Kaynarca Antlaşmasının gerçekte sadece bir ateşkesten ibaret olduğu, özellikle Karadeniz ile Akdeniz arasındaki

---

[197] Kurat, **Rusya Tarihi**, s. 289-291; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 24-26; Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 75; Hayri Çapraz, **1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri (Siyasi ve Ticari)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1997, s. 31-73

[198] Rusların barış görüşmelerinde bulunmak ve burada adı geçen antlaşmayı yapmak istemeleri hakkında bkz. Tukin, " Küçük-Kaynarca", **İ.A.**, c.VI, İstanbul 1988, s. 1064

[199] Tukin, **Bogazlar Meselesi**, s. 76

[200] Antlaşma metninin aslı ve maddeleri hakkında için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 148-162; **Muahedat Mecmuası**, c.II, s. 254-273; Nihat Erim, **Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları** , s. 121-135; Osman Köse, **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki)**, (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun 1997, s. 119-142

[201] Küçük Kaynarca Antlaşması Madde 11: İki taraf gemileri tüm denizlerde ticaret maksadıyla serbestçe dolaşabileceklerdir. Rusya ticaret gemileri Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e geçebileceklerdir. Kıyılar, sahiller, limanlar ve boğazlardan ticaret amacıyla yararlanabilecekler ve ticaret amacıyla durabileceklerdir. Rus tüccarlarına İngiltere ve Fransa tüccarları gibi davranılacak, karalarda ve Tuna nehrinde de serbestçe ticaret yapabileceklerdir. Her türlü ihtiyaçlarında iki devletin ve diğer devletlerin şartları muteber tutulacaktır. Diğer milletlerin verdiği vergileri veren Rus tüccarları her türlü ticaret malını nakl ve ihraç amacı ile Kara deniz ve diğer denizlerin sahil ve limanlarıyla İstanbul'a gidebileceklerdir. Tüccarlar, ticaretleri süresince iki taraf memleketlerinde ikamet edebileceklerdir. Bu konuda diğer devletlere gösterilen serbestiyet Rus tüccarlarına da gösterilecek ve Rusya, Osmanlı devleti sınırları içinde istediği yerlere konsolos ve konsolos vekilleri tayin edebilecektir. Bunların yanında bulunan beratlı tercümanlar, İngiltere ve Fransa tercümanlarına tanınan haklara sahip olacaklardır. Rusya da, vergilerini ödeyen Osmanlı devleti tüccarlarına diğer devletlere verdiği imtiyazlar gibi imtiyazlar verecektir. Maddenin orijinal metni ve transklibe edilmiş hali için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 148-162; **Muahedat Mecmuası**, c. II, s. 254-273; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 121-135

[202] Serge Gorianov, **Devlet-i Osmaniye Rusya Siyaseti**, Çev. Macar İskender-Ali Reşad, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331, s. 28-29; Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 28-35

deniz ticaretini düzenleyen maddenin yeniden düzenlenmeye ihtiyacı olduğu kısa sürede anlaşılmıştır.[203] Rusların Kırım üzerine sergiledikleri tutum ve Rus tüccarlarının "memnu' meta"[204] yani ihracı yasak mallara olan düşkünlükleri nedeniyle gerilen Osmanlı-Rusya ilişkilerine, imzalanan Aynalıkavak Tenkihnamesi[205] de kalıcı bir çözüm getirememiştir.

Rusların Kırım'ı almasına kadar "*kapalı deniz*" konumunda olan ancak Kırım'ı almaları ile birlikte "*açık deniz*" konumuna gelmeye başlayan[206] Karadeniz'de serbest ticaret hakkına kavuşmasının ardından, Avusturya devleti de Osmanlı Devleti'de girişimlerde bulunarak Karadeniz'de ticaret yapma niyetini ortaya koymuştur.[207] Fransa'nın Karadeniz'de serbest ticaret izin talepleri ise daha sonra görüşülmek üzere kabul görmemiştir.[208]

Rusya, Küçük Kaynarca antlaşması ile birlikte Karadeniz'de yoğun ticari faaliyetlere girişmiştir. Sıcak denizlere inebilmenin hesaplarını asırlardır sürdüren Rusya'nın bunu elde etmesinin ardından başlattığı yoğun ticari faaliyetler, İngiltere ve Fransa'yı Karadeniz ticaretine girmeye yöneltmiştir. Zira Rusya'nın, İngiliz ve Fransızların Doğu Akdeniz ticari hegemonyasına alternatif olmaya başlaması, bu devletleri ticari etkinlikleri bakımından endişeye sevk etmiştir. Bu bağlamda bu endişeleri gidermek ve Osmanlı Devleti'nden Karadeniz'de serbestçe ticaret yapabilmek için İngiltere, Napolyon'un Mısır'ı işgali sırasında Osmanlı devleti ile yaptığı ittifaka bağlı olarak ilk teşebbüsünü yapmıştır.[209] Ancak Osmanlı Devleti'nin İngiltere'yi oyalaması ve bu hakkı kendilerine tanımaması üzerine, İngilizler kapitülasyonlar gereği Rusya'ya verilen bu hakların kendilerine de verilmesinde ısrarcı

---

[203] Zira Osmanlı, Küçük Kaynarca Antlaşmasının 11. maddesini kullanarak Rus gemilerinin zamanla yasak olsun almasın Kara deniz sahillerindeki zahire ve diğer mahsulleri kendi tasarruflarına alarak İstanbul'un nafakası olan zahire hususuna büyük zarar vereceğini düşünmekteydi. bkz. Tukin **Boğazlar Meselesi**, s. 75-80

[204] Osmanlı Devleti'nde ihracı yasak mallar zamana göre değişiklik göstermekle birlikte XVIII. yüzyılın sonlarında buğday, değerli madenler, her türlü silah , barut, gülle gibi askeri ve ekonomik açıdan stratejik önemi bulunan malları kapsamaktaydı. bkz. Zeki Arıkan, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak olan Mallar", **Bekir Kütükoğluna Armağan**, İstanbul 1991, s. 269-299

[205] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 150-253; **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 282; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 155

[206] Kemal Beydilli, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü", **Belleten**, LV/214, Ankara 1991, s. 688

[207] Belgrad musalahasından beri Akdeniz'de ticaret yapma hakkı bulunan Avusturya, kendi ticaret gemilerinin bundan böyle nehir yolu ile Karadeniz'e ve bu deniz ile Akdeniz arasında serbestçe seyr ü sefer ruhsatı istemiştir. bkz. Tukin **Boğazlar Meselesi**, s. 84-85

[208] Tukin **Boğazlar Meselesi**, s. 85-87

[209] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 15117

olmuşlardır. Osmanlı Devleti'nin Mısır'ı işgal eden Fransa'ya toprak bütünlüğüne zarar vermemek kaydı ile Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkı tanıması[210] üzerine İngiltere'nin itirazları karşısında bu hak İngilizlere de tanınmıştır.[211]

Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin zaaflarından yararlanarak XIX. yüzyılın başlarında gerçekleştirilen antlaşmalar[212] ile serbest ticaret hakkına kavuşan Fransa ve İngiltere, bu antlaşmalarda "ilk defa olarak yabancı devlet ticaret gemileri hakkında genel bir kaide ortaya konulması"[213] ile Karadeniz'in diğer bütün devletlerin ticaretine de açılmasını sağlamışlardı. Bu durum karşısında yabancı tüccarların kapitülasyonlar ile önemli ölçüde elde ettikleri menfaat ve serbestiyetler, Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinin tamamına yakınını yabancı devlet tüccarlarının eline geçmesini sağlamıştır. [214] Nitekim bu gelişmeler Osmanlı Devleti'nin iç ticaretini de olumsuz yönde etkilemiştir.[215] Gayri müslim Osmanlı tebaasının elinde bulunan iç ticaretin bu kolaylıklardan yararlanamaması ve Osmanlı tebaası tüccarların yüksek vergiler ödemek zorunda olması tüccarları, Osmanlı devleti tabiiyetinden yabancı devletlerin tabiiyetine geçmeye yöneltmiştir.[216] Aynı şekilde deniz ticareti ile uğraşan Osmanlı reayası, % 3 gümrük ödeyerek Osmanlı memleketlerinde en çok müsaadeye mazhar millet olarak ticaret yapan Rus tüccarlarının haklarından yararlanmak istemişlerdir. Ayrıca Karadeniz'de ticaret serbestliği kazanan Rusların deniz ticaretinde yeterli gemilerinin olmaması ve Osmanlı tebaası gemicilerinin Rus tüccarlar tarafından yüksek fiyatlar ile kiralamaları, Osmanlı tebaası gemicileri Rus bayrağı çekerek deniz ticareti yapmalarına neden olmuştur.

Ticaret gelirlerinde büyük azalmalara neden olan bu durum karşısında Osmanlı devleti, iç ve dış ticarette karşılaşılan problemleri çözmek için kendisini

---

[210] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 15117

[211] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 15117-A

[212] Rusya'nın Yunan ve Mora meseleleri karşısında sergilediği tutuma destek veren Fransa ve İngiltere'nin tutumları karşısında yalnız kalan Osmanlı devleti, bu meselenin halline yönelik olarak 1826 tarihinde imzalanan Akkerman muahedesinin dördüncü ve yedinci maddesinin ikinci ve üçüncü fıkraları ile ticaret gemilerine ve Karadeniz ticaretine dair yeni düzenlemeleri kabul etmiştir. Antlaşmanın ilgili maddeleri için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 92/10, s. 360-365; **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 58-64; Rusya'nın Yunan meselesi ile ilgili tutumunu devam ettirmesi neticesinde 1829 tarihinde imzalanan Edirne barış muahedesi Karadeniz'i Türk-Rus denizi olmaktan çıkararak ticaret ile uğraşan bütün devletlere açmıştır. Antlaşmanın ilgili maddeleri için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 92/10, s. 409-414; **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 70-80;

[213] Tukin **Boğazlar Meselesi**, s. 168

[214] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 58976

[215] Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, "Tanzimatta İçtimai Hayat" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 624

[216] Enver Ziya Karal, **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizamı Cedid- 1789-1807**, Ankara 1942, s. 142-143

tedbirler almak zorunda hissetmiştir. Bu çerçevede I. Abdülhamit zamanında başka devlet tabiiyetine geçen gemi kaptanlarının önünü almak ve tabiiyet değiştiren gemi kaptanlarının tekrardan Osmanlı bayrağı altında ticaret yapmalarını sağlamak maksadı ile gemi kaptanlarının senede bir kere ödedikleri cizye vergisinde muaf olmaları sağlanmıştır.[217]

Osmanlı Devleti'nin zirai ekonomiye dayanan iktisadi altyapısı, dini ve siyasi olarak katı kurallara bağlı olan Osmanlı tüccarının coğrafi keşifler ile uzun mesafeli ve büyük çaplı ticaretini geliştiren ve kapitülasyonlar ile ticari imtiyazlar sağlayan Avrupa tüccarıyla rekabet edemez duruma getirmişti. III. Selim dönemine kadar uygulana gelen bu klasik ticaret politikasının Osmanlı Devletine sağlayacağı pek bir şey kalmamıştı. III. Selim tarafından başlatılan ve II. Mahmut tarafından da devam ettirilen yerli bir tüccar burjuvazisi oluşturarak ticaretin Müslüman Türklerin eline geçmesi çabalarından istenilen sonuçlar alınamamıştır.

4.1. Mevcut Ticaret Politikasının Genel Esasları

Osmanlı Devleti'nin XVI. yüzyılın başlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar uygulamış olduğu klasik iktisadi politikalarında, günümüzde uygulanan iktisat politikalarında görünen hedefleri ve uygulamaları görmemiz mümkün değildir. Ancak ilkçağ toplumlarından itibaren devlet yönetimlerinin iktisadi politikalarında hedef olarak belirledikleri temel görevlerinin başında halkı için gerekli olan iaşenin sağlanması, üretim ve tüketim arasındaki ilişkiyi dengede tutmak ve hazineye ait gelirleri mümkün olduğunca yüksek tutarak hazinenin devamlı dolu kalmasını sağlamaya çalışmak gelmiştir.[218]

Osmanlı Devleti yukarıda da kısaca belirttiğimiz bu temel prensiplere göre iktisat politikalarını belirlemiştir. Nitekim Osmanlı Devleti'nin ticaret politikasında baştan beri temel unsur, tebaasının iaşesini temin etmek olmuştur. İaşenin sağlanmasında malın olabildiğince ucuz, kaliteli ve bol olmasına dikkat edilmiştir. Bu bağlamda iaşe hususunda herhangi bir sıkıntı oluşmaması için, malın üretiminden tüketimine kadar her aşamada piyasaya müdahale edilmiştir. Osmanlı Devleti, iç

---

[217] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 58505

[218] Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken yay., İstanbul 2000, s. 53-59

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU

piyasanın ihtiyacının karşılanması için ihracatta uygulamış olduğu yasaklamaları, kısıtlamaları ve inhisarları içine alan tekel politikasını iç piyasa için de uygulamıştır.

Ticaret politikasının temel hedefini iaşe teminine yönelik oluşturan Osmanlı devleti, iç piyasa talebini karşılamak için ihracatı zorlaştırıcı, ithalatı ise kolaylaştırıcı ve teşvik edici davranmıştır.[219] Bu uygulamaların III. Selim zamanına kadar devam ettiği görülmektedir.[220] Halkın ihtiyacı olan zahire ve temel ihtiyaç maddelerinin ihracında oldukça kontrollü davranan Osmanlı Devleti, lüks malların ve hammaddelerin ihracını yasaklarken ithalini ise teşvik etmiştir.[221] Müstemin tüccara zahire satılması yasaklanmış, bu yasağa uyulmayarak müstemin tüccara zahire satılması üzerine, müstemin tüccarın gemilerine Akdeniz ve Marmara sahillerinde el konulmuştur.[222] İaşe temini hususunda devlet, ticaret üzerindeki müdahaleci tavrını ortaya koyarak iaşenin ihracının yasaklanması gibi, Osmanlı memleketleri arasında da bazen iaşenin yer değiştirmesine izin vermemiştir.

Esnaf için gerekli olan hammadde ihtiyacını karşılama hususunda gerekli hassasiyeti gösteren Osmanlı Devleti, palamut[223], deri[224], yapağı, mamul ipek ve bakır[225] gibi hammaddelerin ihracını yasaklamıştır. Böylece ülke içindeki üretim ile tüketim arasındaki dengeyi kontrol altında tutmaya çalışan Osmanlı Devleti, dengenin bozulması durumunda ortaya çıkacak darlık ve buna bağlı gelişecek olan bunalıma düşme tehlikesinin önünü almaya çalışmıştır. Nitekim ülke içinde üretim ve tüketimin kontrollü devamı için, köylünün şehre göç etmemesi, esnaf teşkilatlarının belli düzeyde tutulması sağlanmaya çalışılmıştır.

---

[219] Osmanlı devleti, uyguladığı bu ticaret politikası ile Avrupa devletlerinin iktisadi politikalarının aksine bir tutum izlemiştir. bkz. Mehmet Genç, **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken yay., İstanbul 2000, s. 53-59; Bu farklığı, Osmanlı iç pazarındaki talep miktarının azr miktarından, Avrupa devletlerinin iç pazardaki arz miktarının talep miktarından fazla olması ile izah etmemiz mümkündür.

[220] İ. Wallerstein-Reşat Kasaba, "İncorporation Into The Word Economy: Change In The Structure Of The Ottoman Empire 1750-1839", **O.D.T.Ü.G.D.**, VIII/1-2, Ankara 1981, s. 548

[221] Selçuk T.Trak, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1973, s. 369

[222] "Memalik-i mahruse-i hazret-i padişahın husule gelen hınta vesair ve kokoroz ve bunlar emsali zehair desaadetten ma'adaya verilmemek lazım geldikde..." B.O.A. **Cevdet İktisat**, No: 146

[223] Palamut'un önemli ölçüde kaçakçılığa konu olması üzerine İstanbul'a getirilerek esnafın ihtiyacı karşılandıktan sora geri kalanın ihracına izin verilmiştir. Mübahat Kütükoğlu, "1828 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti" **T.E.D.**, sayı 13, 1983-1987'den ayrı basım, İstanbul 1987, s. 433-498

[224] Derinin İzmir ve Halep üzerinden Avrupalı tüccara satılması üzerine ortaya çıkan deri ihtiyacı karşısında Osmanlı devleti yayınladığı ferman ile gerekli tedbirleri almıştır. Uzunçarşılı, "Ferman", **İ.A.**, c. IV, İstanbul 1964, s. 271; Ülgener, **Tarihde Darlık Buhranları ve İktisadi Muvanesizlik Meselesi**, İstanbul, s. 53

[225] B.O.A. **Cevdet İktisat**, No:146

Osmanlı Devleti'nin ticaret politikasındaki hedeflerinden olan hazinenin gelirlerinin olabildiğince yüksek tutulması ve hazinenin devamlı dolu olması için ülkeye giren ve çıkan mallara resimler konulmuştur. Ayrıca memleketler arasında geçiş yapan mallardan da gümrük resmi alınmıştır.[226] Osmanlı Devleti, hazinesinin gelirlerini arttırılmak için daha ziyade dahili gümrük resimleri üzerine ağırlık vererek ekonomisini ayakta tutmaya çalışmıştır. Dış ticarette ise kapitülasyonlar ile imtiyazlı hale gelen Avrupa devletlerinin imtiyazlarından yararlanarak Karadeniz'de ticaret yapmaya çalışan diğer tüm devletlere, III. Selim tarafından kendi bayrakları ile Karadeniz'de ticaret izni verilmiştir.[227] Bu yolla hazineye gelir sağlanması amaçlanmıştır. Ancak dış ticaret tam anlamı ile bu yolda kullanılamamıştır. Bu yüzden de dış ticaret dengesi, devamlı açıklar vermiştir.[228] Bu açıkların giderilmesi hususunda ve hazinenin gelirlerini arttırmak için Osmanlı, değişik zamanlarda "vergileri arttırmak, müsadere, sikke tağşişi ve eski tımar sistemini önceki şekliyle uygulamaya"[229] koymuştur.

4.2. XVIII. Yüzyılın Sonlarında Ticaret Politikasındaki Değişiklikler

Coğrafi farklılıklarla birlikte oluşan yetersizliklerin giderilmesi çerçevesinde başlayan keşifler, Avrupalı devletleri sömürgeciliğe doğru götürmüştür. Sanayi inkılabının yoğun etkisi ile birlikte hızını arttıran sömürgecilik faaliyetleri, iktisadi bakımdan XVIII. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı Devleti'nde olumsuz yönden kendisini iyiden iyiye hissettirmiştir.

Askeri yapısındaki hantallığa bağlı olarak savaşlarda alınan yenilgilerin Osmanlı iktisadi yapısına getirdiği ağır yüklerle birlikte Osmanlı Devleti, iktisadi açıdan kendisine çeki düzen verme gereğini hissetmiştir. "III. Selim ile birlikte köklü değişikliklere gidilerek iktisadi olumsuzluklar aşılmaya"[230] çalışılmıştır.

XVIII. yüzyılın sonlarına doğru III. Selim ile birlikte "Osmanlı Devleti'nin Avrupa ile ekonomik ilişki içine girme"[231] girişimleri neticesinde açılan daimi

---

[226] Stanford Shaw, "The Nineteenth Centry Ottoman Tax Reform And Revenue System", **International Journal of Middle Eastern Studies**, VI., Cambridge 1975, s. 444
[227] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 690-691
[228] Niyazi Berkes, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi II**, İstanbul 1970, s. 108
[229] Şerif Mardin, **Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918)**, Ankara 1962, s. 5
[230] Mustafa Nuri Paşa, **Netayicü'l-Vukuat, c. I**, Yay. Neşet Çağatay, Ankara 1992, s. 180
[231] İ. Wallerstein-Reşat Kasaba, "İncorporation Into The Word Economy:", s. 539

elçilikler[232], Avrupa ülkelerinde gelişen fikirlerin Osmanlı devletine girmesine neden olmuştur. Nitekim bu çerçeveden III. Selim'in liberalizme olan meyli, ticarette iktisadi serbestiyeti tanıyarak devletin ekonomik kalkınmasını hedeflemesini sağlamıştır.[233]

Ticaretin önemini anlayan III. Selim, bu dönemde gayri müslim Osmanlı tebaası olan Rum, Ermeni ve Yahudilerin elinde olan iç ticarette[234] Türkleri de söz sahibi duruma getirmek için büyük gayretler göstermiştir.[235] Bundan dolayı, Türkler ticarete teşvik edilerek gereken kolaylıklar gösterilmiştir.[236] Ancak yapılan ticareti geliştirmeye yönelik girişimler, bu işi yapabilecek elamanların iktisadi meselelere maharetinin ve niteliğinin olmamasından dolayı başarıya ulaşamamıştır.[237]

Osmanlı Devleti denizlerdeki hakimiyetine rağmen, klasik ticaret politikasının hedeflerinin yetersizliği nedeniyle bir deniz ticaret filosunu oluşturamamıştır.[238] Bu nedenle ticari malların taşınmasında büyük zorluklar çekilmiştir. Nitekim İstanbul'un iaşesi için gerekli olan zahirenin naklinde oldukça zorluklarla karşılaşılmıştır.[239]

Tüccarların ithal ve ihraç edecekleri emtianın taşınmasında müstemen tüccarların gemilerini kullanmaları ve bu gemiler için konsolota resmi ödenmesi,[240] yerli ticaret filosunun oluşturulmasını zaruri kılmaktaydı. Devlete ait bir ticaret filosunun oluşmasının gerekliliği, 1804 yılında III. Selim tarafından yayımlanan nizamnamede[241] ortaya konulmuştur. Bunun üzerine zengin devlet adamlarının kendi ticaret gemilerinin olması için teşvik edildiğini[242] görmekteyiz. Ayrıca dışardan da gemi satın alınarak ticaret filosu güçlendirilmeye çalışılmıştır. Nitekim 1792 tarihinde bu amaçla Hollanda'dan birkaç gemi satın alma teşebbüsü olmuştur.[243]

---

[232] III. Selim'in girişimi ile açılan ilk daimi elçilik 21 Aralık 1793'te İngiltere'de açılmıştır. Ercümend Kuran, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821**, Ankara 1988, s. 15

[233] Berkes, **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz**, Ankara 1962, s. 12

[234] Özcan Mert, "II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839), **T.D.A.**, Sayı 18, İstanbul 1982, s. 32; Çağlar Keyder, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, yay. Sabri Tekay, İstanbul 1987, s. 23

[235] A.G. Sayar, **a. g.e.**, s. 188

[236] Ahmet Cevdet , **Tarih-i Cevdet**, c. III, İstanbul 1984, s. 1463-1464

[237] Staford J. Shaw, **Between Old and New The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789-1807**, Cambridge 1971, s. 174

[238] Shaw, **a.g.e.**, s. 178

[239] Deane, **İlk Sanayi İnkılabı**, s. 30

[240] B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No: 7664

[241] Ali İhsan Gencer, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867)**, İstanbul 1985, s. 82

[242] Nevzat Köseoğlu, **Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler**, İstanbul 1991, s. 435

[243] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 690

4.3. Rusya'nın Osmanlı Devleti İle Ticaret Yapma Girişimleri

Doğu Avrupa'da hakim durumda olan Altınordu Hanlığı'nın çöküşüyle yerine Kırım, Kazan hanlıkları, Litvanya, Moskova büyük Knezlikleri gibi birbirine rakip muhtelif siyasi kuvvetler çıkmıştı. Moskova Çarlığı'nın Hazar Denizine, Kafkaslara ve nihayet Karadeniz'e doğru sarkaması üzerine[244] ilk Osmanlı-Rus ilişkileri XV. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştır.

Rusya, III. İvan zamanında ülkesinin ticari ve ekonomik yönden güçlendirmek için dış ülkelerle iktisadi münasebetlere girme gereğini duymuştu.[245] Bu amaçla Rusların daha İstanbul'un Türkler tarafından fethi öncesi Bursa'ya kadar giderek Osmanlı ülkelerinde ticaret yaptıkları bilinmektedir.[246] Moskova'nın yükselmesi üzerine bu ticaret daha da gelişmiştir. Azak ve Kefe üzerinden yapılan bu ticaret, Kırım Hanı Mengli Gray'ın tavassutu ile III. İvan ve II. Bayezıt zamanında (1492), Moskova ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi münasebetlerin kurulmasını mümkün kılmıştı.

Nitekim bu dönemde Rusya, Osmanlı Devletine Mihail Peleşçeyev'in başkanlığında bir heyet göndererek Rus tüccarlarının Kuzey Karadeniz'de serbest ticaret yapmaları için izin istemiştir. Bu heyet Kuzey Karadeniz'de Osmanlılara ait iskele ve limanlarda ticaret yapan Rus tüccarlarına sancakbeyleri tarafından Osmanlı reayası gibi davranılmasından ve mallarının kısmen ellerinden alınmasından şikayetçi olmuştur. Bunun üzerine Yavuz Sultan Selim'in cülusundan sonra Ruslarla ticari münasebetleri Kefe sancakbeyliğine bırakılmıştı.[247] Bu ilişkiler Moskova'nın İstanbul'a gönderdiği çeşitli elçilerle 1523 yılından itibaren de devam etmiştir.[248] Osmanlı Devleti ile sıkı diplomatik münasebetler kurmaya ve bir ittifak antlaşması imzalamaya çalışan Ruslardan 1523'ten sora bu yolda kalıcı bir teşebbüs görülmemiştir.[249]

Rus tüccarların şahsi ve özel müsaadeler ile Osmanlı Devleti topraklarında XV. yüzyıldan itibaren başlattıkları Karadeniz ticareti, XVI. yüzyılla birlikte İstanbul'un Osmanlı Devleti'nin tahsisli gölü haline gelmesiyle ticarete kapanmıştır.

---

[244] İnalcık , "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 352
[245] A. Kemal Meram, **Türk-Rus İlişkilei Tarihi**, İstanbul 1969, s. 23
[246] Kurat, **Türkiye-Rusya** , s. 4
[247] Uzunçarşılı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ankara 1988, s. 476-477
[248] Norman İtzkowitz, "XVIII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", **Osmanlı Tarihi**, c. I, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 519-523
[249] İnalcık, "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei", s. 356

Karadeniz ticareti, Ruslar için 1739 Belgrat antlaşması ile genele yayılarak devamı sağlansa da "Karadeniz'in ticarete yeniden açılması, Kırım'ın Ruslar tarafından fethiyle (1783) gerçekleşmiştir."[250]

4.4. XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Rusya Antlaşmalarında[251] Ticaret

Rusya'nın içinde yaşadığı geniş coğrafyada hakim duruma getirilmesi düşüncesi olan Çar I. Petro, ülkenin mali durumunun düzeltilmesi için girişimlerde bulunmuştur. Nitekim bu doğrultuda ticaretin canlandırılması için sıcak denizlere inmeye yönelik geliştirilen politikalar izlenmeye başlanmıştır.[252] Osmanlı Devleti'nin 1683 tarihinde Viyana önlerinden dönmesi üzerine Rusya'nın bu politikaları için uygun bir ortam oluşmuştur. 1686 tarihinde Osmanlı Devletine karşı oluşturulan Mukaddes Birliğe giren Ruslar, bu ittifak doğrultusunda Kırım'a saldırdılarsa da mağlup olarak geri çekilmek zorunda kalmışlardır. 1697 tarihinde Karadeniz'in kilidi sayılan Azak kalesinin Ruslara teslimi ile Rusların Karadeniz'e çıkmalarının önü açılmış oldu.

Osmanlı Devleti'nin Mukaddes Birlik karşısında yenilmesi üzerine 1699 tarihinde şartları çok ağır olan Karlofça antlaşması[253] imzalanmıştır. Rusya'nın Azak kalesini aldıktan sonra Karadeniz'deki durumunu güçlendirmek için bu antlaşmaya imza atmamıştır. Karlofça barışı Rusya ile sadece ateşkes düzeyinde gerçekleşirken, asıl antlaşmanın daha sonra imzalanması kararlaştırılmıştır.

---

[250] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**,c. II, s. 137-138

[251] Devletlerin karşılıklı akitleşmelerinden doğan antlaşmalar, antlaşma, muahede, sözleşme, mukavele, beyanname, protokol gibi değişik terimlerle ifade edilmektedir. Bu kavramların hemen hepsi uluslararası antlaşmaları ifade etmek amacı ile kullanılmaktaysa da, her birine yüklenen anlam bakımından aralarında kısmi farklar vardır. Örneğin antlaşma (treatie), devletler arasında karşılıklı irade beyanlarının uyuşması olarak tarif edilmektedir. Antlaşma, uyuşma (accord, arrangement), iki devlet arasındaki belli ve sınırlı konuları ve daha ziyade politik meselelerle ilgili düzenlemeleri ifade etmektedir. Buna mukabil muahede, sözleşme, mukavele, şekil ve dayandığı esaslar bakımından antlaşmalardan daha hafif ve sınırlı, daha çok hukuki ve ekonomik menfaatlerle ilgili düzenlemel için kullanılmaktadır. Bkz. Cemil Birsel, **Devletler Arasında Antlaşmalar**, İstanbul 1936, s. 11-13; İmzalanan antlaşmalarda asıl önemli olan süre sınırlaması değil, antlaşmanın yapıldığı şekliyle uygulamada kalması olmuştur. Ancak antlaşmalar, maddeler arasında belirtilen süre ile de sınırlandırılmıştır. Bu sürenin bitmesi, taraflar arasında yeniden gündeme gelen antlaşmalar, mevcut hükümlerin taraflarca ihlali üzerine antlaşmalar sona ermiş olur. Bkz. Hamza Eroğlu, **Devletler Arası Umumi Hukuk**, Ankara 1984, s. 73-74

[252] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 38

[253] Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.VI, s. 579-595; İsmet Parmaksızoğlu, "Karlofça", **İ.A.**, c.IV, s. 346

4.4.1. İstanbul Antlaşması

Rusya'nın Karlofça antlaşmasına nihai imza koymaması ve Osmanlı Devleti ile yalnız olarak antlaşma imzalamak istemesi üzerine, İstanbul'da müzakerelere başlanmıştır. Rusların Karadeniz'de serbestçe ticaret yapamamaları, bu müzakerelerde esas belirleyici etken olmuştu. Nitekim Rusya, Azak'tan İstanbul'a kadar Rus gemilerinin Karadeniz'de serbest dolaşımına izin verilmesini istemiştir.[254] Hatta Ruslar, bunun için öne sürülecek bütün şartları kabul edeceklerini açıklamışlardı. Bu amaçla Ruslar, gemilerinin korsanlardan korunması şartı ile gemideki top ve cephanenin çıkarılmasını, Kreç boğazında gemilerinin kontrol edilerek Türk görevlilerinin gemide bulunmasını teklif ettiler. Ancak 3 Temmuz 1700'de İstanbul'da heyetler arasında maddeleri tespit edilen ve 6 Ağustos'ta Edirne'de tasdik edilen antlaşma[255] ile Ruslar, her türlü teminatı vermelerine rağmen ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbest dolaşımını sağlayamamışlardır.

Yapılan bu antlaşmanın ticarete ilişkin onuncu maddesi[256] ile ticaretle ilgili meselelerin daha sonra büyük elçi seviyesinde görüşülmesi kabul edilmiştir.[257] Ancak her ne kadar bu antlaşmada "Rusya'nın Karadeniz'deki ticaretinden bahsedilmemişse de, Rus tüccarının Osmanlı ticaret gemileriyle mallarına sınırlı da olsa sevk izini verilmiştir".[258]

4.4.2. Purut Antlaşması

İstanbul antlaşması Osmanlı-Rusya arasında otuz yıl süreliğine imzalandığı halde, on yıl sonra ortaya çıkan anlaşmazlıklar üzerine iki devlet yeniden savaşa başlamışlardır.[259] bu savaşta yenilen Ruslar, 1711'de imzalanan Prut antlaşması[260] ile

---

[254] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 45-49

[255] İstanbul antlaşmasının tarihi üzerendeki ihtilaflar hakkında bkz. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu", **Belleten**, c. LIX, Sayı 225 (Ağustos 1995), Ankara 1995, s. 354-355

[256] Onuncu Madde: " Ticaret ahvali semere-i sulhtan olup memleketlerin refah-ı halline sebeb olur. Lakin Çar-ı müşarunileyh tarafından işbu muayyen orta elçileri bu hususa külliyet ile mezun ve murahhas olmamağla ticaret ahvalinin söyleşilmesi ve bir surette ifrağ olunması te'kid ve teşyid-i sulh u salah için mu'tad-ı kadim üzere müşarunileyh Moskof Çarı tarafından der-i devlet-medarıma ta'yin ve irsal olunacak büyük elçisine alıkonula" B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 83/1, s. 4; **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 209; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 39

[257] İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 355

[258] Rus tüccarının ticareti ile ilgili bkz. Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 356

[259] Purut savaşının sebepleri hakkında bkz. Hammer, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. VII, s. 146-152; Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c.IV/I, s. 60-71

Azak ve Taygan kalelerini Osmanlı Devletine teslim etmeleriyle Karadeniz ile bağlarının kesilmesinin yanısıra, kara yoluyla gelip gidecek tüccarın haricinde İstanbul'da elçi bulundurma hakkını da kaybetmiş oluyorlardı. [261]

Bundan on yıl sonra imzalanan bir yenileme antlaşmasının (12 Kasım 1720) onbirinci maddesinde, Osmanlı tüccarlarının Rusya'da ticaret yapabileceği gibi, Rus tüccarlarının da Osmanlı ülkesinde ticaret yapabileceği ifade edilmiş fakat deniz ticaretinden bahsedilmemişti.[262] Bu tarihten itibaren Belgrad antlaşmasına kadar Karadeniz, Rusya için ticarete kapalı kaldı.[263]

4.4.3. Belgrad Antlaşması

Rusya, Purut antlaşması ile aleyhine bozulan durumu kendi lehine çevirmek için bahaneler aramaya başlamıştı. Haksız olarak Osmanlı Devleti'nin antlaşma şartlarına aykırı davrandığı bahanesi ile 1736 tarihinde Osmanlı devletine harp ilan etti. Rusların Özi, Hotin ve Yaş'ı ele geçirmeleri üzerine Fransa'nın arabuluculuğu ile iki ülke arasında sulh görüşmeleri başladı.[264] Osmanlı Devleti ile Rusya arasında I Mahmud zamanında yapılan 3 Eylül 1739 tarihli Belgrad antlaşması[265], Karadeniz'deki Rus tüccarlarının elde ettiği imtiyaza dair ilk antlaşmadır. Antlaşmanın dokuzuncu maddesi[266] ile Rus tüccarlar Osmanlı Devleti gemileri ile ticaret yapabilme hakkını elde etmişlerdir.[267]

1774 Küçük Kaynarca Antlaşması imzalanıncaya kadar bütün Rus hükümdarları, Rus tüccarlarının Karadeniz'de serbest dolaşabilmesi için Osmanlı

---

[260] Antlaşmanın maddeleri hakkında bkz. Uzunçarşılı, **a.g.e.**, c. IV/I, s. 84; bu antlaşmanın uygulanması için yapılan müzakerelerin Rusya'nın Azak konusundaki olumsuz tavrı nedeni ile uzamış, Osmanlı Devleti'nin savaş tehdidi üzerine yapılan bazı değişiklikler ile Edirne'de 1713 tarihinde kabul edilmiştir. Bu nedenle B.O.A. Rusya Ahkam Defterinde Purut Antlaşması yerine sadece Edirne Antlşamasına yer verilmiştir. Bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 31-35

[261] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 58-62

[262] Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 357

[263] Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 362

[264] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 71-72

[265] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 89; **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 244-251

[266] Dokuzuncu Madde: "Ticaret hususu sulh ve salahın neticesi olup devletler reayası ve bereayasının menfaatine olup Devlet-i aliyye tüccarı Moskof devletinde, diğer devletleri tüccarına tanıdığı ve o miktar vergi ile serbest ticaretlerini icra ederler. Bunun karşılığında Moskof devletine tabi olan tüccarlar dahi Osmanlı Devleti tarafından bu misillü serbestiyet ile ticaretlerini yaparlar. Karadeniz'de vaki Ruslar'ın ticareti Osmanlı Devleti reayası gemileriyle ola." **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 244

[267] Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, Döler neşriyat, İstanbul 1988, s. 141

Devleti nezdinde taleplerde bulunmuşlardı. Özellikle Çariçe Elizabet zamanında bir çok defa bu istek yenilenmiş, fakat kabul edilmemişti.[268]

4.4.4. Küçük Kaynarca Antlaşması

II. Katerina'nın Rusya'nın başına Çariçe olması ile birlikte Osmanlı Devletine karşı oluşturulan politikalar gelişerek devam etmiştir. II. Katerina'nın var olan antlaşmalara aykırı olarak "Lehistan işlerine karışması ve Yunanistan ile Balkanlar'daki Hıristiyan tebaayı ayaklandırmaya çalışması"[269] üzerine Osmanlı Devleti, Rusya'ya karşı harp ilan etmiştir. İki devlet arasındaki bu savaştan yenik ayrılan Osmanlı Devleti, şarları oldukça ağır olan 12 Temmuz 1774 tarihinde Kaynarca antlaşmasını[270] imzalamak zorunda kalmıştır.

Bu arada Rusya, güneye inme politikasının bir gereği olarak 1739 Belgrad antlaşması ile Karadeniz için oldukça stratejik bir mevkide bulunan Azak bölgesini, 1771 de ise önemli bir liman merkezi olan Kefe'yi işgal etmişti.[271] Rusya'nın yüzyıla yakın süren mücadelesinden sonra, 1774 Kaynarca antlaşması ile elde ettiği Karadeniz'de kendi gemileri ile ticaret yapma hakkı, bu denizi bir Türk gölü olmaktan çıkararak, Boğazları uluslararası tartışma konusu haline getirmiştir.[272]

Kaynarca antlaşmasının 11. maddesi[273] ile Rusya, gemilerinin Akdeniz'den Karadeniz'e ve Karadeniz'den Akdeniz'e geçmesi iznini almış oluyordu. Böylece, Rus tüccarları ilk defa kendi gemileri ile serbest ticaret yapma hakkını elde etmişlerdi. Ayrıca Rus tüccarı karşılaştığı her problemin hallinde, Fransa ve İngiltere devletleri tüccarlarının uymakta olduğu şartlara uyacaklardı.[274]

---

[268] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 74
[269] Tukin, **a.g.e.**, s. 75
[270] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 148-162; **Muahedat Mecmuası**, c. II, s. 254-273; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 121-135
[271] W. Barthold, "Kefe", **İ.A.**, c. VI, İstanbul 1967, s. 537
[272] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 76-77
[273] 11. madde: "Menfaat-i devleteyn içun memalikini terşşuh iden cümle deryalarında iki devlete müteallik gemi ve tüccar sefainine bi gayr-i mümanaatın serbestiyet üzere geşt ve güzar eylemeleri akd ve tenbih olunub iskelelerine ve her mahalle mutlaka sair devletlerin icra ettikleri ticaretlerinde kamiyab oldukları vech üzere iş bu Rusya gemileri tüccar sefayinine dahi Devlet-i aliyyem canibinden ruhsat verile, Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e mürur ve amme-i sevahil ve kıyıları limanlarında ... Devlet-i aliyyemizin memalikinden emr-i ticarete dair bi aynihi Frınçe ve İngiltere misillü ... merren ticaret etmek ve Rusya devletinin reayalarına .... nehr-i Tuna'da dahi geşt-i güzar ideler...." bkz. **Muahedat Mecmuası**, c. II, s. 254-273
[274] Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1981, s. 157-158

T.C. YÜK... BÖLÜMÜ ...

Rusya'ya verilen bu ticari imtiyaz, Osmanlı Devleti'nin bir ihsanı şeklinde değil Rusya'nın baskısı ve zorlaması neticesinde verilmişti. Yeni elde ettiği hakları iyi değerlendiren Ruslar, açık pazar haline gelen Osmanlı pazarına diğer Avrupa devletleri gibi girmeye başladılar. Hatta "Ruslar, İngilizlerin uzun zamandan beri sahip oldukları demir piyasasını ellerine geçirdikleri gibi kürk pazarında da söz sahibi oldular".[275]

4.4.5. Aynalıkavak Tenkihnamesi

Kısa sürede Küçük Kaynarca antlaşmasının sadece bir barış mütarekesi olduğu anlaşıldı. Rusya'nın Kaynarca antlaşması ile birlikte Kırım ve Eflak- Buğdan meseleleri üzerinde izlediği tutumlar üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşa doğru giden bir gerginlik oluşmaya başlamıştı. Buna bir de Rus tüccar gemilerinin Karadeniz'i sadece kendilerininmiş gibi görerek ticaret amaçlı olarak Karadeniz ile Akdeniz arasında sıkça gidip gelmeleri eklenince gerginlik üst düzeye çıktı. Ancak Osmanlı Devleti'nin olumsuz durumu ve Fransa'nın aracılığı üzerine Rusya ile gerginlik giderilerek 10 Mart 1779 tarihinde Aynalıkavak Tenkihnamesi imzalandı.

Osmanlı Devleti, Küçük Kaynarca antlaşması sonrasında bu antlaşmanın özellikle, Rusya'nın Karadeniz ile Akdeniz arasındaki deniz ticaretini ilgilendiren maddelerin yeniden düzenlenmesinin ihtiyacını hissetti. Aynalıkavak Tenkihnamesinin altıncı maddesiyle[276] Rus tüccar gemilerinin tonajı küçültülerek Rus ticareti kısmen şartlara bağlanmış ve uygulamada biraz kısıtlayıcı olunmuştu.[277] Ayrıca Osmanlı yapılan bu antlaşmayı, uygulamada çıkarttığı çeşitli zorluklarla engellemeye çalışıyordu.[278] Bunun üzerine Rusya elde etmiş olduğu ticari imtiyazlar neticesinde Karadeniz'den Akdeniz'e doğru yapmak istediği ticaretteki zorlukların giderilmesi için Osmanlı Devletine müracaat etmiştir. Problemin halline yönelik olarak 1780 yılı başlarında kabul edilen bir uygulama ile, Rus gemilerine sadece kendi ülkelerinin mahsulünü getirebilme ve bu mallara İstanbul'da ihtiyaç olmaması halinde başka ülkelere götürebilme izni verilerek çözüm bulunmaya çalışılmıştır.[279]

---

[275] Ali İhsan Bağış, " III George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984**, Başbakanlık Basın Yay. Enfor. Gnl. Müdr. Yay., Ankara 1985, s. 44

[276] **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 280-282; Kurdakul, **a.g.e.**, s. 159-160

[277] Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 358-359

[278] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 52

[279] Tukin, **a.g.e.**, s. 79-80

Osmanlı Devleti, Aynalıkavak Tenkihnamesi'nden sonra Rusya ile aralarında herhangi bir mesele çıkmasını istemiyordu. 1781 yılında Avusturya ile ittifak yaparak Bâbıâli üzerindeki baskısını arttıran Rusya, Kırım'ı istila etmiş, savaş için bahane aramaktaydı.[280] 1783 de nihai olarak Kırım'ı ilhak eden Rusya, 1788 yılında da Özi'yi, 1792 yılı Yaş antlaşmasıyla da Buğ ve Dinyester arasındaki araziyi almıştı.[281] Bir dereceye kadar İstanbul'un kapısı sayılan Kırım'ın Rusların eline geçmesi ile İstanbul'un güvenliği de tehlikeye girmiş oldu.[282]

Böylece Karadeniz kıyılarındaki birçok liman şehrini hakimiyeti altına alan Rusya, aynı zamanda buralarda yeni limanlar inşa etmekten geri kalmamıştı. Bunun için Ruslar, Taygan'ı (1769), Dnepr nehrinin ağzında kurulan Kerson'u (1778) ve Hocabey yakınlarında yeniden kurulan Odessa (1794) liman şehirlerini kurmuştu.[283] Rusya, kurulan bu liman şehirlerinin gelişebilmesi ve Osmanlı Devleti'nin kendisi hakkında uygulamaya çalıştığı, Karadeniz ticaretinden elde edeceği gelirlerle iktisaden zenginleşerek kendisi için tehlike oluşturmaması politikasını önlemeye yönelik kendi bayrağı altında diğer devlet gemilerine Karadeniz'de ticaret yapabilme imkanı vermeye başladı. Nitekim Rusya XVIII yüzyılın son çeyreğinde Karadeniz'in kuzeyindeki limanları ele geçirerek ticaretin önemli bir bölümüne sahip olmuştu.[284] Bu durum karşısında endişelenen İngiltere, III. Selim'den Karadeniz'de serbest ticaret imtiyazı elde etme yolüna gitmiştir.[285]

4.4.6. 1783 Ticaret Muahedesi

Osmanlı Devleti tarafından bahşedilen ve XVIII. yüzyıla kadar tuğrasını taşıdıkları padişahın saltanatı süresince geçerli, ticari hayatı düzenleyen ahidnameler ile yabancı devletlere, Osmanlı suları ve topraklarında kendi bayrakları altında serbestçe ticaret yapma, devlet tarafından ihraç yasakları konulmamış olması şartı ile istedikleri

---

[280] Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 359
[281] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994, s. 489
[282] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara 1999, s. 14
[283] Bostan, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", **Türklük Dünyası Araştırmaları Dergisi**, sayı 6, İstanbul 1991, s. 23
[284] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 56
[285] Ali İhsan Bağış, "Rusların Karadeniz'de Yayılması Karşısında İngiltere'nin Ticari Endişeleri" **Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, 11-13 Haziran 1977, Ankara 1980, s. 212-213

malları alıp satma hakkı tanınmaktaydı.[286] Her padişah değişimi ile yenilenen ahidnamelere, karşı tarafın yeni madde istekleri de kabul edilerek konulmakta, diğer milletler de yeni konan bu maddelerin kendileri içinde geçerli olmasını istemekteydi.[287]

Rusya, XVI. yüzyılın sonlarından itibaren bölgedeki etkinliğini arttırmaya başlamıştır. Ticaretin kendisine sağladığı imkanların farkına varan Rusya, bu imkanları genişletmek için bölgede hakim olan Osmanlı Devleti ile ticaretini geliştirmek istemiştir. Bunun için değişik tarihlerde Osmanlı Devletine yaptığı müracaatlar kısmi kabul görmüştür. Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında askeri yönden güçlenmesi, önceden beri devam edegelen Karadeniz'de ticaret yapma isteğinin gerçekleşmesini sağlamıştır.

Aynalıkavak Tenkihnamesi ile birlikte Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapma gayreti karşısında ortaya çıkan problemlerin halline yönelik Bâbıâli, Rusya ile arasında olan ticaretini bir düzene koyabilmek için anlaşma yollarını aramaya başladı. Zira Rusya'nın Avusturya ile ittifak yapması neticesinde bozulan siyasi dengeler diğer alanlara da etki etmeye başlamıştı. Nitekim bir süre sonra Rusya ve Avusturya, Osmanlı Devletine üç maddelik bir takrir sunarak isteklerini dile getirdiler. Bunun üzerine İstanbul'daki Rus elçisi bu takririn ticarete ait bir maddesi gereğince 81 maddelik ticaret antlaşması hazırladı. Ticaret maddelerinin görüşülmesi için Osmanlı Devleti adına Reisülküttap Hayri Efendi, İstanbul Kadısı Müftüzade Ahmed Resmi Efendi, Elhaç Mustafa Efendi katılırken Rusya adına ise İstanbul elçisi Yokoda Polikof katılmıştı.[288] Maddeler üzerinde görüşme yapıldıktan sonra 22 Haziran 1783 (21 Receb 1197) tarihinde antlaşma imzalandı.[289] Türk-Rus ticaret anlaşması ile Rusya, Osmanlı ülkelerinde yapmak istediği ekonomik faaliyetlerini ortaya koymuş ve bilhassa Karadeniz ticaretine çok büyük önem verdiklerini açığa vurmuştur.[290]

Antlaşma ile Rus tüccarlarına, Fransa, İngiltere ve Venedik tüccarlarına tanınan ticari ve sosyal hakların aynısı tanınarak diğer tüccarlarla eşitliğin sağlanması[291] ve ticarette diğer devletler karşısında zor duruma düşmemeleri gerçekleştirilmiş oluyordu. Osmanlı Devleti sınırları içinde emin ve salim olarak gerek karada ve gerekse

---

[286] Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi**, c. III, Yeni Türkiye yay., s. 330
[287] Kütükoğlu, **Münasebetler I**, s. 78-80
[288] Ahmet Cevdet Paşa, **Tarih-i Cevdet**, c. I, İstanbul 1994, s. 513
[289] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1, s. 175-190; **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 285;1783 ticaret antlaşmasının tam metni için bkz. Ek 1
[290] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 28-35
[291] 17. Madde: bkz. Ek 1

denizde serbestçe ticaret yapabilmeleri[292], kendilerine verilen mürur kağıdı ile istedikleri yere gidebilecekleri[293], karara bağlanmış oluyordu. Rusya'ya gidecek olan Osmanlı reayasının, yetkililerden habersiz gitmelerini önlemek için Rus elçisi tarafından pasaport verilmesi[294] kararı ile de Rusya'ya gidecek Osmanlı Devleti tüccarlarının Rusya'daki ticari faaliyetleri kontrol altına alınıyordu.

Osmanlı Devleti'nde ithal malları, ihraç malları ve ülke içerisinde bir yerden başka bir yere nakledilen ticaret malları için bir kere gümrük ödenirdi. Ticari emtia varacağı yere kadar değişik gümrüklerden geçebilirdi. Ancak bir maldan aynı adla sadece bir defa gümrük alınırdı. Bunun içinde eda tezkerelerinin ikinci gümrükte ibrazı gerekiyordu.[295]

Bu uygulamalar Rus tüccarının Osmanlı memleketlerinde yaptığı ticarette de uygulanmıştır. En çok müsaadeye mazhar devlet olmak isteyen Rusya, yapılan bu antlaşma ile tüccarlarının Osmanlı memleketlerine getirecekleri veya Rusya'ya götürecekleri mallar için sadece % 3 gümrük resmi ödemelerini ve bu hususda çıkabilecek anlaşmazlıkları önlemek için de bir tarifenin hazırlanması[296] sağlıyordu. Böylece sosyal hayatta ve ticarette eşitliğin sağlanması pekiştirilmiş oluyordu. Zira Osmanlı, Anadolu'da hakimiyetini hissettirmesi ile birlikte bölgede ticaret yapan tüccarlara tanınan ticari imtiyazların devamını sağlamış, Selçuklular döneminden beri ahidnameli tüccarların yaptıkları ticarete bağlı olarak ödeye geldikleri % 2 gümrük resmi oranı Fatih döneminde % 5'e çıkartılmıştı. Ancak harici gümrük resmi oranları ilk defa İngilizlerin faaliyetleri ile XVI. asrın sonlarında % 3'e indirilmişti.[297] Bu orandan diğer devletlerin istifade etmeleri ise İngilizlerin Osmanlı Devleti ile yapmış olduğu anlaşmaya bağlı olarak XVII. yüzyılın başlarında Hollandalılara, 1674'de ise Fransızlara uygulanmıştır.[298] Ruslar ise bu hakka ancak 1783 ticaret antlaşması ile kavuşmuşlardır.

Burada dikkatimizi çeken husus Osmanlı Devleti'nin, Rusya'yı kabul görülen, imtiyazlar bahşedilecek bir devlet olarak görmeme politikası karşısında, Rusların Osmanlı Devletine kendilerinin de diğer devletler gibi bir devlet olduğunu kabul ettirme

---

[292] 1. Madde: bkz. Ek 1
[293] 3. Madde: bkz. Ek 1
[294] 13. Madde: bkz. Ek 1
[295] Osman Köse, **Osmanlı Rus Münasebetleri-I**, (Basımamış Yüksek Lisans Tezi), Samsun 1993, s. 60
[296] 19., 21. ve 23. Maddeler: bkz. Ek 1
[297] Osman Nebioğlu, **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülaqsyonlar**, Ankara 1986, s. 31
[298] Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi**, c. III, Yeni Türkiye yay., s. 331

çabasıdır. Ayrıca imzalanan bu antlaşmada Rusların diğer devletlerin Osmanlı Devleti'nde sahip oldukları imtiyazlar ile bölgede kazandıkları siyasi ve iktisadi üstünlükler karşısındaki tedirginliği de bir başka dikkat çekici husustur. Rusların Balkanlar'ın zenginliği ve Akdeniz ticaretinde söz sahibi olma düşünceleri bu tedirginliği daha da arttırmıştır. Rusya bu engelin aşılmasını, Osmanlı Devleti'nin kendisi hakkındaki düşüncelerini değiştirmesinden geçtiğini görmüştür. Bunun için gittikçe güçlenen askeri yöndeki üstünlüğünü kullanan Ruslar, Osmanlı Devleti ile yapılan antlaşmalarda diğer devletlerle eşitliğini ön plana çıkarmıştır. Bu hakların elde edilmesi ile Ruslar, devlet olarak tarih sahnesine çıkışlarıyla birlikte zamanla Avrupalı devletlerce gördükleri kabulü Osmanlı Devletine de kabul ettirmiş olacaklardı. Bununla birlikte kazanılacak haklar ile hem ekonomik bakımdan gelişilecek, hem de siyasi bakımdan etkinliği artan bir Rusya haline gelinecekti.

Rusya'nın Osmanlı Devleti memleketlerinde tüccarı için serbest ticaret yapabilme hakkını almasının yanı sıra, tüccarın kendisi ve malları ile gemilerine, maiyyetindeki adamlarına, tercümanlarına da bazı garantiler elde etmiştir. Bunlar arasında denizde kazaya uğrayan Rus gemilerine Osmanlı gemilerinin yardım etmesi ve her türlü ihtiyaçlarının karşılanması için limanlardan ve buralarda verilen hizmetlerden yararlanma kolaylığı[299], geleneklerin dışında Rus tüccar, konsolos ve gemilerinden hediye istenmemesi[300], % 3 gümrük vergisini verdikten sonra gemilerin boğazlardan geçişinin kolaylaştırılması ve hızlandırılarak istedikleri yere gidebilmesi[301], Rus gemilerinin Osmanlı limanları arasında taşımacılık yapabilmeleri[302], Rus reayanın ticareti için depo ve ev kiralamasında kolaylık ve korunması[303] gibi maddeler bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti kendi memleketlerinde tüketilen zaruri ihtiyaç maddeleri ve stratejik öneme haiz maddelerin yabancı devlet tüccarları aracılığıyla dışarıya ihracına kısıtlamalar getirmişti.[304] İhracı yasak olan malların başında ise, halkın birinci derecede zaruri ihtiyaç maddesi olan ve kıtlık dönemlerinde darlığa düşmesini önlemek üzere hububat, donyağı ve zeytinyağı gibi gıda maddeleri gelmekteydi. Ayrıca ordu ve

---

[299] 4. ve 5. Madde: bkz. Ek 1
[300] 11. Madde: bkz. Ek 1
[301] 32. Madde: bkz. Ek 1
[302] 37. Madde: bkz. Ek 1
[303] 44. Madde: bkz. Ek 1
[304] Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisap Müessesesi**, İstanbul 1987, s. 214; Ömer C. Sarc, "Tanzimat ve Sanayimiz" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 4 43

donanmanın ihtiyacı olan pamuk, pamuk ipliği, gön, sahtiyan gibi sanayi hammaddeleri de bu yasak kapsamı içinde yer almaktaydı. Bu maddelerden % 33 'e kadar gümrük vergisi alınarak dışarıya çıkarılması zorlaştırılmıştır.[305] Ancak Fransızlara 1569 ahidnamesi ile pamuk, pamuk ipliği ve sahtiyanın ihracına, Hollandalılara ise bunların yanı sıra gön ve balmumu ihracına izin verilmiştir.[306] Rus tüccarlarına uygulanan yasağın kapsamı daha da daraltılarak İzmir, İskenderiye ve İstanbul dışındaki yerlerden ipek, pirinç, Yemen kahvesi ve zeytinyağı[307]; istisnasız her yerden pamuk, pamuk ipliği, sahtiyan, balmumu ve gön[308]; mahsulün bol olduğu yıllarda incir, üzüm, fındık gibi ürünler ile tuzu[309] memleketlerine ihraç izni verilmiştir.

İmzalanan bu antlaşma ile Rus tüccarına, Karadeniz ve Akdeniz'de yapacağı ticarette kullanacağı gemilerin tonajına kısıtlama getirilerek en büyüğü 16.000 kile (26.400 pota), en küçüğü 1000 kile (1650 pota) ağırlığında yük taşıyabilen gemilere izin verilmiştir.[310]

Osmanlı Devleti tebaası ile ticaret yapabilme hakkı bahşedilen devletler tebaası arasında çıkan ihtilaflar, mahalli kadılardan daha önceden ticaret ve kefalet hususlarını ihtiva eden ve sicile geçmiş olan bir hüccetin alınması durumunda kadılar tarafından görülmekteydi. Davaların görülmesi sırasında tüccarın mensup olduğu devletin konsolos veya tercümanının bulunması zaruri idi.[311] Dava konusunun 4000 akçeyi geçmesi halinde dava İstanbul'a havale edilirdi.[312] Borçlu olanların, kendilerinin veya varsa kefillerinin sorumlu tutulması, bir borçlunun borcunun, vatandaşı olan başka birinden istenmediği gibi varissiz ölen birinin malı da sadece varislerine, varisleri bulunmaması halinde ise konsolosuna teslimi[313] esastı. Osmanlı Devleti'ndeki bu genel uygulamalar, Rus tüccarlarına da teşmil edilerek kayıt altına alınmış oluyordu.

Rusya, Osmanlı Devleti karşısında kazandığı "en çok müsadeye mazhar devlet" olma durumunu daha da pekiştirmeye yönelik olarak imzalanan bu antlaşma ile, diğer devletlerin de yaptığı gibi İstanbul'a daimi elçilik bulundurma ve ihtiyaç duydukları şehirlerde konsolosluk açabilme haklarını da kayıt altına almışlardır.

---

[305] Rıfat Önsoy, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası**, Ankara 1988, s. 5
[306] Kütükoğlu, **Münasebetler I**, s. 32
[307] 45. Madde: bkz. Ek 1
[308] 46. Madde: bkz. Ek 1
[309] 47. Madde: bkz. Ek 1
[310] 30. Madde: bkz. Ek 1
[311] 63. Madde: bkz. Ek 1
[312] 64. Madde: bkz. Ek 1
[313] 8. Madde: bkz. Ek 1

Böylece Konsolosların can ve malları devletin teminatı altına alınmış oluyordu. Ayrıca bunların hiçbir şekilde haps olunmayacağı, evlerinin mühürlenmeyeceği, ihtiyaçlarını karşılamada herhangi bir zorlukla karşılaşmayacakları da ifade edilmişti[314]. Ayrıca Rus tüccarlara Fransızların kullandığı gibi dellal kullanma[315], tüccarlara savaş esnasında altı ay müsaade edilmesi[316] de kararlaştırılmıştı.

Bu antlaşma ile Akdeniz'e açılan Rus tüccar gemilerinin Cezayir ve Tunus ve Trablusgarp ocakları korsanlarına karşı Osmanlı Devleti limanlarında korunmalarını, bu korsanlar tarafından tutuklanan veya malı alınanların kendilerinin kurtarılması ve zararlarının karşılanması, korsanların faaliyetlerinin önlenmesi için çaba gösterilmesi Osmanlı Devleti tarafından taahhüt edilmiş oluyordu[317]. Rusya, bir çok maddede kendisine tanınan ayrıcalıklar ve hakların aynısını Osmanlı Devleti tüccarına da uygulayacağını belirtmiştir. Bunun için kendi memleketlerinde ve limanlarında Osmanlı Devleti tüccarlarının ticaretlerinin genişletilmesi için diğer devletlere sağlanan kolaylıklar ve hakların aynısının Osmanlı tüccarlarına da tanınacağını[318], bu antlaşmada[319] belirtmiştir.

Rusya'nın, Osmanlı Devletine ait denizlerde kendi gemileri ile en geniş haklarla ticaret yapmaya başlaması ile, Karadeniz'in Osmanlının bir iç denizi olma özelliği de sona ermiş oluyordu. Rusya'nın açtığı Karadeniz'de ticaret serbestliği kapısı, 1802'de Fransa tarafından, daha sonraları ise İngiltere ve diğer devletlerce de aralanarak bu denizde ticaret yapılmaya başlanmıştır.

Bu gelişmeler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Kanuni Sultan Süleyman'ın son yıllarından itibaren girdiği çökme devresi karşısında bozulan düzeni, devlet adamları tarafından kuvvete dayanarak yeniden kurma girişimleri başlatılmıştır. Ancak bu girişimler ile istenen sonuca ulaşılamamıştır. Devletin askeri alandaki değişime olan ihtiyacı, siyasi ve iktisadi çıkarlar elde etmeye çalışan devletler tarafından kullanılmıştır. Buna karşılık III Selim devrinde en üst noktaya ulaşan bu girişimlere,

---

[314] 52. Madde: bkz. Ek 1
[315] 70. Madde: bkz. Ek 1
[316] 80. Madde: bkz. Ek 1
[317] 60. ve 61. Madde: bkz. Ek 1
[318] 81. Madde: bkz. Ek 1
[319] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 83/1,s. 175-190; Cevdet Paşa, **Tarih**, c.II, 369-391; **Muahedat Mecmuası**, c. III, s. 284-319

Nizam-ı Cedit adı altında başlatılan yenilik hareketi ile cevap verilmek istenmiştir.[320] Bu sayede Osmanlı Devletini Avrupa'nın ilim, sanat, ziraat, ticaret ve medeniyette yaptığı ilerlemelere ortak edilmek istenmiştir. Ancak iktisat ve ticaret alanında yapılan ve yapılmak istenen yenilikler, devletin ve devrin ihtiyaçları yanında çok silik kalmıştır.

Fransa'da 1789 büyük ihtilali ile başlayan ve Napolyon Bonapart'ın siyasi sahneden çekilişine kadar devam eden imparatorluk harpleri ve Napolyon'un güttüğü doğu siyaseti Rusya açısından, boğazlardan geçiş ve buna bağlı olarak kendi güvenliğini ön plana çıkarmıştır. Fransızların doğu Akdeniz'i egemenliği altına alma girişimleri de buna eklenince Rusya'nın asırlardan beri gerçekleştirmeğe gayret ettiği Adriyatik kıyılarına kadar Balkan yarımadasına kendisinin bir emniyet bölgesi olarak bakması ve sıcak denize inme emeli bir anda yok olmak üzereydi.[321] Bu durum karşısında Rusya, Osmanlı Devleti ile arasında sıkı bir işbirliği kurma ihtiyacı hissetmişti.[322] Bonapart'ın Temmuz 1798'de Mısır'a saldırması neticesinde Osmanlı Devleti ile Rusya Aralık 1798'de sekiz yıllığına 14 maddeli açık bölüm, 23 maddeli gizli bölüm olmak üzere toplam 37 maddelik iki antlaşma imzaladılar.[323]

Osmanlı-Rus ittifakı, iki devletin komşuluk münasebetlerinde bir dönüm noktası olmuş, birbirlerini yok etmeye çalışan iki devlet bu fikirlerinden vazgeçmemişler, sadece olayların gelişimi doğrultusunda geçici olarak ittifak etmişlerdir. Bu ittifak ile Rus filosu ilk defa Boğazları geçerken Rus tüccarlar da Akdeniz'de ticarî ve iktisadî çıkarlarını geliştirme yönünde daha fazla haklar elde etmişlerdir.[324]

Askeri mahiyette olan bu antlaşmanın bir benzeri Ocak 1799'da İngiltere ile yapıldı. İngiltere böylece Fransa'nın Akdeniz ve yakın doğudaki ticaretini yoketmeyi hedeflemişti. Osmanlı Devleti ile kurulan bu sıkı işbirliğinden daha fazla yararlanmak isteyen İngiltere, ticaret gemilerinin Karadeniz'de serbestçe dolaşabilmesi için Osmanlı Devletine 1 Eylül 1799'da müracaat etti. Ancak Osmanlı Devleti bu isteği Rusya devletine bildirmeyi "*lazime-i maslahattan*" saydığı için Rus elçisine haber verdi. Rusya

---

[320] Rusya Ahkam Defterlerinde Nizam-ı Cedit'in ticaret alanında uygulanması ile ilgili olarak Rusya'ya ihracat yapan tüccar uygulamaları için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 2-4, 3-5, 4-9, (Bu dipnottan itibaren 88/6, 89/7, 90/8, 91/9 no'lu Rusya Ahkam Defterlerinin dipnotta kullanılırken önce defterin numarası (88/6 gibi) verilecek. Virgülden sonra gelen ilk rakam sayfa numarasını, tireden sonra gelen rakam ise hüküm numarasını ifade edecektir.)

[321] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara 1999, s. 28

[322] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 94-96

[323] **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 14-27

[324] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. V, Ankara 1999, s. 32-33

"*...Bahr-ı siyahın ademi vüsatine nazaran bir devletin tüccar sefaini dahi bahr-ı mezkurda ziyade kılınması Devlet-i Aliyye ve Rusya tüccarına zararı müstelsat vermek mukarrer ise irade Devlet-i Aliyye'nindir...*" diyerek bu fikre olumsuz baktığını belirtmişti.[325] İngiltere bu isteğine ancak Fransa'nın Osmanlı Devleti ile 1802'de 10 maddelik Paris muahedesi öncesinde Karadeniz'de ticaret yapabilme isteği ve bunun için Rusya'dan da izin aldığını bildirmesi üzerine[326] Fransız tüccar gemilerine Karadeniz'de dolaşma izni sağlamasını müteakip 19 Ekim1802 yılında ulaşabildi.[327]

1798 yılında Rusya ile imzalanan ittifak antlaşması 1805 yılında dokuz yıllığına yenilenmişti. Fakat Osmanlı Devleti artık Rusya'nın boğazlardan harp gemileri geçirmesini istemiyordu. Eflak ve Buğdan beylerinin azli ve boğazlardan Rus harp gemilerinin geçişine izin verilmemesi üzerine Rusya, Buğdan'a girdi (16 Ekim 1806).[328] Osmanlı Devleti bu durum karşısında Rusya'ya harp ilan ederek boğazları geçişlere kapattı (17 Ocak 1807). Fransa'nın da araya girmesi ile Osmanlı Devleti Ağustos 1807'de Ruslarla uzun süreli olmayan Yerköy havalisinde bir antlaşma imzaladı.[329] Osmanlı Devleti Rusya ile senelerden beri devam eden bu harpten bir netice elde edememesi üzerine Mayıs 1812 tarihinde Rusya ile Bükreş barış antlaşmasını imzaladı. İmzalanan bu antlaşma ile Tuna'nın iki ağzının Türkiye ve Rusya için müşterek olması kabul edilmiş oldu.[330]

Bundan sonra Fransa, İngiltere ve Rusya, Akdeniz ve yakın-doğu ticaretine bağlı olarak İstanbul ve boğazlar üzerindeki emelleri doğrultusunda Osmanlı Devleti nezdinde girişimlerini sürdürdüler.

---

[325] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 120-122
[326] Karal, **Osmanlı Tarihi**, s. 46
[327] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 131
[328] Karal, **Osmanlı Tarihi**, s. 51-52
[329] Tukin, **a.g.e.**, s. 151
[330] **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 49-57

II. BÖLÜM

XIX. YÜZYILDA OSMANLI-RUSYA TİCARİ İLİŞKİLERİNİN GENEL SEYRİ

1. XIX. YÜZYIL BAŞLARINDA TİCARET POLİTİKASI VE DIŞ TİCARET

Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan itibaren Türklerin büyük çoğunluğu fetihlerle uğraşmışlardır. Fetihlerden elde edilen gelirlerin ticarettekinden daha fazla olması, ticaretin savaşa gitmeyen Osmanlı tebaası gayri müslimlerinin eline geçmesine neden olmuştur.[331] Nitekim bu çerçevede oluşan problemlere karşı Osmanlı Devleti'nin klasik ticaret politikasında XVIII. yüzyıl sonlarında başlayan değişim rüzgarı, XIX. yüzyılda yerli bir tüccar burjuvazisi oluşturma gayretleri ile devam etmiştir. II. Mahmut döneminde Bâbıâli'ye gelerek, gayri müslimlere verilen ticari imtiyazlar karşısında haksız rekabete maruz kaldıklarını belirten müslüman tüccarlar, bu hakların aynısının kendilerine de verilmesini istemişlerdir. [332]

Müslüman tüccarların "*... o misüllü ticaretçe imtiyazları olmamak hasebiyle ... bazen beratlu reaya ve ekseriye naçar iltica ile yüzde şu kadar kar vererek Avrupa'dan getirip ve gayr-ı ez memnuat getirdikleri emval ve eşyayı bizzarure onların namına celb ve irsal itmekle...*"[333] bulundukları durumdan dolayı Osmanlı Devleti, müslüman tüccarların ayrı bir statüye kavuşturulması ve bunlar için gerekli imtiyazların sağlanmasını bir zaruret olarak görmüştü.[334] Nitekim ticaretteki kargaşanın önüne geçmek, müslüman tüccarın rencide olmasının önlenmesi ve ticaretin gayri müslimler ile müsteminlerin elinden kurtarmak amacı ile yerli bir tüccar sınıfı oluşturulmak istenmiştir.

II. Mahmut'un kendisine müracaat eden ehli islam tüccarlarına berat vererek oluşturduğu tüccar sınıfına "*Hayriye Tüccarı*" denilmiştir.[335] Hayriye tüccarına verilen

---

[331] Nusret Gültekin, **Osmanlı Devleti'nin Ticaret Politikası (1789-1838)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996, s. 162

[332] Ali İhsan Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler**, s. 96

[333] B.O.A. **Hattı Hümayun**, No: 23982

[334] Kütükoğlu, **İktisadi Münasebetler I**, s. 70-71

[335] Musa Çadırcı, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları**, Ankara 1991, s. 239

en eski tarihli berat 1810 tarihlidir.[336] Bu tüccarlara tanınan imtiyazların başında ürün güvenliğinin sağlanmasına ve rahatlıkla ürün biriktirip müstemen tüccarlara altarnatif olmalarına yönelik olarak müsadere usulünün uygulanmaması gelmiştir. Avrupa tüccarlarına sağlanan gümrük rüsumatı imtiyazı aynen uygulanarak, bu tüccarların gerçekleştirdikleri ticarette %3'lük bir gümrük ödemeleri sağlanmıştır.[337] Miri ticaretin ihyası çerçevesinde Hayriye Tüccarlarına, gemi işletmeciliği için imtiyazlar verilmiştir. Bu çerçevede, bu tüccarların tersanelerden yararlanarak özel gemi yapmaları teşvik edilmiştir.[338]

Osmanlı Devleti Hayriye Tüccarlarına her ne kadar birtakım imtiyazlar sağlamış ise de müdahalecilik özelliğinden de vazgeçmemiştir. Nitekim, 1809-1812 Osmanlı-Rusya harbinde,[339] hayriye tüccarının Rusya ile ticaret yapmaları yasaklanmıştır.[340] Tanzimat'a kadar devlet tarafından sayıları kontrol altında tutulan bu tüccarlara tanınan hakların aynısı 1848 tarihinde tüm tüccarlara tanınmıştır.[341]

Osmanlı Devleti iç ticaretinde gerçekleştirmeye çalıştığı değişikliler ile uğraşırken, dış ticaretinde uyguladığı ihracatı kısıtlamak ve ithalatı teşvik etmek olarak özetleye bileceğimiz politikalarını devam ettirmiştir. Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde dönem içinde gerçekleşen siyasi olayların etkisi de önemli bir yer tutmuştur. Nitekim Napolyon'un Mısır'ı işgali neticesinde, Osmanlı Devleti'nin bu ülke ile olan ticaretinde bir azalma görülmektedir.[342] Avrupa devletlerinin sanayi inkılabı sonrası kendi mallarına merkantil politikalar uygulaması üzerine İngiltere, Osmanlı Devleti ile ticaretini geliştirmeye çalışmıştır. Ancak Osmanlı Devleti'nin ticarette uyguladığı müdahaleci tutumu, İngiliz tüccarların şikayetlerine neden olmuştur.[343] Bu şikayetlerin giderilmesi ile Osmanlı Devleti ile yapılan ticaretin hacminde gelişmeler olacağına inanan İngiltere, Doğu Akdeniz'deki ticari varlığını da koruma altına almaya çalışmıştır.

---

[336] Bağış, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler**, s. 96
[337] Çadırcı, "II. Mahmut Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları", **Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920)**, (11-13 Haziran 1977), Ankara 1980, s. 240
[338] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü",s. 744-745
[339] Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. IV, Ankara 1988, s. 100
[340] B.O.A. **Hattı Hümayun**, No: 16319; **88/6 ve 89/7 no'lu Rusya Ahkam defterlerinde** belirtilen tarihler arasında ticari faaliyetleri kapsayan kayıtların olmaması, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile bu tarihler arasında ticari ilişkilerini kestiğini destekler mahiyetteki diğer arşiv kaynaklarını oluşturmaktadır.
[341] Çadırcı, **a.g.e.**, s. 115
[342] Issawi, **The Economic History Of The Middle East (1800-1914)** , s. 30
[343] Şevket Pamuk, **100 soruda Osmanlı-Türkiye İktisat Tarihi 1500-1914**, İstanbul 1990, s. 166

Rusya'nın Karadeniz ticaretinde sağladığı başarılar ile Akdeniz'deki İngiliz ticari varlığına yönelik tehditkar tutumu, "*İngilizleri ticari çıkarları doğrultusunda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaya sevketmiştir.*"[344] Nitekim Rusya'nın Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkına kavuşması, İngiltere'nin Karadeniz'de ticaret yapabilmesi için Rus bayrağı çekerek ticaret yapması anlamına geliyordu.[345] İngiltere'nin 1802 tarihinde Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkına kavuşması ve Napolyon savaşlarından sonra rakipsiz duruma gelmesi ile Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile yaptığı ticaretin hacminde önemli bir genişleme olmuştur.[346]

Osmanlı Devleti'nin dış ticaretinde mübadele içinde olduğu diğer bir devlet ise Rusya olmuştur. 1774 Küçük Kaynarca antlaşması ile Karadeniz'de serbest ticaret yapma hakkına kavuşması ile birlikte yoğun bir şekilde gerçekleşen bu ticaret, XIX. yüzyılda da Osmanlı-Rusya devletleri arasında imzalanan ticaret antlaşmaları ile daha da ileri bir düzeye çıkmıştır.[347]

2. OSMANLI-RUSYA DEVLETLERİ ARASINDA YAPILAN TİCARET ANTLAŞMALARI

2.1. 1829 Edirne Antlaşmasının Ticarete Dair 7. Maddesi

1821'de Mora ihtilali ile ortaya çıkan Yunan meselesi karşısında pasif politikalar güden ve sadece Osmanlı Devletine notalar veren çar Aleksandr'ın 1825 yılında ölümü üzerine şan ve şerefin Bizans yolu üzerinde bulunduğuna inanan I Nikola tahta geçti. 17 Mart 1826 yılında Bâbıâli'ye Tuna meselesi hakkında verdiği nota karşısında Osmanlı Devleti, yeniçeriliğin kaldırılması tasarlanmış olduğundan ve bilhassa Mora meselesinin notada belirtilmemesi üzerine Rusya devleti ile bir gaile çıkarmanın uygun olmayacağını düşünmüştü.

Rusya'nın Rum halkının durumunu bahane ederek Osmanlı Devletine verdiği nota döneminde Rum tüccar ve gemicileri, zamanla önemini kaybetmiş olan Venedik Cumhuriyeti'nin doğu Akdeniz'de ticaret yerini almışlardı. Rum gemileri, Türk bayrağı

---

[344] Ahmet Yücekök, "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu ve 1838 Ticaret Sözleşmeleri" **A.Ü.S. B.F.D.**, XXIII/1, (Mart 1968), Ankara 1968, s. 400

[345] Bağış, "...İngiltere'nin Ticari Endişeleri...", s. 212

[346] Erol Zeytinoğlu, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1976, s. 107-108; Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1870-1913**, İstanbul 1994, s. 153

[347] Osmanlı-Rusya arasında gerçekleşen ticaret, çalışmamızın III. bölümünde ayrıntıları ile verilmiştir. Bkz. III. bölüm

altında Akdeniz ticaretinin büyük bir kısmını da yapıyorlardı. Devletin ürünlerinden başka Güney Rusya'nın her türlü ürünlerini ve en çok buğdayını Avrupa'ya taşımakta idiler. 1816 yılında 600'e yakın ticaret gemileri bulunan Rumlar, Odesa, Marsilya, Triyeste ve Londra'da önemli koloniler kurmuşlardı.[348] Rusya kendi himayesinde olmasını düşündüğü Rumları, dini-mezhebi benzerliğini kullanarak onların sahip olduğu bu ticari imkanları kullanarak Petro'dan beri hedefi olan sıcak denizlere inme ve Akdeniz ticaretinde söz sahibi olma politikasında kullanmaya çalıştığı görülmektedir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında artan gerginlik üzerine iki devlet, İngiltere'nin ve Avusturya'nın tavsiyeleri üzerine Ekim 1826 tarihinde 8 maddelik Akkerman antlaşmasını imzaladı.[349] Osmanlı Devletine savaşsız kabul ettirilen bu antlaşmanın yedinci maddesinin 2 ve 3 üncü fıkraları ile ticaret gemilerine ait hükümler değiştirilmişti. 4 üncü maddesi gereğince de henüz Karadeniz'e girip çıkmak imtiyazını elde etmemiş devlet gemilerinin de bu denize girip çıkmak hususunda izin verilmesine dair Rusya tarafından yapılacak teşebbüse, Bâbıâli bu gemiler vasıtası ile Rusya'nın ithalat ve ihracat ticareti zarar görmemek şartı ile rızasını vermeği kabul ediyordu.[350] Bu anlaşmada savaş sebebi olarak gösterilen Yunan isyanı ve Rum halkının hakları konusunda hiçbir hüküm taşımıyordu.

Osmanlı Devleti Yunan meselesinden dolayı gerginleşen İngiltere, Fransa ve Rusya ile diplomatik ilişkilerini, bu üç devlet donanmalarının Yunan isyanına destek vermek ve Osmanlı Devleti'nin güç kaynaklarından birini oluşturan donanmasına ansızın saldırarak imha etmeleri üzerine tamamen kesmişti.[351] Bir müddet sonra da Rusya, Osmanlı Devletine Yunan meselesinde Avrupa devletlerince verilen karara razı olmadığı ve kendisiyle yaptığı mevcut antlaşmalara uymadığı gerekçesiyle Nisan 1828 tarihinde savaş ilan etmiştir.[352]

Aralıklarla devam eden bu savaş karşısında her iki tarafın kötü askeri durumu bu iki düşman devleti 2-14 Eylül 1829 tarihinde Edirne barış antlaşmasını imzalamak zorunda bıraktı.[353] Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yapmış olduğu bu antlaşmanın ticarete müteallik 7 inci maddesi ile iki devlet arasında gerek kara ve gerek deniz yolları

---

[348] Karal, **a.g.e.**, s. 107
[349] **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 58-64;
[350] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 168
[351] Karal, **a.g.e.**, s. 118
[352] Kurat, **Türkiye ve Rusya**, s. 53-56
[353] B.O.A. Namei Hümayun defteri, No: 10; **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 70-80; Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1981, s. 197-198

ile Osmanlı memleketlerinde ticaret hususunda eskiden sağlanan tam serbestiyetin devamına ve bu hususun zorlaştırılmamasına, Rusya tebaa ve gemileri, emvâl ve emtiası her türlü müdahaleden masûn olarak yalnızca Rusya elçisi ve konsoloslarının kontrolünde olmasına, Rusya gemilerinin denizde ve Osmanlı Devletine ait liman ve sair yerlerde yoklanmamasına, emtia veyahut tarımsal ürünlerin gümrük resmi ödendikten sonra serbestçe satışına, depolara konulmasına veyahut herhangi milletin olursa olsun başka bir gemiye nakline izin verilmesine, Rusya memleketlerinden gelen buğdayın serbestçe nakline, Karadeniz ticaretine hiçbir engel çıkarılmamasına, gerek Karadeniz'den gelip Akdeniz'e gitmek ve gerek Akdeniz'den gelip Karadeniz'e varmak isteyen yüklü veya boş Rusya tüccar gemilerine açık ve tamamen serbest olduğunu, Osmanlı Devleti ile barış halinde olan diğer devletlerin tüccar gemilerinin Rusya iskelelerine gitmeleri ve gerek o taraftan yüklü veya boş gemilerin gelmeleri Rusya tüccar gemilerine tanınan serbestliğe sahip olduğu karara bağlanmıştır.[354]

Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda imzaladığı Edirne antlaşmasının ticarete dair 7. maddesi, ilk liberal içerikli ticaret antlaşması maddesi olarak kabul edilmektedir. Böylece ilk defa olarak yabancı ticaret gemileri hakkında genel bir kaide ortaya konularak Karadeniz bütün devletlerin ticaret gemileri için açmış bulunmaktaydı. Esasen çoktan beri Osmanlı Devletine ticari bir ayrıcalık sağlamaktan çıkmış bulunan Karadeniz, bu madde ile bundan böyle bir Türk-Rus denizi olmaktan çıkarak devletlerarası bir durum almış oluyordu. Ayrıca Rusya bu suretle Karadeniz'deki limanlarının ekonomik kalkınmasına da zemin hazırlamış oluyordu.[355] Böylece Osmanlı Devleti Karadeniz'i Batı emperyalizmi yanında Rus sömürüsüne de açmış oldu.[356]

2.2. 1846 Ticaret Antlaşması

Osmanlı Devleti'nin Rusya ile yaptığı Edirne antlaşması ile Rus tüccarlarına hiçbir kayda tabi olmaksızın ticaret yapabilme ve Rus ticaret gemilerine Boğazlardan serbestçe geçiş hakkı tanıması İngilizleri rahatsız etmişti. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa isyanı üzerine Ruslar ile yapılan Hünkar İskelesi anlaşması (8 Temmuz 1833)[357],

---

[354] Antlaşmanın ilgili maddesinin tam metni için bkz. Ek 2

[355] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 169

[356] Orhan Türkdoğan, **Sanayi Sosyolojisi -Türkiye'nin Sanayileşmesi- Dün Bugün Yarın**, Ankara 1981, s. 119-120

[357] Nihat Erim , **Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Ankara 1953, s. 293-299; Karal, **a.g.e.**, s. 137-138

İngiltere'yi Akdeniz ve yakın doğu ticaretinin tehlikeye girdiği endişesi ile telaşlandırmış, Osmanlı Devletini Ruslara karşı ölçülü bir destekleme politikasına itmişti.[358] Rusya, Hünkar İskelesi anlaşmasını Avrupa devletlerinden ve bilhassa İngiltere ve Fransa'dan gördüğü tepkiler karşısında yürürlüğe koyamamış, İstanbul'a gelen Rus kuvvetleri de çekilmek zorunda kalmıştır.[359]

Bu dönem içerisinde Osmanlı Devleti, iktisadi, siyasi ve askeri olarak büyük bir kıskacın içerisine alınmıştı. II Mahmut'un başlattığı ve 3 Kasım 1839 tarihinde Mustafa Reşit Paşa tarafından Gülhane'de okunarak ilan edilen Tanzimat-ı Hayriye ile başlayan yenileşme hareketi bu kıskacı kırmaya çalışmıştır. Ancak başarılı olamamıştır. Zira bu sıralarda Osmanlı Devleti pazarlarının Avrupa mallarının istilasına uğramasına devlet de destek oluyordu. Düzenli ordunun ihtiyacı için gereken çuhanın Nemçe ve Fransa'dan getirilmesi, verilen emirle yasaklanmışsa da bu sefer yerli üreticilerin fiyat artırımı ile karşılaşılmıştır. Ticaret alanında da köklü sayılamayacak tedbirler alınması, devletin dış ticaretinde kapitülasyonlara malik devletlerin tüccarları ile rekabetini sağlayamadı.[360]

Bu arada Mehmet Ali Paşa isyanının bir süre sonra yeniden alevlenmesi karşısında İngilizlerin yardımını sağlamak amacıyla imzalanan Osmanlı-İngiliz ticaret antlaşması, Osmanlı Devleti'nin ekonomik bakımdan iflasına giden yolu açmıştır[361].

Balta Limanında 1838 tarihinde imzalanan Osmanlı İngiliz ticaret antlaşması ile gerek ihraç ve gerekse ithal gümrüğü oranlarında bir değişikliğe gidilmemiştir. Başka bir ifade ile malın gemiye yüklenmesi veya boşaltılmasında ödenen %3 gümrük resmi aynen korunmuştur. Bunlara ek olarak İngiliz tüccarının malı üretildiği yerde satın alıp ihraç yerine bizzat getirmesi halinde eskiden alınan bütün dahili resimler yerine %9 oranında tek bir resim ödenmesi kararlaştırılmıştı. Emtianın yerli tüccar tarafından ihraç yerine getirilmesi halinde %9 oranındaki bu resim tüccar tarafından ödenecek ve İngiliz tüccarı sadece %3 ihraç resmi ödemekle yetinecekti. İngiliz tüccarı getirdikleri malları liman şehrinde satarsa sadece %3 ithal resmi ödeyecek, memleket

---

[358] Yusuf Kemal Tengirşenk, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 312; Ahmet Yücekök, "XIX Yüzyıl Osmanlı Ticaret Sözleşmesi" **S. B.F.D.** c.XXIII, Sayı 1'den Ayrı Basım, Ankara 1968, s. 400-401

[359] Karal, **a.g.e.**, s.138

[360] Karal, **a.g.e.**, s.162-163, 171

[361] Kütükoğlu, **İktisadi Münasebetler II**, İstanbul 1976, s. 4

dahiline kendisi götürdüğü takdirde %2 daha resim vermek zorunda kalacaktı. Transit gümrüğü resmi ise %3 olarak belirlenmişti.[362]

Balta Limanı antlaşmasının tatbikatına geçilmesi ile İngilizler arasında bazı hoşnutsuzluklar görülmeye başlandı. İngiliz tüccarları, elde ettikleri tavizler karşılığında ithalatta %2, ihracatta %9 munzam resim ödemeğe razı oldukları halde, bu maddeye dayanarak henüz 1838 muahedesi şartlarını ihtiva eden bir muahede yapmamış olmaları dolayısıyla eski kapitülasyonlar hükümlerine göre sadece %3 ödeyen Rus tüccarları ile rekabetlerinin kalmadığını ileri sürerek sızlanmaya başlamışlardı. İngiliz hükümetinin Osmanlı mallarının ihracında %12 Rusların ise %3 ödemeleri durumunda İngiltere ile ticaret yapan bütün yabancıların Rus himayesini kabul edeceği, bu suretle de İngiltere-Türkiye arası ticaretin Rus himayesindeki tüccarın eline geçeceği endişesi ortaya çıkmıştı.[363]

1842 senesi başlarından itibaren Rus rekabeti karşısında İngiliz tüccarlarının durumunun tehlikeli bir safhaya girdiği hakkındaki görüşler umumileşti. Edirne ipek piyasasındaki durumun Ruslar lehine gelişmesi, diğer maddelere %9 fazla ödemesi yanında, ipek için %10-15 oranında fazla resim ödediklerini iddia eden İngilizleri bölge ticaretini tamamen Ruslara kaptırma korkusu sarmıştı. Ayrıca, Rus tüccarının sadece %3 ödemesini pek avantajlı bulan diğer milletlere mensup bazı tüccarların da Rus himayesinde ticari faaliyette bulundukları görülmekteydi.[364]

27 Ekim 1842 tarihinde imzalanan ve 1 Ekim 1842 tarihinden itibaren geçerli olmak üzere kabul edilen ve 12 yıl yürürlükte kalması kararlaştırılan Osmanlı-Rus gümrük tarifesi, gerek ithalat, gerekse ihracat için %3 gümrük resmi ödenmesini içermesi ile İngilizleri hayal kırıklığına uğratmıştı. Her ne kadar Osmanlı hariciye Nazırı, ithalatta %2 nin alıcıdan, ihracatta ise %9 amediyenin müstahsilden isteneceği, bu suretle Rus ve İngiliz tüccarları arasında bir fark kalmayacağı hususundaki teminatlar dahi İngilizleri ikna edememiştir.[365]

Rus tüccarlar ithalat ve ihracat resimlerinin %3 olarak kabul edildiği eski kapitülasyonlara göre tanzim edilmiş 1842 tarifesi ile, İzmir hariç her yerde munzam dahili resim olarak ithal mallarında %2, ihraç mallarında ise %9'dan daha az resim

---

[362] Kütükoğlu, "Ahitnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi**, c. III, Ankara 1999, s. 336
[363] Kütükoğlu, **İktisadi Münasebetler II** , s. 50-51
[364] Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 52
[365] Kütükoğlu, **a.g.e.**, s. 53

ödemek suretiyle, Osmanlı memleketlerinde ticaret yapan diğer devlet tüccarlarına nazaran daha ayrıcalıklı bir duruma gelmiştir. Ayrıca Osmanlı memleketlerinde yabancı devlet tüccarlarına uygulanan inhisarların ve yasakların tamamen kaldırılması, diğer devlet tüccarları ile eşit şartlarda ticaret yapma imkanı olan Rus tüccarlarının bir diğer avantajı olmuştur.[366]

Osmanlı Devleti topraklarında ticari menfaatleri olan devletler, buralarda yapılan ticarette devletler arasındaki farkın ortadan kaldırılması için diğer devletlere nazaran ticari ayrıcalıklara sahip olan Rusların bir an önce 1838 Balta Limanı antlaşmasını örnek alan bir anlaşma yapmasını istemekteydiler. Bunun için Osmanlı Devleti nezdinde ve Ruslar nezdinde girişimlerde bulunulmuş, ancak Ruslarla yapılan müzakerelerin bir an önce neticelenmesini isteyen Babıali, Balta Limanı anlaşması ile kendisi aleyhine gelişen konuların lehine çevrilmesi için gereken maddelerin yapılacak anlaşmaya ilavesinde ısrarcı davranmaktaydı.

Osmanlı Devleti ile Ruslar arasında uygulamaya konulacak yeni antlaşma için 1844 sonlarına doğru ve 1845 başlarına kadar devam eden müzakereler neticesinde var olan inhisarlar ve perakende ticaret üzerindeki anlaşmazlıklar, ancak Osmanlı Devleti'nin baştan beri savuna geldiği şartlar çerçevesinde 30 Nisan 1846 tahinde imzalanan antlaşma ile giderilmiştir.

Abdülmecit döneminde 1846 tarihinde kabul edilen Osmanlı-Rus ticaret antlaşması 20 maddeden ibaret olmakla birlikte, bundan evvel 22 Haziran 1783 tarihli ticaret antlaşması ve 14 Eylül 1829 Edirne antlaşmasının ticarete ait 7. maddesinde tespit edilen ve bu anlaşma ile değişikliğe uğratılmayan maddelerin yürürlükte olduğu ve Osmanlı memleketlerinde "en ziyade mazhar-ı müsaade olan milletlere" verilmiş olan ve bundan böyle verilecek bütün hukuk ve menfaatlerin tamamen ve kâmilen Rusya tebaa ve gemilerine de sağlanacağı kabul edilmişti.[367]

Bu antlaşma ile 1783 tarihli ticaret antlaşmasında belirtildiği gibi Rusya tüccarının, ihracat ve ithalatta ödeye geldiği %3 reftiye rüsûmunun yanı sıra ithalatta %2, ihracatta ise (Âmediye) olarak %9 bir muayyen ve ilave rüsûm verilmesi kararlaştırılmıştır.[368] Buna karşılık Rus tüccarları da ihracat veya Osmanlı memleketleri

---

[366] Kütükoğlu, **İktisadi Münasebetler II**, s. 58-59
[367] 1. Madde: bkz. Ek 3
[368] 2. 3. ve 4. Maddeler: bkz. Ek 3

dahilinde satmak için olsun her türlü eşyayı satın alma ve istedikleri iskeleye nakl ve ihraç etme hakkına kavuşmuştur.[369]

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan bu antlaşma ile Rus tüccarlarının getirdikleri malların muayyen rüsûmunu ödemek kaydıyla Osmanlı memleketlerinde mağaza ve ticarethanelerinde gerek top ve gerek denk ile veyahut bölerek serbestçe satabilmelerine, ancak Osmanlı tebaasından olan gedikli ve gediksiz esnaf misüllü hurdafuruşluk (küçük perakendecilik) yapmamaları karara bağlanmıştı. Bu suretle 1838 Balta Limanı ticaret antlaşması ile ortaya çıkan en mühim ihtilaf konusu olan perakende ticarete Rus tüccarının el atması önlenmiş oluyordu.[370]

Ayrıca Osmanlı Devleti'nde Yed-i vahid sisteminin kaldırıldığı kabul olunmakla[371] birlikte bu serbest ticaret hakkının kısmen tahdit edildiği kayıt altına alınmıştır. Buna göre:

1- Ticaret için balık avcılığı ve satışı esnaflık sayılarak Rus tebaasına yasaklanmıştır.

2- Sülün avı eskiden olduğu gibi Maliye Nezâreti'nin idaresine bırakılmıştır.

3- Şab, hariçten getirildiğinde Osmanlı Devleti tarafından konulmuş olan usûle göre satılacak. Fakat Rusya tüccarına tayin olunan rusûmatı ödemek suretiyle yerli Şab'ı satın alarak harice ihraç izni verilmiştir.

4- Osmanlı memleketlerine hariçten tuz ithali yasaklandığı gibi dahilde de tuzun çıkartıldığı yerin dışına çıkarılarak satışı yasaklanmıştır. Fakat Rusya tüccarına tayin olunan rusûmatı ödemek suretiyle yerli tuzu satın alarak harice ihraç izni verilmiştir.

5- Hariçten getirilen enfiye, geldiği gibi toptan olarak ve sucukları bozulmaksızın ve içinde geldiği şişe ve kavanozları açılmaksızın satılmasına, terazi ile perakende satışına ise tamamiyle ve münhasıran Osmanlı esnafı yetkili kılınmıştır. Rusya tüccarının Osmanlı ürünü olan enfiyeyi dışarı çıkarılmak üzere serbestçe satın alabileceği fakat Osmanlı memleketlerinde satmayacağı belirtilmiştir.

6- Osmanlı ürünü olan tütünden mûtat vergisinden başka ekim ruhsatiyesi olmak üzere rusûm alındığından Rusya tüccarı harice ihraç için tütün satın aldıklarında %9 ve %3 yani toplam %12 gümrük resmi ödemelerine, işaret edilen vergiyi ve tarım

---

[369] 5. Madde: bkz. Ek 3
[370] 6. Madde: bkz. Ek 3
[371] 8. Madde: bkz. Ek 3

ruhsatiyesi rusûmatının satıcısı tarafından ödendiğini gösterir tütün vesikasını tütünün ihracı sırasında ibraz etmelerine, bu vesikalar ellerinde bulunmadığı takdirde işaret edilen vergilerin tüccar tarafından ödenmesine, satın aldıkları tütünü dahilde sattıkları takdirde "en ziyade müsaadeye mazhar yerli tüccar" gibi resim ödemelerine.

7- Şarap ve diğer içkilerin Rusya tebaası tarafından fıçı ve damacana ile toptan olarak ticaretine izin verilmiş, tartı ve kadehle ne dükkanlarda ve ne de mağaza, gemi, kayık ve sandallarda perakende satışı yasaklanmıştır. Götürdükleri alkollü içkiler Osmanlı ürünü olduğu takdirde "en ziyade müsaadeye mazhar yerli tüccar" gibi resim ödeyeceklerdir.[372]

8- Top ve Barut ve Kurşun ve ateşleyici silahlara mahsus olan sair eşya askeri malzemeden olduğundan ticareti yasaklanmıştır. Ancak av için beş vukıyye (Dörtyüz dirhemlik vezin) den fazla olmamak üzere saçma ve bu miktara gerekecek kadar barut satılabilecektir. Ticaret maksadıyla Rusya tüccar gemileriyle Top getirildiğinde memurların haberi olmadıkça satılamayacaktır.[373]

9- Rus tüccarı ihraç edeceği ipeği istediği limandan gemiye yükleyemez. Hangi bölgelerin ipeklerinin hangi limanlardan ihraç olunacağına dair defter sefarete verilmiş olup Osmanlı Devleti sefarete haber vermeksizin bunda değişiklik yapamayacaktır.[374]

Osmanlı Devleti serbest ticareti kayıt altına aldığı gibi kıtlık veya sair bir ihtiyaç halinde kendi ürünlerinden olan bir metâ veya zahirenin yabancı memleketlere ihracını yasaklayabileceğini, ancak bu yasağı belirli bir süre için uygulamayı ve bu süreyi Rusya sefaretine bildirmeyi bu antlaşma ile kabul etmiştir.[375]

Ayrıca bu antlaşma ile Rusya tüccar gemilerinin taşıdıkları yükleri gümrüğe bildirmesi durumunun müzakere ile kararlaştırılacağına[376], Osmanlı tüccarlarının Rus memleketlerindeki ticaretlerinde "en ziyade müsaadeye mazhar" devletlerin haklarından istifadesine[377], Eflak ve Buğdan ve Sırp eyâletleri sahip oldukları idare imtiyazı gereği Rusya tüccarının bu eyâletlere ithal ettikleri emtia için ithalatta %2 , ihracatta ise %9

---

[372] 11. Madde: bkz. Ek 3
[373] 10. Madde: bkz. Ek 3
[374] 12. Madde: bkz. Ek 3
[375] 9. Madde: bkz. Ek 3
[376] 14. Madde: bkz. Ek 3
[377] 15. Madde: bkz. Ek 3

munzam resimi bu eyâlet gümrüklerinde ödemelerine[378], Rusya topraklarında ticaret edecek Osmanlı tüccarına Rusya memleketlerinde "en ziyade müsaadeye mazhar" olan yabancı devlet tebaa, tüccar ve gemileri ile ürünleri haklarında kararlaştırılmış olan muamelenin uygulanmasına[379],bu ticaret antlaşmasının imzası tarihinden itibaren 10 yıl yani 1856 Nisanı'na kadar geçerli olmasına[380], Osmanlı memleketlerinde Rusya ticaretinden alınan rusûmat için 1842 yılı Ekim ayının birinci gününden geçerli olmak üzere 12 yıllığına tanzim olunan ve halen uygulanan tarifenin bu antlaşmanın bitimine kadar yürürlükte tutulmasına, sürenin sona ermesinde ikisinin birden Rusya ticaretinden alınacak ilave rusûmata dair bütün şüphelerin kaldırılması için %9 resmi şimdiki tarifede işaret olunanın üç misline ve %2 resmi dahi bu meblağın iki sülüsüne (Sülüs=üçte birdir. İki sülüs üçte iki olması gerekir.) çıkarılmasına[381] karar verilmiştir.

Osmanlı Devleti aleyhine olarak gelişmiş olan 1838 Balta Limanı antlaşmasını, Rusya ile yapmış olduğu 1846 tarihli ticaret antlaşması ile lehine olmak üzere değiştirmiştir. Nitekim Bâbıâli bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, iddia edilen haksızlıkların ortadan kaldırılmış olduğunu ileri sürerek, başta İngiltere olmak üzere diğer devletlerden de, Rus ticaret antlaşması esas alınmak şartı ile muahedelerini yenilemelerini istenmiştir.[382]

2.3. 1862 Ticaret Antlaşması

Osmanlı Devleti'nde gerçekleştirilen ıslahat ve yenileşme hareketleri sırasında devrin idarecilerinin Osmanlı tebaası tüccarı ve onun yaptığı ticaret hakkında sağlam bir bilgiye sahip olmadıkları tarihi bir gerçektir.[383] Bu itibarla İmparatorluğun, ticaret şartlarını düzeltmek ve bünyesini kuvvetlendirmek hususunda bir programları yoktu. Tanzimat devrinde de bu durumun değişmemesi İngiltere ile 1838 tarihinde Balta Limanı'nda yapılan ve daha sonra diğer Avrupa devletleri ile gerçekleştirilen ticaret muahedelerinin Osmanlı esnafını ve tüccarını uşaklığa, kolculuğa düşüreceği görülememişti.[384]

---

[378] 16. Madde: bkz. Ek 3
[379] 17. Madde: bkz. Ek 3
[380] 18. Madde: bkz. Ek 3
[381] 19. Madde: bkz. Ek 3
[382] Kütükoğlu, **İktisadi Münasebetler II**, s. 74
[383] Karal, **Osmanlı Tarihi**, c. VI, s. 250-253
[384] Karal, **a.g.e.**, c. VII, s. 262

Abdülaziz tahta çıktığı sırada, dış ticaret gibi iç ticaret dahi yabancıların eline geçmiş veya geçme aşamasında bulunmaktaydı. Bu dönemde Osmanlı ticareti daha önceden olduğu gibi teknik mesele olmaktan çıkarak Bâbıâli üzerine ağır basan siyasi hadiselerin bir nevi taviz kaynağı haline gelmişti. Kırım harbi sırasında Osmanlının yanında yer alarak Ruslara karşı savaşan İngiltere ve Fransa mükafat olarak Osmanlı ticareti üzerinde yeni tavizler peşine düşmüşlerdi.

Adı geçen devletler Osmanlı Devleti ile daha önceden imzalanan ticaret antlaşmaları gereğince yapılan gümrük tarifelerinin 1853 Kırım harbi sebebiyle yenilenememesi, harbin bitimi ile yeni bir tarife hazırlıklarını başlatmıştı. Yeni tarifenin hazırlanması sırasında, 1850'li yılların sonlarına doğru gümrüklerde himaye sistemine doğru bir anlayış belirmeye başlamıştı. Modern gümrük rejiminin de esasını oluşturan bu anlayışa göre, ihraç gümrüğü resimleri kaldırılmalı veya asgariye indirilmeli, ithal gümrüğü resimleri de arttırılmalıydı. Bu sebeplerden ötürü o yıllarda Londra'da elçi olarak bulunan Kostaki Bey, 29 Temmuz 1858 tarihli raporunda[385] Avrupa devletlerinde ihraç olunan malların gümrükten muaf tutulması karşısında Osmanlı mahsul ve mamullerine çok yüksek gümrükler uygulandığı, böylece ihracat artarken ithalatın azaldığını belirtilerek yeni bir düzenlemeye gidilmesini tavsiye ediyordu. Tavsiye edilen yeni oranlar için ise ithalat gümrük resminin %10-12'ye çıkarılması, ihracat gümrüğünün ise 10-12 yıllık bir süre içinde ve dört defada olmak üzere tamamen kaldırılması isteniyordu. [386]

Bu tartışmalar altında Abdülaziz döneminde 1861 tarihinde Fransızlar ve İngilizlerle yeni ticaret muahedeleri imzalandı. Yapılan bu antlaşmaları diğer devletler ve Rusya ile yapılan ticaret muahedeleri takip etti. 3 Şubat 1862 tarihinde kabul edilen Osmanlı-Rus ticaret antlaşması 21 maddeden ibaretti.[387] Bundan evvel 22 Haziran 1783 tarihli ticaret antlaşması, 14 Eylül 1829 Edirne barış antlaşmasının ticarete ait 7. maddesinde, 1846 tarihli ticaret antlaşması ile tespit edilen ve bu anlaşma ile değişikliğe uğratılmayan maddelerin yürürlükte olduğu ve Osmanlı memleketlerinde "en ziyade mazhar-ı müsaade olan milletlere" verilmiş olan ve bundan böyle verilecek bütün hukuk

---

[385] Kütükoğlu, "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi**, Sayı 4-5'den ayrı basım, İstanbul 1974 s. 384-387

[386] Kütükoğlu, "Ahidnameler ve Ticaret" , s. 337

[387] **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 154-164

ve menfaatlerin tamamen ve kâmilen Rusya tebaa ve gemilerine de sağlanacağı kabul edilmişti.[388]

İç ve dış ticarette tam bir serbestliğin getirildiği bu anlaşma ile Osmanlı memleketlerinde Rus tüccarları yaptıkları ticarette her türlü ziraat ürünleri ve mamul eşyayı, Osmanlı tebaasından en ziyade müsaadeye mazhar olan tüccarın ödedikleri rusûmatı ödeyerek alım-satım ile ihracat ve ithalat yapabileceklerdi.[389] Yalnız barut, top, askeri silah ve mühimmatın satışı yasaklanmıştı.[390]

Rus tüccarı ihraç için aldığı Osmanlı mahsulü ürünlere bir kereye mahsus olmak üzere %8 resim verecekti. Ancak verilen bu %8 resmin her yıl birer puan düşürülerek yedi yıl sonunda %1'e indirilecekti.[391] İthal mallarında ise %8 amediye resmi alınacaktı.[392] İthal edilen malın transit geçişinde %3 olarak alınan resmin % 2'ye sekiz yıl sonunda da %1'e düşürülerek alınmasına[393] karar verilmişti.

Rus tüccarlar tuz ve tütünü Osmanlı memleketlerine ithal edemeyeceklerdi. Adı geçen malların Osmanlı memleketlerinde alım ve satımı bu tüccarlar tarafından yapıldığı takdirde yerli halkın ödediği miktar kadar rüsum verilecekti. Bu malların, ihracı durumunda ise resim ödemeyeceklerdi.[394]

Yapılan bu antlaşmada ayrıca Rus tüccarlarının boğazlardan geçişinin hızlandırılması[395], ithal edilen malın manifestosunun[396] derhal gümrüğe teslimi[397], gümrükten kaçırılarak ithal olunan eşya hakkında taraflardan hangisi için vukuu bulmuş ise gereken cezai muamelenin o yerin yasalarına göre uygulanmasını[398] da kararlaştırılmıştı.

Yapılan bu anlaşma 14 yıl süre ile geçerli olacaktı. Yenilenme talebi olmadığı takdirde ise 7 yıl daha uygulamada kalacaktı.[399] 13 Mart 1860 itibaren geçerli olmak

---

[388] 1. Madde: bkz. Ek 4
[389] 2.ve 3. Madde: Ek 4
[390] 14. Madde: Ek 4
[391] 4. Madde: Ek 4
[392] 5. Madde: Ek 4
[393] 11. Madde: Ek 4
[394] 13. Madde: Ek 4
[395] 15. Madde: Ek 4
[396] Tüccar tarafından malın cins, miktar ve değerlerini gösteren beyannamedir. Bkz. Şevket Rado, **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**, İstanbul (tarihsiz), s. 816
[397] 16. Madde: Ek 4
[398] 17. Madde: Ek 4
[399] 19. Madde: Ek 4

üzere yeni gümrük tarifesini yürürlüğe girdiği ve yedi yıl geçerli olduğu[400] da ayrıca kayıt altına alınmıştı.

2.4. Ticaret Antlaşmaları İle İlgili Genel Bir Değerlendirme

Osmanlı Devleti'nde yabancıların yerleşmek, dolaşmak ve ticaret haklarını ifade eden kapitülasyonlar karşısında, yapılan ticaret antlaşmaları ile bu ticari haklara sınırlamalar getirilmiştir. Yabancılar Osmanlı Devleti'nde iç ticaret hususunda tam bir serbestliğe sahip bulunmuyorlardı. Kapitülasyonların her yenilenmesinde, Osmanlı Devleti kendi memleketlerinde tüketilen zaruri ihtiyaç maddeleri ve stratejik öneme haiz maddelerin yabancı devlet tüccarları aracılığıyla dışarıya ihracına kısıtlamalar getirmişti.[401] Bu husus 1740 da Fransa ile yenilenmiş olan kapitülasyonda açıkça belirtilmiş, ihraç edilebilecek maddeler 56 çeşitle sınırlandırılmıştı. İhracı yasak olan malların başında ise, halkın birinci derecede zaruri ihtiyaç maddesi olan ve kıtlık dönemlerinde halkın darlığa düşmesini önlemek üzere hububat, donyağı ve zeytinyağı gibi gıda maddeleri gelmekteydi. Ayrıca ordu ve donanmanın ihtiyacı olan pamuk, pamuk ipliği, gön, sahtiyan gibi sanayi hammaddeleri de bu yasak kapsamı içinde yer almaktaydı. Ancak Fransızlara 1569 ahidnamesi ile pamuk, pamuk ipliği ve sahtiyanın ihracına, Hollandalılara ise bunların yanı sıra gön ve balmumu ihracına izin verilmiştir.[402] Rus tüccarlarına 1783 tarihinde imzalanan ticaret antlaşması ile uygulanan yasağın kapsamı daha da daraltılarak İzmir, İskenderiye ve İstanbul dışındaki yerlerden ipek, pirinç, Yemen kahvesi ve zeytinyağı[403]; istisnasız her yerden pamuk, pamuk ipliği, sahtiyan, balmumu ve gön[404]; mahsulün bol olduğu yıllarda incir, üzüm, fındık gibi diğer meyveler ile Tuz'u[405] memleketlerine ihraç izni verilmiştir.

Yabancıların Osmanlı Devletine getirdikleri ticaret eşyası üzerinden başlangıçta alınan %5 gümrük resmi daha sonra %3'e indirilmişti. Bu uygulama Rusya ticaretinde de 1846 da yapılan ticaret antlaşması ile kayıt altına alınarak uygulanmıştır.

---

[400] 20. Madde: Ek 4
[401] Ziya Kazıcı, **Osmanlılarda İhtisap Müessesesi**, İstanbul 1987, s. 214; Ömer C. Sarc, "Tanzimat ve Sanayiimiz" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 443
[402] Kütükoğlu, **Münasebetler I**, s. 32
[403] 45. Madde: Ek 1
[404] 46. Madde: Ek 1
[405] 47. Madde: Ek 1

Osmanlı Devleti 1838 ticaret anlaşmaları ile başlayan ve 1846 Rusya ticaret antlaşması ile devam eden süreçle ülkesinde, bazı ticaret eşyası üzerindeki mevcut yed-i vahit (tekel) usulünü kaldırmıştır. Böylece Rus tüccarlarına diğer yabancılarda olduğu gibi iç ve dış ticarette tam bir serbestlik tanımıştır. Bununla beraber Osmanlı Devleti'nden ihraç edilecek bir ürün üzerinden %9 iskele ve %3 çıkış resmi olmak üzere toplam %12 resim alınmıştır.

1861 ticaret antlaşmaları ile başlayan ve 1862 de Rusya ile imzalanan ticaret antlaşmasıyla devam eden ticaret antlaşmaları, iç ve dış ticaretteki serbestliği devam ettirmiştir. İhraç mallarından alınan toplam %12 iskele ve gümrük resmi başlangıçta %8'e ve sekiz yıl sonunda %1'e indirilmesi kararlaştırılmıştır. İthal mallarında %8 resim alınırken bu malın transit geçişinden alınan %3 resim %2'ye indirilerek sekiz yılın sonunda %1 olması kabul ediliyordu.

Böylece, yabancı devletlere Osmanlı Devletini sömürmek için ticaret imtiyazları verilmiş oluyordu. Artık yabancı tüccarlar Osmanlı memleketlerinde Osmanlı tüccarı gibi iç ticaretle aktif olarak uğraşıyorlardı. Ham maddeyi kolaylıkla Avrupa'ya ihraç edebilen yabancı tüccarlar, memleketlerinden mamul madde getirip satıyorlardı. Kendi memleketlerinde bundan daha karlı ve imtiyazlı ticaret yapmalarına imkan yoktu. Bu durum karşısında, bilgisiz, teşkilatsız ve himayesiz Osmanlı tüccarlarının ve esnafının ezilmesi mukadderdi. Nitekim öyle de oldu. Bu duruma birde Abdülaziz devrinde ticaret yollarının değişmesinin menfi tesirleri eklendi. Süveyş kanalının açılması ile İskenderun ve Suriye limanlarından sevk edilen malların Süveyş kanalından geçirilmesi ile bölge ve bilhassa Halep ticareti büyük zararlar gördü. Ayrıca Trabzon-Erzurum-İran transit ticareti dahi iptidai bir kervan yolu haline dönüşerek Osmanlı ticaretine büyük zararlar verdi.

Rusya bu gelişmeler karşısında boş durmamıştır. Trabzon-Erzurum-İran transit ticaret yollunun Osmanlı Devleti tarafından ihmal edilmesini fırsat bilen Rusya, Avrupa'ya giden İran eşyasının Kafkasya üzerinden naklini sağlamak için tedbirler almıştır. Bu tedbirler arasında Tiflis ile Poti arasında Karadeniz sahili boyunca uzanan demiryolu inşası, yol boyunca telgraf hattı çekilmesi, bu malların Karadeniz limanları arasında taşınmasına yönelik vapur kumpanyaları kurulması, gümrük resimlerinin kaldırılması bulunmaktadır.[406]

---

[406] Karal, **Osmalı Tarihi**, c. VII, s. 262-263

Abdülaziz devrinde, Osmanlı devlet adamları, Osmanlı ticaretinin Avrupa ticareti karşısında erimekte olduğunu görmeme ihtimali yoktur. Bununla beraber, ticaretin içine düştüğü bu durumdan kurtarılması için herhangi ciddi bir teşebbüste bulunulmamıştır.

3- GERÇEKLEŞEN TİCARETİN UYGULANIŞI

3.1 Deniz Ticareti

Osmanlı Devleti hakimiyetinin en üst seviyesine ulaştığı dönemlerde karalarda olduğu gibi denizlerde de sağlamış olduğu üstünlük, deniz ticaret trafiğini de belirlemiştir. Osmanlı Devleti, Mısır-Girid ve Mora üzerinden geçtiğini farz ettiği bir hat ile Akdeniz'i ikiye bölen ve bu hattın doğusunu kendisine mahsus bir "*iç deniz*"[407] olarak görmekteydi. Bu sahada Osmanlı, deniz ticaretini ve buna bağlı olarak gerçekleşen kara ticaretini, ticari endişelerinin dışında tamamen politik amaçlı olarak yapılan ahidnameler[408] –kapitülasyonlar- ile düzenlemekteydi. Karadeniz ise bu sahada gerçekleşen ticaret çerçevesinde XVI. yüzyılın sonlarında yabancı gemilerin girmesine ve ticaret yapmalarına yasaklanmış durumdaydı.

Karadeniz'in "kapalı deniz" statüsü[409], 1699 Karlofça barışına direk olarak katılmayarak Karadeniz üzerindeki emellerini gerçekleştirmeye çalışan Rusya'nın tutumu ile sarsılmaya başlamıştı. Bu tarihten itibaren Rusya'nın 1774 Küçük Kaynarca ve 1783 tarihinde Kırım'ın ilhakı çerçevesinde göstermiş olduğu gelişmeler,, Karadeniz'de yeni ve güçlü bir ortağın tek başına sahiplik iddiasını ortaya çıkarmıştı. Bu gelişmeler neticesinde Karadeniz sahillerine yerleşen Rusya'nın Osmanlı Devleti ile imzaladığı 1783 ticaret antlaşması da bu denizdeki konumunu güçlendirmişti.

Rusya'nın Osmanlı Devleti karşısında Karadeniz üzerinde elde ettiği bu gelişmelerin Rus ticaretine de yansımaları fazla gecikmemiştir. Osmanlı Devleti'nden ilk defa 1739 Belgrad antlaşması ile Karadeniz'de ticaret izni alan Rus tüccarların[410],

---

[407] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 687
[408] İnalcık, "İmtiyazat", **Encyclopaedia of İslam**, Leiden-Londra 1971, s. 1179-1189
[409] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 688
[410] Osmanlı Devleti tarafından Ruslara Karadeniz'de ticaret yapabilme izni bahş edilişi hakkında farklı görüşler bulunmaktadır. Cemal Tukin bu konuda 1739 Belgrad antlaşmasını ilk tarih olarak ifade ederken, İdiris Bostan ise bu tarihi 1702 tarihinden başlatmaktadır. Bkz. Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 31-36; İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 360

bu tarihten önce de Karadeniz'de ticaret ile uğraştıkları görülmektedir[411]. Hacim bakımından fazla geniş olmayan bu ticari ilişkiler, 1768-1774 tarihleri arasında devam eden Osmanlı Rusya savaşı nedeniyle kesilmişse de 1774 ve 1783 tarihlerinde Rusların lehine gelişen şartlar doğrultusunda eskisinden daha hareketli bir şekilden yeniden başlamıştır. Zira daha önceleri sadece Osmanlı gemileri ile ticaret yapabilen Ruslar, yapılan antlaşmalar gereği artık hem Osmanlı hem de kendi gemileri ile ticaret yapmaya başlamışlardı. Ruslar ile yapılan ticaret antlaşması gereğince Rus tüccarlara nasıl davranılması gerektiği, Karadeniz ve Akdeniz kıyılarındaki kazaların kadılarına birer fermanla bildirilmiştir.[412]

Osmanlı Devleti'nden ticaret izni alan Ruslar, bu amaçla Karadeniz ve Akdeniz'de bulunan tüm Osmanlı memleketlerinde yoğun bir şekilde ticaret yapmaya başlamışlardır. Ticaret yapmak isteyen Rus tüccarlarının ve ticaret gemilerinin boğazlardan geçiş izni[413] ile ilgili birtakım işlemleri Rusya'nın İstanbul'daki Orta Elçisi yürütmekteydi.[414]

Rusya tüccar gemileri İstanbul'a geldikten sonra buradan Akdeniz'deki Osmanlı memleketlerine geçmek isterlerse[415] veya yabancı devletlere gitmek isterlerse[416] hükümdar tarafından kendilerine yol emri verilmesi gerekiyordu. Eğer taşıdıkları malları Osmanlı Devleti yasaklamış değilse Akdeniz'e geçmeleri için emr-i şerif veriliyordu.[417] Rus tüccarları Akdeniz'deki adalara da gidebiliyorlardı.[418]

---

[411] İdris Bostan bu konuda 1702'den 1714 'e kadar Rus tüccarları için sadece 5 Osmanlı gemisinin Karadeniz'e çıktığını, araya giren savaşlar yüzünden kesilen ticaretin ancak Belgrad antlaşmasından birkaç sene sonra yeniden başladığını ifade etmektedir. Bkz. İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 362

[412] Rus tüccarların Osmanlı memleketlerinde yaptıkları ticarete bağlı olarak ortaya çıkan problemler için Ticaret maddelerinin ilgili maddeleri hatırlatıldıktan sonra bunun dışında hareket edilmemesi istenmiştir. Bu konu ile ilgili olarak bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 88/6, s. 1/2, 4/12, 49/200, 98/397, 118/482

[413] Bir geminin seyrüseferi için verilen müsaade demek olan izn-i sefine, ıstılah olarak Çanakkale ve İstanbul boğazlarından geçmek isteyen gemilere verilen gidiş-dönüş müsaadesi demekti. M. Zeki Pakalın, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,** İstanbul 1971, s. 109

[414] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 88/6, s. 1/1 (Ekim 1800 tarihli bu belgede Rusya Orta Elçisi Bazanilde Tamara dır.)

[415] B.O.A. **Rusya Ahkam Defterleri,** 88/6, s. 13/43, 26/7106; 89/7, s. 150/768, 153/780

[416] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 88/6, s. 64/258-259-260-261-262-263-264

[417] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 90/8, s. 170/643, 172/644-645-646, 217/796

[418] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 88/6, s. 3/8, 4/12, 255/1099

3.1.1 Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan Gerçekleştirdiği İthalat

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası[419] ve 1783 ticaret antlaşması ile hızla gelişen Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri XIX. yüzyıla gelindiğinde bu hareketliliğinden bir şey kaybetmeden devam etmiştir. Gerçekleşen bu ticaret 1806 tarihinde başlayan Osmanlı-Rusya savaşına kadar aralıksız devam etmiştir. Rusya ile savaşın başlaması üzerine Osmanlı Devleti hem kendi tüccarlarının Rusya ile ticaret yapmasına izin vermemiş, hem de Rus tüccarlarına ve ticaret gemilerine verilen izinler kaldırılarak Rusya ile ticareti askıya almıştır.[420] Bu tarihten itibaren kesilen ticari ilişkiler 1812 tarihinde savaşın bitimi ile yeniden başlamıştır.

İncelediğimiz kayıtlar çerçevesinde Rusya'dan ithal edilen ve daha ziyade hububat ağırlıklı olan bu ürünleri aylara göre o günkü ölçülerini ton cinsine de çevirerek aşağıdaki tablo 1'de verdik.[421]

Tablo (1) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya'dan ithal edilen ürünlerin aylara göre listesi[422]

Ürünün Cinsi	Ürünün Miktarı	Ton Cinsinden Miktarı
Eylül 1800		
Âhen-i Hâm[423]	5160 kantar[424]	291.27684
Havyar	270 kantar	15.24123
Hınta	27200 keyl[425]	697.924
Nedret Urganı	55 kantar	3.104695
Tuz	250 kantar	14.11225
Ekim 1800		
Hınta	98300 keyl	2522.2797

[419] İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 366-373

[420] B.O.A. **Hattı Hümayun,** No: 16319; Ayrıca **88/6 ve 89/7 no'lu Rusya Ahkam defterlerinde** belirtilen tarihler arasında ticari faaliyetleri kapsayan kayıtların olmaması, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile bu tarihler arasında ticari ilişkilerini kestiğini destekler mahiyetteki diğer arşiv kaynaklarını oluşturmaktadır.

[421] Bu tabloda bazı malların isimlerini okuyamadığımızdan karşısına soru işareti ile bunu belirttik. Ayıca bazı ölçü birimlerinin de ifade ettiği değer hakkında bilgi bulamadığımızdan bunların ton cinslerini boş bıraktık.

[422] Bu tabloda Osmanlı memleketlerine getirilen Rusya mahsulü ürünleri içeren bu bilgiler B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 88/6 no'lu defterin Ekim 1806'ya kadar ve 89/7 no'lu defterin Aralık 1806 'ya kadar olan tarihler arasındaki hükümlerinden derlenmiştir.

[423] Tablolarda geçen ürün isimleri orijinal belgelere sadık kalınarak verilmiştir. Bu ürünlerin günümüz karşılıkları ise çalışmamızın son kısmında bulunan **Ticari Terimler Sözlüğünde** verilmiştir.

[424] Kantar: 1 kantar 56.449 kg (standart) bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,** İstanbul 2000,s. 443

[425] Keyl: 1 keyl 25.659 kg (standart) bkz. Halil İnalcık, **a.g.e.,** s. 444

Âhen-i Hâm	30180 kantar	1703.63082
Havyar	4940 kantar	278.85806
Katrân	400 kantar	22.5796
Şem-i Asel	65 kantar	3.669185
Tutkal	40 kantar	2.25796
Bez	3000 zira'[426]	2057.37 m.
Kettân	50 kantar	2.82245
Revgân-ı Sâde	520 kantar 5 yedek[427]	29.35346 2.1727425
Dakîk	400 çuval[428]	45.1592
Kırmızı Telâtin	150 kantar	8.46735
Urgan	990 kantar	55.88451
Şaîr	5000 keyl	128.295
Telâtin	20 kantar	1.12898
Balık	300 kantar	16.9347
Varil	200 adet	
Kasım 1800		
Hınta	151503 keyl	3887.415477
Âhen-i Hâm	6320 kantar	356.75768
Havyar	1100 kantar 20 varil[429]	 64.91635
Katrânlı Urgan	65 kantar	3.669185
Yapağı	500 kantar	28.2245
Şem-i Asel	15 kantar	0.846735
Telâtin	30 kantar 50 torba	1.69347
Revgân-ı Sâde	240 kantar 23000 keyl	 603.70476
Şaîr	1000 keyl	22.25
Hububat	150 keyl	3.84885
Urgan	20 kantar	1.12898
Kırmızı Telâtin	300 kantar	16.9347
Bulgur	18 varil	2.540205
Çubuk	60 torba	
Enva-i Hırdavat	59 deste 20 torba	

[426] Zira': 1 zira' 65 cm bkz. Halil İnalcık, **a.g.e.**, s. 448

[427] Yedek bir ölçü birimi olarak kullanılmaktadır. Ancak ne Walther Hınz ne de Halil İnalcık bu ölçü birimi hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Ayrıca "Osmanlılarda Ölçü ve Tartı Sitemi" Fırat Üniversitesinde Şevval Orhan tarafından yapılan yüksek lisans çalışmasında da bu ölçüden bahsedilmemektedir. Ancak B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 88/6 no'lu defterin 544 no'lu belgesinde yedek ile ilgili olarak "12 yedek'te 4065 vukıyye Revgân-ı Sâde" şeklinde bahsedilmektedir. Buradan hareketle 1 yedeğin 338.75 vukıyyeye eşdeğer olduğu ortaya çıkmaktadır.

[428] Çuval: 1 çuval 2 kantar bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 442; Bkz. Yücel Öztürk, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600**, Ankara 2000, s. 323

[429] Varil değişik maddelerin taşınmasında bir ölçü birimi olarak kullanılmıştır. Havyar için kullanılan varil için Yücel Öztürk," 2.5 kantar 1 varildir" demektedir. Bkz. Yücel Öztürk **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600**, s. 327

Aralık 1800		
Hınta	56900 keyl	1459.9971
Âhen-i Hâm	6300 kantar	374.5287
Revgân-ı Sâde	4250 kantar 7 fıçı[430]	 241.49442
Şaîr	3000 keyl	66.75
Dakîk	10000 vukıyye	12.828
Tuzlu Balık	1000 kantar	56.449
Telâtin	7000 vukıyye 15 denk[431]	8.9796 720 adet
Havyar	96 kantar 46 fıçı[432]	 15.8058
Katrânlı Urgan	200 kantar	11.2898
Urgan	100 kantar	5.6449
Muşamba Yelken Bezi	50 top	1625 m
Çeşitli Eşya	2 denk	
Ocak 1801		
Hınta	8400 keyl	215.5356
Âhen-i Hâm	1560 kantar	88.06044
Revgân-ı Sâde	120 kantar	6.77338
Havyar	125 kantar	7.056125
Dakîk	15 kantar	0.846735
Kettân	20 kantar	1.12898
Şubat 1801		
Hınta	16500 keyl	423.3735
Revgân-ı Sâde	60000 vukıyye	76.968
Dakîk	400 kantar	22.5796
Yapağı	30 torba	
Kırmızı Deri	50 kantar	2.82245
Deri	50 kantar	2.82245
Tuzlu Balık	50 kantar	2.82245
Kumanya	100 kantar	5.6449

[430] Fıçı bir ölçü birimi olarak kullanılmaktadır. Ancak ne Walther Hınz ne de Halil İnalcık bu ölçü biriminin Revgân-ı Sâde için kullanımı hakkında bir açıklamada bulunmamıştır. Ancak B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 88/6 no'lu defterin 790 no'lu belgesinde fıçı ile ilgili olarak "306 fıçıda 7000 vukıyye Revgân-ı Sâde" şeklinde bahsedilmektedir. Bu ise Halil İnalcığın standart fıçı ölçüsü olan 226.596 kg ile çelişmektedir. Bu nedenle biz Halil İnalcığın verdiği ölçüyü esas alacağız.

[431] Denk bir ölçü birimi olarak kullanılmaktadır. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 90/8 no'lu defterin 346 no'lu belgesinde denk ile ilgili olarak "1 denk'te 48 adet Telâtin-i Rusya" şeklinde bahsedilmektedir.

[432] Fıçı havyar için 7.5 kantar ile 15 kantar arası kullanılmıştır. Bkz. Yücel Öztürk **a.g.e.**, s. 322; Aynı şekilde B.O.A. **Rusya Ahkam Defterleri** 90/8 no'lu defterin 51-78-165-196-300-347-348 no'lu belgelerinde fıçı ile ilgili olarak sırası ile "1 fıçı 347.5-546.432-448.98-598.55448-474.1228-494.9164 vukıyye" havyar olarak ifade edilmektedir. Bu da Yücel Öztürk'ün tespitlerini destekler mahiyettedir. Ancak aynı defterin 515 no'lu belgesinde "1 fıçı havyar 285 vukıyye" olarak karşımıza çıkmaktadır. Bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 90/8, 147-515 no'lu belgesi. Bu nedenle havyar için kullanılan fıçı'da Halil İnalcığın kullandığı (Akkerman, 1500)= 225.798 kg esas alınacaktır. Bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi,** s. 443

Mart 1801		
Hınta	3400 keyl	87.2406
Âhen-i Hâm	4800 kantar	270.9552
Revgân-ı Sâde	46 yedek	19.9892
Katrânlı Urgan	670 kantar	37.82083
Beyaz Urgan	200 kantar	11.2898
Yelken Bezi	91 top	2957.5 m
Nisan 1801		
Hınta	9000 keyl	230.931
Âhen-i Hâm	800 kantar	45.1592
Revgân-ı Sâde	350 kantar	19.75715
Arak	22000 vukıyye	28.2216
Kettân	60 kantar	3.38694
Havyar	600 kantar	33.8694
Mayıs 1801		
Hınta	16480 keyl	422.86032
Âhen-i Hâm	4800 kantar	270.9552
Katrânlı ve Beyaz Urgan	200 kantar	11.2898
Revgân-ı Sâde	20 yedek	8.69096
Asel	100 buton ?	
Tuzlu Balık	150 kantar	8.46735
Haziran 1801		
Hınta	54835	1407.011265
Ağaç çemberi	4 deste	
Sırık	200 adet	
Temmuz 1801		
Hınta	58600 keyl 90 kantar	1508.69781
Urgan	1000 kantar	56.449
Tuzlu Lahm	1000 kantar	56.449
Revgân-ı Sâde	13 fıçı	2.945748
Ağustos 1801		
Hınta	97510 keyl	2502.00909
Âhen-i Hâm	170 kantar	246,6821
Urgan	50 kantar	2.82245
Cemşir Ağacı	1000 kantar	56.449
Havyar	120 kantar	6.77388
Yapağı	200 kantar	11.2898
Katrânlı Urgan	4450 kantar	251.19805
Revgân-ı Sâde	12 fıçı	2.71915
Şem-i Revgan	8 sandık	
Beyaz Urgan	150 kantar	8.46735
Eylül 1801		
Hınta	60650 keyl	1556.21835
Beyaz Urgan	100 kantar	5.6449

Katrânlı Urgan	2280 kantar	128.70372
Urgan	830 kantar	46.85267
Revgân-ı Sâde	250 kantar 14 varil 140 yedek 10 sağir tulum	76.5204
Âhen-i Hâm	22910 kantar	1293.24659
Havyar	2330 kantar	131.52617
Bakla	2000 keyl	51.318
Kırmızı Telâtin	240 kantar	13.54776
Ekim 1801		
Hınta	101820 keyl	2612.59938
Katrânlı Urgan	1308 kantar	73.835292
Âhen-i Hâm	24757 kantar	1397.507893
Çubuk Ahen	2405 kantar	135.759845
Hınta-Dakîk	85 çuval	9.56633
Havyar	4695 kantar 49 fıçı	276.092157
Şem-i Asel	23 kantar 1 varil	1.4394495
Şeker	10 keyl	0.25659
Margarun	5 sandık	
Şem-i Revgan	80 vukıyye 2 sandık	0.10256
Sofralık Moskof Bezi	10 top	325 m
Döşeklik Moskof Bezi	2 top	65 m
Mersin Balığı	10 çift	
Revgân-ı Sâde	1205 kantar 50 vukıyye	68.085185
Beyaz Urgan	150 kantar	8.46735
Morina Balığı	4 kantar	0.225796
Gön	25 kantar	1.411225
Zeytin	2300 kantar	129.8327
Çeşitli Eşya	100 kantar	5.6449
Urgan	4250 kantar	239.90825
Dakîk	300 vukıyye	0.38484
Makarna ve Şa'riye	60 vukıyye	0.076968
Tuzlu Balık	1120 kantar	63.22288
Tahta	400 adet	
Sırık	400 adet	
Peksimet	500 kantar	28.2245
Kırmızı Telâtin	450 kantar 2000 vukıyye	27.96765
Telâtin	2000 adet	

Kasım 1801		
Hınta	52150 keyl	1338.11685
Don Yağı	16 fıçı[433]	3.625536
Âhen-i Hâm	3350 kantar	229,578
Kettân	100 kantar	5.6449
Kettân Tohumu	70 keyl	1.79613
Cemşir	150 kantar	8.4735
Revgân-ı Sâde	700 kantar	39.5143
Havyar	900 kantar	50.8041
Katrânlı Urgan	70 kantar	3.95143
Urgan	380 kantar	21.45062
Aralık 1801		
Revgân-ı Sâde	4200 kantar	237.0858
Âhen-i Hâm	5800 kantar	327.4042
Revgan Cılgı	9000 vukıyye	11.5452
Katrânlı Urgan	380 kantar	21.45062
Hınta	9000 keyl	230.931
Havyar	150 kantar	8.46735
Urgan	100 kantar	5.6449
Tuzlu Balık	500 kantar	28.2245
Ocak 1802		
Âhen-i Hâm	5100 kantar	287.8899
Hınta	10700 keyl	274.5513
Urgan	1200 kantar	67.7388
Revgan Cılgı	34500 vukıyye	44.2566
Mermer Taşı	11 adet	
Cemşir Ağacı	1000 kantar	56.449
Ağaç	300 kantar	169347
Fıçı Çenberi	3000 adet	
Şubat 1802		
Hınta	31500 keyl	808.2585
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Âhen-i Hâm	500 kantar	28.2245
Urgan	500 kantar	28.2245
Revgân-ı Sâde	121 yedek	52.580308
Gön	600 adet	
Şem-i Revgan	80 sandık	
Revgan-ı Don	400 iskece ?	
Cılgı Yağı	20 varil	2.82245
Mart 1802		
Hınta	63400 keyl	1626.7806
Şem-i Revgan	61 sandık 255 külçe	

[433] Havyar dışında diğer mallar için Halil İnalcığın kullandığı (standart, Akkerman, 1500)= 226.596 kg esas alınacaktır. Bkz. Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, s. 443

Cılgı Yağı	66 fıçı	14.955336
Don Yağı	60 fıçı	13.59576
Revgân-ı Sâde	150 kantar 30 fıçı	 15.26523
İşkenbe-i Revgan-ı Don	26 fıçı 115 külçe	5.891496
Cerviş	15 fıçı	3.39894
Öküz Derisi	800 kantar	45.1592
Tuzlu Balık	230 kantar	12.98327
Âhen-i Hâm	800 kantar	45.1592
Mermer	100 kantar	5.6449
Urgan	150 kantar	8.46735
Tahta	50 adet	
Nisan 1802		
Hınta	31500 keyl	808.2585
Âhen-i Hâm	950 kantar	53.62655
Urgan	60 kantar	3.38694
Ağaç	199 adet	
Mayıs 1802		
Hınta	19300 keyl	495.2187
Revgân-ı Sâde	145 kantar	8.185105
Âhen-i Hâm	150 kantar	8.46735
Cemşir Ağacı	1000 kantar	56.449
Haziran 1802		
Hınta	154600 keyl	3966.8814
Dakîk	40 çuval	4.51592
Cild-i Bakar	250 adet	
Tuzlu Balık	50 kantar	2.82245
Temmuz 1802		
Hınta	204450 keyl	5245.98255
Âhen-i Hâm	450 kantar	25.4040
Yapağı	60 kantar	3.38694
Çeşitli Ağaç	10 kantar	0.056449
Boş Sandık	40 adet	
Yanboz ?	20 kantar	1.1289
Ezden Ağacı	30 kantar	1.6934
Ağustos 1802		
Hınta	215450 keyl	5528.23155
Cılgı Yağı	15 fıçı	3.39894
Don Yağı	170 fıçı	38.52132
Şem-i Revgan	69 sandık	
Revgân-ı Sâde	13 yedek	5.649124
Urgan	330 kantar	18.62817
Anason	1000 vukıyye	1.2828
Katrânlı Urgan	25 kantar	1.411225
Kereste	1500 kantar	84.6734

Lenger	3 adet	
Ekser Kereste	200 kantar	11.2898
Çubuk	250 denk	
Çeşitli Eşya	30 denk	
Mermer Taşı	1262 adet	
Bakam ?	50 adet	
İşlenmiş Ahen	8 parça	
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Eylül 1802		
Revgân-ı Sâde	3155 kantar 60 yedek 61 varil 15 çuval	212.77794
Dakîk	115 keyl 1 çuval	3.0636
Şem-i Revgan	6 sandık	
Âhen-i Hâm	13720 kantar	774.48028
Hınta	159600 keyl	4095.1764
Kuru Bezelye	300 keyl	7.6977
Yapağı	2362 kantar	133.332538
Kettân Tohumu	60 kantar	3.38694
Kettân	40 kantar	2.25796
Kendir	6 kantar	0.338694
Havyar	3290 kantar	185.71721
Telâtin	160 kantar 600 vukıyye	9.80152
Tuzlu Balık	350 kantar	19.75715
Gön-Tuzlu Balık	500 kantar	28.2245
Urgan	30 kantar	1.69347
Kırmızı Telâtin	650 kantar	36.69185
Ekim 1802		
Revgân-ı Sâde	1050 kantar 420 yedek 4065 vukıyye	246.996192
Âhen-i Hâm	7985 kantar	450.745265
Katrânlı Urgan	1000 kantar	56.449
Hınta	167480 keyl	4297.36932
Urgan	360 kantar	20.32164
Havyar	4250 kantar	239.90825
Tuzlu Balık	800 kantar	45.1592
Gön	3300 adet	
Şem-i Asel	2000 vukıyye	2.5656
Kasım 1802		
Âhen-i Hâm	1000 kantar	56.449
Revgân-ı Sâde	500 kantar 9 fıçı	30.263864

Hınta	176300 keyl	4523.6817
Gön	500 kantar	28.2245
Havyar	700 kantar	39.5143
Urgan	3700 kantar	208.8613
Dakîk	100 kantar	5.6449
Peksimet	1000 kantar	56.449
Aralık 1802		
Hınta	109900 keyl	2819.9241
İşlenmiş Ağaç	300 kantar	16.9347
Tahta	1200 kantar	67.7388
Yapağı	1520 kantar	85.80248
Cemşir Ağacı	100 kantar	5.6449
Cild-i Evsa'i	17 kantar	0.959633
Ham Şem-i Asel	460 vukıyye	0.590088
Havyar	2 varil	0.451596
Şubat 1803		
Hınta	82800 keyl	2124.5652
Âhen-i Hâm	2500 kantar	141.1225
Tuzlu Balık	500 kantar	28.2245
Urgan	100 kantar	5.6449
Kaşık	55 sandık	
Mart 1803		
Hınta	70500 keyl	1808.9595
Şem-i Asel	1000 kantar	56.449
Fasulye	20 kantar	1.12898
Nisan 1803		
Hınta	238550 keyl	6120.95445
Dakîk	6 varil	0.846735
Asel	4 varil	0.56449
Gön	4000 kantar	225.796
Âhen-i Hâm	40 kantar	2.25796
Hardal	70 kantar	3.95143
Morina Balığı	50 kantar	2.82245
Havyar	40 kantar	2.25796
Tahta	2000 adet	
Telâtin	6 sandık	
Katrânlı Urgan	800 kantar	45.1592
Mayıs 1803		
Hınta	253700 keyl	6509.6883
Gön	800 kantar	45.1592
Mermer	60 kantar	3.38694
Tuzlu Balık	50 kantar	2.82245
Cemşir Ağacı	10 deste	
Balık	10000 tane	
Haziran 1803		
Hınta	264500 keyl	6786.8055

Fındık	300 kantar	16.9347
Çavalyon ?	100 deste	
Temmuz 1803		
Hınta	190500 keyl	4888.3095
Bezelye	300 keyl	7.6977
Mısır Buğdayı	10000 keyl	256.59
Tahta Varil	2000 adet	
Âhen-i Hâm	1000 kantar	56.449
Gön	400 kantar	22.5796
Halat	2000 kantar	112.898
Yapağı	900 kantar	50.8041
Ağustos 1803		
Hınta	173400 keyl	4449.2706
Yapağı	1260 kantar	141,6869
Penbe-i Ham	100 kantar	5.6449
Kırmızı Ağaç	120 kantar	6.77388
Morina Balığı	10 kantar	0.56449
Kereste	2700 kantar	152.4123
Havyar	300 kantar	16.9347
Âhen-i Hâm	1300 kantar	733837
Bezelye	200 keyl	5.1318
Cayrak ?	300 deste	
Urgan	60 kantar	3.38694
Dana Yelesi	11 kantar	0.620939
Zirnece ?	25 kantar	1.411225
Çakır Uşağı	10 kantar	0.56449
Cemşir	15 kantar	0.846735
Dakîk	2300 vukıyye	2.95044
Eylül 1803		
Hınta	202985 keyl	5208.392115
Âhen-i Hâm	25100 kantar	1416.8699
Revgân-ı Sâde	1085 kantar 7000 vukıyye 250 yedek	178.863765
Havyar	800 kantar	45.1592
Arak	29000 vukıyye	37.2012
Fasulye	80 keyl	2.05272
Bezelye	300 keyl	7.6977
Anason	16 keyl	0.410544
Urgan	150 kantar	8.46735
Dakîk	500 keyl	12.8295
Telâtin	275 kantar	15.523475
Katrânlı Urgan	400 kantar	22.5796
Ekim 1803		
Hınta	286966 keyl	7363.260594
Âhen-i Hâm	19091 kantar	1077.667859

Bezelye	1500 keyl	38.4885
Havyar	4045 kantar 36 varil	233.416615
Fasulye	600 keyl	15.3954
Telâtin	100 vukıyye	0.12828
Çavdar	8500 keyl	218.1015
Mısır Buğdayı	5200 keyl	133.4268
Revgân-ı Sâde	760 kantar 4 fıçı 76 yedek	76.833272
Şaîr	5500 keyl	141.1245
Urgan	30 kantar	1.69347
Morina Balığı	30 kantar	1.69347
Gön	50 deste	
Tuzlu Balık	705 kantar	39.796545
Kettân	670 kantar	37.82083
Rişte-i Penbe	3 kantar	0.169347
Kasım 1803		
Hınta	162150 keyl 996 çuval[434]	4228.7554
Katrânlı Urgan	88 kantar	4.967512
Muşambalık Bez	45 top	1462.5 m
Havyar	434 kantar 6 fıçı 2 varil	26.1358
Revgân-ı Sâde	85 yedek 61 varil	45.54505
Yapağı	1505 kantar 524 denk[435] 6 vukıyye	152.9957
Cild-i Erneb	1400 adet	
Âhen-i Hâm	2145.5 kantar	121.11132
Penbe-i Ham	250 kantar	14.11225
Hader Uşağı?	70 kantar 31 varil	8.3262275
Mısır Buğdayı	1000 keyl	25.659
Bezelye	800 keyl	20.5272
Tuzlu Balık	1744 kantar 10 varil	99.858281
Peksimet	100 kantar	5.6449
Bakla	700 keyl	17.9613

[434] Burada geçen çuval ölçüsü B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 88/6 no'lu defterin 540 no'lu belgesinde "300 çuvalda 800 keyl Hınta" şeklindedir. Buna göre 1 çuval 68.42228 kg olmaktadır.

[435] Yapağı için kullanılan denk ölçüsü için. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri** 90/8 no'lu defterin 681 no'lu belgesinde denk ile ilgili olarak "10 denkte 23 kantar yapağı " şeklinde bahsedilmektedir. Bu nedenle yapağı için 1 denk 129.8327 kg olarak esas alınmıştır.

Ham Reflican	20 sandık	
Fasulye	70 kantar	3.95143
Gön	30 deste	
Kırmızı Telâtin	3000 vukıyye	3.8484
Katrân	30 kantar	1.69347
Aralık 1803		
Hınta	130969 keyl	3360.5335
Revgân-ı Sâde	33 fıçı 45 yedek	27.032328
Tuzlu Balık	1400 kantar 4 fıçı	79.934984
Havyar	100 kantar 15 fıçı	9.0318
Fasulye	5 kantar	0.282245
Fındık	5 kantar	0.282245
Âhen-i Hâm	50 kantar	2.82245
Mısır Buğdayı	5050 keyl	129.57795
Bezelye	1600 keyl	41.0544
Telâtin	3000 vukıyye	3.8484
Âhen-i Hâm	1105 kantar	62.376145
Ocak 1804		
Hınta	79580 keyl	2041.94322
Urgan	977 kantar 26 deste	55.1506
Tuzlu Balık	840 kantar 20 varil	50.23961
Âhen-i Hâm	90 kantar	5.0804
Avmene ?	8 adet	
Gön	200 kantar	11.2898
Dakîk	50 kantar	2.8224
Kuzu Postekisi	2000 adet	
Kırmızı Telâtin	50 kantar	2.8224
Havyar	70 kantar	3.9514
Revgân-ı Sâde	80 kantar	4.51592
Varil Çenberi	200 deste	
Varil Tahtası	1000 adet	
Şubat 1804		
Hınta	26200 keyl	672.2658
Peksimet	100 kantar	5.6449
Tuzlu Balık	100 kantar	5.6449
Âhen-i Hâm	200 kantar	11.2898
Revgan-ı Don	200 kantar 360 külçe	11.2898
Revgan-ı Cılgı	50 fıçı	11.3298
Şem-i Revgan	10 fıçı 38 sandık	2.26596

Revgân-ı Sâde	300 kantar	16.9347
Mart 1804		
Hınta	60500 keyl	1552.3695
Şaîr	20150 keyl	517.02885
Revgân-ı Sâde	150 kantar	8.46735
Urgan	60 kantar	3.38694
Yapağı	1000 kantar	56.449
Nisan 1804		
Hınta	100500 keyl	2578.7295
Revgân-ı Sâde	300 kantar 76 fiçı	 34.155996
Havyar	20 kantar	1.1289
Âhen-i Hâm	1150 kantar	64.91635
Gön	160 kantar	9.0318
Mısır Buğdayı	900 keyl	23.0931
Urgan	36 kantar	2.0321
Peksimet	700 kantar	39.5143
Nohut	400 keyl	10.2636
Fasulye	25 keyl	0.641475
Mayıs 1804		
Hınta	105300 keyl	2701.8927
Şaîr	6500 keyl	144.625
Havyar	50 kantar 16 fiçı	 6.43516
Tuzlu Balık	400 kantar	22.5796
Gön	100 kantar 2015 adet	5.6449
Âhen-i Hâm	200 kantar	11.2898
Urgan	70 kantar	3.95143
Revgân-ı Sâde	80 kantar	4.51592
Yapağı	500 kantar	28.2245
Haruş ?	700 kantar	39.5143
Haziran 1804		
Hınta	91350 keyl	2343.94965
Şaîr	1000 keyl	25.659
Urgan	230 kantar	12.98327
Tuzlu Balık	500 kantar	28.2245
Gön	400 kantar	22.5796
Ceviz	150 kantar	8.46735
Kuru Balık	100 kantar	5.6449
Fetrak?	300 kantar	16.9347
Revgân-ı Sâde	10 yedek	4.34548
Cılgı Yağı	36 fiçı	8.157456
Tabak	2500 tane	
Kaşık	2300 tane	
Temmuz 1804		

Hınta	243500 keyl	6247.9665
Şaîr	6300 keyl	161.6517
Tuzlu Balık	300 kantar	16.9347
Gön	200 kantar	11.2898
Urgan	200 kantar	11.2898
Ağustos 1804		
Hınta	217150 keyl	5571.85185
Urgan	40 kantar	2.25796
Bosfur?	5055 keyl	129.7062
Dakîk	4160 çuval	469.65568
Âhen-i Hâm	4000 kantar	225.796
Eylül 1804		
Hınta	196100 keyl	5031.7299
Darı	985 keyl	25.2741
Şaîr	8500 keyl	218.1015
Dakîk	19000 keyl	487.521
Âhen-i Hâm	5590 kantar	315.54991
Dakîk-Darı	6000 keyl	153.954
Çubuk	400 deste	
Havyar	700 kantar	39.5143
Mısır Buğdayı	1000 keyl	25,659
Revgân-ı Sâde	450 kantar	25.40205
Tuzlu Balık	21 kantar	1.1854
Tahta	800 tane	
Ekim 1804		
Hınta	362290 keyl	9295.99911
Âhen-i Hâm	14053 kantar	793.27779
Revgân-ı Sâde	12 fıçı 290 kantar	 19.089362
Dakîk	47000 vukıyye	60.2916
Darı	158 keyl	4.054122
Yapağı	1600 kantar	90.3184
Şaîr	16800 keyl	431.0712
Telâtin	3500 vukıyye 15 denk	4.4898
Tuzlu Balık	3495 kantar	197.2892
Havyar	1006 kantar	56.78769
Gön	300 kantar	16.9347
Penbe-i Ham	650 kantar	36.69185
Yulaf	100 keyl	2.5659
Mısır Buğdayı	60 keyl	1.53954
Kasım 1804		
Hınta	334610 keyl	8585.75799
Âhen-i Hâm	9102 kantar	513.79879
Yulaf	2000 keyl	51.318
Şaîr	21100 keyl	541.4049

Havyar	224 kantar	12.6445
Çavdar	2150 keyl	55.16685
Tuzlu Balık	1130 kantar	63.78737
Dakîk	500 kantar 6010 vukıyye	35.9341
Revgân-ı Sâde	130 kantar	7.33837
Fetrak?	1500 kantar	84.6735
Bezelye	300 keyl	7.6977
Darı	300 keyl	7.6977
Fasulye	133 kantar	7.50771
Telâtin	40 kantar	2.25796
Peksimet	100 kantar	5.6449
Aralık 1804		
Hınta	122200 keyl	3135.5298
Tuzlu Balık	530 kantar 20 varil	32.74042
Gön	200 kantar 100 tane	11.2898
Âhen-i Hâm	150 kantar	8.46735
Şaîr	6000 keyl	153.954
Dakîk	3000 vukıyye	3.8484
Havyar	1 fıçı	0.225798
Peksimet	40 kantar	2.25796
Mercimek	30 çuval	3.38694
Yulaf	500 keyl	12.8295
Ocak 1805		
Hınta	17700 keyl	454.1643
Âhen-i Hâm	2200 kantar	124.1878
Revgân-ı Sâde	19059 fıçı	4318.6931
Telâtin	40 kantar	2.25796
Tuzlu Balık	1640 kantar	92.57636
Şaîr	3472 keyl	89.0880
Şubat 1805		
Hınta	20000 keyl	513.18
Şaîr	2400 keyl	61.5816
Tuzlu Balık	80 kantar	4.51592
Mart 1805		
Hınta	22000 keyl	564.498
Âhen-i Hâm	3000 kantar	169.347
Dakîk	1000 keyl	25.659
Nisan 1805		
Hınta	109500 keyl	2809.6605
Mısır Buğdayı	800 keyl	20.5272
Âhen-i Hâm	3800 kantar	214.5062
Tahta	2300 adet	
Urgan	70 kantar	3.95143

Şaîr	2000 keyl	51.318
Mayıs 1805		
Hınta	287000 keyl	7364.133
Şaîr	19500 keyl	500.3505
Çavdar	3500 keyl	89.8065
Âhen-i Hâm	2600 kantar	146.7674
Yulaf	2900 keyl	74.4111
Tuzlu Balık	2060 kantar	116.28494
Kuru Balık	50 kantar	2.82245
Dakîk	1200 vukıyye	1.53936
Gön	500 kantar	28.2245
Havyar	500 kantar	28.2245
Haziran 1805		
Hınta	406702 keyl	10435.5666
Havyar	60 kantar	3.38694
Şaîr	11000 keyl	282.249
Âhen-i Hâm	2400 kantar	135.4776
Temmuz 1805		
Hınta	390300 keyl	10014.7077
Âhen-i Hâm	4800 kantar	270.9552
Şaîr	3000 keyl	76.977
Cemşir	500 kantar	28.2245
Gön	500 adet	
Yapağı	15 kantar	0.846735
Telâtin	60 demet	
Revgân-ı Sâde	4500 vukıyye	5.7726
Ağustos 1805		
Hınta	383100 keyl	9829.9629
Âhen-i Hâm	25395 kantar	1433.52235
Dakîk	651000 vukıyye	835.1028
Çavdar	3000 keyl	76.977
Tuzlu Balık	100 kantar	5.6449
Revgân-ı Sâde	5 varil	0.70561
Kırmızı Havyar	40 kantar	2.25796
Yapağı	6 kantar	0.3386
Tahta	2000 tane	
Tabak	1500 tane	
Havyar	300 kantar	16.9347
Gön	400 kantar	22.5796
Urgan	60 kantar	3.38694
Eylül 1805		
Hınta	330250 keyl	8473.88475
Şaîr	12000 keyl	307.908
Âhen-i Hâm	44540 kantar	2514.23846
Darı	200 keyl	5.1318
Dakîk	260000 vukıyye	

	40000 keyl 50 çuval	1365.5329
Tuzlu Balık	375 kantar	21.16837
Havyar	21 varil 290 kantar	19.33378
Çavdar	500 keyl	12.8295
Bezelye	700 keyl	17.9613
Ekim 1805		
Hınta	62500 keyl	1603.6875
Dakîk	3375 kantar 42000 keyl	1268.193375
Bulgur	200 keyl	5.1318
Şaîr	2000 keyl	51.318
Âhen-i Hâm	7300 kantar	412.0777
Tuzlu Balık	1400 kantar	79.0286
Havyar	600 kantar	33.8694
Bezelye	150 keyl	3.84885
Kasım 1805		
Hınta	126800 keyl	3253.5612
Âhen-i Hâm	6180 kantar	348.85482
Dakîk	62 çuval 21500 keyl	558.6681
Şem-i Revgan	21 sandık	
Revgân-ı Sâde	450 kantar 22000 vukıyye	53.62365
Havyar	439 kantar	24.7811
Şaîr	2500 keyl	64.1475
Çavdar	3000 keyl	76.977
Bezelye	500 keyl	12.8295
Tuzlu Balık	700 kantar	39.5143
Urgan	30 kantar	1.69347
Aralık 1805		
Hınta	69120 keyl	1773.55008
Bezelye	100 keyl	2.5659
Dakîk	18500 keyl	474.6915
Fasulye	5030 keyl 22000 vukıyye	157.28637
Tuzlu Balık	550 kantar	31.04695
Âhen-i Hâm	1350 kantar	76.20615
Urgan	100 kantar	5.6449
Yeni Urgan ?	6000 vukıyye	7.6968
Havyar	200 kantar	11.2898
Ocak 1806		
Hınta	2000 keyl	51.318
Şaîr	5000 keyl	128.295
Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347

Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Şubat 1806		
Hınta	500 keyl	12.8295
Şaîr	1000 keyl	25.659
Mart 1806		
Âhen-i Hâm	1800 kantar	101.6082
Nisan 1806		
Hınta	86600 keyl	2222.0694
Dakîk	10000 vukıyye	12.828
Şem-i Revgan	65 sandık	
Âhen-i Hâm	3600 kantar	203.2164
Kuru Balık	200 kantar	11.2898
Tuzlu Balık	13 kantar	0.733837
Karın ?	20 çuval	2.25796
Havyar	14 varil	1.975715
Mayıs 1806		
Âhen-i Hâm	4282 kantar	241.7146
Fasulye	5000 keyl	128.295
Şem-i Revgan	103 sandık	
Cılgı Yağı	5 fıçı	1.13298
Şem-i Asel	7 varil	0.98785
Revgân-ı Sâde	31000 vukıyye	39.7668
Çupra	30000 adet	
Havyar	14 vukıyye	0.0179592
Tuzlu Balık	10 varil 50 kantar	 4.233675
Haziran 1806		
Hınta	40260 keyl	1033.03134
Şem-i Revgan	16 kantar	0.903184
Çavdar	7000 keyl	179.613
Şaîr	500 keyl	12.8295
Dakîk	10500 keyl	269.4195
Âhen-i Hâm	5200 kantar	293.5348
Dakîk-Bulgur	9195 kantar	519.0485
Temmuz 1806		
Hınta	62000 keyl	1590.858
Tuzlu Lahm	2002 kantar	113.0108
Dakîk	3000 keyl	76.977
Bulgur	300 keyl	7.6977
Dakîk-Bulgur	59536 kantar	3360.7476
Dakîk-Darı	12700 kantar	716.9023
Âhen-i Hâm	2000 kantar	112.898
Urgan	150 kantar	8.46735
Ağustos 1806		
Hınta	9950 keyl	255.30705
Dakîk-Bulgur	77327 kantar	4365.0318

Âhen-i Hâm	2000 kantar	112.898
Eylül 1806		
Hınta	451450 keyl	11583.755
Dakîk-Bulgur	37500 kantar 10000 keyl	2373.4275
Hınta-Bulgur	8000 keyl	205.272
Âhen-i Hâm	37720 kantar	2129.25628
Telâtin	218 kantar 20 denk	12.305882
Cemşir	3500 kantar	197.5715
Şaîr	7000 keyl	179.613
Havyar	2362 kantar 2789 varil	526.9231
Dakîk-Hınta	4097 kantar 62400 keyl	1832.393153
Dakîk	1000 keyl	25.659
Revgân-ı Sâde	8 varil 14 fıçı 500 kantar 9 yedek	36.436756
Urgan	350 kantar	19.75715
Tuzlu Balık	60 kantar	3.38694
Yapağı	40 kantar	2.25796
Şem-i Revgan	10 sandık	
Urgan-Telâtin	70 kantar	3.95143
Ekim 1806		
Hınta	48700 keyl	1249.5933
Revgân-ı Sâde	5 fıçı 200 kantar 130 yük	12.42278
Âhen-i Hâm	9070 kantar	511.99243
Yapağı	150 kantar	8.46735
Katrânlı Urgan	250 kantar	14.1125
Tuzlu Balık	300 kantar	16.9347
Urgan	100 kantar	5.6449
Kasım 1806		
Hınta	61800 keyl	1585.7262
Âhen-i Hâm	5985 kantar	337.847265
Revgân-ı Sâde	340 kantar 20 yük	19.1926
Temiz Sicim	200 kantar	11.2898
Dakîk-Hınta	36000 keyl	923.724
Telâtin	8 kantar	0.451592
Urgan	100 kantar	5.6449
Tuzlu Balık	350 kantar	19.75715
Fasulye-Nohut	3000 keyl	76.977

Bakla-Darı	12000 keyl	307.908
Aralık 1806		
Hınta	50500 keyl	1295.7795
Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347

Tabloda da görüldüğü 1800 yılında dört ay içinde toplam 26 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 13092.8 tondur.[436] Hınta 8767.6 ton ile en çok ithal edilen ürün olmuştur. Âhen-i Hâm 2726. 1 ton ile hınta'yı izlemektedir. Bu yılda zâhire ürünleri ağılığı oluşturmaktadır. 14 ton civarında tuzun ithal edilmesi oldukça dikkat çekicidir. Ayrıca 50 top ve 3000 zira' dokunmuş mamul ürün gelmiştir. 1801 yılında kesintisiz 12 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 45 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 19470.47 tondur. Hınta diğer ürünlerde de olduğu gibi bir önceki yıla göre oldukça artış göstererek 12535.5 ton civarında ithal edilmiştir. Bu yılda ağaç ve ağaç ürünlerinde bir artış gözlenmektedir.[437] 1802 yılında 12 aylık sürede 47 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 38766.95 tondur. 1802 yılında ithalat bir önceki yıla göre iki kat artmıştır. 1803 yılına ait veriler Şubat ayından itibaren toplam 11 aydır. Bu süre içinde 48 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 48896.62 tondur. 1803 yılında gerçekleşen ithalat 1800 yılına göre dört kat artmıştır. Ürün çeşidi hemen hemen aynı düzeydedir.

1804 yılında 12 aylık sürede 38 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 54841,05 tondur. 1804 yılında da ithalat oranı artarak devam etmektedir. Bu yılda ithal edilen ürün çeşidi azalmakla birlikte miktarında sistematik artış devam etmektedir. 1805 yılında 12 aylık sürede 24 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 74526.19 tondur. 1805 yılında ağırlıklı olarak zâhire ürünleri ithal edilmiştir. Bu yılda da bir önceki yılda olduğu gibi ithal edilen ürün çeşidi azalırken miktarında artış görülmektedir. 1806 tarihine ait veriler 11 aydır. Bu süre içinde 27 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 41819.76 tondur. Bu yılda gerçekleşen ithalatta bir düşüş olmuştur. 1806 yılı ithalatı 1802 yılı seviyelerine gerilemiştir.

---

[436] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

[437] İthal edilen ürünler ile ilgili ayrıntılı değerlendirmeler III. bölümde yapılmıştır.

Grafik (1) 1800-1806 yılları arasında gelen ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.

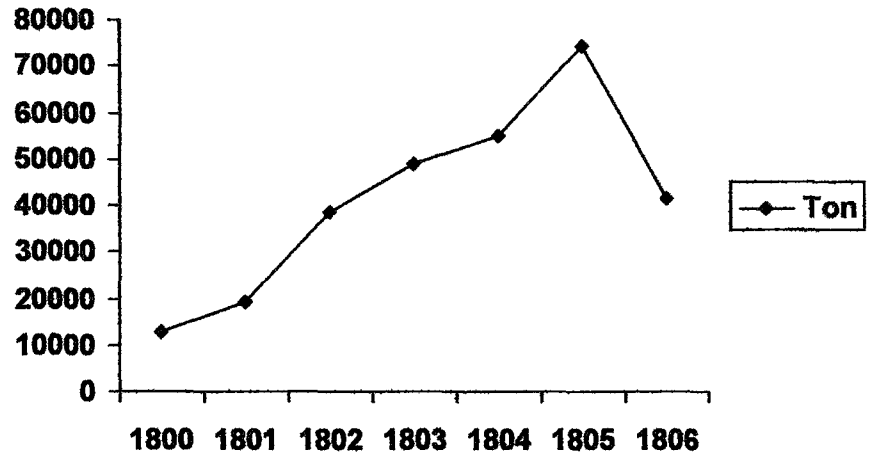

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ithalat,1800 yılının son çeyreğinden itibaren 13000 ton seviyelerindedir. Gerçekleşen bu ithalat 1805 yılına kadar hızlı bir artış trendi sergilemektedir. 1805 yılında zirve seviyesi olan 74500 ton seviyelerine ulaşan ithalat, 1806 yılında hızlı bir düşüş yaşamıştır. 1806 yılında ithalatın 11 ay boyunca devam etmesine rağmen bu düşüşün sebebi, Osmanlı-Rusya arasında gerginliğin artmasına bağlı olduğu gözlenmektedir.

1806 yılının Aralık ayında 1312.7142 ton olarak gerçekleşen ithalat, aynı yılın diğer aylarının çok altında kalmıştır. 1806 Eylül ayı ithalatı 19131.91 olarak gerçekleşmiştir. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortaya çıkan gerginlik böylece kendini Aralık ayından itibaren iyice hissettirmiştir.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Eflak ve Buğdan yüzünden ortaya çıkan gerginliğin Rusya'nın bu yerleri işgal etmesi ile hat safhaya çıkmıştı. 24 Aralık 1806 tarihinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya harp ilan etmesi[438] ile birlikte ilişkiler tamamen kesilmiştir. Ticari ilişkilere de yansıyan bu kesinti, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalatı da etkilemiştir. Aralık 1800 tarihinden itibaren verilmeye başlanan ruhsatlar, 1806 Osmanlı-Rusya savaşının başlaması ile askıya alınmış ve

[438] Fahir Armaoğlu, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, T.T.K., Ankara 1999, s. 91

"mülga" hükmüne sokulmuşlardı.[439] Aralık ayından itibaren kesilen ithalatın[440] savaşın bitimi ile yeniden başladığı görülmektedir[441].

Grafik (2) 1800-1806 yılları arasında ithal edilen bazı ürünlerin hareketi

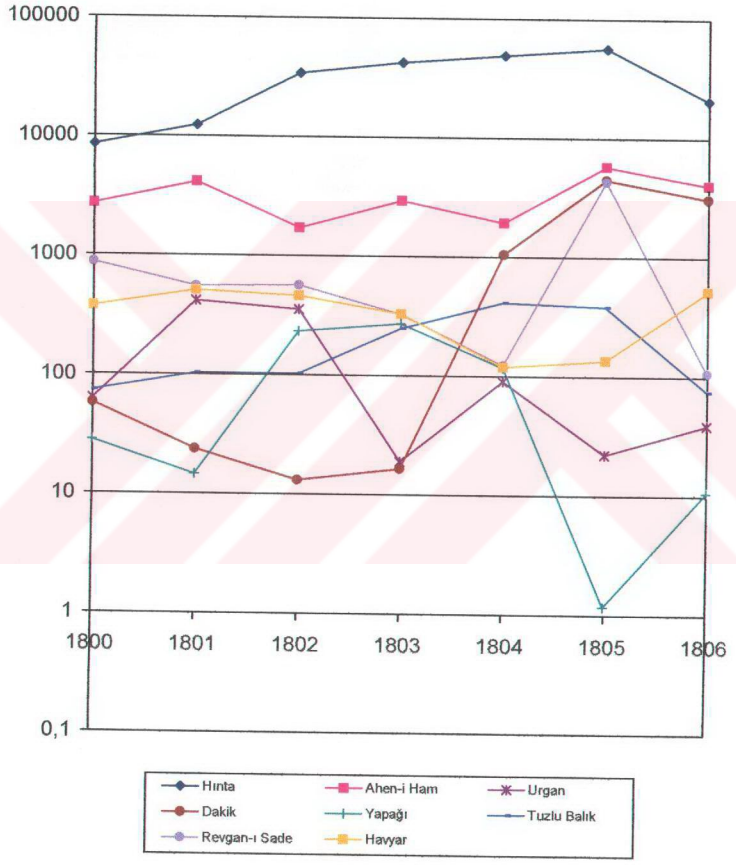

[439] Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 727
[440] Aralık 1806 tarihli en son belge için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 10-44
[441] 1812 tarihli ilk belge için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 21-68

Aralık 1806 tarihinde başlayan savaş yaklaşık olarak oniki yıl sürmüştü. Bu süre içinde Osmanlı Devleti'nin Karadeniz'i bütün yabancı devlet gemilerine olduğu gibi Rusya gemilerine de kapatmıştı. Ancak, Karadeniz'e çıkma taleplerinin devam etmesinden dolayı, Bâbıâli bu durumu 13 Nisan 1809 tarihli bir takrir ile ilgili taraflara tekrar ilan etmek zorunda kalmıştır.[442] Karadeniz'in kapatılması, Karadeniz'deki limanları aracılığıyla tüm dünya devletleri ile ticaret yaparak iktisaden gelişmekte olan Rusya'yı çok etkilemiştir. Bu etkilenme iki taraftan olmuştur. Bir taraftan Osmanlı Devleti ile savaşın getirdiği maddi külfetler, diğer taraftan Karadeniz'in kapatılması ile kesilen gelirler.

1806 yılında başlayan bu savaş, Osmanlı Devleti'nin savaştan istediği başarıyı elde edemeyerek yorulmaya başlaması ve Rusya'nın da Napolyon'a karşı nihai mücadele başlangıcına girmesi üzerine son bulma aşamasına gelmişti. 1811 yılında başlayan barış görüşmeleri, 16 Mayıs 1812 yılında Bükreş Antlaşması[443] ile neticelenmiştir. Bükreş Antlaşması sonrası Karadeniz'e çıkma talepleri yeniden başlamıştır. Bâbıâli ise, eski tutumunu devam ettirmeye ve Karadeniz'e çıkışı, dolayısı ile Rus limanlarının ticari canlılığa yeniden kavuşmalarını engellemeye çalışmaktaydı.[444] Rusların ıslarına daha fazla direnemeyen Osmanlı, Ekim 1812 tarihinde Rus gemilerine ruhsat vermeye başlamıştır.[445]

1806 Aralık ayında kesilen Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri böylece Ekim 1812 tarihinden itibaren yeniden başlamış oluyordu. Bu ticari ilişkiler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yapmış olduğu ithalat 1818 Mart ayına kadar aralıksız devam etmiştir. Tablo 2'de 1812-1818 tarihleri arasında gerçekleşen ithalat aylara göre verilmiştir.

---

[442] Kemal Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 727
[443] B.O.A. **Nameyi Hümayun Defteri**, No. 10, s. 128-133; **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 49-57; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 245-254
[444] Kemal Beydilli, "Miri Ticaret Teşebbüsü", s. 727
[445] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 21-68

Tablo (2) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'dan ithal edilen ürünlerin aylara göre listesi[446]

Ürünün Cinsi	Ürünün Miktarı	Ton Cinsinden Miktarı
Ekim 1812		
Âhen-i Hâm	10500 kantar	592.7145
Kasım 1812		
Âhen-i Hâm	14100 kantar	795.9309
Rusya Mismarı	1000 kantar	56.449
Urgan	3800 kantar	214.5062
Havyar	1700 kantar	95.9633
Bezelye	200 kantar 20000 kıyye	36.9458
Cam	100 sandık	
Cemşir	3000 kantar	169.347
Tuzlu Balık	400 varil	56.449
Fıçı Çemberi	400 adet	
Telâtin	100 kantar	5.6449
Kırmızı Havyar	1000 kantar	56.449
Kırmızı Telâtin	500 kantar	28.2245
Ocak 1813		
Âhen-i Hâm	7500 kantar	423.3675
Cemşir	6900 kantar	389.4981
Urgan	2600 kantar	146.7674
Tuzlu Balık	1800 kantar 400 varil	158.0572
Havyar	298 kantar 32 varil	21.337
Fıçı çemberi	2400 adet	
Telâtin	100 kantar	5.6449
Kırmızı Havyar	400 kantar	22.5796
Şubat 1813		
Cemşir	3700 kantar	208.8613
Fıçı Çemberi	2000 deste	
Âhen-i Hâm	200 kantar	11.2898
Urgan	420 kantar	23.70858
Fıçı Tahtası	5000 adet	
Tuzlu Balık	700 kantar 150 varil	60.6826
Havyar	100 kantar	5.6449
Mismar	50 kantar	2.82245
Fındık	50 kantar	2.82245

[446] Bu tablo Ekim 1812 tarihi ile Mart 1818 tarihlerini kapsayan 89/7 no'lu Rusya Ahkam Defterindeki hükümlerden derlenmiştir.

Mart 1813		
Hınta	20200 keyl	518.3118
Kırmız Havyar	200 kantar	11.2898
Cemşir	2000 kantar	112.898
Havyar	4840 kantar	273.21316
Cam	500 kantar	28.2245
Nisan 1813		
Tuzlu Balık	30000 adet	
Kereste	200 kantar	11.2898
Hınta	14400 keyl	369.4896
Kırmızı Havyar	200 kantar	11.2898
Cemşir	2000 kantar	112.898
Havyar	1500 kantar 40 varil	90.3184
Cam	550 sandık	
Mayıs 1813		
Hınta	76400keyl	1960.3476
Havyar	26700 kantar 124 varil	1524.6874
Cam	3776 sandık 150 kantar	84.6735
Cemşir	15300 kantar	863.6697
Bezelye	3100 keyl 220 çuval	104.3804
Şaîr	4800 keyl	123.1632
Tuzlu Lahm	4800 kantar 290 varil	311.8807
Revgân-ı Sâde	280 kantar	15.80572
Fıçı Çemberi	2000 deste	
Haziran 1813		
Havyar	795 kantar	44.8769
Cemşir	1050 kantar	59.27145
Tuzlu Balık	1000 kantar	56.449
Bezelye	1000 keyl	25.659
Temmuz 1813		
Hınta	10200 keyl	261.7218
Kırmızı Havyar	8532 kantar	481.622868
Cemşir	15000 kantar	846.735
Havyar	4400 kantar	248.3756
Bezelye	6000keyl	153.954
Cam	90 sandık	
Morina Balığı	1000 kantar	56.449
Siyah Havyar	3750 kantar	211.68375
Ağustos 1813		
Hınta	1600 keyl	41.0544
Bezelye	4000 keyl	102.636

Havyar	1000 kantar	56.449
Cemşir	6800 kantar	383.8532
Siyah Havyar	4300 kantar	242.7307
Kırmızı Havyar	5000 kantar	282.245
Eylül 1813		
Şaîr	2600 keyl	66.7134
Hınta	3200 keyl	82.1088
Urgan	1111 kantar	62.71483
Siyah Havyar	1595 kantar	90.03615
Bezelye	7387 keyl 4000 kıyye 65 çuval	202.0125
Cemşir	12566 kantar	709.338134
Havyar	5140 kantar 10 varil 27 fiçı	297.6556
Tuzlu Lahm	20285 kantar	1145.067965
Cam	311 sandık	
Kereste	580 adet	
Kırmızı Havyar	7905 kantar 15 varil	448.3461
Fasulye	363 keyl 45 çuval	14.3946
Sardalya Balığı	136 varil	19.1926
Morina Balığı	2350 kantar	132.65515
Fıçı Tahtası	54800 adet	
Fıçı Çemberi	675 demet	
Tuzlu Balık	3250 kantar	183.45925
Ekim 1813		
Hınta	14650 keyl	375.90435
Cemşir	15126 kantar	835.847574
Kırmızı Havyar	14600 kantar	824.1554
Tuzlu Lahm	41519 kantar 30 varil	2347.9397
Havyar	16159 kantar 50 varil	919.215
Bezelye	8800 kantar 9710 keyl 810 çuval	837.3474
Siyah Havyar	6112 kantar	345.01628
Fıçı Tahtası	44000 adet	
Fıçı Çemberi	2088 deste	
Tuzlu Balık	12675 kantar 200 varil 20000 adet	743.715
Tuzlu Kara		

Canavar Lahmı	2200 kantar	124.1878
Morina Balığı	2550 kantar	143.94495
Kırmızı Telâtin	1380 kantar	77.89962
Katrânlı Urgan	500 kantar	28.2245
Cam	180 sandık	
Kasım 1813		
Hınta	5935 keyl	152.286165
Tuzlu Lahm	30374 kantar 8 varil	1715.7109
Kırmızı Havyar	22126 kantar	1248.990574
Cemşir	3000 kantar	169.347
Tuzlu Balık	13450 kantar 160 varil	781.8186
Havyar	3850 kantar 10 varil	218.7398
Tirilye	200 çuval	22.5796
Bezelye	8459 keyl 7345 kantar 600 çuval	699.4061
Şaîr	750 keyl	19.24425
Siyah Havyar	3853 kantar 10 varil	218.9091
Fasulye	50 çuval	5.6449
Fıçı Tahtası	44000 adet	
Fıçı Çemberi	2800 deste	
Tuzlu Rekarde Balığı	30 varil	4.2336
Morina Balığı	35 kantar	1.975715
Kırmızı Telâtin	870 kantar	49.11063
Aralık 1813		
Kalye Taşı Boyası	3100 kantar	174.9919
Boş varil	50 adet	
Tuzlu Balık	9070 kantar 400 varil	568.4414
Fıçı Çemberi	1550 deste	
Bezelye	500 kantar 750 keyl	47.46875
Havyar	1737 kantar	98.051913
Cam	30 sandık	
Tuzlu Lahm	3965 kantar	206.8855
Kırmızı Telâtin	600 kantar	33.8694
Fıçı Tahtası	12000 adet	
Kırmızı Havyar	2150 kantar	121.36535
Siyah Havyar	1626 kantar	91.786074
Morina Balığı	150 kantar	8.46735

Ocak 1814		
Tuzlu Balık	900 kantar	50.8041
Fıçı Çemberi	220 deste	
Bezelye	1020 keyl 50 çuval	31.817
Fasulye	700 keyl	17.9613
Kırmızı Havyar	1250 kantar	70.56125
Cemşir	800 kantar	45.1592
Siyah Havyar	900 kantar 50 varil	57.8602
Tuzlu Lahm	300 varil	42.3367
Kırmızı Telâtin	200 kantar	11.2898
Şubat 1814		
Zamg-ı Asari	400 kantar	22.5796
Mazı	400 kantar	22.5796
Havyar	100 kantar	5.6449
Asfur	100 kantar	5.6449
Akgünlük	60 varil	8.4673
Bezelye	4275 keyl	109.6922
Tuzlu Balık	3370 kantar 1500 varil	401.9168
Fıçı Tahtası	6000 adet	
Fıçı Çemberi	500 deste	
Fasulye	1000 keyl	25.659
Kırmızı Havyar	1490 kantar	84.10901
Mart 1814		
Bezelye	1750 keyl	44.90325
Havyar	240 kantar	13.54776
Fasulye	500 keyl	12.8295
Kırmızı Havyar	250 kantar	14.11225
Tuzlu Balık	450 kantar	25.40205
Urgan	50 kantar	2.82245
Tuzlu Lahm	200 kantar	11.2898
Nisan 1814		
Kırmızı Havyar	160 kantar	9.03184
Bezelye	500 keyl	12.8295
Tuzlu Balık	300 kantar	16.9347
Mayıs 1814		
Tuzlu Balık	350 kantar	19.75715
Havyar	200 kantar	11.2898
Fasulye	200 kantar	11.2898
Fıçı Tahtası	4000 adet	
Fıçı Çemberi	200 deste	
Âhen-i Hâm	2500 kantar	141.1225
Revgân-ı Sâde	220 kantar	12.41878
Haziran 1814		

Hınta	69000 keyl	1770.471
Bezelye	100 keyl 66 kantar	 6.291534
Kettân Tohumu	464 torba	
Cemşir	711 kantar	40.135239
Âhen-i Hâm	18850 kantar	1064.06365
Tuzlu Gön	200 kantar	11.2898
Makarna	500 kıyye	0.6414
Fıçı Tahtası	200 adet	
Fıçı Çemberi	300 deste	
Revgân-ı Sâde	950 kantar	53.6265
Cerviş Yağı	300 kantar	16.9347
Temmuz 1814		
Hınta	103000 keyl	2642.877
Âhen-i Hâm	12050 kantar	680.21045
Tuzlu Balık	300 kantar	16.9347
Fıçı Tahtası	12500 adet	
Fıçı Çemberi	500 deste	
Revgân-ı Sâde	100 kantar	5.6449
Kereste	1600 adet	
Tuzlu Lahm	200 kantar	11.2898
Bezelye	3000 keyl 200 kantar	 88.2668
Fasulye	4000 keyl	102.636
Gön	4300 adet	
Havyar	180 kantar	10.16082
Darı	4000 keyl	102.636
Ağustos 1814		
Hınta	240100 keyl	6160.7259
Bezelye	300 keyl	7.6977
Fıçı Tahtası	6000 adet	
Fıçı Çemberi	400 deste	
Âhen-i Hâm	19450 kantar	1097.93305
Havyar	150 varil	21.1683
Kereste	500 adet	
Tahta	60 adet	
Revgân-ı Sâde	196 kantar	11.064
Morina Balığı	50 kantar	2.82245
Tuzlu Gön	600 kantar	33.8694
Eylül 1814		
Hınta	66700 keyl	1711.4553
Âhen-i Hâm	29170 kantar	1646.6173
Revgân-ı Sâde	600 kantar	33.8694
Siyah Havyar	150 kantar	8.46735
Bezelye	350 keyl	8.98065
Urgan	150 kantar	8.46735

Fasulye	400 keyl	10.2636
Havyar	420 kantar	23.70858
Kuru Balık	50 kantar	2.82245
Ekim 1814		
Hınta	261800 keyl	6717.5262
Âhen-i Hâm	42010 kantar	2371.42249
Şaîr	6000 keyl	153.954
Revgân-ı Sâde	875 kantar	49.3928
Darı	4600 keyl	118.0314
Azerni ?	4600 keyl	118.0314
Urgan	1830 kantar	103.30167
Havyar	2093 kantar	118.1477
Şem-i Revgan	4 kantar	0.225796
Gön	10 kantar	0.56449
Bezelye	100 keyl	2.5659
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Fıçı Tahtası	3000 adet	
Fıçı Çenberi	700 deste	
Kuru Balık	150 kantar	8.4673
Kereste	600 adet	
Kasım 1814		
Hınta	105900 keyl	2717.2881
Âhen-i Hâm	8500 kantar	479.8165
Şaîr	7000 keyl	179.613
Revgân-ı Sâde	550 kantar	31.04695
Çavdar	3000 keyl	76.977
Fasulye	1300 keyl	33.3567
Urgan	100 kantar	5.6449
Havyar	191 kantar	10.781759
Telâtin	80 kantar	4.51592
Tuzlu Gön	200 adet	
Bezelye	500 keyl	12.8295
Fıçı Tahtası	300 adet	
Fıçı Çenberi	400 deste	
Kuru Balık	90 kantar	5.08041
Aralık 1814		
Revgân-ı Sâde	500 kantar	28.2245
Hınta	52800 keyl	1354.7952
Âhen-i Hâm	1700 kantar	95.9633
Fıçı Çenberi	100 deste	
Tuzlu Balık	150 kantar 250 varil	43.7479
Kereste	200 adet	
Şaîr	3000 keyl	76.977
Ocak 1815		

Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347
Siyah Havyar	58 kantar	3.2740
Tuzlu Balık	100 kantar	5.6449
Fasulye	50 keyl	1.28295
Hınta	13000 keyl	333.567
Şubat 1815		
Dakîk	20000 kıyye	25.656
Fasulye	10000 kıyye 400 keyl	 23.0916
Bezelye	300 keyl	7.6977
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Hınta	11500 keyl	295.0785
Mart 1815		
Tuzlu Balık	500 kantar	28.2245
Dakîk	100 kantar	5.6449
Hınta	2600 keyl	66.7134
Nisan 1815		
Fıçı Tahtası	1000 adet	
Fıçı Çenberi	150 deste	
Boş Fıçı	17 adet	
Hınta	8800 keyl	225.7992
Mayıs 1815		
Hınta	52200 keyl	139.3998
Tuzlu Balık	200000 adet 100 kantar	 5.6449
Havyar	1 varil	0.14112
Haziran 1815		
Hınta	160200 keyl	4110.5718
Tuzlu Balık	1400 kantar	79.0286
Âhen-i Hâm	5300 kantar	299.1797
Yapağı	360 kantar	20.32164
Telâtin	221 kantar	12.4752
Havyar	160 kantar	9.03184
Urgan	286 kantar	16.144
Fıçı Çenberi	160 deste	
Kuru Balık	300 kantar	16.9347
Fasulye	50 çuval	5.6449
Kereste	1500 kantar	84.6735
Şaîr	4500 keyl	115.4655
Cemşir	2000 kantar	112.898
Temmuz 1815		
Âhen-i Hâm	12500 kantar	705.6125
Hınta	257450 keyl	6605.9095
Cemşir	4000 kantar	225.796
Tahta	6000 adet	
Yapağı	200 kantar	11.2898

Telâtin	210 kantar	11.85429
Havyar	350 kantar	19.75715
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Şaîr	5900 keyl	151.3881
Ağustos 1815		
Hınta	235000 keyl	6029.865
Âhen-i Hâm	2900 kantar	50.8041
Havyar	274 kantar	15.46702
Katrânlı Urgan	300 kantar	16.9347
Gön	570 kantar	32.17593
Kokoroz	9000 keyl	230.931
Şaîr	14800 keyl	379.7532
Fıçı Çenberi	600 deste	
Fıçı Tahtası	7000 adet	
Tuzlu Balık	250 kantar	14.1225
Yapağı	1376 kantar	77.6738
Fasulye	200 keyl	5.1318
Kettân Tohumu	2200 keyl	56.4498
Cemşir	2100 kantar	118.5429
Şem-i Asel	80 kantar	4.51592
Telâtin	50 kantar 1500 kıyye	 4.74665
Eylül 1815		
Âhen-i Hâm	17000 kantar	959.633
Hınta	122550 keyl	3144.51045
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Tuzlu Gön	50 kantar	2.8224
Revgân-ı Sâde	300 kantar	16.9347
Havyar	920 kantar	51.93308
Telâtin	180 kantar	10.16082
Yapağı	120 kantar	6.7738
Katrânlı Urgan	60 kantar	3.38694
Çelik	200 kantar	11.2898
Cemşir	1500 kantar	84.6735
Şaîr	40400 keyl	1036.6236
Ekim 1815		
Âhen-i Hâm	7000 kantar	395.143
Hınta	242600 keyl	6224.8734
Şaîr	2200 keyl	56.4498
Tuzlu Balık	12 kantar	0.67738
Havyar	312 kantar	17.61208
Revgân-ı Sâde	130 kantar	7.33837
Urgan	800 kantar	45.1592
Yapağı	120 kantar	6.7738
Kasım 1815		
Revgân-ı Sâde	20 kantar	1.12898

Hınta	441300 keyl	11323.3197
Havyar	2 fiçı 560 kantar	 32.063
Telâtin	12 deste 2000 adet	
Âhen-i Hâm	600 kantar	33.8694
Urgan	750 kantar	42.33675
Fıçı Tahtası	8000 adet	
Fıçı Çenberi	500 deste	
Boş Fıçı	25 adet	
Şaîr	5500 keyl	141.1245
Tuzlu Balık	150 kantar	8.46735
Bakla	2500 keyl	64.1475
Aralık 1815		
Hınta	181400 keyl	4654.5426
Şaîr	99600 keyl	2555.6364
Havyar	500 kantar	28.2245
Âhen-i Hâm	100 kantar	5.6449
Revgân-ı Sâde	20 kantar	1.12898
Boş Fıçı	25 adet	
Ocak 1816		
Hınta	195500 keyl	5016.3345
Tuzlu Balık	2800 kantar	158.0572
Havyar	600 kantar	33.8694
Yapağı	1000 kantar	56.449
Kereste	200 adet	
Mart 1816		
Hınta	369800 keyl	9488.6982
Tuzlu Balık	514 kantar	29.014786
Şaîr	70900 keyl	1819.2231
Peksimet	20 kantar	1.12898
Nisan 1816		
Hınta	300900 keyl	7720.7931
Kokoroz	1500 keyl	38.4885
Dakîk	1000 keyl	25.659
Havyar	240 kantar	13.54776
Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347
Tuzlu Balık	130 kantar	7.33837
Fıçı Tahtası	6000 adet	
Fıçı Çenberi	100 deste	
Mayıs 1816		
Hınta	634800 keyl	16288.3332
Havyar	200 kantar	11.2898
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Dakîk	15000 kıyye	19.242
Fasulye	700 keyl	17.9613

Kettân Tohumu	200 keyl	5.1318
Fıçı Çenberi	200 deste	
Haziran 1816		
Hınta	619400 keyl	15893.1846
Fıçı Tahtası	3000 adet	
Fıçı Çenberi	200 deste	
Kereste	600 adet	
Temmuz 1816		
Hınta	610600 keyl	15667.3854
Şaîr	3000 keyl	76.977
Ağustos 1816		
Hınta	259000 keyl	6645.681
Âhen-i Hâm	400 kantar	22.5796
Havyar	100 kantar	5.6449
Eylül 1816		
Hınta	401300 keyl	10296.9567
Âhen-i Hâm	500 kantar	28.2245
Tuzlu Balık	200 kantar	11.2898
Urgan	40 kantar	2.25796
Kokoroz	345 keyl	8.8523
Bakla	200 keyl	5.1318
Dakîk	200 kantar 6000 kıyye	 18.9866
Havyar	200 kantar	11.2898
Çavdar	8800 keyl	225.7992
Fıçı Tahtası	9000 adet	
Fıçı Çenberi	1000 deste	
Peksimet	100 kantar	5.6449
Şaîr	10700 keyl	274.5513
Ekim 1816		
Hınta	523250 keyl	13426.07175
Şaîr	19200 keyl	492.6528
Dakîk	7000 keyl 800 kıyye	 180.63924
Havyar	1070 kantar	60.40043
Fıçı Tahtası	12000 adet	
Fıçı Çenberi	720 deste	
Kereste	2000 adet	
Tahta Kereste	150 adet	
Çavdar	1300 keyl	33.3567
Erzak	1100 keyl	28.2249
Tuzlu Balık	40 kantar	2.25796
Urgan	340 kantar	19.1926
Don Yağı	2 varil	0.28224
Cemşir	4800 kantar	270.9552
Peksimet	100 kantar	5.6449

Kasım 1816		
Hınta	360900 keyl	9260.3331
Çavdar	4800 keyl	123.1632
Şaîr	15000 keyl	384.885
Fasulye	2000 keyl	51.318
Havyar	50 kantar	2.82245
Fıçı Çenberi	200 deste	
Kereste	200 adet	
Tahta	100 adet	
Aralık 1816		
Hınta	278500 keyl	7146.0315
Şaîr	1100 keyl	28.2249
Çavdar	3000 keyl	76.977
Fasulye	300 keyl	7.6977
Dakîk	10000 kıyye	12.828
Ocak 1817		
Hınta	276750 keyl	7101.12825
Şaîr	28250 keyl	724.88675
Çavdar	3335 keyl	85.5727
Tuzlu Balık	1000 kantar	56.449
Havyar	18 kantar 3 fıçı	1.6934
Yapağı	150 kantar 130 denk	25.3456
Peksimet	40 kantar	2.25796
Şem-i Asel	9 varil	1.016
Şubat 1817		
Hınta	376682 keyl	9665.2834
Şaîr	3890 keyl	99.81351
Tuzlu Balık	220 fıçı 200 varil	78.0756
Siyah Havyar	80 varil	11.2898
Fıçı Tahtası	3000 adet	
Dakîk	200 çuval 11000 kıyye	36.6904
Mart 1817		
Hınta	725630 keyl	18618.94017
Şaîr	26055 keyl	668.5452
Çavdar	27500 keyl	705.6225
Dakîk	39500 kıyye	50.6706
Peksimet	50 kantar	2.82245
Kokoroz	1650 keyl	42.33735
Tuzlu Balık	30 varil	4.2336
Nisan 1817		
Hınta	514350 keyl	13197.70665
Çavdar	40900 keyl	1049.4531

Dakîk	200 çuval	22.5796
Şaîr	1600 keyl	41.0544
Fıçı Çenberi	200 deste	
Kereste	100 adet	
Âhen-i Hâm	150 kantar	8.46735
Tuzlu Balık	30 varil	4.2336
Havyar	1 fıçı	0.2257
Siyah Havyar	2 fıçı	0.4515
Mayıs 1817		
Hınta	348893 keyl	8952.2454
Çavdar	94609 keyl	2427.5723
Şaîr	16827 keyl	431.7639
Fıçı Tahtası	2000 adet	
Fıçı Çenberi	50 deste	
Çiroz Balığı	10000 adet	
Katrân	100 kantar	5.6449
Dakîk	100 kantar	5.6449
Haziran 1817		
Revgân-ı Sâde	700 kantar	39.5143
Hınta	689435 keyl	17690.2126
Kokoroz	22165 keyl	568.731735
Çavdar	56665 keyl	1453.9672
Tuzlu Balık	50 varil	7.0561
Çiroz Balığı	100000 adet	
Şaîr	12575 keyl	322.66192
Kettân Tohumu	780 keyl	20.01402
Temmuz 1817		
Hınta	642638 keyl	16489.4484
Çavdar	44750 keyl	1148.24025
Kokoroz	23500 keyl	602.9865
Havyar	4 fıçı	0.9031
Ağustos 1817		
Hınta	435575 keyl	11176.41892
Kokoroz	6500 keyl	166.7835
Çavdar	6500 keyl	166.7835
Şem-i Asel	5 varil	0.7056
Siyah Havyar	15 fıçı	3.3869
Eylül 1817		
Hınta	523108 keyl	13422.42817
Kokoroz	1430 keyl	36.6923
Ekim 1817		
Hınta	800334 keyl	20535.7701
Şaîr	10300 keyl	264.2877
Çavdar	14495 keyl	371.9272
Kokoroz	600 keyl	15.3954
Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347

Urgan	100 kantar	5.6449
Don Yağı	28 varil	3.9514
Havyar	100 kantar	5.6449
Revgân-ı Sâde	100 kantar	5.6449
Fıçı Tahtası	6000 adet	
Fıçı Çenberi	200 deste	
Kettân Tohumu	50 keyl	1.28295
Kasım 1817		
Hınta	469600 keyl	12049.4664
Şaîr	14406 keyl	369.6435
Kırmızı Telâtin	150kantar	8.46735
Çavdar	2500 keyl	64.1775
Âhen-i Hâm	2000 kantar	112.898
Havyar	50 kantar	2.82245
Kereste	1800 adet	
Aralık 1817		
Hınta	547300 keyl	14043.1707
Şaîr	10800 keyl	277.1172
Çavdar	10000 keyl	25.659
Havyar	400 kantar	22.5796
Dakîk	8000 kıyye	10.2624
Darı	1156 keyl	29.6618
Yapağı	63 çuval	7.1125
Âhen-i Hâm	500 kantar	28.2245
Şubat 1818		
Hınta	800 keyl	20.5272
Urgan	200 kantar	11.2898
Tuzlu Balık	100 fıçı	22.6596
Baç Camı ?	40 sandık	
Mart 1818		
Hınta	1200 keyl	30.7908
Âhen-i Hâm	150 kantar	8.46735
Boş Varil	50 adet	
Makarniye	4 sandık	
Fıçı Çenberi	20 deste	
Cam Tahtası	150 adet	

Bu yeni dönemde Rusya'dan ithal edilen malların 1806 tarihine kadar olan dönemdekine benzer özellikleri olduğu dikkat çekmektedir. Ancak bir ürünün kendi arasında da sınıflandırılarak ithal edildiği görülmektedir. Havyar ithalatı buna güzel bir olmaktadır. Zira, bir önceki dönemde Havyar olarak ithal edilen bu ürün, bu dönemde Siyah Havyar ve Kırmızı Havyar olarak da ithal edilmiştir.

Tabloda da görüldüğü 1812 yılında iki ay içinde toplam 12 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 2108.6241 tondur.[447] Bu yılda Osmanlı-Rusya savaşı sonrası Ekim ve Kasım aylarında ithalat yapılmıştır. 1813 yılında 12 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 28 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 29431.463 tondur. 1812 yılına göre ithalatta ortaya çıkan büyük artış, bir önceki yıla göre daha fazla ayda ithalat yapılmasıdır. 1814 yılında 12 aylık sürede 33 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 33717.562 tondur. Bu yılda 1813 yılına göre ürün miktarı artmıştır. Ancak çeşitteki bu artış aynı oranda miktara yansımamıştır.

1815 yılına ait 12 aylık sürede 28 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 51843.149 tondur. 1815 yılında bir önceki yıla göre ithalat miktarında gözle görülür bir artış söz konusudur. İthalattaki bu artış trendi 1816 yılına da yansımıştır. 1816 yılında 11 aylık sürede 22 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 121593.163 tondur. Bu miktar 1815 yılına oranla iki kattır. 1817 yılında 12 aylık sürede 23 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 175724.397 tondur. Bu yılda ürün sayısında bir azalma dikkat çekmektedir. Ancak, ithalat miktarında bir önceki yıla göre fazla bir azalma olmamıştır. 1818 tarihine ait veriler 2 aydır. Bu süre içinde 9 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 93.734 tondur.

Grafik (3) 1812-1818 yılları arasında gelen ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.

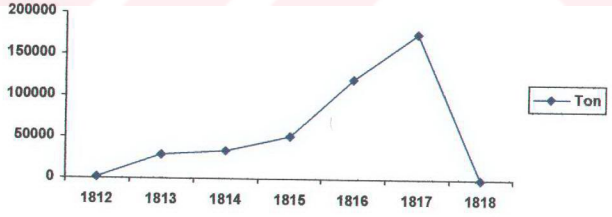

Grafikte de görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ithalat, 1812 yılının son çeyreğinden itibaren 2100 tonu biraz geçen seviyelerdedir. Gerçekleşen bu ithalat 1817 yılına kadar hızlı bir artış trendi sergilemektedir. 1817 yılında zirve

[447] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

seviyesi olan 175724.3 ton seviyelerine ulaşan ithalat, 1818 yılında çok hızlı bir düşüş yaşamıştır. 1818 yılında ithalat, sadece yılın ilk çeyreğinde Şubat ve Mart aylarında gerçekleşmiştir. 1818 yılındaki bu düşüşün sebebi, Osmanlı-Rusya arasında ortaya çıkan gerginliğin artmasına bağlı olduğu gözlenmektedir.

1817 yılının Aralık ayına kadar gerçekleşen ithalat, aynı yılın diğer aylarında olduğu gibi artış trendine etki eden seviyelerdeyken, 1818 Şubat ve Mart ayı verileri çok düşük kalmaktadır. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ortaya çıkan gerginlik böylece kendini 1818 Şubat ve Mart aylarından itibaren aniden hissettirmiştir. Bu tarihten itibaren kesilen ticari ilişkiler ancak 1823 Mayıs ayında yeniden işlerlik kazanmıştır.

Grafik (4) 1812-1818 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

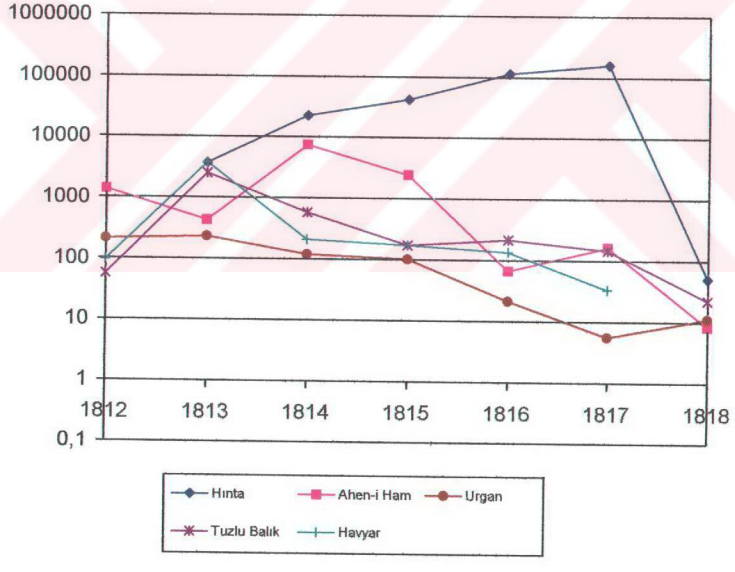

1768-1774 Osmanlı-Rusya savaşında Rusların Mora ve Yunan adalarında başlattıkları milliyetçilik kışkırtmaları, 1799-1805 yılları arasında ise Fransızların aynı

girişimleri Rumlar üzerinde etkisini göstermeye başlamıştır. 1814'te Odesa'da ikisi Rum, biri Bulgar olmak üzere üç tüccar tarafından kurulan Filiki Enterya cemiyeti, Rumları Osmanlı Devletine karşı ayaklandırmada başarılı olmuştur.[448] 1820 tarihinde başlayan Rum isyanına Rus ve diğer yabancı gemilerin Rum isyancılara malzeme ve zahire yardımı yapmaları endişesi, Osmanlı Devletini 1821 tarihinden itibaren Karadeniz'e çıkışları ve buradan Akdeniz'e ürün sevkiyatını yasaklamasına neden olmuştur.[449] Bu uygulama daha ziyade diğer yabancı devlet gemileri için esas olmuştur. Zira, Rusya ile ticaretimiz 1818 Martından sonra kesintiye uğramıştır.[450]

Rusya'nın doğu Akdeniz'de ticari üstünlük kurma gayretleri çerçevesinde Ortodoks Rumları kendi kontrolünde Osmanlı Devletine karşı ayaklandırma girişimleri, İngilizlerin ticari endişeleri nedeniyle Rumlara destek vermeleri ve Rumların tam bağımsızlık istemeleri üzerine Osmanlı-Rusya ilişkileri farklı bir mecraya kaymıştı.[451] Rusya, ancak kendi kontrolünde bir Yunanistan'a taraftardı. Rusya Rumlar üzerinden elde edeceği menfaatlerin gerçekleşmesi ihtimalinin zayıflaması üzerine, Rum asilere verdiği desteği keserek Bâbıâli ile anlaşmayı tercih etmiştir. [452] Bu gelişmeler üzerine Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ticari ilişkiler Mayıs 1823 tarihinden itibaren yeniden başlamıştır.[453]

Tablo (3) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya'dan getirilen ürünlerin aylara göre listesi[454]

Mayıs 1823		
Ürünün Cinsi	**Ürünün Miktarı**	**Ton Cinsinden Miktarı**
Hınta	32500 keyl	833.9175
Sığır Gönü	948 adet	
Buzağı Gönü	20 denk	
Haziran 1823		
Hınta	98250 keyl	2520.99675

[448] Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi,** c.V, T.T. K., Ankara 1999, s. 108-110
[449] "... asıl dikkat olunacak madde Akdeniz'e zahire ve eşya-yı sairenin imrar olunmamasıdır...", B.O.A. **Hatt-ı Hümayun**, No. 40783
[450] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 261-1340
[451] Armaoğlu, **a.g.e.**, s. 172-173
[452] Karal, **a.g.e.**, s. 114
[453] Rusya Akkam Defterinde 1818 Mart ayından 1823 Mayıs ayına kadar herhangi bir kayda rastlanmamıştır. Ancak İzn-i Sefine Defterlerinde bu tarihler arasında ticari ilişkilerin devam ettiği görülmektedir. Bkz. B.O.A. **İzn-i Sefine Defteri**, No: 8
[454] Bu tablo Mayıs 1823 tarihi ile Mart 1830 tarihlerini kapsayan 90/8 no'lu Rusya Ahkam Defterindeki hükümlerden derlenmiştir.

Şem-i Asel	35 çubuk	
Âhen-i Hâm	574 çubuk	157.1872
Havyar	11 varil	1.5523
Temmuz 1823		
Hınta	182784 keyl	4690.0546
Kurşun Çubuğu	1126 denk	
Âhen-i Hâm	30 kantar	1.69347
Havyar	21 varil 1390 kıyye	4.746
Fıçı Çenberi	460 demet	
Fıçı Tahtası	4000 adet	
Kilit-i Rusya	44100 adet	
Cemşir	200 kantar	11.2898
Ağustos 1823		
Hınta	111600 keyl	2863.544
Havyar	3 varil 116 fıçı	26.6159
İtrak Kurusu	24 denk	
Tuzlu Balık	165 kantar	9.314085
Kirpas-ı Niyaden	125 top	
Âhen-i Hâm	1400 kantar	79.0286
Eylül 1823		
Hınta	113700 keyl	2917.4283
Tuzlu Mahi	12000 adet	
Havyar	20 fıçı 13 varil	6.3505
Kettân Tohumu	90 keyl	2.30931
Sığır Gönü	3575 adet	
Yapağı	605 denk	
Ekim 1823		
Hınta	157500 keyl 8 çuval	4042.1956
Siyah Havyar	8 varil	1.1289
Kırmızı Havyar	3 varil	0.42336
Tuzlu Mahi	17 varil 6000 adet	2.39
İnce İp	14 adet	
Yapağı	400 kantar	22.5796
Sığır Gönü	5 denk	
Havyar	11 varil 89 fıçı	21.6483
Rovendon Bezi	26 denk	
İşlenmiş Sığır Gönü	36 denk	
İp	40 denk	
Tahta	100 adet	

Âhen-i Hâm	3884 çubuk	1063.6154
Telâtin	41 denk	
Bez	6 top	
Fıçı Tahtası	4000 adet	
Fıçı Çenberi	370 demet	
Kasım 1823		
Hınta	116400 keyl	2986.7076
Havyar	52 fıçı	11.7414
Fıçı Çenberi	665 demet	
Fıçı Tahtası	7500 adet	
Sığır Gönü	1100 adet	
Âhen-i Hâm	700 kantar	39.5143
Tuzlu Balık	16 varil	2.2579
Kırmızı Havyar	2 fıçı	0.4515
Morina Balığı	1 varil	0.14112
Cild-i Erneb	100 adet	
Kalem Taşı	10 varil	1.4112
Aralık 1823		
Hınta	112200 keyl	2878.9398
Yapağı	446 denk	
Kuru Sığır Gönü	400 demet	
İşlenmiş Sığır Gönü	31 adet	
Sığır Gönü	15050 adet	
Havyar	60 varil 440 vukıyye	9.0317
Tuzlu Mahi	11 varil 1 zenbil	1.5523
Fındık	9 kantar	0.508041
Ocak 1824		
Hınta	55500 keyl	1424.0745
Kuru Sığır Gönü	6200 adet	
Fıçı Tahtası	8500 adet	
Fıçı Çenberi	130 demet	
Şubat 1824		
Hınta	30700 keyl	787.7313
Yapağı	114 denk	
Telâtin	150 denk	
Sığır Gönü	2900 adet	
Havyar	36 varil	5.0804
Fıçı Tahtası	5000 adet	
Fıçı Çenberi	200 demet	
Samanlı	15000 adet	
Ihlamur	1250 adet	
Fıçı Çubuğu	150 demet	
Tuzlu Mahi	40 varil	5.6449

Mart 1824		
Hınta	41045 keyl	1053.17365
Fıçı Tahtası	7000 adet	
Fıçı Çenberi	150 demet	
Halat	30 kantar	1.69347
Cild-i Bakar	500 adet	
Revgan-ı Don	10 fıçı	2.2659
Nisan 1824		
Hınta	85100 keyl	2183.5809
Tuzlu ve Kuru Cild-i Bakar	4000 adet	
Havyar	13 fıçı	2.9353
Tuzlu Balık	250 varil	35.2806
Fıçı Tahtası	4000 adet	
Fıçı Çenberi	500 demet	
Mayıs 1824		
Hınta	108386 keyl	2781.076374
Telâtin	140 denk	
Cild-i Bakar	5840 adet	
Fıçı Çenberi	450 demet	
Fıçı Tahtası	5700 adet	
Dakîk	843 çuval	95.173
Hınta-Şaîr	2900 keyl	74.411
Havyar	19 fıçı	4.2901
Tuzlu Balık	325 varil	45.8648
Kuru Balık	25000 adet	
Haziran 1824		
Hınta	160050 keyl	4106.72295
Cild-i Bakar	20283 adet	
Havyar	97 fıçı 700 vukıyye	22.8003
Tavşan-ı Derbes	12 denk	
Karın-ı Bakar	102 torba	
Revgan-ı Don	5 fıçı	1.1329
Tuzlu Balık	37 fıçı	8.384
Kuru Balık	8100 adet	
Morina ve Mersin Balığı	1949 adet	
Âhen-i Hâm	24 çubuk	6.572
Temmuz 1824		
Hınta	98500 keyl	2527.4115
Fıçı Tahtası	7000 adet	
Fıçı Çenberi	350 demet	
Havyar	46 fıçı	10.3867
Cild-i Bakar	1900 adet	
Dakîk	1373 çuval	155.0089

Şaîr	2250 keyl	57.73275
Ağustos 1824		
Hınta	81700 keyl	2096.3403
Dakîk	3400 çuval 1137 keyl	413.0274
Şaîr	4554 keyl	116.851086
Fıçı Tahtası	5000 adet	
Cild-i Bakar	4396 adet	
Havyar	141 fıçı	31.8375
Manda Boynuzu	4700 adet	
Şem-i Asel	3900 vukıyye	5.00292
Kokoroz	8500 keyl	218.1015
Mersin Balığı	34 demet	
Germeşik Çubuğu	750 demet	
Halat	2 parça	
Zift	9 fıçı	2.0393
Halat Hurdası	29 demet	
Eylül 1824		
Hınta	147900 keyl	3794.9661
Âhen-i Hâm	2144 çubuk 600 kantar	620.9939
Cild-i Bakar	1800 adet 70 kantar	3.95143
Havyar	49 fıçı	11.0641
Revgân-ı Sâde	6 fıçı	1.3595
İnce Halat	100 kantar	5.6449
Halat	20 kantar	1.12898
Ekim 1824		
Hınta	21500 keyl	551.6685
Âhen-i Hâm	3593 çubuk	983.9264
Nühas	1754 külçe	
Tahta Nühas?	315 adet	
Halat	27 denk	
Kasım 1824		
Hınta	263745 keyl	6767.43295
Fıçı Tahtası	39460 adet	
Fıçı Çenberi	650 demet	
Peksimet	2000 kantar	112.898
Tuzlu Balık	55 varil	7.7617
Yapağı	499 denk	0.5997
Cild-i Bakar	5191 adet	
Şem-i Asel	227 denk	
Telâtin	65 denk	
Âhen-i Hâm	1950 çubuk	533.9985
Halat	40 kantar	2.25796

Havyar	30 fiçı	6.7739
Kalpak	1503 çuval	
Aralık 1824		
Hınta	45062 keyl	1156.2458
Havyar	24.5 kantar	1.3830
Göcek ?	1399 çuval	157.9443
Şaîr	4200 keyl	107.7678
Bakır	500 kantar	28.2245
Cild-i Bakar	34 denk	
Yapağı	105 denk	
Telâtin	29 denk	
Ocak 1825		
Hınta	58300 keyl	1495.9197
Peksimet	1122 kantar	63.335778
Havyar	25 varil	3.528
Şubat 1825		
Hınta	29500 keyl	756.9405
Şaîr	10400 keyl	266.8536
Dakîk	600 çuval	67.738
Mart 1825		
Hınta	38660 keyl	991.97694
Şaîr	12450 keyl	319.45455
Dakîk	9016 keyl 338 çuval	 269.501
Tuzlu Balık	823 varil	116.1438
Kalya Taşı	50 kantar	2.82245
Nisan 1825		
Hınta	126100 keyl	3235.599
Dakîk	6263 keyl	160.702317
Şaîr	2300 keyl	59.0157
Mayıs 1825		
Hınta	80750 keyl	2071.96425
Şaîr	22321 keyl	572.73453
Yapağı	125 denk 40000 harus ?	
Cild-i Bakar	155 adet	
Tuzlu Balık	253 varil	35.7039
Kilid-i Rusya	66730 adet	
Telâtin	48 adet	
Ecnas Kürk	4 denk	
Cemşir	470 kantar	26.53103
Sakız	3000 keyl	76977
Haziran 1825		
Hınta	244338 keyl	6269.468742
Kokoroz	16400 keyl	420.8076
Çiroz Balığı	535000 adet	

Cemşir	2770 kantar	156.36373
Cild-i Bakar	1254 adet	
Yapağı	395 çuval	44.5947
Âhen-i Hâm	254 kantar 1191 çubuk	340.4879
Cild-i Erneb	3850 adet	
Tuzlu Balık	192 varil	27.095
Havyar	6 fiçı 16200 vukıyye	22.1361
Telâtin	129 medde?	
Şaîr	2000 keyl	51.318
Dakîk	6000 vukıyye	7.6968
Fındık	419 kantar	23.652131
Kilid-i Rusya	32000 adet	
Temmuz 1825		
Hınta	258633 keyl	6636.264147
Kokoroz	41997 keyl	1077.601023
Tuzlu Balık	160 varil	22.5796
Havyar	61 varil	8.6084
Âhen-i Hâm	600 kantar 5318 çubuk	1490.1791
Şaîr	7000 keyl	179.613
Cild-i Bakar	14927 adet	
Bakır	40 top	
Yapağı	15 denk	
Telâtin	5 denk	
Kirpas-ı Rusya	15 denk	
Bezelye	200 keyl	5.1318
Ağustos 1825		
Hınta	45100 keyl	1157.2209
Havyar	43 fiçı	9.7093
Kokoroz	8842 keyl	226.876878
Telâtin	110 vukıyye	0.141108
Cild-i Bakar	1300 adet	
Âhen-i Hâm	3363 çubuk	920.942
Yapağı	226 denk	
Halat	20 parça 40 demet	
Eylül 1825		
Hınta	89500 keyl	2296.4805
Âhen-i Hâm	6667 kantar	376.345483
Havyar	73 fiçı	16.4832
Kirpas-ı Rusya	23 top 2 denk	
Telâtin	15 adet	
Cild-i Bakar	100 adet	

Halat	160 kantar	9.03184
Yapağı	162 denk	
Cild-i Ganem	3521 adet	
Şem-i Asel	2 mürre	
Ekim 1825		
Hınta	228955 keyl	5874.756345
Havyar	137 fıçı 855 vukıyye 6 varil	 32.8778
Telâtin	45 demet	
Fıçı Çenberi	415 demet	
Kırmızı Havyar	737 vukıyye	0.9454236
Kuru Balık	40 kantar	2.25796
Bezelye	3750 keyl	96.22125
Alaf	6900 keyl	177.0471
Şaîr	3800 keyl	97.5042
Âhen-i Hâm	300 kantar	16.9347
Cild-i Bakar	100 adet	
Halat	10 demet	
Kermeşik Çubuğu	300 demet	
Çavdar	1800 keyl	46.1862
Kasım 1825		
Hınta	258960 keyl	6644.65464
Havyar	39 fıçı	8.8061
Tuzlu Balık	140 varil 113 fıçı	 45.2723
Kokoroz	21600 keyl	554.2344
Balık Yağı	9 fıçı	2.0393
Balık Tutkalı	5 fıçı	1.1329
Çavdar	1400 keyl	35.9226
Âhen-i Hâm	4102 çubuk	1123.3137
Şaîr	3400 keyl	87.2406
Cild-i Bakar	11050 adet	
Aralık 1825		
Hınta	226624 keyl	5814.9452
Havyar	65 fıçı	14.6768
Çavdar	1300 keyl	33.3567
Bezelye	300 keyl	7.6977
Kokoroz	300 keyl	7.6977
Ocak 1826		
Hınta	101652 keyl	2608.2886
Kokoroz	1800 keyl	46.1862
Şubat 1826		

Hınta	58855 keyl	1510.160445
Çavdar	750 keyl	19.24425
Şaîr	270 keyl	6.92793
Mart 1826		
Hınta	22500 keyl	577.3275
Nisan 1826		
Hınta	109100 keyl	2799.3969
Şaîr	1800 keyl	46.1862
Mayıs 1826		
Hınta	144100 keyl	3697.4619
Fıçı tahtası	1500 adet	
Fıçı Çenberi	150 demet	
Çavdar	24390 keyl	625.82301
Şaîr	6100 keyl	156.5199
Kokoroz	200 keyl	5.1318
Haziran 1826		
Hınta	225624 keyl	5789.286216
Bezelye	1500 keyl	38.4885
Tuzlu Lahm	100 fıçı	22.6596
Kalye Taşı	12 fıçı	2.7191
Erzak	100 keyl	2.5659
Cild-i Bakar	8000 adet	
Şaîr	13960 keyl	358.19964
Temmuz 1826		
Hınta	141059 keyl	3619.432881
Çavdar	9000 keyl	230.931
Ağustos 1826		
Hınta	98400 keyl	2524.8456
Çavdar	7750 keyl	198.85725
Eylül 1826		
Hınta	111326 keyl	2856.513834
Havyar	45 fıçı	10.1609
Âhen-i Hâm	250 çubuk	68.4613
Ekim 1826		
Hınta	228250 keyl	5856.66675
Havyar	11 fıçı 13 vukıyye	 2.5004
Şaîr	4000 keyl	102.636
Kasım 1826		
Hınta	192565 keyl	4941.025335
Kokoroz	1000 keyl	25.659
Şaîr	1000 keyl	25.659
Tuzlu Balık	141 varil	19.8982
Âhen-i Hâm	4641 çubuk	1270.9164
Havyar	36 fıçı	8.1287
Cild-i Bakar	38 denk	

Halat	70 parça	
Kirpas-ı Rusya	110 top	
Telâtin	8 denk	
Aralık 1826		
Hınta	469880 keyl	12056.65092
Çavdar	8000 keyl	205.272
Yapağı	281 çuval	31.7243
Ocak 1827		
Hınta	75836 keyl	1945.875924
Kettân Tohumu	2000 keyl	51.318
Kaya Taşı	6 fiçı	1.3595
Havyar	6 fiçı	1.3547
Şubat 1827		
Hınta	132825 keyl	3408.156675
Tuzlu Balık	200 varil	28.2245
Kereste	90 adet	
Mart 1827		
Hınta	76430 keyl	1961.11737
Çavdar	23365 keyl	599.5225
Bezelye	244 keyl	6.260796
Şem-i Asel	14 kap	
Âhen-i Hâm	579 çubuk	158.5564
Revgan-ı Don	318 fiçı	72.0575
Toprak Çanak	15 sandık	
Nisan 1827		
Hınta	165782 keyl	4253.8003
Mayıs 1827		
Hınta	285604.5 keyl	7328.3258
Âhen-i Hâm	541 kantar	30.538909
Şaîr	1586 keyl	40.695174
Kokoroz	8600 keyl	220.6674
Dakîk	3100 keyl	79.5429
Çavdar	1050 keyl	26.94195
Haziran 1827		
Hınta	355643 keyl	9125.4437
Şaîr	1500 keyl	38.4885
Âhen-i Hâm	539 çubuk	147.6026
Kokoroz	14800 keyl	379.7532
Telâtin	32 denk	
Çavdar	4500 keyl	115.4655
Şem-i Asel	9 denk	
Kettân	10 torba	
Kalye Taşı	14 fiçı	3.1723
Kendir	146 demet	
Revgan-ı Don	18 fiçı	4.0787
Anason	50 torba	

Frengi Kalem	3 demet	
Mişma' ?	20 demet	
Havyar	29 fıçı	6.5481
Cild-i Bakar	6400 adet	
Temmuz 1827		
Hınta	170975 keyl	4387.047525
Kokoroz	7100 keyl	182.1789
Çavdar	7500 keyl	192.4425
Havyar	21 varil 14 fıçı	6.1246
Âhen-i Hâm	600 kantar	33.8694
Kettân	121 denk	
Kirpas-ı Rusya	100 denk	
Ağustos 1827		
Hınta	148150 keyl	3801.38085
Şaîr	3200 keyl	82.1088
Bezelye	500 keyl	12.8295
Kokoroz	8000 keyl	205.272
Yapağı	200 denk	
Âhen-i Hâm	1220 kantar	68.86778
Kirpas-ı Rusya	14 denk	
Havyar	33 fıçı	7.4513
Çavdar	800 keyl	20.5272
Eylül 1827		
Hınta	298243 keyl	7652.617137
Kokoroz	6910 keyl	177.30369
Âhen-i Hâm	450 kantar 5678 çubuk	1580.2961
Havyar	93 fıçı 57 varil	29.0431
Sutun	86 adet	
Cam Tahtası	198 adet	
Kendir	141 demet	
Kirpas-ı Rusya	80 top	
Çavdar	4400 keyl	112.8996
Ekim 1827		
Hınta	384598 keyl	9868.4
Şaîr	4600 keyl	118.0314
Kokoroz	1865 keyl	47.854035
Havyar	39 fıçı 9 varil	10.0762
Kendir	120 kantar 72 demet	6.77388
Âhen-i Hâm	480 çubuk	131.4457
Telâtin	75 denk	
Kirpas-ı Rusya	58 denk	

T.C. YÜKSEKÖĞRETİM KURULU
DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Kasım 1827		
Hınta	42750 keyl	1096.92225
Kokoroz	1800 keyl	46.1862
Aralık 1827		
Hınta	15500 keyl	397.7145
Fasulye	7000 keyl	179.613

Tabloda da görüldüğü üzere 1823 yılında 8 ay içinde toplam 28 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünlerden 18 adedinin ton cinsinden hacmi hesaplanamamıştır. 11 adet ürün toplam olarak 25210.859 tondur.[455] 1824 yılında 12 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 36 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünlerden sadece 17 adedinin ton cinsinden hacmi toplam olarak 33139.018 tondur. 1825 yılında 12 aylık sürede 32 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünlerden 21 adedinin ton cinsinden hacmi toplam olarak 53115.976 tondur. Bu yılda 12 ürünün hacmi hesaplanamamıştır.

1826 yılına ait 12 aylık sürede 18 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürünler toplam olarak 52371.496 tondur. Bu yılda 1825 yılına göre ürün çeşidi bakımından bir azalma söz konusudur. Ancak ithalat miktarı olarak seviyede bir değişiklik yoktur. 1827 yılında 12 aylık sürede 27 çeşit ürün gelmiştir. Bir önceki yıla oranla ürün çeşidinde bir artış dikkati çekmektedir. 1827 yılında gelen ürünlerden 13 adedinin ton cinsinden değerleri hesaplanamamıştır. Diğer 15 adet ürünün ton cinsinden toplam olarak hacmi 10783.591 tondur.1828 yılında Rusya'nın Ortodoks Rumlar üzerinden Doğu Akdeniz ticaretinden pay alma girişimleri çerçevesinde Rumların Osmanlı Devletine karşı başlattıkları isyan hareketine destek amacı ile Osmanlı Devletine savaş açması üzerine, Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri kesilmiştir. 14 Eylül 1829 tarihinde Edirne barış antlaşmasının imzalanması ile Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri yeniden başlamıştır.

[455] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

Grafik (5) *1823-1827 yılları arasında ithal ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.*

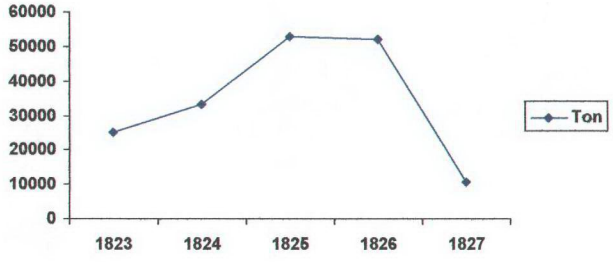

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ithalat,1823 yılının son çeyreğinden itibaren 25000 tonu biraz geçen seviyelerdedir. Gerçekleşen bu ithalat 1825 yılına kadar hızlı bir artış trendi sergilemektedir. 1825 yılında zirve seviyesi olan 53115.976 ton seviyelerine ulaşan ithalat, 1826 yılında bir önceki yılın ortalamasına yakın bir seviyede gerçekleşerek 52371.496 ton olmuştur. 1827 yılında bir düşüş süreci olmuş ve ithalat 10783.591 ton olmuştur.

Grafik (6) 1823-1827 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

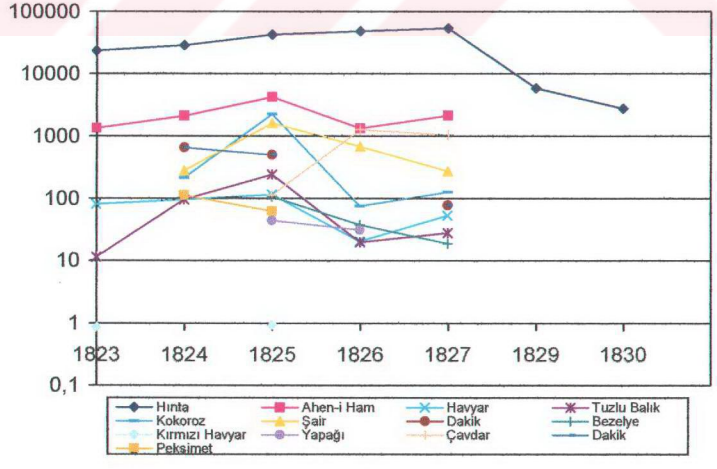

Mora'da Rum asilerin isyanlarına destek vermek amacı ile Rusya, Nisan 1828 tarihinde Osmanlı Devletine savaş ilan etmişti. Bu nedenle 1828 yılında ticari ilişkilerin kesildiği, bu süreye ait kayıtların olmamasından anlaşılmaktadır. 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne barış antlaşması ile Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri yeniden başlamıştır.[456]

Edirne antlaşmasının ticarete dair 7. maddesi, Osmanlı Devleti'nin XIX. yüzyılda imzaladığı ilk liberal ticaret antlaşması olarak kabul edilmiştir. Bu antlaşma, ilk defa olarak yabancı ticaret gemileri hakkında genel bir kaide ortaya koyarak Karadeniz'i bütün devletlerin ticaret gemileri için açmış bulunmaktaydı. Esasen çoktan beri Osmanlı devletine ticari bir ayrıcalık sağlamaktan çıkmış bulunan Karadeniz, bu madde ile bundan böyle bir Türk-Rus denizi olmaktan çıkarak devletlerarası bir durum almış oldu. Ayrıca Rusya bu suretle Karadeniz'deki limanlarının ekonomik kalkınmasına zemin hazırlamış oluyordu.[457] Böylece Osmanlı Devleti Karadeniz'i Batı emperyalizmi yanında Rus sömürüsüne de açmış oldu.[458]

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş halinin bitmesi ve Eylül 1829 tarihinde barış antlaşmasının imzalanması, aynı aydan itibaren ticaretin yeniden başlamasını sağlamıştır. Bu tarihten itibaren başlayan ve Ekim 1838 tarihine kadar devam eden ticari veriler Tablo 4'te verilmiştir.

Tablo (4) 1829-1838 tarihleri arasında Rusya'dan getirilen ürünlerin aylara göre listesi[459]

Eylül 1829		
Ürünün Cinsi	**Ürünün Miktarı**	**Ton Cinsinden Miktarı**
Hınta	24200 keyl	620.9478
Ekim 1829		

[456] 1829 Edirne barış antlaşması ve bu antlaşmanın ticarete dair yedinci maddesi daha önce değerlendirildiğinden burada ayrıntıya girilmemiştir. Edirne antlaşması için bkz. **Muahedat Mecmuası IV**, s. 70-80; Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1981, s. 197-198

[457] Tukin, **Boğazlar Meselesi**, s. 169

[458] Orhan Türkdoğan, **Sanayi Sosyolojisi -Türkiye'nin Sanayileşmesi- Dün Bugün Yarın**, Ankara 1981, s. 119-120

[459] Bu tablo Mayıs 1830 tarihi ile Mart 1838 tarihlerini kapsayan 91/9 no'lu Rusya Ahkam Defterindeki hükümlerden derlenmiştir.

Hınta	41700 keyl	1069.9803
Kasım 1829		
Hınta	86100 keyl	2209.2399
Aralık 1829		
Hınta	79928 keyl	2050.8725
Ocak 1830		
Hınta	9400 keyl	241.1946
Şubat 1830		
Hınta	72220 keyl	1853.09298
Mart 1830		
Hınta	27550 keyl	706.90545
Nisan 1830		
Hınta	7500 keyl	192.4425

Nisan 1830 tarihine kadar tutulan kayıtlar gelen ürünlerin miktarlarını da vermekteyken, bu tarihten sonra gelen ürünler için "malumu'l-cins ve'l-miktar[460], ma'lumu'l-miktar keyl hınta[461] ve ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr[462]" tabirleri kullanılarak sadece gemi adetleri verilmiştir.

Yıl ve Ay	Gemi Sayısı
1830 Haziran	4*-1 ** [463]
1830 Temmuz	1*
1830 Ağustos	11**
1830 Eylül	3*-34**
1830 Ekim	2*-50**
1830 Kasım	50**
1830 Aralık	2*-25**
1831 Ocak	13**
1831 Şubat	1*-6**
1831 Nisan	10**
1831 Mayıs	3**
1831 Haziran	19**
1831 Temmuz	38**
1831 Ağustos	4*-17**
1831 Eylül	2*-17**
1831 Ekim	4*-71**
1831 Kasım	5*-63**

[460] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 91/9, 14-125
[461] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 91/9, 39-538
[462] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 91/9, 132-1039
* Rus mahsulü ma'lumu'l-cins ve'l-miktar bazı eşya ile Bahr-ı Sefid'deki Osmanlı Memleketlerine gitmek için izin alan gemi adedi.
** Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Hınta tabiri kullanılmıştır.

1831 Aralık	4*-69**
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1832 Ocak	3*-22**
1832 Şubat	25**
1832 Mart	14**
1832 Nisan	1*-22**
1832 Mayıs	3*-156**-4 [464]
1832 Haziran	3*-74**
1832 Temmuz	87**
1832 Ağustos	4*-42**
1832 Eylül	3*-99**
1832 Ekim	2*-62**
1832 Kasım	1*-30**
1832 Aralık	20**
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1833 Ocak	3*-18**-1 [465]
1833 Şubat	9**
1833 Mart	33**
1833 Nisan	1*-18**
1833 Mayıs	1*-25**
1833 Haziran	23**
1833 Temmuz	10*-7**
1833 Ekim	3*-4**-3 [466]
1833 Kasım	5*-6**
1833 Aralık	2**-1 [467]
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1834 Ocak	1*-10**-1 [468]- 1 [469]
1834 Şubat	7**-4 [470]
1834 Mart	4**-5 [471]
1834 Nisan	5**
1834 Mayıs	1*-1**
1834 Haziran	1 [472]
1834 Ağustos	5*-1**
1834 Eylül	1*-1 [473]
1834 Ekim	2*
1834 Aralık	2*- 1 [474]
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**

[464] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır.
[465] 63 keyl (1616,517 kg) Revgan-ı Cerviş
[466] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır.
[467] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır.
[468] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır
[469] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Dakîk tabiri kullanılmıştır
[470] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır
[471] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır
[472] 3300 adet Cild-i Bakar
[473] 3200 adet Cild-i Bakar
[474] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Yapağı tabiri kullanılmıştır

1835 Mart	7*-1 [475]
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1836 Mart	6**
1836 Mayıs	2*
1836 Temmuz	1*
1836 Eylül	1*
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1837 Nisan	2**
1837 Mayıs	1*-14**
1837 Haziran	1*
1837 Temmuz	20**
1837 Ağustos	1*-7**
1837 Eylül	16**
1837 Ekim	28**
1837 Aralık	1*-14**
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1838 Eylül	4**
1838 Ekim	26**

1829 yılında 4 aylık sürede 1 çeşit ürün gelmiştir. Bu ürün toplam olarak 5951.039 tondur. 1830 tarihine ait veriler 3 aydır. Bu süre içinde sadece hınta ürünü gelmiştir. Bu ürün toplam olarak 2801.192 tondur.

Grafik (7) 1829-1830 yılları arasında hınta ithalatının değişim hareketi.

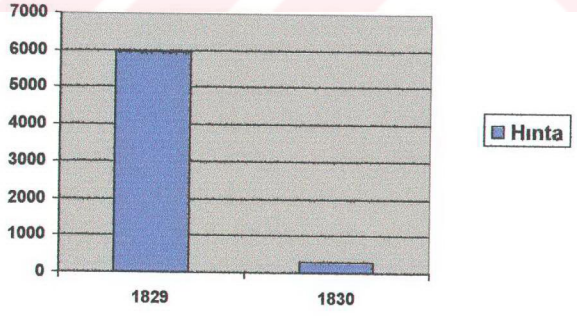

[475] Bu gemilerin yükü için ma'lumu'l-miktar keyl Şaîr tabiri kullanılmıştır

Grafik (8) 1830-1838 yılları arasında yük miktarları belli olmayan ve Rusya'dan Osmanlı memleketlerine gelen gemi miktarlarının hareketi

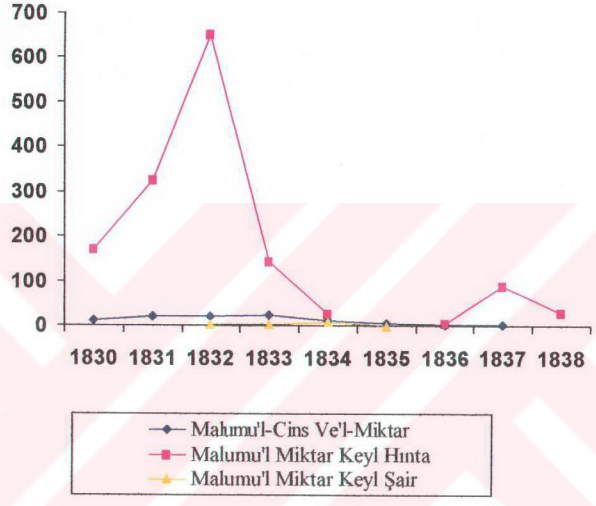

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı hınta ithalatı, 1830 yılından itibaren hızlı bir yükseliş göstermektedir. 1832 yılında zirve seviyesine ulaşan ithalat, bu tarihten itibaren düşüş trendine girmiştir. Düşüş trendi 1834 yılına kadar devam etmektedir. 1835 yılında hınta ithalatı gerçekleşmemiştir. 1836 yılında yeniden başlayan hınta ithalatı, önceki yıllara oranla oldukça düşüş seviyelerdedir.

Hıntanın dışında ki diğer ürünlerin ithalatı, hıntaya oranla oldukça düşük seviyelerdedir. Bu ürünlerin ithalatında 1835 yılında hınta da olduğu gibi bir kesinti söz konusu değildir.

Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşlarla kesilen, savaşların bitiminde ise mevcut ticaret antlaşmalarına bağlı olarak artarak devam eden ithalatın genelde deniz nakliyatı ile gerçekleştirildiği

görülmektedir. Rusya'nın Karadeniz'de bulunan Taygan[476], Gözleve[477], Hocabey[478] gibi limanlarından yüklenen "Rusya mahsulü"[479] ürünler, Rus gemilerle boğazlardan geçerek İstanbul'un da aralarında bulunduğu Osmanlı limanlarına götürülmekteydi. Bu amaçla Bâbıâli'den "izn-i sefine"[480] alarak Karadeniz'den Akdeniz'e geçen ve buradaki Osmanlı limanlarına hamuleli olarak geçiş yapan Rus gemiler, aşağıda tablo 5'te verilmiştir.

Tablo (5) Rusya mahsulü ürünler ile boğazlardan geçiş yaparak Osmanlı memleketlerine giden Rus gemilerinin yıl ve aylara göre listesi

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
1800									6	46	39	20	111
1801	5	8	5	6	14	11	17	27	33	50	18	12	206
1802	11	9	16	9	8	31	62	44	54	48	39	23	354
1803		14	8	38	42	37	35	36	42	74	51	22	399
1804	19	14	15	27	27	15	52	36	55	93	79	31	463
1805	12	3	9	38	70	63	58	87	103	34	56	30	563
1806	5	2	1	18	9	12	27	23	108	16	21	3	245
1812										14	12		26
1813	8	3	4	5	46	3	20	8	27	50	35	12	221
1814	4	6	3	1	5	21	25	35	19	65	25	15	224
1815	2	3	3	3	8	31	35	36	33	36	56	40	286
1816	23		52	39	76	88	79	32	55	76	55	37	612
1817	47	56	99	74	76	103	97	58	56	91	75	68	900
1818		1	1										2
1823					5	14	31	16	17	33	25	23	164
1824	11	11	11	16	21	25	20	19	18	9	47	12	220
1825	12	11	14	20	13	39	39	10	18	31	46	37	290
1826	19	12	5	16	34	43	25	18	20	43	37	80	352
1827	20	29	17	33	52	62	31	30	59	64	19	20	436
1829									3	7	12	18	40
1830	1	12	31	33	48	65	50	38	37	52	50	27	444
1831	13	7		10	3	19	38	21	19	75	68	73	346
1832	25	25	14	23	163	77	87	46	102	64	31	20	677
1833	22	9	33	19	26	23	17			10	11	3	173
1834	13	11	9	5	2	1		6	2	2		3	54
1835			8										8
1836			6		2		1		1				10
1837				2	15	1	20	8	16	28		15	105
1838									4	26			30
Top.	**272**	**245**	**361**	**435**	**767**	**786**	**866**	**634**	**907**	**1137**	**907**	**44**	**7961**

[476] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 2-4, 3-5, 4-9; 89/7, 4-2, 4-3, 4-4,
[477] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 102-406, 102-407,102-412
[478] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 63-253, 88-359; 89/7, 160-868, 160-869
[479] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 90/8, 2-3, 61-142
[480] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 4-2

Grafik (9) Boğazlardan Akdeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre hareketi

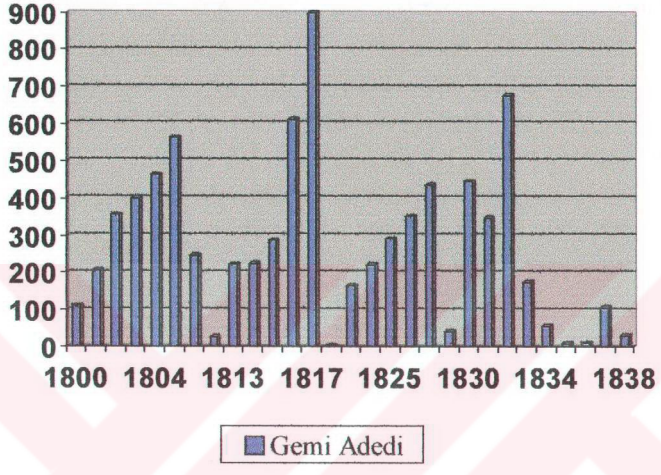

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği Rusya mahsulü ürünleri Rusya'dan getirerek boğazlardan geçiş yaparak Osmanlı limanlarına giden Rusya gemilerinde 1800 yılının son çeyreğinden itibaren artış trendi gözlenmektedir. Bu artış 1805 yılında zirve noktasına ulaşmaktadır. 1806 yılında düşüş gösteren geçişler, 1807-1811 arasında tamamen kesilmiştir. 1812 yılının son çeyreğinden itibaren yeniden başlayan geçişler, 1813 ve 1815 yıllarında aynı seviyede kalmıştır. 1816 yılından itibaren hızlı bir artış trendine giren geçişler, 1817 yılında zirve seviyesine ulaşmıştır. Bu seviye grafikte verilen oranların en üst noktasını oluşturmaktadır. 1818 yılında sadece ilk çeyrekte geçiş olduktan sonra 1823 yılına kadar geçiş olmamıştır.

1823 yılının ikinci çeyreğinden itibaren başlayan geçişler 1827 yılına kadar artarak devam etmiştir. Bu tarihte bir kere daha kesilen geçişler ancak 1829 yılının son çeyreğinde yeniden başlamıştır. 1830 yılında geçişlerde bir sıçrama söz konusudur. 1832 yılında zirve seviyesine ulaşan geçişler, bu tarihten itibaren düşüş trendine girmiştir.

1800 yılının son çeyreğinden 1838 yılına kadarki sürede Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği 889299.1031 ton[481] ve ton cinsi hesaplanamayan toplam 188 adet ürünü 7961 tane Rusya gemisi taşımıştır.

3.1.2. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya Yaptığı İhracat

Küçük Kaynarca Antlaşması sonrası[482] ve 1783 ticaret antlaşması ile hızla gelişen Osmanlı-Rusya ticari ilişkilerinde ihracat, XIX. yüzyıla gelindiğinde bu hareketliliğinden bir şey kaybetmeden devam etmiştir. Gerçekleşen bu ticaret 1806 tarihinde başlayan Osmanlı-Rusya savaşına kadar aralıksız devam etmiştir. Bu tarihten itibaren kesilen ticari ilişkiler 1812 tarihinde savaşın bitimi ile yeniden başlamıştır.

Osmanlı ile Rusya arasında ihracat ile uğraşanların bazı şartları yerine getirmesi gerekiyordu. Her gemi reisi ikamet etmekte olduğu adanın kocabaşında bulunan "Kebir Ada" mührüyle mühürlenmiş kefalet kağıdı alacaklardı. Bu belge de reisin emrindeki denizcilerin ve diğer adamların miktarları, isimleri, unvanları, memleketleri yazılıp İstanbul'a gönderiliyordu. İsimler, Tersane-i Amire ve İstanbul gümrük defterine kayıt olunuyordu. Yine bu gemi reisine İstanbul'dan bir kişi kefil oluyordu. Bütün bu şartlar yerine getirildikten sonra ticarete izinli olduklarına dair emr-i şerif gümrüğe gönderiliyor ve bir defalık müsaade veriliyordu. Eğer Rusya'dan dönüp geldikten sonra tekrar gitmek isterse yeniden emr-i şerif verilmesi gerekiyordu.[483]

Rusya reayasından olan tüccarlar, Rusya'dan veya başka memleketlerden aldıkları ticaret eşyalarını Osmanlı sınırları içinde satmak isterlerse bir defaya mahsus olmak üzere uğradıkları ilk mahalde % 3 vergi alınırdı ancak satamadığı ürünler için gümrük vergisi ödemek zorunda değildi. [484] verginin alındığına dair kendisine bir eda tezkeresi verilirdi. Bu belge sayesinde ikinci kez gümrük vergisi ödemek zorunda kalmazdı. Ürününü diğer limanlara götürüp satmak istediğinde, limanda görevli gümrükçülere elindeki bu tezkereyi gösterip tekrar vergi ödemekten kurtulabilirdi. Eğer Osmanlı Devleti'nden alıp Rusya veya diğer memleketlere ticaret eşyası götürmek isterlerse bu defa gittikleri yerin gümrükçüsüne bir defaya mahsus olmak üzere % 3

---

[481] Bu genel toplamın içinde ton cinsi değerlerini bulamadığımız ürünlerin ağırlıkları dahil değildir.
[482] İdris Bostan, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 366-373
[483] B.O.A. **Cevdet İktisat Tasnifi**, no 1167; B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri,** 88/6, 2-4, 3-5; 89/7, 6-16
[484] B.O.A. **Rusya Ahkam Defterleri**, 88/6, 1-2

vergi verirlerdi. [485] Bu vergiyi ödeyen tüccar ikinci kez gümrük ödemekten veya diğer vergilerden muaf olurlardı.

Osmanlı Devleti, Rusyalı tüccarların alacakları konusunda yardımcı oluyordu. Ayrıca kendi sınırları içerisinde ticari eşya nakli ile uğraşan Rus gemilerinin korunmasına da özen gösteriyordu. Saldırıya veya soyguna uğrayan gemilerin ürünlerinin temini için ilgili bölgelerin mutasarrıflarına emirler gönderiyordu. İstanbul'dan Yenikale, Azak ve Özi bölgeleriyle, oralardan Rusya hududuna varıncaya kadar yol üzerinde görevli olan kadı, naib, kethüdayeri, yeniçeri serdarı, iskele emini, geçit zabiti ve gümrükçülerin hepsi ticaret ile ilgili hususların düzenli uygulanmasından sorumluydular.[486]

Osmanlı Devleti başlangıçtan itibaren Rusya ile ticaretini daha ziyade Kırım'ın Kefe limanı üzerinden gerçekleştirmiştir. Rusya, ihtiyaç duyduğu pamukluları ucuzluğu sebebiyle Kastamonu, Amasya, Merzifon, Tokat, Çorum gibi dokuma ve boyacılıkta gelişen sanayi merkezleri mamullerinden temin etmiştir.[487] Rusya'ya gönderilen bu mamuller Sinop, Samsun ve İnebolu gibi limanlardan ihraç edilmiştir.[488] 1780-1784 tarihleri arasında Rusya tarafına gitmek için Karadeniz'e çıkan gemiler, bu tarihlerde Rusya'nın hakimiyeti altında bulunan Azak, Taygan, Yenikale, Potekali, Kerson ve Odessa (Hocabey) limanlarına gidiyorlardı.[489] Rus tüccarları da kendi ülkelerine getirdikleri ürünleri genelde Akdeniz'deki Osmanlı limanlarından, bazen İstanbul'dan, Fransa, İngiltere, Venedik, Malta ve diğer yerlerden satın alıyorlardı.[490]

Osmanlı Devleti, Rusya ile ticareti sağlayacak olan tüccarlara taşıdıkları yük konusunda kısıtlama getiriyordu. Osmanlı topraklarından bazı ürünlerin çıkarılması yasak olduğu gibi Rusya'dan da her istediklerini getiremiyorlardı. Ancak bu kurallara uydukları takdirde ticaret tapabilmeleri için kendilerine izn-i sefine adıyla bilinen ruhsat veriliyordu.[491]

---

[485] B.O.A.**Rusya Ahkam Defterleri**, 88/6, 4-12
[486] B.O.A. **Rusya Ahkam Defterleri**, 88/6, 5-14
[487] Halil İnalcık, "Osmanlı Pamuklu Pazarı Hindistan ve İngiltere (Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü)" **Osmanlı İmparatorluğu**, (Toplum ve Ekonomi), İstanbul 1993, s. 302-303
[488] Bayram Kodaman, "18. Yüzyıl sonunda Samsun Gümrüğü" **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1990, s. 95-97
[489] Bostan İdris, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", s. 37
[490] Bostan İdris, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 370
[491] B.O.A. **Cevdet İktisat Tasnifi**, No: 1167

XVIII yüzyılda İstanbul veya Akdeniz'den, Rusya'ya götürmek üzere ürün yükleyen Rus tüccarları, yükünü iki bölgeye indiriyorlardı. Bunlardan birisi Azak bölgesi, diğeri Özi bölgesiydi. Azak bölgesine gelen ürünler Taygan limanından, Özi bölgesine gelen ürünler da Kılburun ve Çarkaski'den Rusya içlerine sevk ediliyorlardı.[492]

Küçük Kaynarca Antlaşması'nın imzalanmasından sonra ticaret canlanmıştı. Boğazdan geçen bütün gemiler Osmanlı gümrük görevlileri tarafından kontrol ediliyorlardı. Böylece ihracı yasak olan ürünlerin ticareti engelleniyordu.[493]

Tüccarlar ham sirke, kuruyemiş, kuru üzüm, hurma, limon suyu, limon, portakal, taze meyve, harnup, zeytin, hamr gibi ihracı yasak olmayan ürünleri Rusya'ya götürebiliyorlardı.[494] Havyar, tuzlu et, kuru balık, peynir, çay, buğday, arpa ve zahire, eşya ve malzeme olarak da, demir, balmumu, kürk, çuka, halat, yelken bezi gibi maddeler de Rusya'dan getirilmesi serbest ticaret mallarıydı.[495] Zeytinyağı, kahve, sabun, kükürt gibi maddeler ise ihracı yasak olan maddelerdendi.

İncelediğimiz kayıtlar çerçevesinde Rusya'dan ihraç edilen ürünleri aylara göre o günkü ölçülerini ton cinsine de çevirerek aşağıdaki tablo 6'da verdik.[496]

Bu tabloda bazı ürünlerin isimlerini okuyamadığımızdan karşısına soru işareti ile bunu belirttik. Ayıca bazı ölçü birimlerinin de ifade ettiği değer hakkında bilgi bulamadığımızdan bunların ton cinslerini boş bıraktık. İthal edilen ürünler aylara göre değişkenlik göstermekle birlikte, bazı ürünler özellikle de buğday ve demir devamlılık göstermektedir.

---

[492] Bostan İdris, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması" , s. 362

[493] Bostan İdris, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 367

[494] Rusya'ya ihraç edilen malların ayrıntılı dökümü için bkz. Tablo 6-7-8

[495] B.O.A. **Cevdet İktisat Tasnifi**, No: 1167; Bostan İdris, "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması", s. 373

[496] Bu tabloda bazı malların isimlerini okuyamadığımızdan karşısına soru işareti ile bunu belirttik. Ayıca bazı ölçü birimlerinin de ifade ettiği değer hakkında bilgi bulamadığımızdan bunların ton cinslerini boş bıraktık

Tablo (6) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen ürünlerin aylara göre listesi[497]

Ürünün Cinsi	Ürünün Miktarı	Ton Cinsinden Miktarı
Ağustos 1800		
Hamr	89200 vukıyye	114.42576
Sirke	21000 vukıyye	26.9388
Harnup	3020 kantar	170.47598
Limon	36000 adet	
Kuru Üzüm	16 kantar	0.90318
Günlük	10 kantar	0.56449
Eylül 1800		
Hamr	5200 vukıyye	6.67056
Limon	30000 adet	
Kasım 1800		
Kumzariye[498]	1500 varil	423.3675
Kuru Üzüm	500 kantar	28.2245
Şubat 1801		
Hamr	3500 müdre	44.87
Za'feran	50 fiçı	11.3298
Günlük	80 kantar	4.51592
Limon	10000 adet	
Mart 1801		
Hamr	25580 vukıyye	32.81402
Portakal	110000 adet	
Limon	40000 adet	
Limon Suyu	1000 vukıyye 300 kantar	18.2175
İncir-Üzüm	748 kantar	42.2238
Harnup	600 vukıyye	0.76968
Turunç Kabuğu	200 vukıyye	0.25656
Ufak Üzüm	1500 kantar	84.6735
İncir	200 kantar	11.2898
Nisan 1801		
Hamr	166600 vukıyye	213.71448
Limon suyu	3000 vukıyye 30 kantar	5.5418
Harnup	900 kantar	50.8041
Üzüm	400 kantar	22.5796
Günlük	85 kantar	4.7981

[497] B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 88/6 no'lu defterden Eylül 1806'ya kadar ve 89/7 no'lu defterden Kasım 1806 'ya kadar olan tarihler arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

[498] Bir çeşit içki

Badem	135.5 kantar	7.6488
Penbe-i Hâm	16 kantar	0.90318
Üzüm-İncir	1450 kantar	81.85105
Sirke	30000 vukıyye	38.484
Mazı	16 kantar	0.90318
Kırım Tartar	2 kantar	0.112898
Lüle	1 sandık 4 kutu	
Portakal Kabuğu	420 vukıyye	0.538776
Asfur	53 kantar	2.9917
Buhur	10 kantar	0.56449
Mayıs 1801		
Hamr	396000 vukıyye	507.988
Limon Suyu	39300 vukıyye	50.41404
Harnup	2710 kantar	152.9767
İncir	580 kantar	32.74042
Üzüm	1596 kantar	90.0926
Sirke	30000 vukıyye	38484
Kükürt	300 kantar	16.9347
Hurma	66 kantar	3.725634
Haziran 1801		
Hamr	67600 vukıyye	86.71728
Harnup	2800 kantar	158.0572
Sirke	312 vukıyye	0.4002
Günlük	17 kantar	0.95963
Limon Suyu	10000 vukıyye	12.828
Rişte-i Pembe	17 kantar	0.95963
Meşe Tahtası	2500 adet	
Temmuz 1801		
Sirke	35000 vukıyye	44.898
Ağustos 1801		
Çelik	68 sandık	
Eylül 1801		
Kuru Üzüm-İncir	2000 kantar	112.898
Ekim 1801		
Kuru Üzüm	550 sandık	12.4187
İncir	583 sandık 972 kutu	31.5173
Harnup	254 kantar	14.3380
Mart 1802		
Sırık	15000 adet	
Sirke	6500 vukıyye	8.3382
Zeytin	100 kantar	5.6449
Badem	10 kantar	0.56449

Limon	50000 adet	
Kuru Üzüm	1300 kantar	73.3837
Limon Suyu	41000 vukıyye	52.5948
Portakal	100000 adet	
Turunç	10000 adet	
Nisan 1802		
Limon	25000 adet	
Portakal	92000 adet	
Kestane	1000 vukıyye	1.2828
Selvi Ağacı	192 kantar	10.8382
Üzüm	1800 kantar	101.6082
İncir	200 kantar	11.2898
Mayıs 1802		
Hamr	185530 vukıyye	237.9978
Sirke	2200 vukıyye	2.82216
Pekmez	1000 vukıyye	1.2828
Zeytin	300 vukıyye	0.38484
Üzüm	1213 kantar	68.47263
Portakal	380000 adet	
Limon-Portakal	28000 adet	
İb	23300 vukıyye	29.88924
İncir	972 kantar	54.8684
Meyve-i Huşk	3 kantar	0.169347
Badem	70 kantar	3.95143
Harnup	571 kantar	32.232379
Şurup	720 şişe	
İncir-Üzüm	100 kantar	5.6449
Selvi Ağacı	100 kantar	5.6449
Haziran 1802		
Hamr	422970 vukıyye	542.5859
Ham Sirke	50 vukıyye	0.06414
Limon Suyu	23307 vukıyye	29.8982
Sirke	10000 vukıyye	12.828
Selvi Ağacı	20 kantar	1.12898
Harnup	70 kantar	3.95143
Üzüm	1066 kantar	60.17463
Hurma	207 kantar	11.68494
Günlük	43 kantar	2.42730
Asfur	26 kantar	1.46767
Badem	52 kantar	2.9353
Turunç Kabuğu	6 kantar	0.3386
Temmuz 1802		
Hamr	291803 vukıyye	374.32488
Limon Suyu	37680 vukıyye	48.3359

Selvi Ağacı	160 kantar 375 adet	9.03184
Kuru Üzüm	428 kantar	24.160172
Harnup	1830 kantar	103.30167
Hurma	31 kantar	1.7499
Siyah Üzüm	80 kantar	4.51592
Çınar.....?	6 kantar	0.3386
Günlük	57 kantar	3.21759
Sinemaki	1 kantar	0.056449
Sirke	500 vukıyye	0.6414
Üzüm	47 kantar	2.6531
Şurup	17 kantar	0.95963
Limon	150 kantar	8.46735
Sardalya Balığı	32 kantar	1.80636
Zeytin	32 kantar	1.80636
İri Limon	2500 vukıyye	3.207
Ağustos 1802		
Üzüm-İncir	1000 kantar	56.449
Eylül 1802		
Kuru Üzüm-İncir	300 kantar	16.9347
Limon	100000 adet	
Ekim 1802		
Hamr	160 kantar 8000 vukıyye	19.29424
Kuru Üzüm-İncir	800 kantar	45.1592
Limon	250 sandık	
Limon Suyu	20 kantar	1.12898
Sirke	100 kantar	5.6449
Badem	30 kantar	1.69347
Harnup	150 kantar	8.46735
İncir	478 kantar	26.98262
Kuru Üzüm	387 kantar	21.84576
Kasım 1802		
Hamr	55000 vukıyye	70.554
Şubat 1803		
Hamr	33300 kantar	1879.7517
Harnup	1700 kantar	95.9633
Mart 1803		
Hamr	115000 vukıyye	147.522
Revgân-ı Zeyt	3000 vukıyye	3.8484
Portakal	100000 adet	
Kuru İncir	60 kantar	3.38694
İncir	40 kantar	2.25796
Akgünlük	17 kantar	0.95963

Harnup	825 kantar	46.5704
Limon	900 sandık	
Limon Suyu	27 varil	7.6206
Badem	43 varil	6.0682
Üzüm	770 kantar	43.46573
Zeytin	12 kantar	0.67738
Sirke	2000 vukıyye	2.5656
Nisan 1803		
Hamr	323150 vukıyye	414.53682
Limon	120 sandık 50000 tane	
Üzüm	5778 kantar	326.16232
Harnup	3600 kantar	203.2164
Sirke	100 kantar	5.6449
Limon Suyu	3000 vukıyye 200 kantar	 15.1382
Badem	112 kantar	6.32228
İncir	317 kantar	17.8943
Hurma	300 kantar	16.9347
Akgünlük	78 kantar	4.40302
Penbe-i Hâm	160 kantar	9.03184
Ham Sirke	2000 vukıyye	2.5656
Zeytin	400 kantar	22.5796
Pekmez	1007 kantar	56.84414
Siyah Üzüm	300 kantar	16.9347
Rezzaki	500 kantar	28.2245
Mayıs 1803		
Hamr	673033 vukıyye	863.3667
Üzüm	2050 kantar	115.72045
Hurma	78 kantar	4.40302
Akgünlük	25 kantar	1.411225
Harnup	3608 kantar 19428 vukıyye	 228.59023
İncir	88 kantar 4400 vukıyye	 10.611832
Limon- Portakal	40000 adet	
Sirke	15400 vukıyye 70 kantar	 23.7065
Limon Suyu	50680 vukıyye	65.0123
Pekmez	300 kantar	16.9347
Revgân-ı Zeyt	4800 vukıyye	6.1574
Haziran 1803		
Hamr	40000 vukıyye	51.312
Limon	150000 adet	
Temmuz 1803		

Sirke	1000 vukıyye	1.2828
Ağustos 1803		
Hamr	40100 vukıyye	51.44028
Harnup	665 kantar	37.5385
Kuru Üzüm	1500 kantar	84.6735
Badem	993 vukıyye	1.27382
Limon	36000 adet	
Sirke	3000 vukıyye	3.8484
Eylül 1803		
Limon	25000 adet	
Üzüm-İncir	6000 kantar	338.694
Kuru Üzüm	1017 kantar	57.40863
İncir	2480 kantar	139.99352
Akgünlük	127 kantar 9 varil	8.4391
Penbe-i Hâm	5 kantar	0.282245
Yorgan	10 adet	
Üzüm	1240 kantar	69.99676
Badem	40 kantar 2400 vukıyye 8 varil	6.4656
Hamr	9000 vukıyye	11.5452
Rezzaki	2178 kantar	122.94592
Siyah Üzüm	22 kantar	1.24187
Ekim 1803		
Zeytin	300 kantar	16.9347
Üzüm	300 kantar	16.9347
Kasım 1803		
Limon	150000 adet	
Portakal	170000 adet	
Hamr	40000 vukıyye	51.312
Harnup	5120 kantar	289.018
İncir	100 kantar	5.6449
Üzüm	250 kantar	14.11225
Zeytin	50 kantar	2.82245
Üzüm-İncir	600 kantar	33.8694
Şubat 1804		
Harnup	2000 kantar	112.898
Mart 1804		
Portakal	260000 adet	
Turunç	3000 adet	
Akgünlük	8 kantar	0.451592
Hurma	30 kantar	1.69347
Kuru Üzüm	3612 kantar	203.89378
Badem	130 kantar	7.33837
Harnup	2988 kantar	168.6696

Hamr	206700 vukıyye	265.15476
Pekmez	14100 vukıyye	18.47232
Rezzaki Üzüm	543 kantar	30.6518
İncir	1485 kantar	83.8267
Limon Suyu	9600 vukıyye	12.3148
Günlük	16 kantar	0.903184
Limon	100000 adet	
Kestane	10 kantar	0.56449
Zeytin	1000 vukıyye	1.2828
Duhân	300 vukıyye	0.38484
Nisan 1804		
Limon Suyu	32000 vukıyye 82 varil	64.1936
Portakal	43950 adet	
Hamr	753220 vukıyye 20 varil	971.875
Revgân-ı Zeyt	4000 vukıyye	5.1312
Badem	1990 vukıyye	2.5527
Limon	11610 adet	
Üzüm-İncir	25 kantar	1.4112
Kuru Üzüm-İncir	1700 kantar	95.9633
Günlük	92 kantar	5.1933
Duhân	15 kantar	0.846735
Harnup	3750 kantar	211.68375
Penbe-i Hâm	272 kantar	15.35412
Hurma	1300 vukıyye 95 kantar	7.030295
Pirinç	15110 vukıyye	19.3831
Üzüm	1731 kantar	97.79976
Siyah Üzüm	310 kantar	17.49919
Kuru Üzüm	377 kantar	21.2812
İncir	830 kantar 778 kutu	61.543
Sirke	33500 vukıyye	42.9738
Zeytin	500 vukıyye	0.6414
Mayıs 1804		
Harnup	4300 kantar	242.7307
Üzüm	3914 kantar	220.9413
İncir	1760 kantar	99.35024
Hamr	734329 vukıyye	941.99724
Sirke	26200 vukıyye 50 kantar	36.43181
Limon Suyu	39000 vukıyye	50.0292
Hurma	351 kantar	19.81359
Kuru Üzüm	1192 kantar	67.2872

Badem	25 kantar 1050 vukıyye 46 varil	9.2498
Üzüm-İncir	1420 kantar	80.15758
Fıstık	38 kantar	2.14506
Günlük	34 kantar	1.91926
Siyah Üzüm	400 kantar	22.5796
Portakal Kabuğu	6 kantar	0.338694
Haziran 1804		
Hamr	1198140 vukıyye 100 varil	1565.1984
Sirke	23500 vukıyye	30.1458
Limon Suyu	9000 vukıyye 8 varil	13.8031
Harnup	1250 kantar	70.56125
Üzüm	1070 kantar	60.4004
Limon	40000 tane	
Turunç	20000 tane	
Badem	40 kantar	2.25796
Kükürt	846 kantar	47.7558
Pekmez	11000 vukıyye	14.1108
Günlük	42 kantar	2.37085
Za'feran	48 kantar	2.7095
Rişte-i Penbe	60 kantar	3.38694
Şurup	1 sandık	
Tilki Nukası	1 denk	
Temmuz 1804		
Hamr	97000 vukıyye	124.354
Limon Suyu	25200 vukıyye	32.3265
Harnup	250 kantar	14.11225
Üzüm	160 kantar	9.03184
Kuru Üzüm	100 kantar	5.6449
Ağustos 1804		
Hamr	26000 vukıyye	33.3528
Sirke	1000 vukıyye	1.2828
Eylül 1804		
Hamr	157400 vukıyye	201.91272
Üzüm	4540 kantar	256.27846
İncir	600 kantar	33.8694
Ekim 1804		
Üzüm	2500 kantar	141.1225
Üzüm-İncir	900 kantar	50.8041
Hamr	20000 vukıyye	25.656
Kuru Üzüm	400 kantar	22.5796
Kasım 1804		

Hamr	500 varil	141.1225
Şubat 1805		
Limon	20000 tane	
Portakal	100000 tane	
Hamr	10000 vukıyye	12.828
Mart 1805		
Limon	130000 tane 200 sandık	
Portakal	100000 tane	
Turunç	100000 tane	
Üzüm	320 kantar	18.06368
Harnup	600 kantar	33.8694
Hamr	10000 vukıyye	12.828
Nisan 1805		
Limon	900 sandık 703000 tane	
Portakal	400 sandık	
Limon Suyu	19900 vukıyye 21 varil	31.4548
Hamr	199312 vukıyye 40 varil	266.9672
Limon-Portakal	1500 sandık	
Badem	194 kantar	10.95110
Üzüm	7800 kantar	440.302
İncir	1183 kantar	66.7791
Şam Fıstığı	523 kantar	29.5228
Harnup	330 kantar	18.62817
Akgünlük	42 kantar	2.3708
Turunç	15000 tane	
Penbe-i Rişte	28 kantar	1.580572
Zeytin	40 kantar	2.25796
Mayıs 1805		
Hamr	1198534 vukıyye	1537.4794
Harnup	2000 kantar	112.898
Üzüm	6303 kantar 3000 vukıyye	715.4
İncir	385 kantar	21.7328
Kettân	315 kantar	17.7814
Sirke	52000 vukıyye	66.7056
Zeytin	1500 vukıyye	1.9242
Rom	900 şişe	
Üzüm-İncir	100 kantar	5.6449
Haziran 1805		
Hamr	323600 vukıyye	415.11408
Harnup	1664 kantar	93.931

Portakal-Limon	200000 tane	
Üzüm	4929 kantar	278.2371
İncir	500 kantar	28.2245
Badem	88 kantar	4.9675
Şam Fıstığı	233 kantar	13.1526
Limon	136000 tane	
Portakal	27000 tane	
Kuru Üzüm	500 kantar	28.2245
Temmuz 1805		
Harnup	815 kantar	46.0059
Ağustos 1805		
Hamr	43910 vukıyye	56.32774
Eylül 1805		
Üzüm-İncir	2300 kantar	129.8327
Limon	88000 tane	
Portakal	22500 tane	
Kırmızı Kuru Üzüm	225 varil 702 kantar	71.3797
Harnup	35 kantar	1.9757
İncir	360 fiçı 292 kantar	98.0576
Günlük	40 kantar	2.25796
Kuru Üzüm	658 kantar	37.1434
Üzüm	2800 kantar	158.0572
Kuruyemiş	2000 kantar	112.898
Ekim 1805		
Kuru Üzüm	2000 kantar	112.898
Ocak 1806		
Portakal	278 sandık 30000 tane	
Badem	30 kantar	1.69347
Tuz	2400 kantar 1300 keyl	168.8343
Harnup	400 kantar	22.5796
Şubat 1806		
Tuz	500 kantar	28.2245
Harnup	3500 kantar	197.5715
Üzüm-İncir	1500 kantar	84.6735
Mart 1806		
Tuz	17990 keyl	461.60541
Akgünlük	336 kantar	18.9668
Duhân	8 kantar	0.451592
Harnup	700 kantar	39.5143
Rişte-i Penbe	65 kantar	3.6691
Penbe-i Hâm	48 kantar	2.7095

Asfur	103 kantar	5.8142
Kök Boya	214 kantar	12.080
Nisan 1806		
Hamr	1018082 vukıyye	1305.9955
Harnup	6353 kantar	358.6204
Üzüm	14685 kantar	828.9535
İncir	3896 kantar	219.9253
Akgünlük	647 kantar	36.5225
Üzüm-İncir	6520 kantar	368.04748
Pekmez	19000 vukıyye 94 varil	50.9042
Limon Suyu	282 varil 700 vukıyye	80.491
Limon	20000 tane 4322 sandık	
Portakal	510 sandık 25000 tane	
Hurma	117 kantar	6.6045
Asfur	139 kantar	7.8464
Badem	106 kantar 900 vukıyye	7.138114
Kök Boya	137 kantar	7.7335
Penbe-i Hâm	17 kantar	0.95963
Yorgan	18 adet	
Portakal-Limon	70000 tane	
Revgân-ı Zeyt	8000 vukıyye	10.2624
Ham Sirke	100 varil	28.2245
Portakal Kabuğu	7 kantar	0.395143
Rişte-i Penbe	3337 vukıyye	4.2807
Urgan	12 adet	
Tuz	10250 keyl	263.0047
Duhân	18 kantar 200 vukıyye	1.272642
Sirke	900 vukıyye	1.15452
Zeytin	1155 vukıyye	1.481634
Mayıs 1806		
Hamr	530015 vukıyye 132 kantar 480 potkal	687.35451
Tuz	22300 keyl	572.1957
Harnup	3010 kantar	169.9114
Limon Suyu	6000 vukıyye 4 varil	8.8257
Portakal	800 vukıyye	1.02624

Kabuğu		
Hurma	141 kantar	7.9593
Rom	13 kantar	0.733837
Üzüm	1837 kantar	103.6968
Akgünlük	25 kantar	1.4112
Üzüm-İncir	4000 kantar	225.796
Zeytin	1000 vukıyye	1.2828
Pekmez	478 vukıyye	0.61317
Sirke	11700 vukıyye	15.00876
İncir	44 kantar	2.483756
Badem	32 kantar	1.80636
Asfur	12 kantar	0.67738
Haziran 1806		
Harnup	5550 kantar	313.29195
Zeytin	251 kantar	14.16869
Duhân	17 kantar	0.95963
Portakal-Limon	10 sandık	
Paçulane[499]	1500 kantar	84.6735
Hamr	116700 vukıyye	149.70276
Tuz	1000 keyl	25.659
Üzüm	1462 kantar	82.5284
Fındık	104 kantar	5.8706
Rişte-i Penbe	5435 vukıyye	6.97201
İncir	600 kantar	33.8694
Akgünlük	175 kantar	9.8785
Badem	7 kantar	0.395143
İyarne ?	395 vukıyye	0.506706
Sakız	6 kantar	0.338694
Penbe-i Hâm	192 kantar	10.8382
Asfur	24 kantar	1.3547
Şem-i Asel	160 vukıyye	0.2052
Mazı	15 kantar	0.846735
Temmuz 1806		
Harnup	3000 kantar	169.347
Tuz	9800 keyl	251.4582
Kükürt	1000 kantar	56.449
Üzüm	475 kantar	26.8132
Hurma	26 kantar	1.4676
Penbe-i Hâm	54 kantar	3.0482
Hamr	40300 vukıyye 110 potkal 317 sandık	51.69684
Revgân-ı Zeyt	1600 vukıyye	2.05248

[499] Bir cins toprak çeşidi

Ağustos 1806		
Hamr	63000 vukıyye	80.8164
Harnup	2900 kantar	163.7021
Eylül 1806		
Üzüm-İncir	1900 kantar	107.2531
İncir	150 kantar	8.46735
Üzüm	1080 kantar	60.96492
Akgünlük	300 kantar	16.9347
Hamr	15000 vukıyye	19.242
Ekim 1806		
Revgân-ı Zeyt	2070 kantar	116.84943
Limon	50 sandık	
Kasım 1806		
Üzüm-İncir	1500 kantar	84.6735
Fetrek	300 kantar	16.9347
Rom	50 kantar	2.82245
Kükürt	549 kantar	30.9905
Mazı	50 kantar	2.82245
Rişte-i Penbe	83 kantar	4.685267
Kök Boya	118 kantar	6.6609
Zeytin	53 kantar	2.9917
Üzüm	1200 kantar	67.7388
İncir	200 kantar	11.2898

Tabloda da görüldüğü 1800 yılında 3 ay içinde toplam 7 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 771.5692 tondur.[500] 1801 yılında 8 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 28 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 2051.7345 tondur. Bu değer bir önceki yıla göre artış ifade etmektedir. 1802 yılında 9 aylık sürede 32 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 2321.689 tondur. Bu yılın rakamları 1801 yılının ihraç rakamlarına göre hafif bir artış içindedir. 1803 yılına ait 10 aylık sürede 23 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 6142.0314 tondur. Önceki yıllara göre ihraç ürünlerinde bir azalma olmasına rağmen değerlerde hızlı bir artış dikkat çekmektedir.

1804 yılında 10 aylık sürede 31 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 7204.2504 tondur. Bir önceki yılda başlayan yükseliş trendi bu yılda da devam etmektedir. 1805 yılında 9 aylık sürede 22 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam

[500] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

olarak 5116.6537 tondur. 1803 yılında başlayan yükseliş trendi, bu yılda hafif bir gerileme içindedir. 1806 tarihine ait veriler 11 aydır. Bu süre içinde 35 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 8549.2193 tondur. Bu yıl içinde ihracat yeniden yükselişe geçmiş ve en yüksek hacmine ulaşmıştır.

1800-1806 yılları arasında Osmanlı memleketlerinden Rusya'ya 69 çeşit ürün 32157,1475 ton olarak ihraç edilmiştir.

Grafik (10) *1800-1806 yılları arasında ihraç edilen ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.*

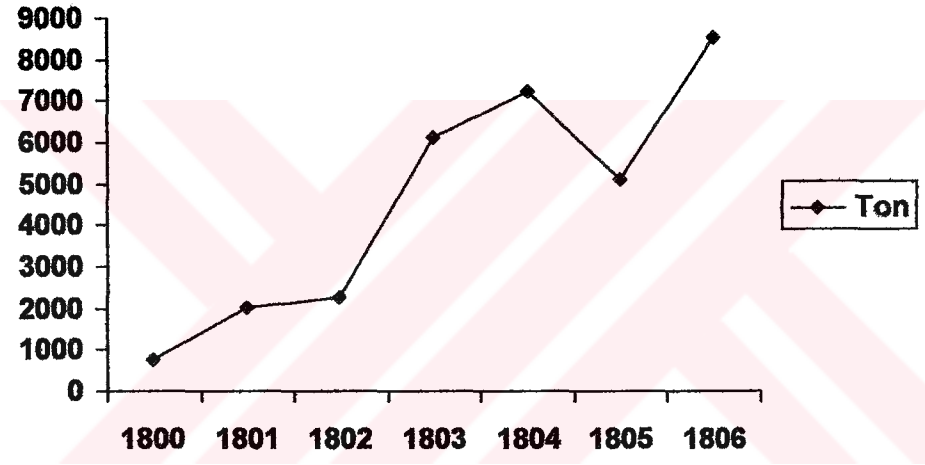

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ihracat, 1800 yılının ikinci yarısından itibaren 771000 tonu biraz geçen seviyelerdedir. Gerçekleşen bu ihracat 1804 yılına kadar hızlı bir artış trendi sergilemektedir. 1804 yılında zirve seviyesi olan 7204.2504 ton seviyelerine ulaşan ihracat, 1805 yılında düşüş trendi sergileyerek 5116.6537 ton olmuştur. 1806 yılında ise ikinci bir zirve seviyesi olan 8549.2193 tona ulaşmıştır. Kasım 1806 yılında kesilen ihracat, Osmanlı-Rusya arasında savaşın bitimi ile Ekim 1812 yılında yeniden başlamıştır.

Grafik (11) 1800-1806 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

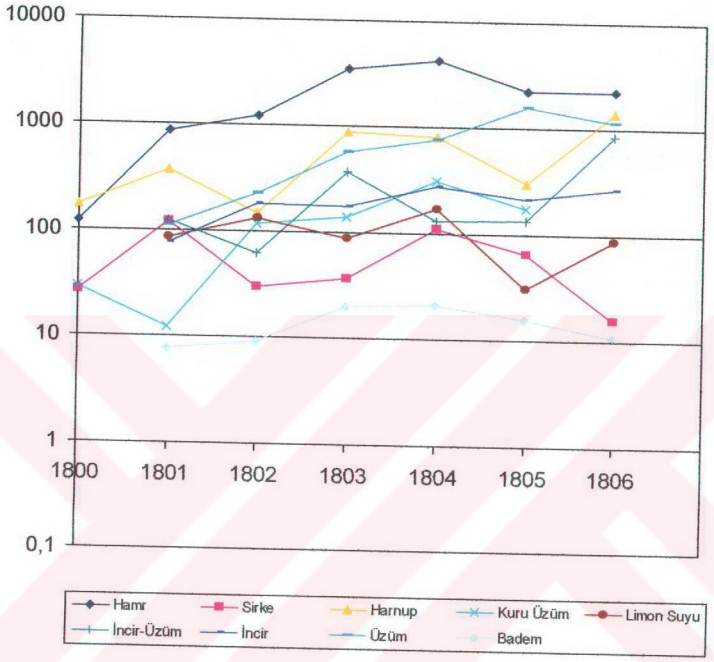

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında Aralık 1806 tarihinde başlayan ve oniki yıl devam eden savaş, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ithalatta olduğu gibi ihracatta da kesintiye neden olmuştu. 1806 yılında başlayan bu savaş, Osmanlı Devleti'nin savaştan istediği başarıyı elde edemeyerek yorulmaya başlaması ve Rusya'nın da Napolyon'a karşı nihai mücadele başlangıcına girmesi üzerine son bulma aşamasına gelmişti. 1811 yılında başlayan barış görüşmeleri, 16 Mayıs 1812 yılında Bükreş Antlaşması[501] ile neticelenmiştir. Bükreş Antlaşması sonrası Rusların ıslarına

[501] B.O.A. **Nameyi Hümayun Defteri**, No: 10, s. 128-133; **Muahedat Mecmuası**, c. IV, s. 49-57; Nihat Erim, **a.g.e.**, s. 245-254

daha fazla direnemeyen Osmanlı, Ekim 1812 tarihinde Rus gemilerine ruhsat vermeye başlamıştır.[502]

1806 Kasım ayında kesilen Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri böylece Ekim 1812 tarihinden itibaren yeniden başlamış oluyordu. Bu ticari ilişkiler çerçevesinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yapmış olduğu ihracat, Nisan 1818 ayına kadar aralıksız devam etmiştir. Tablo 7'de 1812-1818 tarihleri arasında gerçekleşen ihracat aylara göre verilmiştir.

Tablo (7) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen ürünlerin aylara göre listesi[503]

Ürünün Cinsi	Ürünün Miktarı	Ton Cinsinden Miktarı
Ekim 1812		
Limon Suyu	800 varil	225,796
Portakal-Turunç Kurusu	100 torba	
Akgünlük	110 kantar	6.2093
Kuru Üzüm	200 kantar	11.2898
Zeytin	50 kantar	2.82245
Hurma	50 kantar	2.82245
Nisan 1813		
Hamr	60000 kıyye	76.968
Zamk	6000 varil	846,735
Bağir	1 sandık	
Mazı	2 varil	0,28224
Mayıs 1813		
Hamr	45000 kıyye	57.726
Akgünlük	210 kantar	11.85429
Kuru Üzüm	300 kantar	16.9347
Zeytin	100 kantar	5.6449
Hurma	50 kantar	2.82245
Meyve-i Huşk	100 kantar	5.6449
Lüle	7 sandık	
Şeker	60 kantar 10 varil	4,7981
Zamk	9 kantar	0.508041
Zırnıh	14 kantar	0.790286
Toz Şeker	13 kantar	0.733837

[502] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 21-68

[503] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterin 89/7 no'lu defterinde Ekim 1812 tarihi ile Nisan 1818 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Kuru Turunç	16 kantar	0.903184
Kök Boya	166 varil	23,4263
Biber	15 varil	2,1168
Asfur	45 varil	6,3505
Badem	50 kantar 30 sandık	2.82245
Limon Suyu	40 varil	11,2898
Haziran 1813		
Limon	200000 adet 800 sandık	
Badem	134 kantar 5400 kıyye	14.491286
Limon Suyu	183350 vukıyye 3800 kantar	449.70752
Kuru Üzüm	3091 kantar 3521 vukıyye 14 kutu	179.00059
Hamr	201830 vukıyye	258.9075
Turunç Kabuğu	2000 vukıyye	2.5656
Harnup	3200 kantar	180.6368
Sirke	44800 vukıyye 96 kantar	62.8885
Akgünlük	606 kantar 1 varil	34.3492
Mazı	88 kantar	4.96751
Hurma	348 kantar 30 varil	23.8778
Asfur	367 kantar	20.7167
Siyah Üzüm	600 kantar	33.8694
Kırmızı Üzüm	355 kantar	20.0393
Siyah Kuru Üzüm	630 kantar	35.5628
Mantar	130 zenbil	
Penbe-i Hâm	464 kantar 87 çuval	26.1923
Rişte-i Penbe	23 denk	
Günlük	30 kantar	1.6934
Duhân	150 kantar	8.4673
Temmuz 1813		
Kuru Üzüm	3180 kantar	179.5078
Portakal	60 kantar	3.3869
Limon Suyu	13905 vukıyye	7849.2334
Duhân	100 kutu	
Hurma	100 kantar	5.6449
Sirke	43000 vukıyye	55.1604
Harnup	3050 kantar	172.1694

Kahve-i Efrenç	260 kantar	14.6767
Kırmızı Rişte-i Penbe	4500 vukıyye	5.7726
Beyaz Rişte-i Penbe	2540 vukıyye	3.2583
Penbe-i Hâm	250 kantar	14.1122
Toz Şeker	75 kantar	4.2336
Asfur	64 kantar	3.6127
Eylül 1813		
Limon Suyu	119000 vukıyye 500 kantar	181.5191
Sirke	20000 vukıyye 8000 kantar	477.248
Akgünlük	1030 kantar	58.1424
Harnup	2000 kantar	112.898
Zeytin	500 kantar	28.2245
Kuruyemiş	700 kantar	39.5143
Duhân	200 kantar	11.2898
Badem	233 kantar	13.1526
Kuru İncir	400 kantar	22.5796
Kuru Üzüm	900 kantar	50.8041
Asfur	39 varil 30 vukıyye 56 kantar	8.7034
Sofra-yı Tahta	21 adet	
Ekim 1813		
Kırmızı Üzüm	1234 kantar	69.6580
Badem	28 kantar	1.5805
Kuru İncir	569 kantar	32.1194
Akgünlük	179 kantar	10.1043
Kuru Üzüm-İncir	3526 kantar	199.0391
Kuru Üzüm	2376 kantar	134.1228
Limon	100 sandık	
Limon Suyu	40000 vukıyye 200 kantar	62,6018
Harnup	200 kantar	11.2898
Kasım 1813		
Akgünlük	65 kantar	3.6691
Siyah Kuru Üzüm	1603 kantar	90.4877
Kuru İncir	170 kantar	9.5963
Kırmızı Kuru Üzüm	191 kantar	10.7817
Sakız	1 kutu	
Şubat 1814		

Siyah Kuru Üzüm	1000 kantar	56.449
Kuruyemiş	500 kantar	28.2245
Mart 1814		
Kuru Meyve	1000 kantar	56.449
Duhan	200 kantar	11.2898
Harnup	980 kantar	55.320
Sirke	15000 vukıyye	19.242
Limon Suyu	47000 vukıyye	60.2916
Siyah Kuru Üzüm	2439 kantar	137.6791
Kırmızı Kuru Üzüm	356 kantar	20.0958
Akgünlük	251 kantar	14.1686
Asfur	26 kantar	1.4676
Badem	286 kantar	16.144
Limon	200 sandık	160.0893
Kuru Üzüm-İncir	2836 kantar	160.0893
Hurma	112 kantar	6.32
Nisan 1814		
Limon	2750 sandık	
Portakal Kabuğu	200 sandık	
Limon Suyu	91050 vukıyye 119 varil 300 kantar	 167.3207
Kuru Üzüm-İncir	2682 kantar	151.3962
Hurma	176 kantar	9.9350
Harnup	1890 kantar	106.6886
Portakal-Limon	400 sandık	
Kuru Üzüm	8309 kantar	469.0347
Kama	87 adet	
Duhan	450 vukıyye 8 kantar	 1.028852
Kuru İncir	404 kantar	22.8053
Hamr	609230 kıyye	781.52024
Badem	122 kantar	6.8867
Asfur	62 kantar	3.4998
Akgünlük	100 kantar	5.6449
Mayıs 1814		
Limon Suyu	208750vukıyye	267.7845
Hamr	495000 kıyye	634.986
Limon-Portakal	150 sandık	
Harnup	1350 kantar	76.2061

Kuru Üzüm	8562 kantar	483.3163
İncir	572 kantar	32.288
Kırmızı Üzüm	1076 kantar	60.739
Siyah Üzüm	1160 kantar	65.480
Hurma	595 kantar	33.5871
Masteki	7 kantar	0.395143
Ağaç Kama	1 sandık	
Kuru Üzüm-Hurma	55 kantar	3.1046
Turunç Kabuğu	25 kantar	1.4112
Badem	279 kantar	15.7462
Duhan	2300 vukıyye 32 kantar	4.7567
Limon	2138 sandık	
Siyah Kuru Üzüm	1556 kantar	87.8346
Kırmızı Kuru Üzüm	102 kantar	5.7577
Kırmızı Rişte-i Penbe	4 denk	
Sirke	10000	12.828
Akgünlük	437 kantar	24.6682
Sinemaki	7 kantar	0.395143
Yenibahar	59 kantar	3.3304
Hıyariye	45 kantar	2.5402
Kök Boya	8 kantar	0.451592
Haziran 1814		
Limon Suyu	50000 vukıyye	64.140
Harnup	400 kantar	22.5796
Kuru Üzüm	1500 kantar	84.6735
Hamr	252370 kıyye	323.7402
Temmuz 1814		
Limon Suyu	87000 vukıyye	111.6036
Harnup	700 kantar	39.5143
Limon	100 sandık	
Siyah Kuru Üzüm	1299 kantar	73.3272
Sirke	29000 vukıyye	37.2012
Akgünlük	25 kantar	1.4112
Hamr	8000 kıyye	10.2624
Ağustos 1814		
Kuru Üzüm	3000 kantar	169.347
Kuru Üzüm-İncir	3000 kantar	169.347
Eylül 1814		
Limon Suyu	20000 vukıyye	25.656

Limon	200 sandık	
Harnup	200 kantar	11.2898
Kuru Üzüm-İncir	4600 kantar	259.6654
Hamr	20400 kıyye	26.1691
Ekim 1814		
Limon Suyu	2000 vukıyye	2.5656
Kırmızı Kuru Üzüm	110 kantar	6.20939
Akgünlük	6 kantar	0.338694
Toz Şeker	4 kantar	0.225796
Kuru Üzüm	864 kantar	48.77193
Kuru İncir	195 kantar	11.0075
Kasım 1814		
Kuru Üzüm	200 kantar	11.2898
Kuru Üzüm-İncir	1080 kantar	60.9649
Kırmızı ve Siyah Kuru Üzüm	500 kantar	28.2245
Şubat 1815		
Hamr	1200 varil	338.694
Mart 1815		
Limon-Portakal	400 varil	
Limon Suyu	150 varil	42.3367
Badem	100 varil	14.112
Hamr	36000 vukıyye	46.1808
Limon	150 sandık	
Portakal	50 sandık	
Portakal Kabuğu	18 torba	
Akgünlük	185 kantar	10.4430
Kırmızı ve Siyah Kuru Üzüm	594 kantar	33.5307
Hurma	118 kantar	66.6098
Siyah Kuru Üzüm	1249 kantar	70.5048
Beğlerce	53 kantar	29.9179
Rezzaki Kuru Üzüm	30 kantar	1.6934
Kuru Üzüm	1913 kantar	107.9869
Harnup	1513 kantar	85.4073
Nisan 1815		
Limon Suyu	100 varil 20000 kıyye	53.8805

Limon	500 sandık 200000 adet	
Portakal	500 sandık	
Hamr	266000 vukıyye 300 kantar	358.1595
Kuru Üzüm	7230 kantar 17500 kıyye	430.5752
Akgünlük	84 kantar	4.7417
Hurma	122 kantar	6.8867
Asfur	22 kantar	1.2418
Kuru İncir	105 kantar	5.6271
Tuz	1300 keyl	33.3567
Kök Boya	244 kantar	13.7735
Duhan	59 kantar	3.3304
Kırmızı Rişte-i Penbe	895 vukıyye	1.1481
Sirke	120 kantar 1000 kıyye	8.0566
Mayıs 1815		
Limon Suyu	1000 kantar	56.449
Harnup	500 kantar	28.2245
Kuru Üzüm	5445 kantar	307.3648
Hamr	609500 vukıyye	781.866
Kuru Üzüm-İncir	736 kantar	41.5464
Akgünlük	58 kantar	3.2740
Sirke	70 kantar	3.9514
Haziran 1815		
Harnup	2000 kantar	112.898
Turunç Kabuğu	50 kantar	2.82245
Hamr	132950 vukıyye	170.5482
Sirke	3000 kıyye	3.8484
Temmuz 1815		
Hamr	57000 vukıyye	73.1196
Ağustos 1815		
Pekmez	18 kantar	1.0160
Kuru Üzüm	2541 kantar 20000 kıyye	169.0929
Hurma	76 kantar	4.2901
Limon Suyu	40000 kıyye	51.312
Harnup	500 kantar	28.2245
Kuru İncir	20 kantar	1.12898
Badem	900 kıyye	1.15452
Eylül 1815		
Limon Suyu	50000 vukıyye	64.140
Ekim 1815		

Limon Suyu	7000 vukıyye	8.9796
Limon	550 sandık	
Mart 1816		
Hamr	323000 kıyye	414.344
Kuru Üzüm	1100 kantar	62.0939
Nisan 1816		
Limon Suyu	128000 vukıyye	164.1984
Harnup	300 kantar	16.9347
Hamr	739600 vukıyye	948.758
Badem	600 vukıyye	0.76968
Portakal	400 sandık	
Sirke	5000 kıyye	6.414
Arak	4500 kıyye	5.7726
Zeytin	140 varil	19.7571
Kuru Üzüm	2000 kantar	112.898
İncir	474 kantar	26.7568
Hurma	214 kantar	12.080
Akgünlük	54 kantar	3.0482
Mayıs 1816		
Limon Suyu	10000 vukıyye	12.828
Harnup	600 kantar	33.8694
Limon	75 sandık	
Toz Şeker	100 sandık	
Kelle Şeker	14 varil	1.9757
Portakal	100 sandık	
Sirke	16000 kıyye	20.5248
Hamr	234650 kıyye	301.009
Haziran 1816		
Hamr	119000 kıyye	152.6532
Temmuz 1816		
Hamr	35000 kıyye	44.898
Ağustos 1816		
Limon Suyu	5000 vukıyye	6.414
Limon	400 sandık	
Harnup	200 kantar	11.2898
Eylül 1816		
Harnup	1500 kantar	84.6735
Limon Suyu	5800 vukıyye	7.4402
Portakal	400 sandık	
Limon	500 sandık	
Kuru Üzüm	1900 kantar	107.2531
İncir	1000 kantar	56.449
Ekim 1816		
Kuru Üzüm	3010 kantar	169.9114
Aralık 1816		
Limon	400 sandık	

Şubat 1817		
Hamr	327990 vukıyye 2000 varil	985.235
Portakal	70000 adet	
Limon Suyu	70000 vukıyye 60 varil	106.7307
Limon	1050 sandık	
Mart 1817		
Limon Suyu	2000 kantar	112.898
Hamr	272 kantar 153000 kıyye 20 varil	217.269
Kırmızı Kuru Üzüm	790 kantar	44.59471
Siyah Kuru Üzüm	167 kantar	9.4269
Kuru İncir	7005 kantar	395.4252
Kahve-i Efrenci	82 kantar	4.6288
Harnup	18 kantar	1.0160
Portakal	52 kantar	2.9353
Arak	500 kantar	28.2245
Hurma	120 varil 91 kantar	22.0715
Kuru Üzüm	2227 kantar 20 kutu	125.7119
Duhan	41 kantar 9 denk	2.3144
Kerte	15 sandık	
Rişte-i Penbe	12 boğça	
Rezzaki	5800 keyl	327.4042
Şam Fıstığı	18 kantar	1.0160
Günlük	8 kantar	0.451592
Zencebillik	7 kantar	0.395143
Akgünlük	110 kantar	6.20939
Nisan 1817		
Limon Suyu	49000 kıyye 110 varil 50 varil	100.9602
Limon	800 sandık	
Limon-Portakal	860 sandık 4000 tane	
Hamr	407 varil 770450 vukıyye	1103.2069
Portakal	5 kantar 420 sandık	0.282245

Zeytin	80 varil	11.2898
Duhan	107 kantar 286 boğça 130 kutu	6.04004
Kuru İncir	231 kantar	13.0397
Kuru Üzüm	412 kantar	23.2569
Günlük	202 kantar	11.4026
Hurma	585 kantar	33.0226
Şeker	5 kantar	0.282245
Kaya ..... ?	20 kantar	1.12898
Akgünlük	75 kantar	4.2336
Rişte-i Penbe	1 varil 5 denk	
İşlenmiş Mercan	1 sandık	
Şemsiye ?	1 denk	
Tahta	300 adet	
Mayıs 1817		
Hamr	432000 vukıyye 10 fıçı	556.435
Limon Suyu	58 fıçı 32400 kıyye 75 varil	65.2894
Mazı	4 varil	0.56449
Turunç Kabuğu	28 zenbil	
Duhan	53 boğça 65 kutu	
Hurma	38 varil	5.3626
Zeytin	30 fıçı 1000 kıyye	8.0806
Akgünlük	14 varil	1.9757
İngiliz Tabağı	1 sandık	
Çeşitli Bez	4 boğça	
Kumaş	4 boğça	
Harir-i Kaliça	1 sandık	
Çeşitli Eşya	1 sandık	
Limon-Portakal	903 sandık	
Badem	8 fıçı	1.8127
Portakal Kabuğu	20 torba	
Arak	6100 kıyye	7.82508
Sirke	4140 kıyye	5.31079
Haziran 1817		
Hamr	28850 vukıyye 17 varil	41.8068
Kokulu Ruhler	19 sandık	

Tuzlu Balık	93 varil	13.1243
Çeşitli Kumaş	9 sandık	
Peynir	2 sandık	
Kırmızı Kuru Üzüm	800 kantar	45.1592
Ekim 1817		
Harnup	1350 kantar	76.20615
Kırmızı Biber	9 varil	1.2701
Limon	24 sandık	
Zencebillik	10 varil	1.4112
Kerte	5 sandık	
Duhan	37 boğça	
Defne Yaprağı	199 kutu	
Hamr	33000 kıyye 130 fıçı	71.7898
Kasım 1817		
Portakal	355 sandık	
Kuru İncir	100 kantar	5.6449
Aralık 1817		
İzmir Siyah Üzümü	400 kantar	22.5796
0cak 1818		
Harnup	800 kantar	45.1592
Şubat 1818		
Limon Suyu	30000 vukıyye 250 varil	109.0452
Limon	2650 sandık	
Hamr	227000 kıyye	291.1956
Badem	12 fıçı	2.7191
Portakal	150 sandık	
Boka Mantarı	5 torba	
Mart 1818		
Kara Zeytin	52 varil	7.3383
Hurma	12 varil 30 kantar	3.3869
Hamr	18 varil	5.0804
Portakal	855 sandık	
Rezzaki	604 kantar	34.0951
İncir	496 kantar	27.9987
Günlük	36 kantar	2.0321
Nisan 1818		
Üzüm	1408 varil	198.7
Rezzaki	817 kantar	46.11883
İncir	400 kantar 792 sandık	22.5796
Akgünlük	41 varil	5.786

	2 kutu	
Hamr	9 varil	2.5402
Duhan	17 boğça	

Tabloda da görüldüğü gibi 1812 yılında 1 ay içinde toplam 6 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 248.939 tondur.[504] 1813 yılında 7 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 41 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 12463.146 tondur. Bu değer bir önceki yılın değerlerine göre çok hızlı bir artışı ifade etmektedir. Ancak burada unutulmaması gereken husus şudur. 1812 yılında savaşın bitimi ile başlayan ihracat ancak bir aylık verilerdir. Bu noktadan bakıldığında bu ani yükseliş dikkate alınmamalıdır. Esas olan bundan sonraki yıllardaki ihracat değerleridir.

1814 yılında 10 aylık sürede 34 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 5797.4119 tondur. 1813 yılında çok ani bir yükseliş gösteren ihracat değerleri, bu yılda düşüş trendine girmiştir. 1815 yılına ait 9 aylık sürede 25 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 3683.4457 tondur. Bir önceki yılda başlayan ihracattaki düşüş trendi, ürünlerde de kendini göstererek devam etmiştir. 1816 yılında 9 aylık sürede 15 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 2804.7402 tondur. 1816 yılına kadar devam eden düşüş trendi 1817 yılında hafif bir yükselişe geçmiştir. 1817 yılında 8 aylık sürede 46 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürün toplam olarak 4633.749 tondur. 1818 tarihine ait veriler 4 aydır. Bu süre içinde 15 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürün toplam olarak 803.7752 tondur. Bu yılki ihracat değerleri bir önceki yıla göre hızlı bir düşüşü göstermektedir.

[504] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

Grafik (12) 1812-1818 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya ihraç edilen ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.

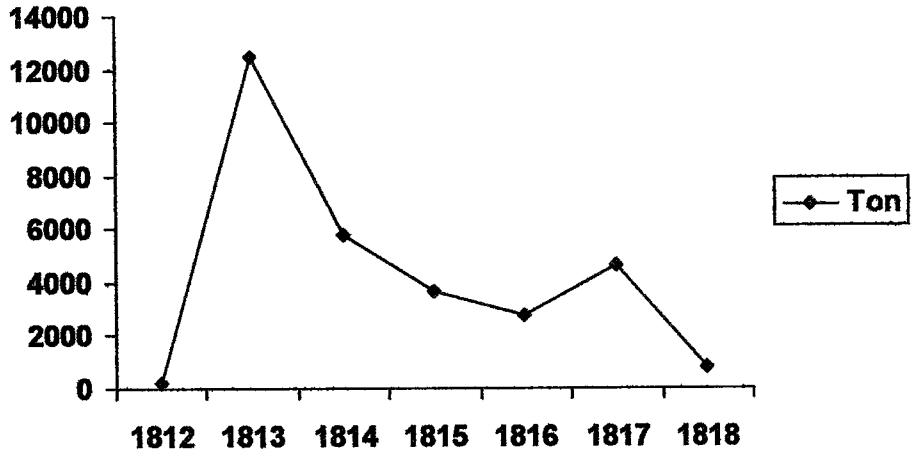

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yaptığı ihracat, 1812 yılının son çeyreğinden itibaren 250 bin ton seviyelerindedir. Gerçekleşen bu ihracat 1813 yılında 12463.146 ton ile zirve seviyesine ulaşmıştır. 1814 yılında düşüş trendine giren ihracat, 1817 yılında 4633 ton seviyesine çıkmışsa da 1818 yılında hızlı bir düşüş göstermiştir. 1818 yılında ilk çeyrekte 803 ton seviyesinde ihracat olmuştur. Bu tarihten itibaren kesilen ihracat, Osmanlı-Rusya arasında savaşın bitimi ile 1823 Mayıs ayında yeniden başlamıştır.

Grafik (13) 1812-1818 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

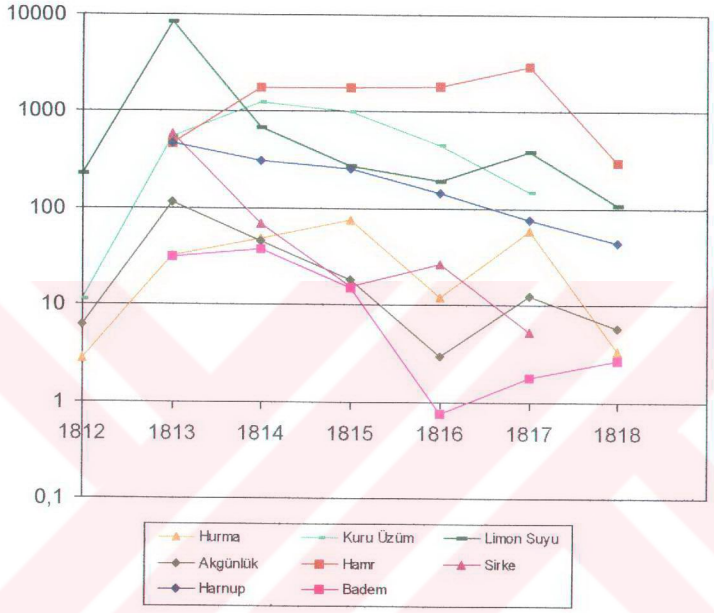

Tablo (8) 1823-1829 tarihleri arasında Rusya'ya ihraç edilen ürünlerin aylara göre listesi[505]

Ürünün Cinsi	Ürünün Miktarı	Ton Cinsinden Miktarı
Mayıs 1823		
Leblebi	1620 vukıyye	2.078136
Badem	650 vukıyye	0.83382
Zenbil	11 cefene ?	
Düğme	1 miktar	
Harnup	233 kantar	13.152617

[505] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinin 90/8 no'lu defterdeki Mayıs 1823 tarihi ile Temmuz 1830 tarihlerini arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Zeytin	39974 vukıyye	51.2786
Rom	77 fıçı	17.4478
Duhan	2000 vukıyye	2.5656
Siyah Üzüm	533 kantar	30.087317
Şekerleme	2 varil	0.282
Pekmez	4000 vukıyye	5.1312
Limon Suyu	13215 vukıyye 35 varil	26.8307
Hamr	519580 vukıyye	666.5172
Rezzaki	400 kantar	22.5796
Arak	1500 vukıyye	1.9242
İncir	375 kantar	21.168375
Kuru Üzüm	300 kantar	16.9347
Hurma	308 kantar	17.386292
Sirke	8 varil	2.2579
Haziran 1823		
Pekmez	8500 vukıyye	10.9038
Harnup	880 kantar	49.67512
Kuru Üzüm	1587 kantar	89.584563
Zeytin	19750 vukıyye	25.3353
Duhan	250 vukıyye	0.3207
Arak	5000 vukıyye	6.414
Hamr	324300 vukıyye	416.01204
Hurma	60 kantar	3.38694
Temmuz 1823		
Rişte-i Penbe	3060 vukıyye	3.9253
Zeytin	3160 vukıyye	4.0536
Duhan	10000 vukıyye	12.828
Kuru Üzüm	300 kantar	16.9347
Siyah Üzüm	23 kantar	1.29832
Harnup	50 kantar	2.82245
Hamr	29800 vukıyye	38.22744
Rezzaki	276 kantar	15.5799
Mamul Urgan	13 adet	
Arak	400 vukıyye	0.51312
Ağustos 1823		
Akgünlük	204 kantar	11.5155
Limon	31000 adet	
Rişte-i Penbe-i Surh	8200 vukıyye	10.51896
Eylül 1823		
Tuzlu Mahi	3 şamandıra	
Zeytin	30 varil	4.2336

Günlük	3 varil	0.423
Çemen	3 varil	0.423
Kimyon	6 varil	0.846
Anason	3 varil	0.423
Rezzaki	500 vukıyye 88 kantar	5.608912
İncir	268 kantar	15.1283
Ekim 1823		
Harnup	1665 kantar	93.9875
İncir	1963 kantar	110.8093
Rezzaki	1808 kantar	102.0597
Rişte-i Penbe	4109 vukıyye	5.27102
Üzüm	104 kantar	5.8706
Siyah Üzüm	144 kantar	8.1358
Penbe-i Rişte-i Elvan	232 denk	
Siyah Rezzaki	640 kantar	36.12736
Dizi İncir	50 kantar	2.82245
Fındık	70 kantar	3.95143
Kasım 1823		
Rezzaki	1306 kantar 115 varil	89.9514
Akgünlük	214 kantar	12.080086
Harnup	1179 kantar	66.5533
Kumandarya	3778 vukıyye	213.264322
İncir	583 kantar	32.9097
Rişte-i Penbe-i Surh	1970 vukıyye	2.5271
Salamura Zeytin	1600 vukıyye	2.05248
Badem İçi	105 vukıyye	0.134694
Aralık 1823		
Asfur	88 kantar	4.967512
Rezzaki	160 kantar	9.03184
Akgünlük	198 kantar	11.1769
Badem İçi	3051 vukıyye	3.9138
Rişte-i Penbe-i Surh	2060 vukıyye	2.6425
Duhan	900 vukıyye	1.15452
Ocak 1824		
Rişte-i Penbe	1620 vukıyye	2.0781
Badem İçi	95 kantar	5.3626
Hurma	72 kantar	4.064328
Harnup	370 kantar	20.88613
Siyah Üzüm	325 kantar	18.3459
Biber	350 vukıyye	0.44898

Duhân	1400 vukıyye	1.79592
Zeytin	5800 vukıyye	7.44024
Şubat 1824		
Rişte-i Penbe	2500 vukıyye	3.207
Hurma	80 kantar	4.51592
Pekmez	15000 vukıyye	19.242
Duhân	15000 vukıyye	19.242
Mart 1824		
Harnup	1650 kantar	110.0755
Üzüm	110 varil 2500 kantar	 156.6459
Hurma	37 varil	5.2215
Hamr	25000 vukıyye	32.07
Nisan 1824		
Rezzaki	2951 kantar	166.5809
Limon Suyu	65790 vukıyye 650 kantar	 121.08726
Harnup	9868 kantar	557.0387
İncir	50 kantar	2.82245
Penbe-i Hâm	220 vukıyye 187 kantar	 10.83817
Rişte-i Penbe	70334 vukıyye	90.2244
Rişte-i Elvan	840 vukıyye	1.07755
Siyah Üzüm	1187 kantar	67.0049
Zeytin	9628 vukıyye	12.35079
Hurma	70 kantar 4800 vukıyye	 10.10887
Beğlerce	460 kantar	25.9664
Hamr	368500 vukıyye	472.7118
Tuz	5500 keyl	141.1245
Arak	750 vukıyye	0.9621
Kuru Üzüm	2900 kantar	163.7021
Pekmez	4000 vukıyye	5.1312
Kirpas-ı Karz	17547 top	
İrace-i Muğin	2204 top	
İrace-i Bor	4413 top	
Sathıyan-ı Sayha	1522 adet	
Boğazi ve Astar	118 top	
İarce-i Yenişehir	50 top	
Basma-i Has	10 top	
Ceyen-i İngiliz?	5 top	
Beledi-yi Taklidi	23 cefen? 1 sandık	
Kuzu Kürkü	6 berk	

Avahi Nühas?	33 vukıyye	0.0423324
Hardavan	1 miktar	
Demircileyin	5 sandık	
Kantari	1 sandık	
Lüle	904 sandık	
Tarak	6 küfe	
Mücessem Yemeni	1350 top	
Fitilli Beyaz	766 top	
Çıplak Ayna	49 adet	
Şeker	49 kantar	2.766001
Kadife	25 top	
Patiska	51 top	
El Kantarı	32 adet	
Anberiye	300 şişe	
Kunduz	1161 adet	
Pazen	1 top	
Kaneviz	5 top	
Atlas	1 top 12 zira'	
Sof-ı Ankara	10 parça	
Makreme-i İngiliz	8 deste	
Çit-i İngiliz	65 top	
Mayıs 1824		
Harnup	2550 kantar	143.94495
Hurma	270 kantar	15.24123
Rezzaki	80 kantar	4.51592
Penbe-i Hâm	90.5 kantar	5.1086345
Kuru Üzüm	500 kantar	28.2245
Hamr	173900 vukıyye	223.07892
Siyah Üzüm	800 kantar	45.1592
İncir	30 kantar	1.69347
Limon Suyu	10000 vukıyye	12.828
Pekmez	36000 vukıyye	46.1808
Zeytin	11000 vukıyye	14.1108
Arak	2000 vukıyye	2.5656
Sirke	3000 vukıyye	3.8484
Haziran 1824		

Hamr	37100 vukıyye	47.59188
Harnup	1050 kantar	59.27145
Siyah Üzüm	865 kantar	48.8283
Zeytin	10680 vukıyye	13.7003
Kahve-i Frenki	501 vukıyye	0.64268
Limon Suyu	500 vukıyye 300 kantar	 17.5761
Rezzaki	81 kantar	4.5723
Pekmez	20300 vukıyye	26.04084
Arak	2050 vukıyye	2.62974
Kuru Üzüm	865 kantar	48.8283
Temmuz 1824		
Duhan	7300 vukıyye	9.3644
Hamr	5000 vukıyye	6.414
Sabun	1614 vukıyye	2.0704
Rişte-i Penbe-i Surh	1190 vukıyye	1.5265
Ağustos 1824		
Harnup	100 kantar	5.6449
Kasım 1824		
Limon-Portakal	2240 sandık	
Zeytin	4315 vukıyye	5.5352
Kuş Üzümü	22 kantar	1.24187
Rişte-i Penbe-i Surh	12003 vukıyye	15.3974
Ocak 1825		
Rezzaki	101 kantar	5.701349
İncir	20 kantar	1.12898
Zamk	1400 vukıyye	1.79592
Zeytin	1800 vukıyye	2.30904
Defne Tohumu	700 vukıyye	0.89796
Murpuya?	4 varil	0.56449
Gözhek?	142 kantar	8.0157
Mart 1825		
Duhan	6100 vukıyye	7.82508
Zeytin	2046 vukıyye	2.6246
Biber	200 vukıyye	0.25656
Tuzlu Balık	10 vukıyye	0.012828
Siyah Üzüm	30 kantar	1.69347
Hamr	6000 vukıyye	7.6968
Kaba Zeytin	800 vukıyye	1.02624
Harnup	500 kantar	28.2245
Nisan 1825		
Hamr	175145 vukıyye	224.6760
Pekmez	107260 vukıyye	137.5931
Zeytin	56746 vukıyye	72.7937

Limon Suyu	22500 vukıyye	28.863
Arak	2654 vukıyye	3.4045
Harnup	3378 kantar 6650 vukıyye	 199.215342
Rezzaki	2278 kantar	128.5908
İncir	1251 kantar	70.6176
Revgân-ı Zeyt	22650 vukıyye	29.05542
Siyah Üzüm	4050 kantar	228.61845
Üzüm	2180 kantar	123.05882
Beğlerce	880 kantar	49.67512
Portakal	17000 adet	
Tuzlu Balık	125 varil	17.6403
Duhân	3650 vukıyye 17 denk	4.68222
Boş Zenbil	1300 adet	
Tuz	2500 keyl	64.1475
Rom	5890 vukıyye	7.5556
Kelle Şeker	602 kantar	33.9822
Şeker-i Ham	60 kantar	3.38694
Kiraz-ı Cabk?	115 adet	
Dökme Ceviz	96 keyl	2.463264
Ceviz	700 adet	
Mayıs 1825		
Beğlerce	3705 kantar	209.1435
Harnup	9310 kantar	525.54019
Hurma	905 kantar	51.086345
Rezzaki	12400 kantar	699.9676
Hamr	223023 vukıyye	286.0939
Siyah Üzüm	700 kantar	39.5143
Tuzlu Balık	100 varil	14.112
Çiroz Balığı	226000 adet	
Duhân	4260 vukıyye	5.4647
Lüle	1 küfe	
Zeytin	12035 vukıyye	15.4384
Pekmez	18500 vukıyye	23.7318
Limon Suyu	5650 vukıyye	7.24782
Portakal Kabuğu	70 zenbil	
İncir	500 kantar	28.2245
Tuz	3000 keyl	76.977
Rişte-i Penbe-i Surh	1163 vukıyye	1.49189
Haziran 1825		
Hamr	76200 vukıyye	97.74936
Arak	4500 vukıyye	5.7726
Pekmez	21500 vukıyye	27.5802

Zeytin	23500 vukıyye	30.1458
İncir	36000 vukıyye	46.1808
Harnup	376 kantar	21.22482
Badem	1950 vukıyye	2.50146
Şeker-i Gubar	12 fıçı	2.7191
Duhan	4900 vukıyye	6.28572
Zamk	350 vukıyye	0.44898
Boza ?	50 varil	7.0561
Temmuz 1825		
Zeytin	4734 vukıyye	6.0727
Turunç Kabuğu	53 kantar	2.9917
Ağustos 1825		
Rişte-i Elvan	3725 vukıyye	4.77843
Kablıca ?	243 vukıyye	0.31172
Eylül 1825		
Harnup	600 kantar	33.8694
Ekim 1825		
Limon	30000 tane	
Portakal	10000 tane	
Harnup	400 kantar	22.5796
Rezzaki	2923 kantar 5 varil	165.706
Beğlerce	683 kantar	38.5546
Rişte-i Penbe	2810 vukıyye	3.60466
Siyah Üzüm	90 kantar	5.08041
İncir	872 kantar	49.2235
Sakız Bademi	57 kantar	3.21759
Siyah Rezzaki	800 kantar	45.1592
Çekirdeksiz Üzüm	928 kantar	52.384672
Günlük	195 vukıyye	0.250146
Kasım 1825		
Siyah Üzüm	868 kantar	48.9977
Harnup	1484 kantar	83.7703
Limon	8000 tane	
Portakal	50000 tane	
Günlük	2 sandık	
Aselbent	160 vukıyye	0.205248
Rezzaki	747 kantar	42.167403
İncir	530 kantar	29.91797
Zamk	21 kantar	1.18542
Kerte	109 kantar	6.15294
Kök Boya	98 kantar	5.5320
Atar	2 sandık	
Balık Yumurtası	1 küfe	

Aralık 1825		
Hamr	72 varil	20.3216
Ceviz	200000 tane	
Kuru Erik	8000 vukıyye	10.2624
Mart 1826		
Hamr	29400 vukıyye	37.71432
Duhan	8305 vukıyye	10.6536
Sutker ?	422 vukıyye	0.54134
Harnup	1900 kantar	107.2531
Siyah Üzüm	575 kantar	32.458175
Rezzaki	1433 kantar	80.89141
Limon Suyu	3000 vukıyye	3.8484
Limon-Portakal	1500 sandık	
Beğlerce	359 kantar	20.26519
İncir	487 kantar	27.49066
Nisan 1826		
Hamr	289441 vukıyye	371.24991
Arak	28160 vukıyye	36.12364
Zeytin	43950 vukıyye	56.37906
Pekmez	80340 vukıyye	103.06015
Derk ?	1000 vukıyye	1.2828
Siyah Üzüm	2867 kantar	161.83928
Hurma	307 kantar	17.3298
Harnup	2525 kantar	142.5337
Limon Suyu	15000 vukıyye	19.242
Rezzaki	1314 kantar	74.1739
Beğlerce	872 kantar	49.2235
İncir	250 kantar	14.11225
Rezzaki Siyah Üzüm	800 kantar	45.1592
Mayıs 1826		
Hamr	266994 vukıyye	342.499
Harnup	10977 kantar	619.6406
Rezzaki	4723 kantar	266.60862
Limon Suyu	255 kantar 400 vukıyye	 14.907615
İncir	506 kantar	28.5631
Rom	14537 vukıyye	18.64806
Pekmez	22000 vukıyye	28.2216
Arak	11500 vukıyye	14.7522
Zeytin	17450 vukıyye	22.38486
Limon	88000 tane	
Siyah Üzüm	200 kantar	11.2898
Haziran 1826		
Hamr	120291 vukıyye	154.30929
Harnup	3380 kantar	190.79762

Rezzaki	2030 kantar	114.59147
Beğlerce	450 kantar	25.40205
Zeytin	14000 vukıyye	17.9592
Tuz	700 keyl	17.9613
Attariye ve Hırdavat	18 denk	
Çeşitli Eşya	8 denk 1 sandık	
Hamr-ı Fransa	20 sandık	
Anberiye	28 sandık	
Rom	96 varil	27.095
Arpa Suyu	16 varil	4.5159
Rişte-i Elvan	8300 vukıyye	10.64724
Penbe-i Hâm	94.5 kantar	5.3344
Kerte ve .....?	1280 vukıyye	1.6419
Hurma	30 varil	4.2336
Badem	3 varil	0.423
Temmuz 1826		
Hamr	89466 vukıyye	114.76698
Turunç Kabuğu	3000 vukıyye	3.8484
Alaca-i Manisa	745 top	
Kara Günlük	200 vukıyye	0.25656
Henne	9.5 kantar	0.5362655
Penbe-i Hâm	195 kantar	11.0075
Sinemaki	70 vukıyye	0.089796
Rişte-i Tora	100 vukıyye	0.12828
Rezzaki	1400 kantar	79.0286
Harnup	1800 kantar	101.6082
Arak	9550 vukıyye	12.25074
Harir-i Hâm-ı Bursa	1395.5 vukıyye	1.790147
Zeytin	22446 vukıyye	28.7937
Duhân	44049 vukıyye	56.5060
Afyon	540 vukıyye	0.69271
Siyah Üzüm	18 kantar	1.016082
Bola ?	16 sandık	
Çeşitli Eşya	48 ecnas kap 2 sandık 1 denk	
Pekmez	8000 vukıyye	10.2624
Ağustos 1826		
Hamr	141530 vukıyye	181.5546
Harnup	1800 kantar	101.6082
Siyah Üzüm	3000 kantar	169.347
Rom	1 fıçı	0.2265
Duhân	5300 vukıyye	6.79884

Zeytin	10600 vukıyye	13.59768
Rişte-i Penbe-i Surh	1970 vukıyye	2.5271
Harir-i Hâm-ı Bursa	549 vukıyye	0.70425
Arak	3000 vukıyye	3.8484
Pekmez	5000 vukıyye	6.414
Çeşitli Eşya	1 sandık	
Eylül 1826		
Harir-i Hâm-ı Bursa	5760.5 vukıyye	7.38956
Penbe-i Hâm	314.5 kantar	17.7532
Afyon	52 vukıyye	0.0667056
Duhân	9522 vukıyye	12.2148
Zeytin	8000 vukıyye	10.2624
Rişte-i Penbe-i Surh	8177 vukıyye	10.48945
Rişte-i Elvan	8475 vukıyye	10.87173
Yapağı	23 kantar	1.298327
Penbe-i Flemenk	250 vukıyye	0.3207
Hurma-yı Mısrî	75 kantar	4.2336
Limon	6000 tane	
Meyve-i Huşk	825 kantar	46.5704
Harnup	750 kantar	42.33675
Hamr	14000 vukıyye	17.9592
Ekim 1826		
Rom	18 fiçı	4.0787
Şeker-i Kelle	42.5 kantar	2.3990
Flemenk Peyniri	6 sandık	
Civit	162 vukıyye	0.20781
Çite-i İngiliz Basma-i Hassa	47 top	
Kasım 1826		
Rezzaki	953 kantar	53.79589
Helvacı Üzümü	150 kantar	8.46735
Siyah Üzüm	2510 kantar	141.6869
İncir	1667 kantar	94.1004
Harnup	5800 kantar	327.4042
Kabuklu Badem	7420 vukıyye 40 kantar 21 varil	14.739
Badem	1600 vukıyye	2.05248
Mazı	110 kantar	6.20939
Helva	3571 vukıyye	4.5808

Harir-i Hâm-ı Bursa	7891 vukıyye	10.1225
Çekirdeksiz Üzüm	25 kantar	1.411225
Duhân	14020 vukıyye	17.9848
Zeytin	9600 vukıyye	12.3148
Rişte-i Penbe-i Surh	5371.5 vukıyye	6.89056
Mitrak	2 kantar	0.112898
Tuzlu Balık	6 varil	0.8467
Çeşitli Eşya	5 ecnas kap	
Penbe-i Hâm	42.5 kantar	2.39
Afyon	52 vukıyye	0.0667
Aralık 1826		
Duhân	4800 vukıyye	6.15744
Harir-i Hâm-ı Bursa	1764 vukıyye	2.26285
Badem	2673 vukıyye	3.42892
Zeytin	3715 vukıyye	4.7656
Günlük	17 kantar	0.9596
Siyah Üzüm	266 kantar	15.015434
Çeşitli Eşya ve Hırdavat	3 sandık 1 denk	
Ocak 1827		
Badem	9250 vukıyye	11.8659
Zeytin	8037 vukıyye	10.3098
Duhân	3400 vukıyye	4.36152
Harir-i Hâm-ı Bursa	8800 vukıyye	11.28864
Hurma	770 vukıyye	0.987756
Baka ?	86 vukıyye	0.1103208
Attariye	132 ecnas kap	
Şubat 1827		
Beğlerce	3655 kantar	206.3210
Harnup	2790 kantar	157.49271
Rezzaki	5721 kantar	322.9447
Rişte-i Elvan	1680 vukıyye	2.1551
Harir-i Hâm-ı Bursa	2966 vukıyye	3.80478
Baka ?	94 kantar	5.30620
Attariye	233 kap	
Çeşitli Eşya	15 ecnas kap	
Duhân	4800 vukıyye	6.15744
Zeytin	7212 vukıyye	9.25155
Badem	2250 vukıyye	2.8863
Beğlerce ve		

Siyah Üzüm	1835 kantar	103.58391
Helva	1889 vukıyye	2.42320
Limon Suyu	90 kantar	5.08041
Hamr	103865 vukıyye	133.23802
Tuz	5800 keyl	7.44024
İncir	1167 kantar	65.87598
Siyah Üzüm	157 kantar	8.86249
Hurma	20 kantar	1.12898
Günlük	1570 vukıyye	2.01399
Arak	765 vukıyye	0.981342
Mart 1827		
Harnup	8470 kantar	478.12303
Limon Suyu	18000 vukıyye 2500 kantar	 164.2129
Hamr	253064 vukıyye	324.63049
Hurma	36 kantar	2.032164
Kuru Üzüm	6250 kantar	352.80625
İncir	589 kantar	33.248461
Tuz	4000 keyl	102.636
Rezzaki	2635 kantar	148.7431
Siyah Üzüm	523 kantar	29.5228
Beğlerce	2793 kantar	157.6620
Kuş Üzümü	30 kantar	1.69347
Şeker-i Gubar	31 kantar	1.749919
Kabuklu Badem	2400 vukıyye	3.07872
Palamut	162 kantar	9.144738
Arak	2000 vukıyye	2.5656
Zeytin	3000 vukıyye	3.8484
Nisan 1827		
Zeytin	10953 vukıyye	14.0505
Hamr	237940 vukıyye	305.2294
Rezzaki	1502 kantar	84.7863
Siyah Üzüm	455 kantar	25.68429
İncir	189 kantar	10.6688
Beğlerce	267 kantar	15.0718
Badem	2 kantar	0.112898
Kuru Üzüm	4260 kantar	240.47274
Şeker-i Kelle	9 kantar	0.508041
Arak	3000 vukıyye	3.8484
Harnup	4080 kantar	230.31192
Limon Suyu	430 kantar 19500 vukıyye	 49.28767
Mayıs 1827		
Hamr	196220 vukıyye	251.7110
Zeytin	19633 vukıyye	25.1852
Pekmez	29050 vukıyye	37.26534

Limon Suyu	300 kantar 6000 vukıyye	24.6315
Harnup	1890 kantar	106.68861
Kuru Üzüm	537 kantar	30.3131
Şeker-i Kelle	191 kantar 20 fıçı	15.3136
Kahve-i Frengi	610 vukıyye	0.782508
Rom	2 fıçı	0.4531
Biber	1050 vukıyye	1.34694
Hamr-ı Fransa	19 fıçı ve sandık	
Arpa Suyu	8 varil	2.2579
Kabuklu Badem	210 vukıyye	0.26938
Attariye	40 ecnas kap 3 sandık	
Şekerleme	50 vukıyye	0.06414
Sirke	2000 vukıyye	2.5656
Harir-i Hâm-ı Bursa	2323.5 vukıyye	2.980585
Rişte-i Elvan	1450 vukıyye	1.86006
Haziran 1827		
Hamr	79720 vukıyye	102.2648
Kuru Üzüm	300 kantar	16.9347
Harnup	500 kantar	28.2245
Zeytin	6700 vukıyye	8.59476
Pekmez	7500 vukıyye	9.621
Rişte-i Penbe-i Surh	2115 vukıyye	2.71312
Duhân	2700 vukıyye	3.46356
Attariye	6 ecnas kap	
Temmuz 1827		
Şeker-i Kelle	68.5 kantar	3.86675
Biber	117 vukıyye	0.1500876
Anberiye	26 sandık	
Kahve-i Frengi	270 vukıyye	0.346356
Şekerleme	2 sandık	
Rom	47 fıçı	10.65
Çeşitli Eşya	3 sandık	
Hamr-ı Fransa	17 sandık	
Ağustos 1827		
Duhân	35758 vukıyye	45.87036
Şeker-i Gubar	71 kantar	4.007879
Günlük	35 kantar	1.975715
Rişte-i Penbe-i Surh	8253 vukıyye	10.5869
Penbe-i Hâm	173 kantar	9.76567
Harir-i Hâm-ı		

Bursa	908 vukıyye	1.16478
Attariye	2 varil	0.282
Limon	50000 tane	
Eylül 1827		
Duhân	5154 vukıyye	6.6115
Helva	1721 vukıyye	2.2076
Zeytin	5200 vukıyye	6.67056
Harir-i Hâm-ı Bursa	4237.5 vukıyye	5.435865
Harnup	1250 kantar	70.56125
Rişte-i Elvan	4839 vukıyye	6.20746
İrace-i Manisa	500 top	
Meyve-i Huşk	1395 kantar	78.7463
Ekim 1827		
Harnup	840 kantar	47.41716
Harir-i Hâm-ı Bursa	2655.5 vukıyye 100 dirhem	3.4064754
Siyah Üzüm	150 kantar	8.46735
Limon	30000 tane	
Nisan 1828		
Hamr	55290 vukıyye	70.9260
Pekmez	3500 vukıyye	4.4898
Mayıs 1828		
Hamr	103730 vukıyye	133.06484
Pekmez	11600 vukıyye	14.88048
Zeytin	8400 vukıyye	10.77552
Eylül 1829		
Harnup	1000 kantar	56.449
Hamr	850 vukıyye	1.09038
Limon	20000 tane	
Meyve-i Huşk	62 kantar	3.4998
Duhân	154 boğça	
Ekim 1829		
Harnup	1000 kantar	56.449
Limon	80000 tane	
Kahve-i Frengi	1320 vukıyye	1.693296
Rom	61 varil	17.2169
Anberiye	40 sandık	
Kasım 1829		
Harnup	800 kantar	45.1592

Tabloda da görüldüğü 1823 yılında 8 ay içinde toplam 38 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 2466.7834 tondur.[506] Bu yılın rakamları Osmanlı Rusya savaşı öncesi rakamlarına yakındır. Bu da bize savaşın bitmesi ile ihracatın kaldığı yerden devam ettiğini göstermektedir. Ayrıca ihraç edilen ürün miktarında da gözle görülür bir artış dikkati çekmektedir. 1824 yılında 9 aylık veriler elde edilmiştir. Buna göre bu yılda 57 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 3121.0423 tondur. Bu yılda ihracat hem ürün miktarında hem de değer olarak artış trendindedir. 1825 yılında 11 aylık sürede 51 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 4410.1893 tondur. 1824 yılında başlayan artış bu yılda da devam etmiştir.

1826 yılına ait 10 aylık sürede 55 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 5190.6869 tondur. Bu yıldan itibaren ihracat düşüş trendine girmiştir. 1827 yılında 10 aylık sürede 40 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürünler toplam olarak 4881.5016 tondur. 1827 yılından sonra ihracattaki düşüş trendi çok hızlanmıştır. 1828 yılında 2 aylık sürede 3 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürün toplam olarak 234.136 tondur. Bu yıldaki ihraç ürünleri de düşüşten etkilenmiştir. 1828 yılında önceki yıllara göre oldukça az miktarda ürün ihracı gerçekleşmiştir. 1829 tarihine ait veriler 3 aydır. Bu süre içinde 8 çeşit ürün ihraç edilmiştir. Bu ürün toplam olarak 181.5574 tondur.

Grafik (14) *1823-1829 yılları arasında ihraç edilen ürünlerin toplam değerlerinin değişim hareketi.*

[506] Burada ifade edilen toplam değer, ağırlık değeri bilinen ve ton cinsine çevrilebilen ölçüleri kapsamaktadır. Tane, deste, sandık, çift gibi ağırlıkları tespit edilemeyen ölçüler elde edilen toplam değerin içine alınmamıştır.

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ihracat, 1823 yılının ikinci çeyreğinden itibaren 2466 seviyelerdedir. Gerçekleşen bu ihracat 1826 yılına kadar artarak devam etmiştir. 1826 yılında 5190.6869 ton ile zirve seviyesine ulaşmıştır. 1827 yılında düşüş trendine giren ihracat, 1828 yılında hızlı bir düşüş göstermiştir. Bu tarih içinde sadece Nisan ve Mayıs ayları içinde ihracat yapılmıştır. 1828 yılında ihraç edilen ürün miktarında da bir düşüş dikkatimizi çekmektedir.1829 yılında ise son çeyrek içerisinde yapılan ihracat bir önceki yılla paralellik göstermektedir.

Grafik (15) 1823-1829 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

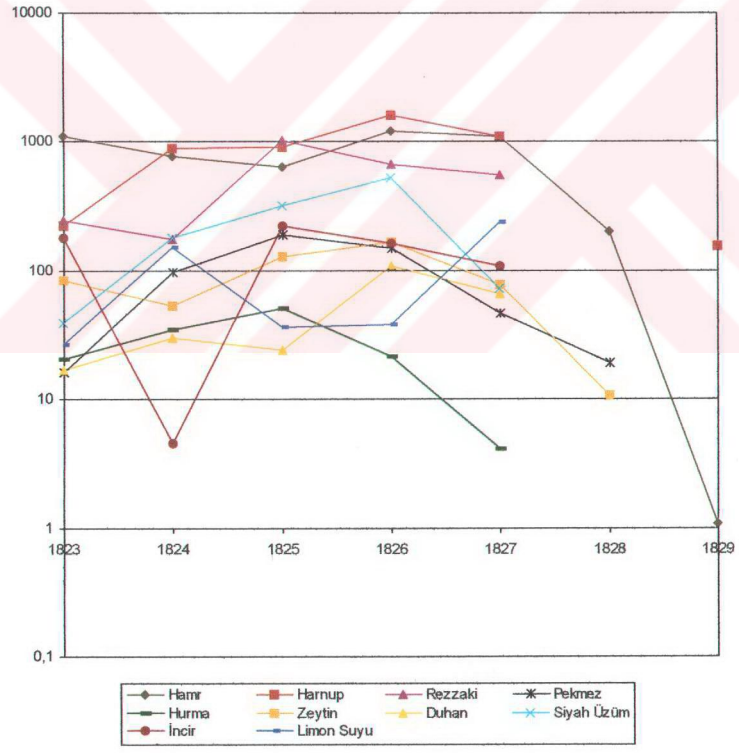

Mora da Rum asilerin isyanlarına destek vermek amacı ile Rusya, Nisan 1828 tarihinde Osmanlı Devletine savaş ilan etmişti. 1828 yılında ticari ilişkilerin ithalat yönünde kesilmesine rağmen ihracatın kısa süre de olsa devam ettiği görülmektedir.[507] 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne barış antlaşması ile Osmanlı-Rusya ticari ilişkileri yeniden başlamıştır.[508]

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaş halinin bitmesi ve Eylül 1829 tarihinde barış antlaşmasının imzalanması, aynı aydan itibaren ticaretin yeniden başlamasını sağlamıştır. Ancak, bu tarihten itibaren tutulan kayıtlar Kasım 1829 yılına kadar ihraç ürünleri ve miktarlarını içerirken Ocak 1830 tarihinden itibaren ise sadece ihraç ürünleri götüren Rusya gemilerinin adetlerini içermektedir. Aşağıda tablo 9'da Ocak 1830-Ekim 1838 tarihine kadar devam eden ticari veriler verilmiştir.

Tablo (9) 1830-1838 tarihleri arasında Rusya'ya yapılan ihraç ürünlerinin aylara göre listesi[509]

Yıl ve Ay	Gemi Sayısı[510]
1830 Ocak	1
1830 Şubat	6
1830 Mart	6
1830 Nisan	24
1830 Mayıs	8
1830 Haziran	14
1830 Temmuz	5
1830 Ağustos	2
1830 Eylül	8
1830 Ekim	13
1830 Kasım	3

[507] 1828 yılında Nisan ve Mayıs aylarında ihracat yapılmıştır. Mayıs ayından sonra ihracatında ithalatta olduğu gibi kesildiği görülmektedir. Nisan ve Mayıs ayları verileri için bkz. B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 90/8, 316-1038, 316-1039, 316-1040

[508] 1829 Edirne barış antlaşması ve bu antlaşmanın ticarete dair yedinci maddesi daha önce değerlendirildiğinden burada ayrıntıya girilmemiştir. Edirne antlaşması için bkz. **Muahedat Mecmuası IV**, s. 70-80; Necdet Kurdakul, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar**, İstanbul 1981, s.197-198

[509] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden Ocak 1830 tarihi ile Temmuz 1830 tarihleri arasını 90/8 no'lu defterden, Ağustos 1830 tarihleri ile Mart 1838 tarihleri arasını ise 91/9 no'lu defterdeki hükümlerden derlenmiştir.

[510] Bu tabloda yer alan bilgilerde eşyanın cinsi ve miktarı belirtilmemiştir. Bunun yerine "ma'lumu'l-miktar ve'l-cins" ibaresi konularak, incelediğimiz belgelerde sadece sayıları kaydedilen gemilerin taşıdıkları malların cins ve miktarlarının bilindiği ifade edilmiştir.

1830 Aralık	1
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1831 Şubat	5
1831 Mart	7
1831 Nisan	31
1831 Mayıs	19
1831 Haziran	6
1831 Temmuz	3
1831 Ağustos	4
1831 Eylül	7
1831 Ekim	8
1831 Kasım	11
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1832 Ocak	1
1832 Şubat	2
1832 Mart	8
1832 Nisan	14
1832 Mayıs	38
1832 Haziran	3
1832 Temmuz	5
1832 Ağustos	3
1832 Eylül	6
1832 Ekim	9
1832 Kasım	1
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1833 Ocak	4
1833 Mart	21
1833 Nisan	16-1[511]-4[512]
1833 Mayıs	16
1833 Haziran	3
1833 Temmuz	4
1833 Ağustos	3
1833 Eylül	12
1833 Kasım	2
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1834 Ocak	2
1834 Mart	2- 4[513]
1834 Nisan	21- 1[514]-1[515]
1834 Mayıs	2
1834 Ağustos	3
1834 Ekim	2

[511] Harnup
[512] Hamr
[513] Hamr
[514] Hamr
[515] Penbe-i Ham

1834 Kasım	1[516]
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1835 Ocak	1
1835 Mart	3
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1836 Mayıs	1
1836 Aralık	2
Yıl ve Ay	**Gemi Sayısı**
1838 Mart	2[517]

Grafik (16) 1830-1838 yılları arasında yük miktarları belli olmayan ve Rusya'dan Osmanlı Memleketlerine gelen gemi miktarlarının hareketi

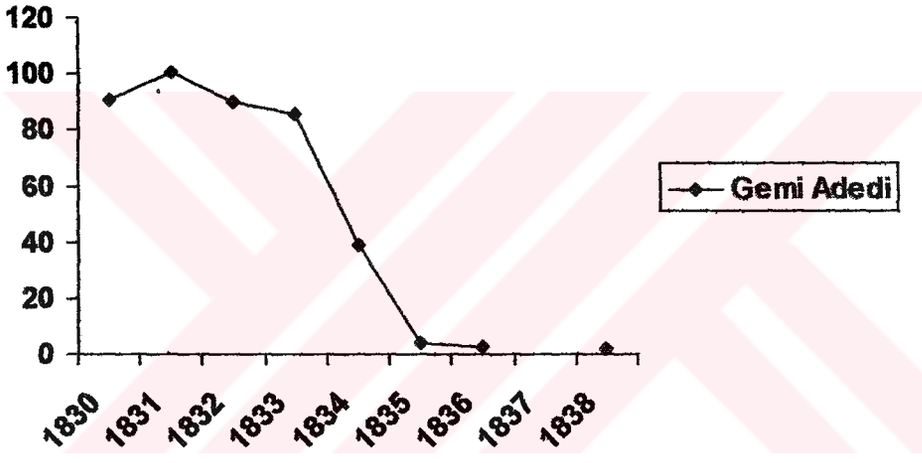

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı-Rusya savaşı sonrası yeniden hareketlenen ihracat, 1831 yılında ihraç ürünü taşıyan ve Rusya'ya giden gemi adedinde zirve seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren düşüş trendine giren gemi adedi, 1833 yılına kadar azalarak devam etmiştir. Bu yıldan itibaren çok hızlı bir düşüşün yaşandığı görülmektedir.1835 yılından itibaren 1836 yılına kadar yatay seviyede devam eden gemi adedi 1837 yılında tamamen kesilmiştir. Bu yılda ithalatın ise devam ettiği gözlenmektedir.

Yukarıdaki tablolarda da görüldüğü gibi, XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti ile Rusya arasında savaşlarla kesilen, savaşların bitiminde ise mevcut ticaret antlaşmalarına bağlı olarak devam eden ihracatın, ithalatta olduğu gibi daha ziyade deniz nakliyatı ile

[516] Penbe-i Ham
[517] Bu gemilerden bir tanesinde 1206 kantar ve 15 vukıyye Revgan-ı Zeyt taşınmıştır.

gerçekleştiği görülmektedir. Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği ürünleri Osmanlı memleketlerine getiren Rus tüccar gemilerinin bir kısmı, geri dönüşlerinde Rus tüccarlarının Osmanlı memleketlerinden satın aldıkları Osmanlı mahsulü ürünleri gemilerine yükleyerek Rusya'ya götürmüşlerdir. Doğu Akdeniz sahillerinde bulunan Osmanlı limanları, İç denizde bulunan Adaların limanları, İzmir ve İstanbul limanları yüklemelerin yapıldığı yerler olmuştur.

1800 yılı ile 1838 yılları arasında Rusya'ya Osmanlı mahsulü ihraç ürünleri taşıyan gemi adetleri aşağıda tablo 10'da verilmiştir.

Tablo (10) Osmanlı mahsulü ürünler ile boğazlardan geçiş yaparak Rusya memleketlerine giden Rusya tüccar gemilerinin yıl ve aylara göre listesi

	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Toplam
1800					3			5	2		2		12
1801		5	9	12	22	6	1	1	2	1			59
1802			6	3	14	16	14	1	2	5	1		62
1803		2	9	21	31	2	1	5	8	1	8		88
1804		1	20	42	37	52	6	2	6	4	1		171
1805		1	7	21	51	19	1	2	9	1			112
1806	4	4	6	78	27	18	9	3	3	1	3		156
1812										2			2
1813				1	6	26	13		10	6	1		63
1814		2	6	38	36	14	7	3	6	2	3		117
1815		1	7	22	25	6	2	7	1	2			73
1816			8	25	14	3	1	2	4	3		1	61
1817		13	13	22	18	4				3	1	1	75
1818	1	10	3	1									15
1823					14	10	6	5	4	8	5	2	54
1824	1	1	8	29	16	7	2	2	3	2			71
1825	1	2	6	30	25	5	1	1	1	6	3	1	82
1826			8	17	20	9	10	6	5	1	9	1	86
1827	1	12	31	21	23	5	1	2	5	2			103
1828				1	2								3
1829									3	1	1		5
1830	1	6	6	24	8	14	5	2	8	13	3	1	91
1831		5	7	31	19	6	3	4	7	8	11		101
1832	1	2	8	14	38	3	5	3	6	9	1		90
1833	4		21	21	16	3	4	3	12		2		86
1834	2		6	23	2			3		2	1		39
1835	1		3										4
1836					1							2	3
1838			2										2
Top.	**17**	**67**	**200**	**497**	**468**	**228**	**92**	**62**	**107**	**83**	**56**	**9**	**1886**

Grafik(17) Boğazlardan Akdeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre hareketi

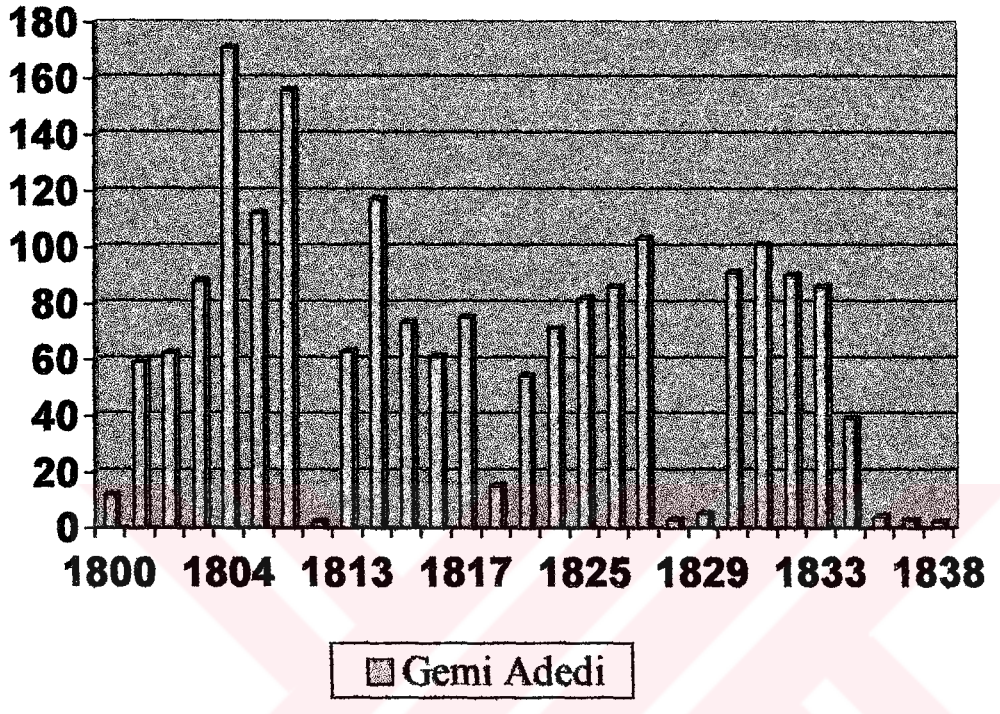

Grafikte görüldüğü gibi Osmanlı Devleti'nin ihraç ürünlerini Rusya'ya götüren Rus tüccar gemilerinde 1800 yılından itibaren artış trendi gözlenmektedir. Bu artış 1804 yılına kadar artarak devam etmiştir. İhraç ürünleri ile Rusya'ya giden bu gemiler 1804 yılında zirve noktasına ulaşmaktadır. 1805 yılında hafif bir düşüş trendi gösteren geçişler, 1806 yılında tekrardan yükselişe geçmiştir. Bu yıldan itibaren Osmanlı-Rusya savaşının başlaması, Osmanlı ihracatını, dolayısı ile ihraç ürünlerini Rusya'ya götüren Rus tüccar gemilerinin de geçişlerini sona erdirmiştir. Burada dikkat çekici olan husus, 1806 yılında Rus tüccar gemilerinin geçişlerindeki yükseklikliktir. Bu durum aynı yılda Rusya'dan Osmanlı Devleti'nin ithal ettiği ürünleri getiren Rus tüccar gemileri için söz konusu değildir. Bu dikkat çekici durumda, Osmanlı Devleti'nin Rusya ile arasındaki gerginliğin artması etkili olmuş görünmektedir. Zira, Rusya'dan getirdiği Rus mahsulü ürünleri Osmanlı memleketlerine indiren Rus tüccar gemileri dönüş için acele etmişlerdir.

1812 yılının son çeyreğinden itibaren yeniden başlayan geçişler, 1813 yılından itibaren hızlı bir artış trendine girmiştir. 1812-1818 yıllarını kapsayan dönem içinde geçişler 1814 yılında zirve noktasına ulaşmıştır. Bu yıldan itibaren hafif bir düşüş içine giren geçişler, 1817 yılına kadar aynı seviyede kalmıştır. 1817 yılından itibaren hızlı bir artış trendine giren geçişler, 1818 yılında sadece ilk çeyrekte gerçekleşmiştir. 1818 yılında sadece ilk çeyrekte geçiş olduktan sonra 1823 yılına kadar geçiş olmamıştır.

1823 yılının ikinci çeyreğinden itibaren başlayan geçişler 1827 yılına kadar artarak devam etmiştir. 1827 yılında zirve seviyesi görülmektedir. Bu durum 1806 yılı ile oldukça benzerlik göstermektedir. Ayrıca bir diğer dikkat çekici durumda 1828 yılında yaşanmıştır. Bu yılda ithal ürünleri getiren Rus tüccar gemisi yokken, aynı yılda Rusya'ya ihraç ürünü taşıyan Rus tüccar gemileri vardır. Bu durumu Osmanlı-Rusya savaşı hemen öncesi izni sefine alarak geçişlerin yapılması ile izah etmek mümkündür. Nitekim bu yılda geçiş yapan gemi sayısı sadece 3 adettir. 1829 yılının son çeyreğinde yeniden başlayan geçişler, 1830 yılında sıçrama yapmıştır. 1831 yılında zirve seviyesine ulaşan geçişler, bu tarihten itibaren düşüş trendine girmiştir.

1800 yılının son çeyreğinden 1838 yılına kadarki sürede Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği 83078.2514 ton[518] ve ton cinsi hesaplanamayan 208 adet ürünü 1886 tane Rusya gemisi taşımıştır. Bu rakamlar ithal ürünleri ile kıyaslanamayacak düşük seviyededir.

3.1.3. Boğazlardan Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri

3.1.3.1. Akdeniz Tarafına Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya gerçekleştirdiği ihracat çerçevesinde Rusya tüccar gemileri "Osmanlı mahsulü"[519] ürünleri, Rusya'nın Karadeniz'de bulunan Taygan[520], Gözleve[521], Hocabey[522] gibi limanlarına götürmekteydi. Bu amaçla

---

[518] Bu genel toplamın içinde ton cinsi değerlerini bulamadığımız ürünlerin ağırlıkları dahil değildir.
[519] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 46-189,109-562; 90/8, 19-23,27-38; 91/9, 34-438
[520] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 2-4, 3-5, 4-9; 89/7, 4-2, 4-3, 4-4,
[521] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 102-406, 102-407,102-412
[522] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 63-253, 88-359; 89/7, 160-868, 160-869

Bâbıâli'den "izn-i sefine"[523] alarak Akdeniz'den Karadeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan bu gemiler, yüklerini boşalttıktan sonra iki türlü hareket ettikleri görülmektedir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği ürünleri Akdeniz'deki Osmanlı limanlarına götürmek[524]; ikincisi ise, yüklerini boşaltan bu gemilerin boş olarak Akdeniz'e geri dönmesidir.

1800-1836 yılları arasında Rusya tüccar gemilerinin Akdeniz'e boş olarak geçişleri tablo 11,12, 13 ve 14'te ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu tablolarda da görüleceği gibi, Osmanlı-Rusya savaşları esnasında boş da olsa Rusya tüccar gemi geçişleri olmamıştır.

Tablo (11) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yaparak Akdeniz'e giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[525]

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	Toplam
Ocak		27	1		9		26	63
Şubat			1	2	1	2	6	12
Mart		1	7	1		4	4	17
Nisan					2		11	13
Mayıs			1	3	3	1	6	14
Haziran			2		5	1	4	12
Temmuz			2	1	1		2	6
Ağustos			3	4	14		1	22
Eylül	3		1	6	4	2	6	22
Ekim	7		4		1	3	4	19
Kasım	2	1	4	10	5	2	3	27
Aralık	1			4	3	16		24
Toplam	**13**	**29**	**26**	**31**	**48**	**31**	**73**	**251**

[523] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 4-2

[524] Akdeniz'de bulunan Osmanlı limanlarına giden Rus tüccar gemileri için bkz. Dipnot 411, 412, 413, 414

[525] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 88/6 no'lu defterin Eylül 1800 tarihi ile Ağustos 1806 tarihleri arası ile 89/7 no'lu defterin Eylül 1806 tarihi ile Aralık 1806 tarihleri arasındaki hükümlerinden derlenmştir.

Grafik (18) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

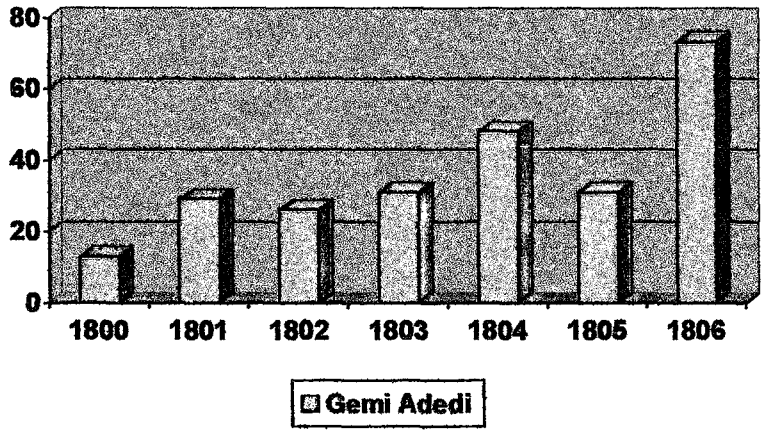

Grafikte görüldüğü gibi 1800 yılında 13 olan boş Rusya tüccar gemi geçişi, takip eden yıllarda artış trendi içinde olmuştur. 1801 yılı ile 1805 yıllarında bu artış devam etmekle birlikte, boş olarak geçiş yapan Rusya tüccar gemi adedi yatay bir seviyede kalmıştır. 1806 yılında hızlı bir artış gösteren gemi adedi, bu yıldan itibaren kesilmiştir. Bu dönem içinde 251 adet Rusya tüccar gemisi Akdeniz'e boş olarak geçiş yapmıştır. Osmanlı-Rusya savaşının bitmesi ile bu geçişler Kasım 1812 yılından itibaren yeniden başlamıştır.

Tablo (12) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yaparak Akdeniz'e giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[526]

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	Toplam
Ocak			11		2	4	10	27
Şubat			10	1	3	2	3	19
Mart		1	3	3	4		2	13
Nisan			4	1	4			9
Mayıs					1	2		3
Haziran		5	1		1			7
Temmuz			4					4
Ağustos			2	1		2		5
Eylül		3			5	5		13

[526] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defteri 89/7 no'lu defterlerinin Kasım 1812 tarihi ile Mart 1818 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Ekim		8	2	2	3	7		22
Kasım	3	14	2	1	2	10		32
Aralık		1	8	2	4	13		28
Toplam	**3**	**32**	**47**	**11**	**29**	**45**	**15**	**182**

Grafik (19) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

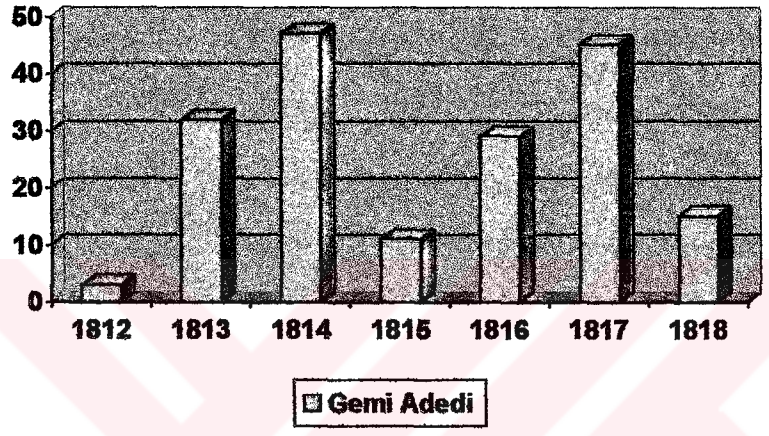

Grafikte görüldüğü gibi 1812 yılında Osmanlı-Rusya savaşı sonrası sadece 3 olan gemi geçişi, 1813 yılında hızlı bir artış göstermiştir. Bu artış trendi 1814 yılında da devam etmiştir. 1815 yılında hızlı bir düşüş gösteren boş Rusya tüccar gemi geçişi, 1816 yılında yeniden yükselişe geçmiştir. 1817 yılında 1814 yılı ortalamasına yakın bir geçiş gerçekleşmiştir. 1818 yılının ilk üç ayında gerçekleşen son gemi geçişi ile birlikte, geçişler Mayıs 1823 yılına kadar yapılmamıştır. Bu dönemde 182 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Tablo (13) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[527]

	1823	1824	1825	1826	1827	1828	Toplam
Ocak		12	3		6	2	23
Şubat		8	8		4		20
Mart		15	2		1		18
Nisan		8	1			1	10

[527] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 90/8 no'lu defterin Mayıs 1823 tarihi ile Nisan 1828 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Mayıs	1	3	1				5
Haziran	1	1					2
Temmuz	7	2		1			10
Ağustos	3	3		1			7
Eylül		1		1			2
Ekim	6	2			4		12
Kasım	7	5			6		18
Aralık	9	5	3		19		36
Toplam	**34**	**65**	**18**	**3**	**40**	**3**	**163**

Grafik (20) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

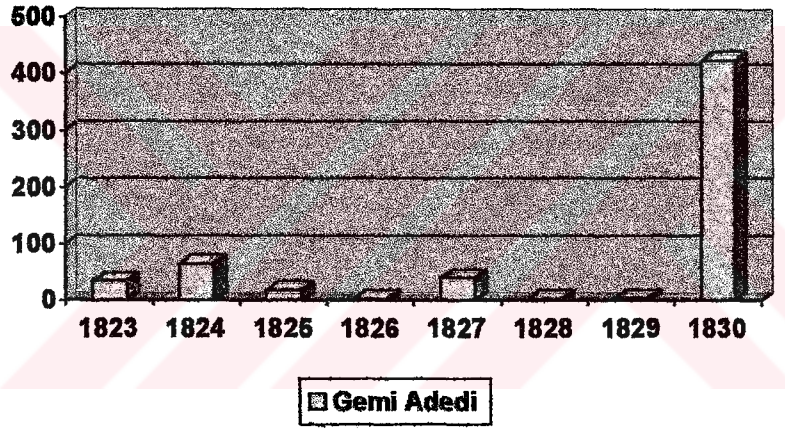

Grafikte görüldüğü gibi 1823 yılında Osmanlı-Rusya savaşı sonrası geçişlerde hızlı bir çıkış trendi gözlenmektedir. 1824 yılında geçişler zirve noktasına ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren düşüş trendine giren geçişler, 1826 yılında en alt seviyeye inmiştir. 1827 yılında ise ani bir yükseliş dikkat çekmektedir. 1828 yılında ise sadece 3 adet gemi geçiş yapmıştır. 1828 yılının ilk dört ayında gerçekleşen son gemi geçişi ile birlikte, geçişler Eylül 1829 yılına kadar yapılmamıştır. Bu dönemde 163 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Tablo (14) 1831-1836 tarihleri arasında Rusya'dan boş olarak gelen ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[528]

	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1836	Toplam
Ocak		2	37	25	26	19		109
Şubat		14	99	36	31	27		207
Mart		14	80	35	17	16		162
Nisan		33	116	27	26	19		221
Mayıs		15	109	47	13	4		188
Haziran		22	72	16	15		12	137
Temmuz		14	71	8	24			117
Ağustos		46	89	9	18			162
Eylül	1	64	71	22	27			185
Ekim		83	50	13	43	14		203
Kasım	2	99	51	11	40			203
Aralık	1	16	34	21				72
Toplam	**4**	**422**	**879**	**270**	**280**	**99**	**12**	**1966**

Grafik (21) Akdeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

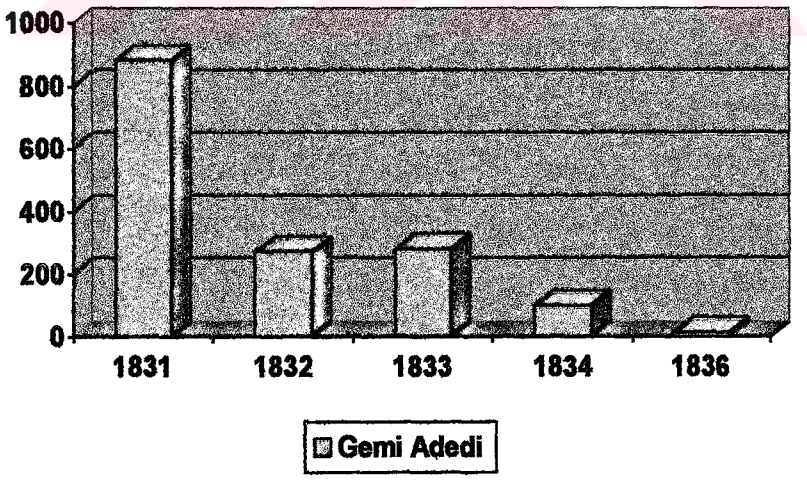

Grafikte görüldüğü gibi 1829 yılının son çeyreğinde başlayan geçişler, oldukça düşük seviyededir. 1830 yılından itibaren çok hızlı bir yükseliş trendi gösteren

[528] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 90/8 no'lu defterin Eylül 1829 tarihi ile 91/9 no'lu defterin Haziran 1836 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

geçişler, 1831 yılında zirveye çıkmıştır. 1830 yılından itibaren 1833 yılına kadarki dönemde gemi geçişlerindeki yükseklik dikkat çekicidir. 1831 tarihten itibaren düşüş gösteren geçişler, 1834 yılının Mayıs ayından itibaren kesilmiştir. Ancak Ekim ayında 14 tane gemi geçişi dikkat çekicidir. 1835 yılında yapılamayan geçişler 1836 yılında ise sadece Haziran ayında gerçekleşmiştir. Bu dönemde 1966 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Rusya tüccar gemilerinin boş olarak Akdeniz'e geçişleri 1800 yılın son çeyreğinde başlamış ve aralıklarla 1836 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre içinde toplam 2562 adet gemi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

3.1.3.2. Karadeniz Tarafına Boş Olarak Geçiş Yapan Rusya Tüccar Gemileri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği ithalat çerçevesinde Rusya'nın Karadeniz'de bulunan Taygan[529], Gözleve[530], Hocabey[531] gibi limanlarından yüklenen "Rusya mahsulü"[532] ürünler, boğazlardan geçerek İstanbul'un da aralarında bulunduğu Osmanlı limanlarına götürülmekteydi. Bu amaçla Bâbıâli'den "izn-i sefine"[533] alarak Karadeniz'den Akdeniz'e hamuleli olarak geçiş yapan gemilerin, yüklerini boşalttıktan sonra üç türlü hareket ettikleri görülmektedir. Bunlardan birincisi, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünleri Karadeniz'deki Rusya limanlarına götürmek; ikincisi, Osmanlı Devleti'nin yerli ve yabancı tüccarları tarafından kiralanarak Osmanlı memleketleri arasında taşımacılık yapmak; üçüncüsü ise yüklerini boşaltan bu gemilerin boş olarak Rusya limanlarına geri dönmesidir.

1800-1837 yılları arasında Rusya tüccar gemilerinin Karadeniz'e boş olarak geçişleri tablo 15, 16, 17 ve 18'de ayrıntılı olarak verilmiştir. Bu tablolarda da görüleceği gibi, Osmanlı-Rusya savaşları esnasında boş da olsa Rusya tüccar gemi geçişleri görülmemektedir.

---

[529] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 2-4, 3-5, 4-9; 89/7, 4-2, 4-3, 4-4,
[530] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 102-406, 102-407,102-412
[531] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 63-253, 88-359; 89/7, 160-868, 160-869
[532] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 90/8, 2-3, 61-142
[533] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 89/7, 4-2

Tablo (15) 1800-1806 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden ve boğazlardan geçiş yayan Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[534]

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	Toplam
Ocak		2			1		3	6
Şubat		4		32	5		1	42
Mart		1	14	10	9	37	23	94
Nisan			7	37	19	53	43	159
Mayıs		6	13	24	27	84	13	167
Haziran			13	8	31	78	11	141
Temmuz		6	12	7	10	15	8	58
Ağustos	1	8	5	24	10	15	5	68
Eylül	2	16	9	2	15	21		65
Ekim		2	1	1	12	1	1	18
Kasım	1		14	2	2			19
Aralık								
Toplam	**4**	**45**	**88**	**147**	**141**	**304**	**108**	**837**

Grafik (22) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

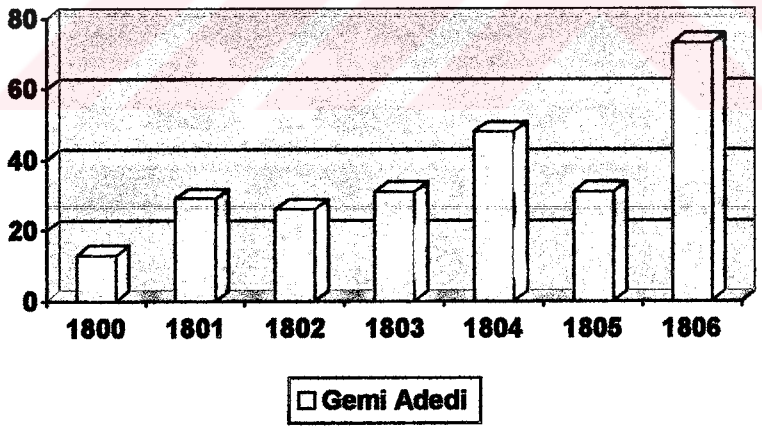

Grafikte görüldüğü gibi 1800 yılının sonlarında başlayan Rusya tüccar gemi geçişi, 1801 yılından itibaren takip eden yıllarda artış trendi içinde olmuştur. 1801 yılı ile 1804 yıllarında bu artış devam etmekle birlikte, boş olarak geçiş yapan Rusya tüccar gemi adedi yatay bir seviyede kalmıştır. 1805 yılında hızlı bir artış gösteren gemi adedi,

[534] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 88/6 no'lu defterin Ağustos 1800 tarihi ile Ağustos 1806 ve 89/7 no'lu defterin Ekim 1806 tarihlerindeki hükümlerden derlenmiştir.

1806 yıldan itibaren düşüş trendi içinde olmuştur. Ekim 1806 yılına kadar devam edilen geçişler bu tarihten itibaren kesilmiştir. Bu dönem içinde 837 adet Rusya tüccar gemisi Karadeniz'e boş olarak geçiş yapmıştır.

Aynı dönem içinde Akdeniz'e geçiş yapan gemi adedi ile Karadeniz'e geçiş yapan Rus tüccar gemisi arasındaki oran oldukça yüksektir. Osmanlı-Rusya savaşının bitmesi ile bu geçişler Kasım 1812 yılından itibaren yeniden başlamıştır.

Tablo (16) 1812-1818 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[535]

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	Toplam
Ocak				10	37	74	6	127
Şubat			21	16	15	105	124	281
Mart		25	49	31	129	148	109	491
Nisan		10	36	26	84	66		222
Mayıs		20	27	26	72	117		262
Haziran		103	33	47	69	91		343
Temmuz		45	34	22	43	112		286
Ağustos	6	36	35	43	53	80		253
Eylül	12		9	42	37	91		191
Ekim	7	5	10	22	28			72
Kasım	2			7	8	13		30
Aralık	1	1		11	19	14		46
Toplam	**28**	**245**	**254**	**303**	**594**	**911**	**239**	**2574**

Grafik (23) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

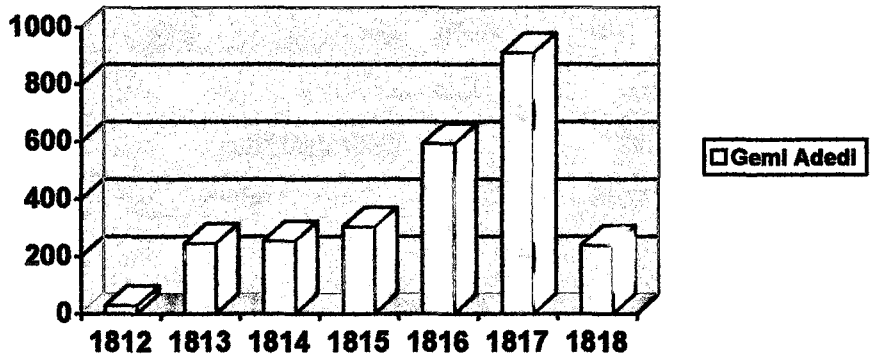

[535] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 89/7 no'lu defterin Ağustos 1812 tarihi ile Mart 1818 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Grafikte görüldüğü gibi 1812 yılında Osmanlı-Rusya savaşı sonrası Ağustos ayında başlayan geçişler, 1813 yılında hızlı bir artış göstermiştir. Bu yıldan itibaren boş Rusya tüccar gemi geçişi, 1815 yılına kadar yatay bir seviyede önceki durumunu koruyarak devam etmiştir., 1816 yılında bu geçişler hızlı bir yükseliş göstermiştir. 1817 yılında da devam eden bu yükseliş zirve seviyesine ulaşmıştır. 1818 yılının ilk üç ayında gerçekleşen son gemi geçişi ile birlikte düşü içine giren geçişler, 1823 yılına kadar yapılmamıştır. Bu dönemde 2574 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Tablo (17) 1823-1830 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[536]

	1823	1824	1825	1826	1827	1828	Toplam
Ocak	1	2	4	5	22	8	42
Şubat			10	9	28	8	55
Mart		15	15	34	15		79
Nisan		6	27	24	16		73
Mayıs	1	20	27	24	55		127
Haziran	9	14	14	18	21		76
Temmuz	9	3	10	27	16		65
Ağustos	11	3	18	14	45		91
Eylül	14	14	35	35	39		137
Ekim	8	7	20	18	19		72
Kasım	2	4	11	20	1		38
Aralık				6	4		10
Toplam	**55**	**88**	**191**	**234**	**281**	**16**	**865**

[536] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 90/8 no'lu defterin Ocak 1823 tarihi ile Ekim 1830 tarihleri arasındaki hükümlerinden derlenmiştir.

Grafik (24) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

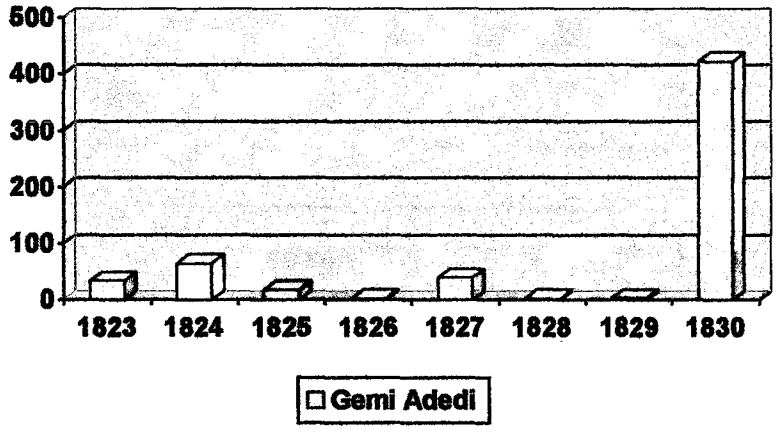

Grafikte görüldüğü gibi 1823 yılında Osmanlı-Rusya savaşı sonrası geçişlerde hızlı bir çıkış trendi gözlenmektedir. 1824 yılında hafif bir yükseliş olmakla birlikte, bu durum 1825 yılından itibaren yerini hızlı yükselişe bırakmıştır. 1827 yılına kadar devam eden bu yükseliş trendi, bu yılda zirve seviyesine ulaşmıştır. 1828 yılında ise sadece 3 adet gemi geçiş yapmıştır. 1828 yılının ilk iki ayında gerçekleşen son gemi geçişi ile birlikte, geçişler Eylül 1829 yılına kadar yapılmamıştır. Bu dönemde 865 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Tablo (18) 1831-1837 tarihleri arasında Rusya tarafına boş olarak giden Rus Tüccar gemilerinin aylara göre listesi[537]

	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	1837	Toplam
Ocak		11		7	19	5				42
Şubat		21		14	15	5				55
Mart		70		49	83					202
Nisan		36		45	25	8		6	12	132
Mayıs		61	2	205	49	20		10	8	355

[537] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 91/1 no'lu defterin Mayıs 1831 tarihi ile Kasım 1837 tarihleri arasındaki hükümlerinden derlenmiştir.

Haziran		36	2	67	26		3	5	19	158
Temmuz		33	1	49	21			5	12	121
Ağustos		90		108	22	11			3	234
Eylül	18	30	1	22					16	87
Ekim	10	11		20	10	16			69	136
Kasım	5			7	3				25	40
Aralık	3		7							10
Toplam	**36**	**399**	**13**	**593**	**273**	**65**	**3**	**26**	**164**	**1572**

Grafik (25) Karadeniz'e boş olarak geçiş yapan gemilerin yıllara göre değişim hareketi

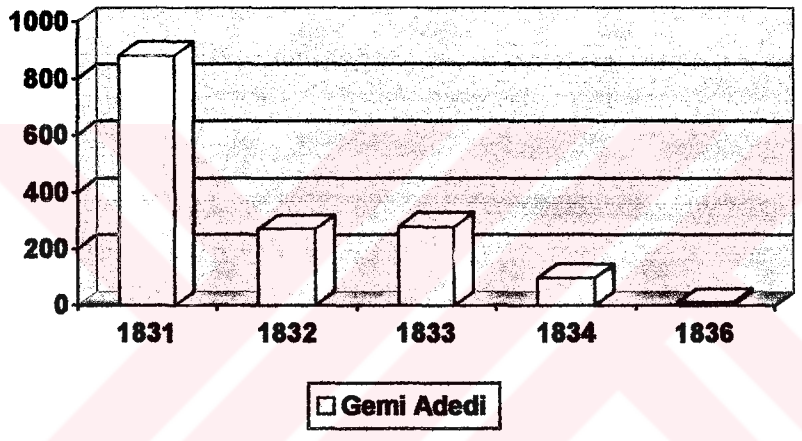

Grafikte görüldüğü gibi 1829 yılının son çeyreğinde başlayan geçişler, oldukça düşük seviyededir. 1830 yılından itibaren çok hızlı bir yükseliş trendi gösteren geçişler, 1831 yılında yeniden düşmüştür. 1832 yılında geçişler zirveye çıkmıştır. Bu yıldan itibaren düşüş trendine giren geçişler, 1835 yılında en düşük düzeyine gerilemiştir. 1836 yılında Nisan ayında başlayan geçişler, Temmuz ayında kesilmiştir. 1837 yılında ise bu geçişlerde kısmi bir yükseliş olmuştur. Bu dönemde 1572 adet Rusya tüccar gemisi boş olarak Akdeniz'e geçiş yapmıştır.

Aynı dönemde Karadeniz'e geçiş yapan boş Rus tüccar gemilerinde gözlenen düzenli geçişler, Akdeniz'e geçişlerde görülmemektedir. İnişli ve çıkışlı bir seyir dikkatimizi çekmektedir. Bu durum, gerginleşen Osmanlı-Rusya ilişkilerine bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin boğazların Karadeniz yönünü kapatması ile alakalıdır.

Rusya tüccar gemilerinin boş olarak Karadeniz'e geçişleri 1800 yılın son çeyreğinde başlamış ve aralıklarla 1837 yılına kadar devam etmiştir. Bu süre içinde toplam 5848 adet gemi boş olarak Karadeniz'e geçiş yapmıştır

3.2. Kara Ticareti

XV. yüzyıldan itibaren Osmanlı-Rusya arasında kurulan diplomatik ilişkilerin temelinde, Rusya'nın iktisadi gelişiminde ticarete verdiği önem dikkat çekmektedir. Rusya, Karlofça antlaşmasına kadar İstanbul'la doğrudan ilişki kurabilen bir devlet değildi. Bu yüzyıldan itibaren Rus sefaret heyetleri İstanbul'la belirli mübadele sistemi içinde ilişki kurmaya çalışmışlardır.[538] XVIII. Yüzyıla kadar olan dönemde ise ticaret ve savaşlar her zaman beraber süregelmiştir.

İktisaden zenginleşme düşüncesinde olan Rusya'nın Doğu Akdeniz ticaretinden pay almak istemesi, Osmanlı Devleti üzerindeki askeri etkisini XVIII. yüzyılın sonlarında kendisini iyice hissettirmiştir. Nitekim 1774 Küçük Kaynarca ve 1783 ticaret antlaşmaları hem askeri hem de ticari üstünlüğün birer kanıtları olmuştur.

1783 ticaret antlaşmasının birinci maddesinde bu durum "*Osmanlı Devleti'nin bütün memleketlerinde gerek kara ve gerek bilcümle deniz ve sularında ve Tuna'da ve Rusya halkına deniz yolculuğu ve ticareti elverecek her yerde serbestiyet üzere gemiler ile gidip gelmeye ve ticaret etmeye...*" şeklinde ifade edilmiştir.[539] Aynı konu 1829 yılında imzalanan Edirne antlaşmasının ticarete dair yedinci maddesinde "*Rusya tebaası her iki devlet arasında mevcut olan eski antlaşmalar gereğince gerek kara ve gerek deniz yollarıyla Osmanlı memleketlerinde ticaret etmek hususunda nâil oldukları tam serbestliğe eskiden olduğu gibi nâil ola...*[540]" şeklinde kayıt altına alınmıştır.

1783 ticaret antlaşmasının altıncı maddesinde ise tüccarların durumları biraz daha netleştirilerek "*Rusya tüccar, tercüman ve halkı Osmanlı Devleti memleketlerinde serbestçe kara ve deniz yolları ile seyahat etmeğe, alım satım ve ticaretle uğraşılarda bulunmaya mezundurlar. Gümrük resimlerini ödedikten sonra Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetleri vesair askeri mercileri tarafından yolculuk sırasında alıkonulmayıp*

---

[538] İlber Ortaylı, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1**, Turan Kitabevi, Ankara 2000, s. 377

[539] 1783 Ticaret Antlaşmasının 1. maddesinin tam metni için bkz. Ek 1

[540] 1829 tarihl Edirne antlaşmasının ticarete dair yedinci maddesi için bkz. Ek 2

herhangi bir nedenle rencide olunmayalar. Ve bilmukabele Rusya Devleti dahî Osmanlı halkına vaad eder ki, Rusya memleketlerinde alış veriş ve ticaret için kara ve deniz yolları serbestçe seyahat edip gümrük resimlerini Rusya târifesi üzere ödedikten sonra yolculukları sırasında hiçbir yerde tutuklanmayalar."[541] şeklinde ayrıntıya girilmiştir.

XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı memleketlerinde ticaret yapmayı, imzalanan ticaret anlaşması ile resmileştiren Rusya, 1846 tarihli ticaret antlaşmasında kendi tüccarlarının Osmanlı memleketlerinde daha fazla serbestiyet ile ticaret yapabilmelerini sağlamıştır. Adı geçen antlaşmanın dördüncü maddesinde *"Rusya tüccar ve tebaası bizzat veyahut vekil ve adamları eliyle Osmanlı memleketlerinin tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan emtia ve eşyayı gerek harice çıkarmak için olsun ve gerek Osmanlı memleketlerinde ticaret etmek için olsun mubayaa ve satın almada serbest olup..."* bu durum açıkça ifade edilmiştir. [542]

3.2.1. Ticaret Yolları

Batı Akdeniz'de büyük kentler, evrensel yol olan deniz kenarlarında kurulmalarına karşın, ulaşımın karayolları ile ve daha düşük verimlilikle sağlandığı iç kısımlarda seyrekleştikleri görülmektedir. Akdeniz'in Güneyi ve Doğusunda ise bunun tam tersi bir durum söz konusudur. Büyük şehirler, çok güçlü kara yolları üzerinde, kara içlerinde oluşmuşlardır.[543] Bu durum bize, Doğusu ile Batısı arasındaki ticari yolların faklılığını ve Doğudaki kara yollarının önemini göstermektedir.

XVIII. yüzyılda Osmanlı Devleti'nde ticaret yolları, İstanbul'un merkez olduğu, Anadolu ve Rumeli'den oluşan üçlü bir sisteme göre işlemekteydi. Bu üçlü sistemde yollar, sağ kol, sol kol ve orta kol olarak isimlendirilmişti. Sağ kol, Üsküdar'dan başlamakta, Gebze, İzmit, Eskişehir, Konya, Ulukışla üzerinden Payas'a ulaşmaktaydı. Sol kol, Üsküdar, Gebze, Bolu, Tosya, Merzifon, Tercan ve Erzurum istikametine gitmekteydi. Orta kol ise, Amasya civarında sol koldan ayrılarak Sivas, Malatya, Harput üzerinden Diyarbakır ve Musul yoluyla Bağdat'a kadar ulaşmaktaydı.[544]

---

[541] 1783 Ticaret Antlaşmasının 6. maddesinin tam metni için bkz. Ek 1
[542] 1846 Ticaret Antlaşmasının 4. maddesinin tam metni için bkz. Ek 3
[543] Fernand Braudel, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, c.I, (Çev. Mehmet Ali Kılıçbay), İstanbul 1989, s. 210
[544] Yusuf Hallaçoğlu, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1988, s. 96

Osmanlı memleketlerinde ticaret yapmak amacı ile gelen diğer milletlerin tüccarları gibi Rus tüccarlar da bu yolları kullanarak Anadolu'nun değişik yerlerine ve diğer Osmanlı Memleketlerine gittikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır.[545] XIX. yüzyıla kadar bu maksatla deniz yolu ile İstanbul'a gelen Rus tüccarları, XIX. yüzyıl başlarından itibaren ise Balkan vilayetleri üzerinden giriş yaparak İstanbul'a gelmişlerdir.[546]

Ticaret için Rusya'dan İstanbul'a gelen Rus tüccarların Osmanlı Memleketlerinde ticaret yapabilme şartları ve güvenlikleri, 1783 ticaret antlaşmasının üçüncü maddesinde "*Tüccar tâifesi ve alelıtlak bilcümle Rusya halkı Rusya memleketlerinde ellerine verilen* ***(Mürur kağıdı)*** *ile Osmanlı Devleti'nin memleketlerinde dolaşabileler. Ve eğer bundan başka Rusya Elçisi veyahut Konsolosunun biri bazı kişiler için veyahut hassaten muayyen bir kişi için Osmanlı Devleti'nin* ***(Mürur kağıt)****larını talep ederler ise, ilgililer tarafından gecikmeksizin verileler. Rusya halkına ziyade bir menfaat olmak için her biri kendi memleketinde giydiği elbise ile gitmeğe mezun olup Osmanlı memleketlerinde karşı durulmaya.*[547]" şeklinde kayıt altına alınmıştır.

3.2.1.1. Rusyalı Tüccarların Osmanlı Memleketlerinde Ticaret İçin Gittikleri Yerler

Rus tüccarları İstanbul'a gelerek ellerindeki Mürur kağıtları ile bir ay, üç ay ve altı ay süreliğine izin alarak Osmanlı Memleketlerinde ticaret yapmışlardır. Yukarıda da belirtildiği gibi Osmanlı Memleketlerinde ticarette belirli yolların kullanıldığı bilinmektedir. Rus tüccarlar, bu yolları kullanarak Anadolu'nun içlerine kadar giderek ticaret yapmışlardır. Bu esnada Rus tüccarlar kara yolunu tercih etmişlerdir. Bunun dışında deniz yolunu kullanarak Rus tüccarların, Akdeniz'de bulunan adalara ve sair yerlere[548], İzmir'e[549], Mısır İskenderiyesi'ne[550], Rumeli ve sair mahallere[551], Karadeniz sahillerine[552] de gittikleri kayıtlardan anlaşılmaktadır.

---

[545] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 23-100, 101-404; 89/7, 24-78, 52-200; 90/8, 51-92,139-487; 91/9, 19-178, 65-652

[546] Şevket Pamuk, **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme**,1870-1913, İstanbul 1994, s. 31

[547] 1783 Ticaret Antlaşmasının 3. maddesinin tam metni için bkz. Ek 1

[548] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 15-50, 70-297; 89/7, 25-86, 55-205; 90/8, 71-189, 99-308; 91/9, 12-90,110-921

[549] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 13-45; 89/7, 22-70; 90/8, 63-150; 91/9, 170-1176

Uzun mesafeli yerlere ticaret maksadı ile giden Rus tüccarların daha ziyade altı aylık izinler aldıkları anlaşılmaktadır. Akdeniz'de bulunan adalara ve sair yerlere[553], İzmir'e[554] ticaret amacı ile giden Rus tüccarların ise bir ve üç aylık izinler aldıkları görülmektedir. Bu süreler içinde Osmanlı mahsulü ürünleri satın alan Rus tüccarların, kısa sürede bu ürünleri Rusya'ya göndermek için en yakın Osmanlı limanlarına sevk ettikleri anlaşılmaktadır.

3.2.1.2. Osmanlı Memleketlerinde Ticaret Yapan Tüccarların Adetleri

Osmanlı memleketlerinde ticaret yapmak amacı ile Rus tüccarların izin talepleri, diğer yıllarda olduğu gibi 1800 yılından itibaren de tutulmuştur. Bu yol izin taleplerinin kayıtları 1864 yılına kadar devam etmektedir. Bu izinler, Osmanlı-Rusya ilişkilerinin savaşlar nedeni ile kesildiği dönemlerde devam etmemiştir. Aşağıda aylara göre olmak üzere bu izin talepleri ayrıntılı olarak verilmiştir.

Tablo (19) 1800-1806 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[555]

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806	Toplam
Ocak		10	15		13	5	7	50
Şubat		9	8	14	20	2	2	55
Mart		15	12		14	15	15	71
Nisan			6	21	14	5	16	62
Mayıs		3	9	15	18	18		63
Haziran		4	9	20	25	29	5	92
Temmuz		13	7	25	20	43	2	110
Ağustos	6	15	32	24	4	59	5	145
Eylül	12	21	26	48	51	52	3	213
Ekim	36	38	12	55	27	23		191
Kasım	11	17	34	32	51	43		188
Aralık	15	7	10	9	25	23		89
Toplam	**80**	**152**	**180**	**263**	**282**	**317**	**55**	**1329**

[550] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 223-952; 89/7, 23-70; 90/8, 174-668; 91/9, 13-111
[551] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 118-483; 89/7, 51-199; 90/8, 49-84; 91/9, 111-928
[552] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 56-226; 89/7, 51-200; 90/8, 202-703; 91/9, 111-939
[553] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 15-50, 70-297; 89/7, 25-86, 55-205; 90/8, 71-189, 99-308; 91/9, 12-90,110-921
[554] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 13-45; 89/7, 22-70; 90/8, 63-150; 91/9, 170-1176
[555] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 88/6 no'lu defterin Ağustos 1800 tarihi ile Ağustos 1806 tarihleri arasındaki hükümlerden, Eylül 1806 ile Aralık 1806 tarihleri arasını ise 89/7 no'lu defterdeki hükümlerden derlenmiştir.

Grafik (26) 1800-1806 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

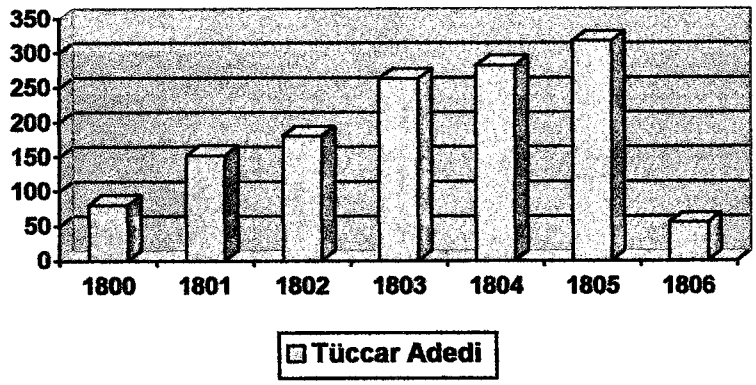

Grafikte görüldüğü gibi 1800 yılından itibaren tüccar adedinde bir yükseliş görülmektedir. Bu yükseliş trendi 1805 yılına kadar devam etmiştir. Bu yılda zirve seviyesine ulaşan tüccar adedi, 1806 yılında hızlı bir düşüş göstermektedir. Bu yıldan itibaren kesilen tüccar girişi, 1812 yılında yeniden başlamaktadır.

Tablo (20) 1812-1818 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[556]

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818	Toplam
Ocak			3	11	10	2	1	27
Şubat			2	2	1	7		12
Mart		6	2	5	9	4		26
Nisan		5	7	14	9	6		41
Mayıs		10	11		5	7		33
Haziran		13	9	40	5	9		76
Temmuz	3	10	4	12	9	8		46
Ağustos	1	22	6	9	5	6		49
Eylül		4	8	4	3	6		25
Ekim	11	6	28	7	16	7		75
Kasım	1	11	4	9	7	4		36
Aralık	4	2	8	8	7	5		34
Toplam	**20**	**89**	**92**	**121**	**86**	**71**	**1**	**480**

[556] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 89/7 no'lu defterin Temmuz 1806 tarihi ile Ocak 1818 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Grafik (27)1812-1818 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

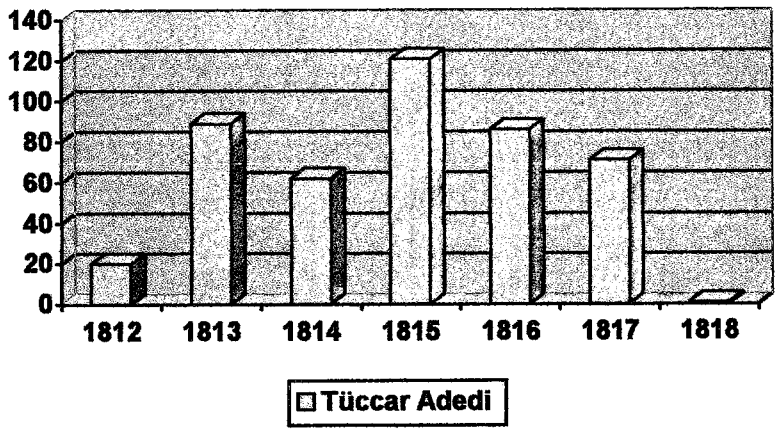

Grafikte görüldüğü gibi 1812 yılının Temmuz ayında başlayan tüccar girişleri, 1813 yılında hızlı bir yükseliş göstermektedir. 1814 yılında hafif bir düş içinde olan tüccar adedi, 1815 yılında zirve seviyesine ulaşmıştır. Bu tarihten itibaren düşüş trendine giren tüccar girişleri, 1818 yılında sadece Ocak ayındaki bir adet tüccar girişi ile kesilmiştir.

Tablo (21) 1823-1827 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[557]

	1823	1824	1825	1826	1827	Toplam
Ocak	1	3		1		5
Şubat		2	3	2	5	12
Mart		1	2	3		6
Nisan		6	5	3	4	18
Mayıs		1	4	5	9	19
Haziran		14	7	11	10	42
Temmuz		4	12	3	4	23
Ağustos		12	13	8	6	39
Eylül		8	20	21	6	55
Ekim	3	4	21	11	12	51
Kasım		4	17	15	1	37
Aralık	4	1	5	20		30
Toplam	**8**	**60**	**109**	**103**	**57**	**337**

[557] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 90/8 no'lu defterin Ocak 1823 tarihi ile Kasım 1827 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Grafik (28)1823-1827 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

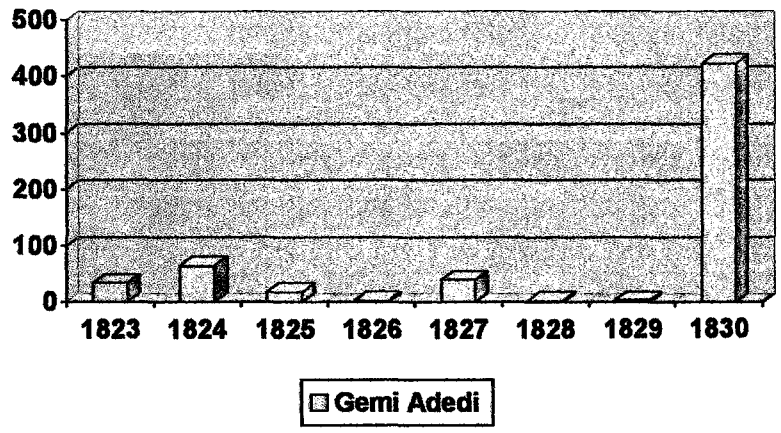

Grafikte görüldüğü gibi 1823 yılının son çeyreğinde başlayan ve oldukça düşük seviyede olan tüccar girişi, 1824 yılında hızlı bir yükseliş göstermiştir. Aynı yükseliş 1825 yılında da devam etmiştir. Bu yılda zirve seviyesine ulaşan tüccar girişi, 1826 yılında da aynı seviyelerde gerçekleşmiştir. 1827 yılında bir önceki yılın rakamlarına göre yarı yarıya azalan tüccar girişleri, Kasım 1827 tarihinden itibaren kesilmiştir.

Tablo (22) 1829-1836 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[558]

	1829	1830	1831	1832	1833	1834	1835	1836	Toplam
Ocak		3			1	2			6
Şubat		3	7	1		1			12
Mart		12	2		6	9	5	1	35
Nisan		7	7	1		2			17
Mayıs		11	2	7		4	1		25
Haziran		6	2	5	1		27		41
Temmuz		7	1	3	11	1			23
Ağustos		4		2	4	12			22
Eylül	2	2	7	5	3	2			21
Ekim	6	5	4	3	1	4	6		29
Kasım	4	7	4	1		1			17
Aralık	2	4	3		1				10
Toplam	**14**	**71**	**39**	**28**	**28**	**38**	**39**	**1**	**258**

[558] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 90/8 no'lu defterin Eylül 1829 tarihi ile Mart 1830 tarihleri arasındaki hükümlerden ve 91/9 no'lu Rusya Ahkam Defterinin Şubat 1830 tarihi ile Mart 1836 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Grafik (29)1829-1836 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

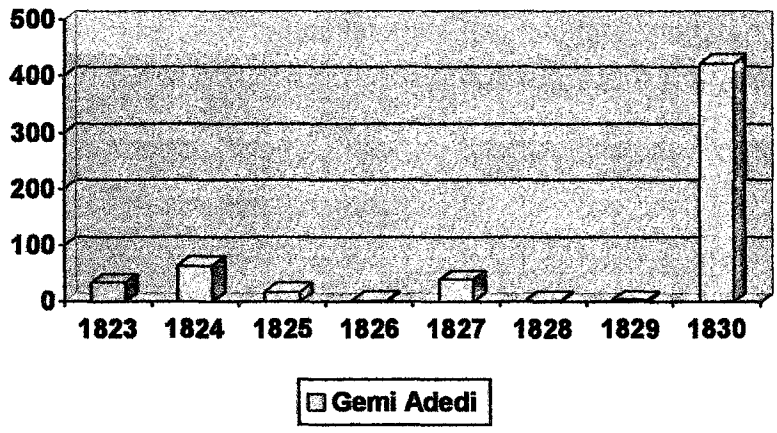

Grafikte görüldüğü gibi 1828-1829 Osmanlı-Rusya savaşının sona ermesinden hemen sonra başlayan tüccar girişleri, 1830 yılında ani bir yükseliş ile zirve seviyesine ulaşmıştır. 1831 yılda düşüş gösteren tüccar girişleri, bu tarihten itibaren yatay bir seyir izlemiştir. Bu süreç 1835 yılına kadar devam ettikten sonra 1836 yılında ani bir düşüş göstermiştir. Mart 1836 tarihinde bir adet tüccar girişinden sonra, tüccar girişleri 1846 yılına kadar kesilmiştir.

Tablo (23) 1846-1856 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[559]

	1846	1847	1848	1849	1850	1851	1852	1856	Toplam
Ocak			1		1	2			4
Şubat			1		1	1			3
Mart		1	3	1	2	1			8
Nisan		4	2		2	1			9
Mayıs		5	1	2					8
Haziran			1						1
Temmuz				1	5				6
Ağustos	1	4	1		3				9
Eylül		1					1	1	3
Ekim	2			2	1			1	6
Kasım		2		1					3
Aralık			1	5					6
Toplam	**3**	**17**	**11**	**12**	**15**	**5**	**1**	**2**	**66**

[559] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 91/9 no'lu defterin Ağustos 1846 tarihi ile Ekim 1856 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Grafik (30)1846-1856 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

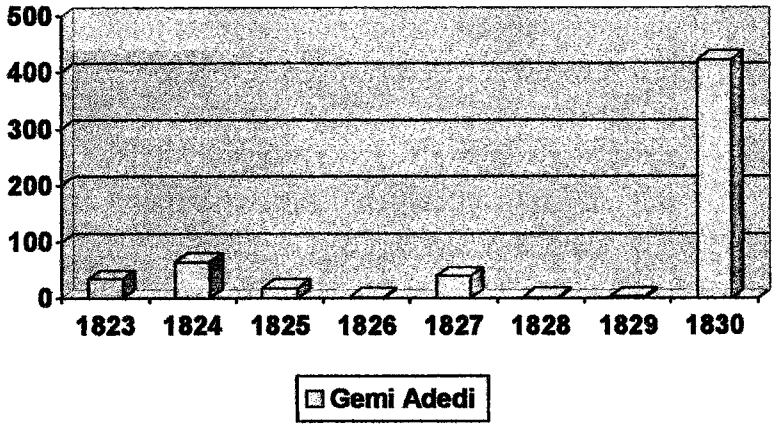

1836 yılında kesilen tüccar girişleri 1846 yılında yeniden başlamıştır. 1847 yılında hızlı bir yükseliş gösteren tüccar girişleri, bu yılda zirve seviyesine ulaşmıştır. 1848 yılında tüccar girişlerinde hafif bir düşüş görülmekle birlikte, 1850 yılına kadar bu seviyelerde devam etmiştir. Tüccar girişinde 1851 yılında hızlı bir düşüş olmuştur. 1852 yılında en alt seviyesine inen tüccar girişleri, bu tarihten itibaren 1856 yılına kadar kesilmiştir. 1856 yılında Eylül ve Ekim aylarında birer adet olmak üzere iki tüccar girişi olmuştur.

Tablo (24) 1860-1864 tarihleri arasında Osmanlı Devleti'nde Ticaret yapmak için izin alan Rusya tüccarlarının aylara göre listesi[560]

	1860	1861	1862	1863	1864	Toplam
Ocak		4	1			5
Şubat						
Mart				1		1
Nisan	1	3				4
Mayıs	1	1	1			3
Haziran		1		1	1	3
Temmuz			2			2
Ağustos			2			2

[560] Bu tablo B.O.A. Rusya Ahkam Defterinden 91/9 no'lu defterin Nisan 1860 tarihi ile Haziran 1864 tarihleri arasındaki hükümlerden derlenmiştir.

Eylül	1	1		1		3
Ekim		1	1	1		3
Kasım						
Aralık		2				2
Toplam	**3**	**13**	**7**	**4**	**1**	**28**

Grafik (31) 1860-1864 yılları arasındaki Rus tüccarların değişim hareketi

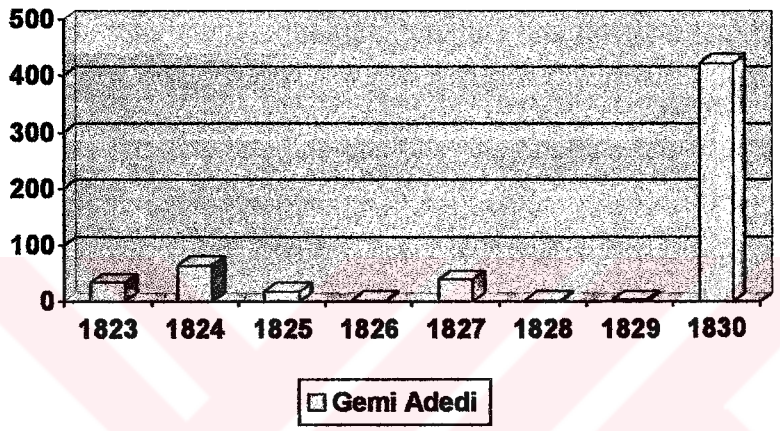

Grafikte görüldüğü gibi Nisan 1860 tarihinde başlayan tüccar geçişleri, 1861 yılında ani bir yükseliş göstermiştir. Bu yılda zirve seviyesine ulaşan tüccar geçişleri, 1864 yılına kadarki sürçte düşüş trendi göstermiştir.

1800-1864 yılları arasında Osmanlı memleketlerine ticaret yapmak amacı ile İstanbul'a gelen ve Bâbıâli'den izin alarak Osmanlı memleketlerinin değişik yerlerine giderek ticaret yapan Rus tüccarları toplam 2498 adettir. 1800-1806 yılında oldukça yüksek olan tüccar girişleri, takip eden dönemlerde dikkate değer bir azalma göstermiştir. Bu durum, 1783 yılında Osmanlı Devleti ile Rusya'nın imzaladığı ticaret antlaşmasında Rus tüccarların elde ettiği kazançların 1829 Edirne antlaşması, 1846 ticaret antlaşması ve 1862 ticaret anlaşmaları ile daha fazla elde ettiği haklar ile ters orantılıdır. Her ne kadar ortada çelişkili bir durum söz konusu olsa da bu durumun tam olarak izahı, 1839 yılından sonra Osmanlı Devleti'nin evrak usulündeki kayıtlarının incelenmesi ile giderileceği kanaatini taşımaktayız.

III. BÖLÜM

TİCARETE KONU OLAN ÜRÜNLERİN DEĞERLENDİRİLMESİ

1. İTHALATA KONU OLAN ÜRÜNLER

1.1. Hububat ve Bakliyat Ürünleri

XIX. yüzyılda Osmanlı Devleti, klasik ticaret politikasının bir neticesi olarak iaşe teminine öncelik vermiştir. Bu iaşe temininde Rusya'dan yapılan ithalat ön plana çıkmıştır. Nitekim Rusya, tüm Avrupa'yı besleyecek kadar çok ve bir o kadar da ucuz buğday üretmekteydi.[561] Osmanlı Devleti iaşe sağlanmasına yönelik olarak XVI. yüzyıldan itibaren Rusya'dan İstanbul'un ve diğer Osmanlı memleketlerinin ihtiyaçları için hububat ürünleri, özellikle de buğday ithal etmiştir. XVIII. yüzyılda Rusya'da üretilen buğday, Türkiye'nin büyük bölümünü beslemesinin yanısıra, İspanya, Portekiz ve Fransa'nın ihtiyacına da cevap vermekteydi.[562]

Osmanlı Devleti'nin 1800-1830 yılları arasında Rusya'dan ithal ettiği hububat ve bakliyat ürünleri aşağıdaki tablo 25, 26 ve 27'de yıllara göre verilmiştir. Bu tablolarda dikkate aldığımız husus, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında gerginliğin artması ve savaş nedeni ile ticari ve siyasi ilişkilerin kesintiye uğradığı dönemler olmuştur.

Tablo (25) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri[563]

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Bakla		51.318		17.961			
Bakla-Darı							307.908
Bezelye				120.597	7.697	37.205	
Bulgur	2.5402						7.697
Çavdar				218.1	55.16	256.59	179.61
Dakîk	57.987	23.81	13.224	16.626	1060.07	4529.3	3140.9
Dakîk-							10618.2

[561] Braudel, **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm**, c. I , s. 34
[562] Braudel, **a.g.e.**, c. I , s. 85
[563] İthalata konu olan ürünler başlığı altında verilen tablolar B.O.A. Rusya Ahkam Defterlerinden 88/6, 89/7, 90/8, 91/9 no'lu defterlerde bulunan hükümlerden derlenmiştir.

Bulgur							
Dakîk-Darı					153.954		716.9
Darı					37.0259	5.1318	
Fasulye				22.81	7.5	157.28	205.27
Hınta	8767.6	12535.5	34490.3	42795.0	49759.9	5709.5	20880.2
Hınta-Bulgur							205.272
Hınta-Dakîk		9.56					
Kuru Bezelye			7.697				
Mercimek					3.386		
Mısır Buğdayı				545.253	50.29	20.527	
Nohut					10.2636		
Peksimet		28.224	56.449	5.64			
Şaîr	217.29			141.12	2193.49	1484.9	346.39
Yulaf					66.713	74.41	

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 yılları arasında toplam 25 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta ağırlık hububat ürünlerinde olmuştur. Bakliyat, hububata oranla oldukça düşük seviyede ithal edilmiştir. 1800-1806 yılları arasında gerçekleşen ithalatta hububat ürünlerinden buğday (hınta) 226319.2735 ton ile ilk sırada yer almaktadır. Buğdayın dışındaki ürünler ise 27735.4796 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde toplam 254054.7531 ton ithalat gerçekleşmiştir.

Bu dönemde bakliyat ürünleri arasında fasulye 179.613 ton, bezelye 166.62 ton, nohut 10.263 ton ve mercimek ise 3. 3869 ton olarak ithal edilmiştir.

Grafik (32) 1800-1806 yılları arasında ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinden bazılarının değişim hareketi

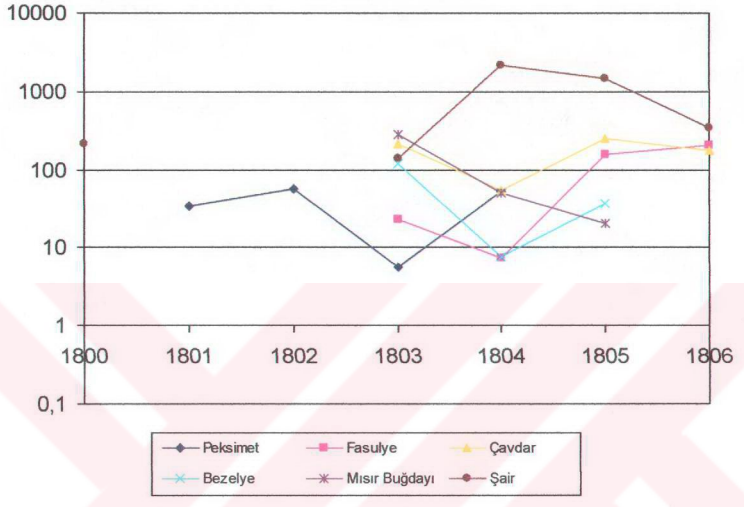

Tablo (26) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Bakla				64.147	5.131		
Bezelye	36.945	2172.86	325.873	7.697			
Çavdar			76.97		459.289	7498.9	
Dakîk				31.3	257.35	125.84	
Darı			220.667			29.661	
Erzak					28.224		
Fasulye		20.039	213.995	35.15	76.976		
Fındık		2.82					
Hınta		3788.2	23075.1	43154.1	116849.8	162942.2	51.318
Kokoroz				230.93	47.34	1432.9	
Makarna			0.6414				
Peksimet					12.418	5.08	
Şaîr		209.12	410.837	4436.4	3076.5	3199.7	

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 yılları arasında toplam 13 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içinde ürün çeşidinde görülen azalmayla ters orantılı olarak toplam ithalata bir artış söz konusudur. 1812-1818 dönemi içinde toplam 374612.7991 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta ağırlık bir önceki dönemde olduğu gibi yine hububat ürünlerinde olmuştur. Bakliyat, hububata oranla oldukça düşük seviyede ithal edilmiştir. 1812-1818 yılları arasında gerçekleşen ithalatta hububat ürünlerinden buğday (hınta) 349860.8453 ton ile ilk sırada yer almaktadır. Buğdayın dışındaki ürünler ise 24751.9538 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde bakliyat ürünlerinde bir önceki döneme göre ürün çeşidinde azalma görülmektedir. Ancak değer açısından artış görülmektedir. Fasulye 346.1629 ton, bezelye 2543.3805 ton olarak ithal edilmiştir.

Grafik (33) 1812-1818 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

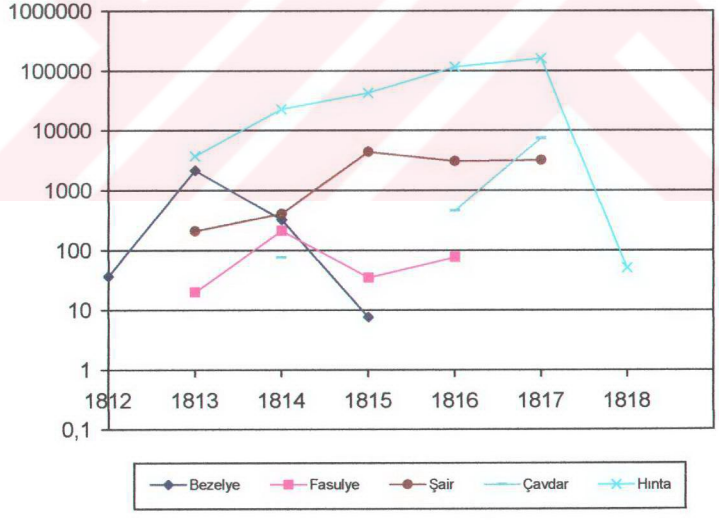

Tablo (27) Rusya'dan ithal edilen hububat ve bakliyat ürünlerinin 1823-1830 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827	1829	1830
Alaf			177.047				
Bezelye			109.05	38.48	19.09		
Çavdar					115.465	1280.12	1067.79
Dakîk		663.209	505.63		79.54		
Fasulye					179.613		
Fındık	0.508		23.65	2.565			
Hınta	23733.7	29230.4	43226.1	48837.05	55226.7	5951.03	2801.19
Hınta-Şaîr		74.41					
Kokoroz		218.105	2287.21	76.97	1259.21		
Peksimet		112.898	63.335				
Şaîr		282.35	1633.73	696.12	279.323		

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1830 yılları arasında toplam 11 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içinde de ürün çeşidinde bir azalma dikkati çekmektedir. 1812-1818 döneminin aksine olarak ürün çeşidindeki bu azalma toplam ithalat miktarına da yansımıştır. 1823-1830 dönemi içinde toplam 174907.7808 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta ağırlık önceki dönemlerde olduğu gibi yine hububat ürünlerinde olmuştur. Bakliyat, hububata oranla oldukça düşük seviyede ithal edilmiştir. 1823-1830 yılları arasında gerçekleşen ithalatta hububat ürünlerinden buğday 156042.269 ton ile ilk sırada yer almaktadır. Buğdayın dışındaki ürünler ise 18865.5118 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde bakliyat ürünlerinde bir önceki döneme göre benzer ürün çeşidi görülmektedir. Bu dönemde Fasulye 346.1629 ton, bezelye 2543.3805 ton olarak ithal edilmiştir.

1800-1830 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği hububat ürünlerinin toplam hacmi 803575.333 ton olmuştur.

1.2. Tekstil Ürünleri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği tekstil ürünleri çeşit bakımından fazla olmamıştır. Gerçekleşen ithalatta daha ziyade kendir ürünlerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Nitekim, ithalatın urgan ve yapağı üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir. Tekstil ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 28, 29 ve 30'da yıllara göre verilmiştir.

Tablo (28) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Beyaz Urgan		33.869					
Bez	3000 zira'						
Döşeklik Moskof Bezi		2 top					
Halat				112.89			
Katrânlı Urgan	14.958	516.959	57.86	72.7			14.112
Katrânlı ve Beyaz Urgan		11.2898					
Kendir			0.338				
Keten	2.82	10.16	2.257	37.82			
Muşambalık Bez				45 top			
Muşambalık Yelken Bezi	50 top						
Nedret Urganı	3.104						
Penbe-i Hâm				19.75	36.69		
Rişte				0.169			
Sofralık Moskof Bezi		10 top					
Temiz Sicim							11.289
Urgan	62.65	373.127	357.32	19.192	91.051	22.373	39.5142
Yapağı	28.224	14.67	235.74	274.92	174.9	1.18	10.72
Yelken Bezi		91 top					
Yeni Urgan					7.696		

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 yılları arasında toplam 19 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta ağırlık keten ürününde olmuştur. Pamuk ve pamuk ürünleri, ketene oranla oldukça düşük seviyede ithal edilmiştir. 1800-1806 yılları arasında gerçekleşen ithalatta keten ürünlerinden urgan ve urgan çeşitleri 1697.78 ton ile ilk sırada yer almaktadır. Urganın dışındaki ürünler ise 974.7287 ton olarak gerçekleşmiştir.

Bu dönemde keten dışında ithal edilen tekstikl ürünleri arasında rişte 0.1693 ton, pamuk 56.448 ton ve yapağı 740.4748 ton olarak ithal edilmiştir. Tekstil ithalatı 1800-1806 döneminde toplam 2672.5175 ton olarak gerçekleşmiştir. Bu değer içinde ton cinsi hesaplanamayan ürünler yoktur.

Tablo (29) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Katrânlı Urgan		28.22		20.32			
Urgan	214.5	233.19	120.23	103.63	21.45	5.64	11.28
Yapağı				122.83	56.4	32.45	

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 yılları arasında toplam 3 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içinde ürün çeşidinde bir azalma dikkati çekmektedir. 1800-1806 dönemine göre ürün çeşidindeki bu azalma toplam ithalat miktarına da yansımıştır. 1812-1818 dönemi içinde toplam 970.2402 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta ağırlık önceki dönemde olduğu gibi yine keten ürünlerinde olmuştur. Bu dönemde pamuk ve pamuk ürünleri ithal edilmemiştir. keten dışında bu dönemde ağırlık olarak yapağı ithal edilmiştir. 1812-1818 dönemi içinde yapağı toplam 211.739 ton ithal edilmiştir.

Tablo (30) Rusya'dan ithal edilen tekstil ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827
Bez	6 top				
Ecnas Kürk			4 denk		
Halat		5.08 27 denk 2 parça	9.03 50 demet 20 parça	70 parça	
Halat Hurdası		29 demet			
İnce Halat		5.64			
İnce İp	14 adet				
Kalpak		1503 çuval			
Keten					10 torba 121 denk
Kirpas-ı Niyaden	125 top				
Kirpas-ı Rusya				110 top	80 top 172 denk
Rişte	40 denk				

Rovendon Bezi	26 denk				
Yapağı	22.57 1656 denk	718 denk	44.59 528 denk 40000 harus	31.72	200 denk

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1827 yılları arasında toplam 13 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bu dönem içindeki ürün çeşidi, bir önceki döneme göre artış gösterirken 1800-1806 dönemi ile parelellik söz konusudur. 1823-1827 dönemi içinde toplam 118,655 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde ton cinsi belirlenemeyen ürünler oldukça fazladır. Gerçekleşen ithalatta ağırlık önceki dönemlerin aksine bu dönemde pamuk ve pamuk ürünlerinde olmuştur.

1800-1827 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği tekstil ürünlerinin toplam hacmi 3761.4132 ton olmuştur. Bu hacmin içine ton cinsi hesaplanamayan ürünler dahil edilmemiştir.

1.3. Hayvani Ürünler

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği hayvani ürünleri çeşit bakımından fazla zengin olmamakla birlikte, ürünlerin kendi aralarında çeşitlendiği görülmektedir. Gerçekleşen ithalatta balık ve balık ürünleri, hayvani yağlar ve deri ürünleri ağırlığı oluşturmuştur. Hayvani ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 31, 32 ve 33'te yıllara göre verilmiştir.

Tablo (31) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Balık	73.38			10000 tane			
Cerviş Yağı			1.128				
Cild-i Bakar			250 adet				
Cild-i Erneb				1400adet			
Cild-i Evsa'i			0.959				
Çupra							30000 adet
Dana Yelesi				0.62			
Deri	2.82						

Gön		1.41	28.224 3900 adet	293.53 80 deste	88.06	50.8 500 adet	
Gön-Tuzlu Balık			28.224				
Havyar	374.82	514.58	465.59	332.93	120.68	137.82	528.91
İşkenbe-i Revgân-ı Don			5.891 115 külçe				
Karın							2.257
Kırmız Telâtin	25.4	44.337	36.69	3.84	2.82		
Kırmızı Havyar						2.257	
Kuru Balık					5.64	2.82	11.28
Kuzu Postekisi					2000 adet		
Margarin		5 sandık					
Mersin Balığı		10 çift					
Morina Balığı		0.225		5.08			
Öküz Derisi			45.159				
Revgân-ı Cılgı		11.545	86.6098	19.48			1.132
Revgân-ı Don		3.625	58.0		11.289 360külçe		
Revgân-ı Sâde	876.72	559.04	571.71	328.27	124.76	4378.7	107.81
Şem-i Revgân		0.102	21 sandık 255 külçe		2.26 38sandık	21sandık	0.903 168 sandık
Telâtin	11.8	2000 adet	9.8	19.5 8 sandık	6.74	2.25 60 demet	16.73
Tuzlu Balık		102.73	103.3	250.63	418.62	389.78	76.093
Tuzlu Lahm		56.449					113.01

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 yılları arasında toplam 28 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Ürünler arasında özellikle deri ve yağ ürünlerinin çeşitlilik bakımından oldukça zengin olduğu görülmektedir. 1800-1806 dönemi içinde toplam 11957.8572 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde ton cinsi belirlenemeyen ürünler oldukça fazladır. Bunların başında 40000 adet ile balık ve 8120 adet ile deri ürünleri gelmektedir.

1800-1806 döneminde ithal edilen ürünler arasında balık, tuzlu balık, kuru balık, Mersin balığı, Morina Balığı ve çupra olarak çeşitlenmiştir. Mersin balığı ve Morina Balığı oldukça az ithal edilirken, çupra 30000 adet ithal edilmiştir. Tuzlu balık

ithalatı ise, balık ithalatında ilk sıada yer almıştır. Balık ürünleri arasında ithal edilen bir diğer ürünün ise 2477.6184 ton ile havyar olduğu görülmektedir.

Bu dönemde bir diğer zengin ürün çeşidini yağlar oluşturmaktadır. Bu ürün, 1800-1806 döneminde ithal edilen ürünler arasında hem çeşit bakımından hem de değer bakımından ilk sırada yer almaktadır. Bu dönemde toplam 11957. 8572 ton olarak gerçekleşen hayvani ürün ithalatında yağlar, 7076.2053 ton ile ilk sıradadır.

Tablo (32) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Cerviş Yağı		16.93					
Çiroz Balığı						110000 adet	
Gön			0.564 4300adet	32.15			
Havyar	95.96	3798.5	214.4	174.2	138.8	33.86	
Kırmız Telâtin	28.2	160.87	11.28			8.46	
Kırmızı Havyar	56.4	3451.8	177.8				
Kuru Balık			16.37	16.93			
Margarin							
Morina Balığı	343.4	2.82					
Revgân-ı Don					0.282	3.95	
Revgân-ı Sâde		15.8	225.2	26.53		45.15	
Sardalya Balığı		19.192					
Siyah Havyar		1200.1	66.32	3.274		15.128	
Şem-i Revgân			0.225				
Telâtin	5.64	5.64	4.51	39.23 12 deste 2000 adet			
Tuzlu Balık	56.4	2556.8 50000 adet	586.7	175.6 200000 adet	219.2	150.04	22.65
Tuzlu Gön		45.15 200 adet		2.82			
Tuzlu Kara Canavar Lahmı	124.19						
Tuzlu Lahm		5851.6	64.9				

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 yılları arasında toplam 19 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bir önceki döneme göre ürün çeşidi bakımından azalma dikkati

çekmektedir. Ancak ürünler arasında çeşitliliğin devam ettiği ve ithalat miktarında artışın olduğu gözlenmektedir. 1812-1818 dönemi içinde toplam 20313.0874 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu rakam bir önceki dönem hacmine göre yaklaşık iki misli bir artışı ifade etmektedir. Bu dönem içinde de ton cinsi belirlenemeyen ürünler oldukça fazladır. Bunların başında 360000 adet ile balık ve 6500 adet ile deri ürünleri gelmektedir.

1812-1818 döneminde ithal edilen ürünler arasında balık, tuzlu ve kuru balık, çiroz, sardalya ve morina balığı olarak çeşitlenmiştir. Balık ürünleri arasında ithal edilen bir diğer ürünün ise 5416.9798 ton ile havyar ve havyar çeşidi olduğu görülmektedir. Havyar ve havyar çeşidi ithalatı bir önceki döneme göre oldukça fazla bir artış göstermiştir.

Bu dönemde bir diğer zengin ürün çeşidini yağlar oluşturmaktadır. Ancak bu ürünün ithalatında, 1800-1806 dönemine göre değer bakımından bir azalma dikkati çekmektedir. Bu dönemde toplam hayvani ürün ithalatında yağlar, 329.9428 ton ile oldukça geri planda kalmıştır.

Tuzlu et ithalatı bu dönemde hem çeşitlenmiş, hem de değer olarak oldukça artmıştır. 1800-1806 döneminde 169.4598 ton olarak ithal edilen tuzlu et, bu dönemde 5916.588 ton olarak ithal edilmiştir. Tuzlu domuz eti ithalatı ise 124.1978 ton olmuştur.

Tablo (33) Rusya'dan ithal edilen hayvani ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827
Balık Tutkalı			1.132		
Balık Yağı			2.039		
Buzağı Gönü	20 denk				
Cild-i Bakar	20673 adet 5 denk	3.951 42810 adet 34 denk	28886 adet	8000 adet 38 denk	6400 adet
Cild-i Erneb	100 adet		3850 adet		
Cild-i Ganem			3521 adet		
Çiroz Balığı			535000 adet		
Havyar	81.68		116.82	20.79	54.04
İşlenmiş Sığır Gönü	36 denk 31 adet				
Karın-ı Bakar		102 torba			
Kırmızı	0.874		0.945		

Havyar					
Kuru Balık		33100 adet	2.257		
Kuru Sığır Gönü	400 demet	6200 adet			
Manda Boynuzu		4700 adet			
Mersin Balığı		34 demet			
Morina Balığı	0.141				
Morina-Mersin Balığı		1949 adet			
Revgân-ı Don		3.398			76.13
Revgân-ı Sâde		1.359			
Siyah Havyar	1.128				
Şem-i Revgân					
Tavşan-ı Derbest		12 denk			
Telâtin	41 denk	384 denk	0.141, 23 top, 22 denk 108 adet 129 medde	8 denk	32 denk
Tuzlu Balık	15.52 18000 adet	102.93	246.79	19.89	28.224
Tuzlu Lahm				22.659	
Tuzlu-Kuru Sığır Gönü		4000 adet			

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1827 yılları arasında toplam 26 değişik çeşit ürün ithal edilmiştir. Bir önceki döneme göre ürün çeşidi bakımından bir artış olmakla birlikte değer olarak, hem 1800-1806 dönemi hem de 1812-1818 dönemine göre oldukça azalma dikkati çekmektedir. Ancak ürünler arasında çeşitliliğin ise devam ettiği gözlenmektedir. 1823-1827 dönemi içinde toplam 802.8934 ton ithalat gerçekleştirilmiştir. Bu dönem içinde de ton cinsi belirlenemeyen ürünler oldukça fazladır. Bunların başında 618200 adet ile balık ve 124579 adet ile deri ürünleri gelmektedir.

1823-1827 döneminde ithal edilen ürünler arasında balık, tuzlu ve kuru balık, ve morina balığı olarak çeşitlenmiştir. Balık ürünleri arasında ithal edilen bir diğer ürünün ise 276.3 ton ile havyar ve havyar çeşidi olduğu görülmektedir. Balık tutkalı ve balık yağı ise bir diğer balık çeşidi ürünü olarak ithal edilmiştir.

Bu dönemde toplam hayvani ürün ithalatında yağlar, 80.8937 ton ile oldukça geri planda kalmıştır.

1800-1827 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği hayvani ürünlerinin toplam hacmi 33154,7317 ton olmuştur. Bu hacmin içine ton cinsi hesaplanamayan ürünler dahil edilmemiştir.

1.4. Baharat, Boya ve Şeker İthalatı

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği baharat, boya ve şeker ürünleri çeşit bakımından fazla zengin değildir. Gerçekleşen ithalatta bal, tütün, ispirto ve tuz ürünleri ağırlığı oluşturmuştur. Baharat, boya ve şeker ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 34, 35 ve 36'da yıllara göre verilmiştir.

Tablo (34) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Anason			1.28	0.41			
Arak	28.221			37.201			
Bakkam			50 adet				
Ceviz					8.46		
Çadır Uşağı				0.564			
Duhan	5.131	34.151					
Ham Şem-i Asel			059				
Hardal				3.95			
Keten Tohumu	1.79	3.38					
Şeker		0.2565					
Şem-i Asel	4.515	1.439	2.56	57.013			
Tuz	14.112						
Zırnıh				1.41			

Tabloda görüldüğü gibi bu dönemde 1805 ve 1806 yıllarında baharat, boya ve şeker ürünü ithalatı gerçekleşmemiştir. 1800-1806 döneminde 13 çeşit olan baharat, boya ve şeker ürün ithalatı toplam 206.4682 ton olmuştur.

Bu dönemde ağırlığın baharat ürünlerinde olduğu görülmektedir. Bal ithalatı 65.5339 ton ile ilk sırada yer alırken, ispirto ithalatı ise 65.4228 ton ile ikinci sıradadır.

Tablo (35) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Akgünlük			8.46				
Asfur			5.64				
Kalya Taşı Boyası		174.9					
Keten Tohumu				56.4	5.13	21.29	
Kömçe Şem-i Asel				4.51			
Mazı			22.57				
Şem-i Asel						1.72	
Zamg-ı Asari			22.57				

Tabloda görüldüğü gibi bu dönemde 1818 yılında baharat, boya ve şeker ürünü ithalatı gerçekleşmemiştir. 1812-1818 döneminde 8 çeşit olan baharat, boya ve şeker ürün ithalatı toplam 323.3778 ton olmuştur. Bu rakamlar, bir önceki döneme göre ürün çeşidinde azalma olduğu halde ürünün hacminde artışı ifade etmektedir.

Bu dönemde ağırlığın boya ürünlerinde olduğu görülmektedir. Ayrıca boya ürünü çeşidinde de bir artış dikkati çekmektedir.

Tablo (36) Rusya'dan ithal edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827
Anason					50 torba
Ihlamur		1250 adet			
İtrak Kurusu	24 denk				
Kendir					6.7 359 demet
Keten Tohumu	2.309				51.318
Kömçe Şem-i Asel					
Sakız			76.97		
Samanlı		15000 adet			
Şem-i Asel	35 çubuk	5.0 227 denk	2 mürre		14 kap 9 denk

Tabloda görüldüğü gibi bu dönemde 1826 yılında ürünü ithalatı gerçekleşmemiştir. 1823-1827 döneminde 9 çeşit olan baharat, boya ve şeker ürün ithalatı toplam 142.374 ton olmuştur. Bu rakamlar, 1800-1806 dönemine göre hem ürün çeşidinde hem de ürün hacminde bir azalmayı gösterirken, 1812-1823 dönemine göre ise sadece ürünün hacminde bir azalışı göstermektedir. Bu dönem içinde ton cinsi hesaplanamayan oldukça fazla ürün olmuştur.

1800-1827 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği baharat, boya ve şeker ürünlerinin toplam hacmi 672.22 ton olmuştur. Bu hacmin içine ton cinsi hesaplanamayan ürünler dahil edilmemiştir.

1.5. Orman ve Maden Ürünleri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği orman ve maden ürünleri çeşit bakımından oldukça zengindir. Gerçekleşen ithalatta demir ve ağaç çeşitleri ağırlığı oluşturmuştur. Orman ve Maden ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 37, 38 ve 39'da yıllara göre verilmiştir.

Tablo (37) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Ağaç			16.9 199 adet				
Ağaç Çenberi		4 deste					
Âhen-i Hâm	2726.1	4169.5	1730.4	2951.2	1949.4	5846.1	4078.8
Boş Sandık			40 adet				
Cemşir		64.92	118.54	10 deste		28.2	197.5
Çeşitli Ağaç			0.056				
Çubuk	60 torba		250 denk		400 deste		
Çubuk Âhen		135.75					
Ecnas Ağaç			1.69				
Ekser Kereste			11.28				
Enva-i Hırdavat	59 deste 20 torba						
Fıçı Çenberi			3000 adet				
İşlenmiş Ağaç			16.93				
İşlenmiş Âhen			8 parça				
Kaşık				55sandık	2300 tane		
Katrân	22.57			1.69			

Kereste			84.67	152.41			
Kırmızı Ağaç				6.7			
Kükürt			5.64				
Lenger			3 adet				
Mermer			5.64 1273 adet	3.38			
Sırık		600 adet					
Tabak					2500 tane	1500 tane	
Tahta		400 adet	67.73 50 adet	2000 adet	800 tane	4300 adet	
Tutkal	2.25						
Varil	200 adet		2000 adet				
Varil Çenberi					200 deste		
Varil Tahtası					1000 adet		

Tabloda görüldüğü gibi 1800-1806 döneminde 28 çeşit olan orman ve maden ürün ithalatı toplam 24396.6317 ton olmuştur. Bu dönemde ağırlığın maden ürünlerinde olduğu görülmektedir. Gerçekleşen ithalatta demir 23451.8401 ton ile ilk sıradadır. Demirin dışındaki ürünler ise 944.7916 ton olarak ithal edilmiştir. Bu ürünlerin başında ağaç ve ağaç ürünleri oldukça fazla çeşit ile dikkati çekmektedir.

Bu dönem içinde kükürt, tutkal ve mermer gerçekleşen ithalatta diğer maden ürünleridir. Bu ürünlerin ithalatı genel içinde çok fazla miktarda değildir. Ağaç ürünleri arasında kereste ön plana çıkmaktadır. Bu ürünün daha ziyade Mısır İskenderiyesi tarafına nakledildiği görülmektedir.[564] Varil tahtasının ise daha ziyade Akdeniz'de bulunan adalara götürüldüğü hükümlerden anlaşılmaktadır.[565]

Tablo (38) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	**1813**	**1814**	**1815**	**1816**	**1817**	**1818**
Âhen-i Hâm	1388.6	434.6	7577.1	2466.8	67.7	166.5	8.467
Baç Camı							40sandık
Boş Fıçı				67 adet			
Boş Varil		50 adet					50 adet
Cam	100 sandık	112.89 4937sandk					
Cam Tahtası							150 adet

[564] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 118-443, 124-504, 257-1241
[565] B.O.A. **Rusya Ahkam Defteri**, 88/6, 237-997

Cemşir	169.34	4692.2	85.29	541.91	270.95		
Çelik				11.289			
Fıçı Çenberi	400 adet	13513 adet	3320 deste	1410 deste	2420 deste	20 deste	
Fıçı Tahtası		159800 adet	32000 adet	16000 adet	30000 adet	11000 adet	
Kereste		11.289 500 adet	2900 adet	84.67	3000 adet	1900adet	
Mismar	56.4	2.82					
Tahta			60 adet	6000 adet	100 adet		
Tahta Kereste					150 adet		

Tabloda görüldüğü gibi 1812-1818 döneminde 14 çeşit olan orman ve maden ürün ithalatı toplam 18159.1462 ton olmuştur. Bu değerler, bir önceki döneme göre hem ürün çeşidi hem de ürün hacmi olarak azalmayı ifade etmektedir. Bu dönemde de ağırlığın bir önceki dönemde olduğu gibi maden ürünlerinde olduğu görülmektedir. Gerçekleşen ithalatta demir 12109.9998 ton ile ilk sıradadır. Demirin dışındaki ürünler ise 6049.1464 ton olarak ithal edilmiştir.

Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta diğer maden ürünleri ise mismar, cam ve çelik olmuştur. Bu ürünlerin toplam ithalat içindeki payı oldukça düşüktür. Ağaç ürünleri arasında cemşir ağacı ön plana çıkmaktadır.

Tablo (39) Rusya'dan ithal edilen orman ve maden ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	**1824**	**1825**	**1826**	**1827**
Âhen-i Hâm	1341.03	2145.49	4268.2	1339.37	2151.17
Cam Tahtası					198 adet
Cemşir	11.28		182.89		
Fıçı Çenberi	1495 adet	2430 demet	415 demet	150 demet	
Fıçı Çubuğu		150 demet			
Fıçı Tahtası	15500 adet	81660 adet		1500 adet	
Germeşik Çubuğu		750 demet	300 demet		
Kalya Taşı			2.82	2.719	4.53
Kereste					90 adet
Kild-i Rusya	44100 adet		98730 adet		
Kurşun Çubuğu	1126				

Nuhas		28.224 1754 külçe	40 top		
Sutun					86 adet
Tahta	100 adet				
Tahta Nuhas		315 adet			
Zift		2.039			

Tabloda görüldüğü gibi 1823-1827 döneminde 16 çeşit olan orman ve maden ürün ithalatı toplam 11479.8 ton olmuştur. Bu rakam hem 1800-1806 dönemine hem de 1812-1818 dönemine göre bir azalışı ifade etmektedir. Bu dönemde de ağırlığın diğer dönemlerde olduğu gibi maden ürünlerinde olduğu görülmektedir. Gerçekleşen ithalatta demir 11245.2786 ton ile ilk sıradadır. Demirin dışındaki ürünler ise 234.5214 ton olarak ithal edilmiştir.

Bu dönem içinde gerçekleşen ithalatta diğer maden ürünleri ise zift, Rus kilidi ve nuhas olmuştur. Bu ürünlerin toplam ithalat içindeki payı oldukça düşüktür. Ağaç ürünleri arasında cemşir ağacı ön plana çıkmaktadır.

1800-1827 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan gerçekleştirdiği orman ve maden ürünlerinin toplam hacmi 54035.5781 ton olmuştur. Bu hacmin içine ton cinsi hesaplanamayan ürünler dahil edilmemiştir.

2. İHRACATA KONU OLAN ÜRÜNLER

2.1. Meyve Ürünleri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithal ettiği ürünleri getiren Rus tüccar gemileri, dönüşlerinde Osmanlı memleketlerinden özellikle de Akdeniz'de bulunan adalar başta olmak üzere İzmir ve İstanbul'dan Osmanlı mahsulü ürünleri Rusya'ya götürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nin ihracına izin verdiği ve üretimin fazla olduğu ürünleri Rusya'ya götüren Rus tüccarlar, Osmanlı-Rusya arasında imzalanan ticaret antlaşmalarına bağlı olarak ihracı yasak olan ürünlerin statüsündeki değişikliğe bağlı olarak bu ürünleri da Rusya'ya götürmüşlerdir. Bu ürünlerin başında zeytin yağı ve kükürt bulunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünler arasında olan meyve ürünleri aşağıdaki tablo 40, 41 ve 42'de yıllara göre verilmiştir. Bu tabloların oluşturulmasında dikkate aldığımız husus, Osmanlı-Rusya arasında ortaya çıkan gerginlikler ve savaşlardır. Nitekim, bu yüzünden kesilen ilişkiler iki ülkenin ticaretine de yansımıştır. Her bir tablo iki ülke arasında ilişkilerin devam ettiği yılları esas alan dönemleri kapsamaktadır.

Tablo (40) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Badem		7.64	9.14	20.12	21.39	15.91	11.0
Fındık							5.87
Fıstık					2.145		
Harnup	170.47	376.94	147.95	900.89	820.65	307.3	1434.5
Hurma		3.72	13.43	21.3	28.53		16.0
İncir		75.54	183.14	176.4	278.58	214.79	276.0
İncir-Üzüm		124.07	62.09	372.56	132.37	135.47	870.4
İri Limon			3.207				
Kara Zeytin							
Kestane			1.28		0.564		
Kırmızı Kuru Üzüm						71.37	
Kuru Üzüm	29.12	12.41	119.38	142.08	320.68	178.26	
Kuru Üzüm-İncir		112.89	62.09		95.96		
Kuru-İncir				3.38			
Kuryemiş						112.89	
Limon	66000 adet	50000 adet	175000 adet 250 sandık 8.467	411000 adet 1020 sandık	151610 adet	107700 adet 1100 sandık	20000 adet 4372 sandık
Limon-Portakal			28000 adet	40000 adet		200000 adet 1500 sandık	70000 adet
Meyve-i Huşk			0.169				
Portakal		110000 adet	572000 adet	270000 adet	303950 adet	249500 adet	55000 adet
Rezzaki				151.17	30.68		
Siyah Üzüm			4.51	18.17	40.07		
Şam Fıstığı						42.67	

Turunç			10000 adet		23000 adet	115000 adet	
Ufak Üzüm		84.67					
Üzüm		112.672	232.9	586.39	785.57	1610.0	1170.6
Zeytin			7.86	43.01	1.92	4.18	19.92

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 döneminde Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya ihraç edilen meyve ürünlerinin çeşitleri oldukça zengindir. Bu dönemde 26 çeşit ürün 13449.6279 ton olarak ihraç edilmiştir. İhracatın daha ziyade üzüm ve çeşitleri üzerine yoğunlaştığı bu dönemde turunçgiller, zeytin, incir ve badem de ağırlıklı olarak ihraç edilmiştir.

Üzüm ve üzüm çeşitleri arasında kuru üzüm, rezzaki, siyah üzüm ve taze üzüm bulunmaktadır. Üzüm ve çeşitleri, 1800-1806 dönemi ihracatında 5700.9475 ton ile en büyük paya sahip olmuştur.

Turunçgiller incelenen hükümlerde adet olarak verildiği için ton cinsleri hesaplanamamıştır. Bu dönemde 3.027.760 adet ve 8242 sandık turunçgiller ihraç edilmiştir. Bu rakamlar, meyve ihracatı yapılan diğer dönemlerin de en yüksek değerlerini ifade etmektedir.

Grafik (34) 1800-1806 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

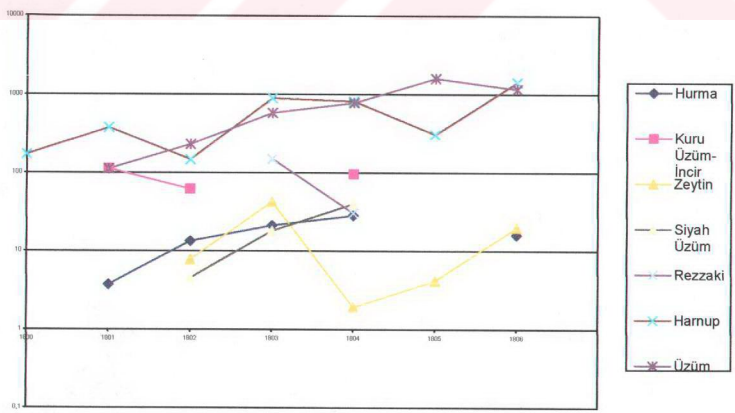

Tablo (41) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Badem		32.04 30 sandık	38.77	15.26	.769	1.812	2.71
Beğlerce				29.91			
Harnup		476.9	311.59	254.75	146.76	77.2	45.15
Hurma	2.82	32.34	49.84	77.78	12.08	60.45	3.38
İncir			32.28		3.2		50.57
İzmir Siyah Üzümü						22.57	
Kara Zeytin							7.33
Kırmızı Kuru Üzüm		10.78	32.06			89.75	
Kırmızı Üzüm		89.69	60.73				
Kırmızı ve Siyah Kuru Üzüm			28.224	33.53			
Kuru Meyva			56.449				
Kuru Üzüm	11.28	560.36 14 kutu	1277.72	1015.01	452.15	148.96 20 kutu	
Kuru Üzüm-Hurma			3.104				
Kuru Üzüm-İncir		199.03	801.46	41.54			
Kuru-İncir		64.29	33.81	6.75		414.109	
Kuryemiş		39.51	28.22				
Limon		200000 adet 900 sandık 0.256	5388 sandık	200000 adet 1200 sandık	1375 sandık	1874 sandık	2650 sandık
Limon-Portakal			550 sandık	400 varil	4000 adet 1763 sandık		
Meyve-i Huşk		5.64					
Portakal		3.38		550 sandık	900 sandık 19.75	70000 adet 355 sandık 3.21	1005 sandık
Rezzaki						327.4	80.21
Rezzaki Kuru Üzüm				1.69			

Siyah Kuru Üzüm		126.05	355.28	70.5		9.42	
Siyah Üzüm		33.86	65.48				
Şam Fıstığı						1.016	
Üzüm							198.7
Zeytin	2.82	33.86			19.75	19.37	

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 döneminde de bir önceki dönemde olduğu gibi zenginlik devam etmektedir. Ancak ürün çeşidindeki bu zenginliğe rağmen ürünün ton cinsi hacminde bir azalma dikkati çekmektedir. Bu dönemde 26 çeşit ürün 8715.4016 ton olarak ihraç edilmiştir. İhracatın daha ziyade üzüm ve çeşitleri üzerine yoğunlaştığı bu dönemde turunçgiller, zeytin, incir ve badem de ağırlıklı olarak ihraç edilmiştir.

Bu dönemde bir önceki döneme göre üzüm ve üzüm çeşitlerinde artış dikkati çekmektedir. Bunlar arasında kuru üzüm, rezzaki, siyah üzüm, beğlerce, kırmızı üzüm ve taze üzüm bulunmaktadır. Üzüm ve çeşitleri, 1812-1818 dönemi ihracatında 5131.4446 ton ile en büyük paya sahip olmuştur. İhracatta önemli yeri olan bir diğer ürün ise Harnuptur. Harnup bu dönemde 1312.4954 ton ihraç edilmiştir.

Turunçgiller bu dönemde 404.000adet ve 18510 sandık turunçgiller ihraç edilmiştir.

Grafik (35) 1812-1818 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

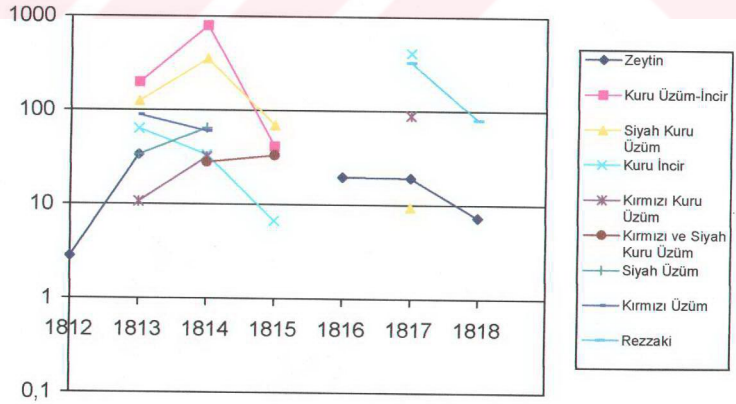

Tablo (42) Rusya'dan ihraç edilen meyve ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829
Badem	0.83		2.501	5.904	14.86		
Badem İçi	4.04	5.36					
Beğlerce		25.96	297.37	94.89	379.05		
Beğlerce ve Siyah Üzüm				103.58			
Ceviz			200700 adet				
Çekirdeksiz Üzüm			52.38	1.41			
Dizi İncir	2.82						
Dökme Ceviz			2.46				
Fındık	3.95						
Harnup	226.19	896.86	914.42	1633.18	1118.81		158.05
Helvacı Üzümü				8.46			
Hurma	20.77	34.63	51.08	21.56	4.14		
Hurma-yı Mısrî				4.23			
İncir	180.01	4.51	225.29	164.26	109.79		
Kabuklu Badem				14.73	3.34		
Kara Zeytin		1.026					
Kuru Erik			10.26				
Kuru Üzüm	123.45	240.75			640.52		
Kuş Üzümü		1.24			1.693		
Leblebi	2.07						
Limon	31000 adet		38000 adet	94000 adet	80000 adet		100000 adet
Limon-Portakal		2240 sandık		1500 sandık			
Meyve-i Huşk				46.57	78.74		3.49
Portakal			77000 adet				
Rezzaki	244.81	175.6	1042.14	669.08	556.47		
Sakız Bademi			3.217				
Salamura Zeytin	2.05						
Siyah Rezzaki	36.12		45.15	45.15			
Siyah Üzüm	39.52	179.33	323.9	532.65	72.53		

Üzüm	5.87	156.64	123.05				
Zeytin	84.901	53.13	129.38	166.45	77.91	10.7	

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1829 döneminde 31 adet ürün ihraç edilmiştir. 1828 yılında sadece 10.7 ton zeytin ihracı olmuştur. 1823-1829 dönemi ihracatı toplam 12716. 653 tondur. Bu dönem ürünlerinde diğer dönemlere göre bir artış vardır. Ancak ürünlerin ton cinsi değerlerinde ise bir önceki döneme göre artış olmakla birlikte 1800-1806 dönemine göre azalma söz konusudur.

Bu dönemde üzüm ve üzüm çeşileri zenginliğini korumuştur. Toplam ihracat içerisinde üzüm ve çeşleri 6210.4917 ton ile ilk sırada yer almaktadır. Harnup ise 4947.5349 ton ile ikinci sırada gelmektedir.

1800-1829 yılları arasında Osmanlı Devleti Rusya'ya toplam 34881.6825 ton meyve ihracatı gerçekleştirmiştir.

Grafik (36) 1823-1829 tarihleri arasında bazı ürünlerin yıllara göre değişim hareketi

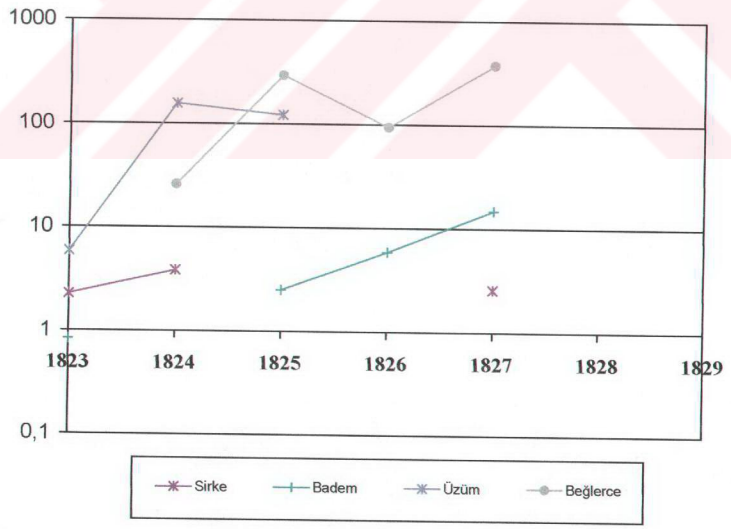

2.2. İçecek ve Sıvı Ürünler

Osmanlı Devleti'nin Kıbrıs, Girit ve diğer İçdeniz adalarında ağırlıkla ürettiği şarap Rusya'ya ihraç ettiği ürünler arasında ilk sırada gelmektedir. İçecek ve sıvı ürün ihracatı, Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya yaptığı ihracat açısından ürün miktarları fazla olmamakla birlikte, toplam ihracat içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği ürünler arasında olan içecek ve sıvı ürünleri aşağıdaki tablo 43, 44 ve 45'te yıllara göre verilmiştir.

Tablo (43) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Ham Sirke			0.064	2.56			28.2
Hamr	121.09	886.09	1244.75	3470.78	4270.62	2301.54	2294.8
İb			29.8				
Kumzariye	423.36						
Limon Suyu		87.0	131.95	87.7	172.6	31.45	89.31
Pekmez			1.28	73.7	32.58		51.57
Revgân-ı Zeyt				10.0	5.13		129.16
Rom						900 şişe	3.55
Sirke	26.93	122.26	30.27	37.04	110.83	66.7	16.163
Şurub			720 şişe 0.959		1 sandık		

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 döneminde 10 çeşit ürün ihracatı yapılmıştır. Bu ürünlerin toplam hacmi 16390,7082 tondur. Şarap ve çeşitlerinin ağırlıklı olarak ihraç edildiği bu dönemde hamr 14589.7089 ton ile ilk sırada yer almıştır. Limon suyu ve sirke ihracatı da dikkate değer miktardadır.

Bu dönem içinde 144.3012 ton zeytinyağı ihracatı yapıldığı görülmektedir. 1800-1806 döneminde ihracı yasak olan ürünler arasında bulunan zeytinyağının bu oranda ihracatı oldukça dikkat çekicidir. Bu ürünün ihracında, dönem içindeki üretim fazlalığı rol oynamış olmalıdır.

Tablo (44) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Hamr		490.56	1776.67	1768.56	1861.6	2975.74	298.81
Limon Suyu	225.79	8554.09	699.36	277.09	190.8	385.87	109.04
Pekmez				1.016			
Sirke		595.29	69.27	15.85	26.6	5.31	

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 dönemi içecek ve sıvı ürünü ihracında sadece 4 adetle ürün olduğu görülmektedir. Ürün çeşidindeki bu düşüşe rağmen ürünlerin ton cinsi değerlerinde artış dikkat çekmektedir. Bu dönem içinde gerçekleşen ihracat 20307.6072 ton olmuştur.

1812-1818 döneminde hamr ihracatında düşüş olmuştur. Bu ürün 9152.0362 ton olarak ihraç edilirken, bir önceki dönemde oldukça düşük olan limon suyu ihracatı 10442.15 ton ile büyük bir artış göstermiştir.

Tablo (45) Rusya'dan ihraç edilen içecek ve sıvı ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827	1828	1829
Arpa Suyu				4.51	2.25		
Boza			7.05				
Hamr	1120.75	781.86	636.53	1220.05	1117.07	203.9	1.09
Hamr-ı Fransa				20 sandık	19 fıçı 17 sandık		
Kumandarya	213.26						
Limon Suyu	26.83	151.49	36.1	37.9	243.21		
Pekmez	16.035	96.59	188.9	147.95	46.8	19.37	
Revgân-ı Zeyt		29.05					
Rom	17.4		7.45	50.04	11.1		17.21
Sirke	2.25	3.84			2.56		

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1829 döneminde 10 değişik ürün ihraç edilmiştir. 1828 ve 1829 yıllarında oldukça düşük miktarda ihracatın yapıldığı görülmektedir. Bu dönemde gerçekleşen ihracat 6247.5894 ton olmuştur. Bu değer, 1800-1806 ve 1812-1818 dönemlerine göre bir düşüşü göstermektedir.

Bu dönemde hamr ihracatı, dönem ortalamalarında olduğu gibi düşüş göstererek 5081.3679 ton olmuştur. Limon suyu ihracatındaki düşüş ise 495.6432 ton ile oldukça fazla olmuştur.

1800-1829 yılları içinde Osmanlı Devleri Rusya'ya toplam 42945.9048 ton içecek ve sıvı ürünü ihracatı gerçekleştirmiştir.

2.3. Baharat, Boya ve Şeker Ürünleri

XV. ve XVI. yüzyıllarda Anadolu tekstil endüstrisinin altın çağını yaşamasına bağlı olarak tekstilin yan ürünleri olan her türlü boya maddesinin Anadolu'da üretildiğini düşünmek yanlış olmayacaktır. Örneğin Ege bölgesi, deri tabaklamada kullanılan "mazı"nın yanı sıra meşe palamudu kabuklarından "tanen" denen ve aynı görevi gören bir madde üretiyordu.[566]

XV. yüzyılda Osmanlı idaresine giren Kırım bölgesinde bogasi, kirpas, ipek, çuka gibi tekstil üretiminin yapıldığı görülmektedir. Bu bakımdan, Anadolu'nun bilhassa boya ve şapına ihtiyaç duyulmuştur.[567] XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı-Rusya arasındaki savaşlara bağlı olarak değişen haritalar, bölgede var olan tekstil üretiminin Osmanlı'dan Rusya'ya geçmesine, dolayısı ile de adı geçen ürünler iki devlet arasında hem ithalata hem de ihracata konu olmuştur.

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği baharat, boya ve şeker ürünleri bakımından, bu ülkeden gerçekleştirdiği ithalatına oranla çeşitlilik göstermektedir. Gerçekleşen ihracatta zamk, kükürt ve tuz ağırlığı oluşturmaktadır. Baharat, boya ve şeker ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 46, 47 ve 48'de yıllara göre verilmiştir.

---

[566] Suraiya Faroqi, Osmanlı'da Kentler ve Kentliler, İstanbul 1993, s. 196
[567] Yücel Öztürk, Osmanlı Hakimiyetinde Kefe, s. 487

Tablo (46) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1800	1801	1802	1803	1804	1805	1806
Akgünlük				15.212	0.451	2.37	83.71
Asfur		2.991	1.46				15.69
Buhur		0.564					
Çadır Uşağı			0.338				
Duhan					1.231		2.68
Günlük	0.564	10.27	5.64		10.38	2.25	
Kök Boya							26.47
Kükürt		16.93					87.43
Mazı		0.903					3.66
Portakal Kabuğu		0.538			0.338		1.421
Sakız							0.338
Sinemaki			0.0564				
Şem-i Asel							0.205
Turunç Kabuğu		0.256	0.338				
Tuz							1770.98

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 döneminde Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya 15 değişik ürün toplam 1568.6947 ton olarak ihraç edilmiştir. ihraç ürünleri arasında bulunan tuz, bu dönemin son yılı olan 1806 yılında 1770.9818 ton ile oldukça fazla miktarda ihraç edilmiştir. Nitekim, 1800-1806 döneminde tuzun dışındaki ürünler genel toplam içinde 397.7129 ton ile oldukça düşük seviyede kalmıştır.

Boyama sanayisinde kullanılan turuç kabuğu, portakal kabuğu, asfur ve kök boyanın dönem içindeki ihracatı 48.0983 ton olmuştur.

Tablo (47) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1812	1813	1814	1815	1816	1817	1818
Akgünlük	6.209	118.11	46.23	18.45	3.04	12.41	5.78
Asfur		39.38	4.96	1.24			
Biber		2.116					
Defne Yaprağı						199 kutu	
Duhan		19.75	17.07	3.33		8.35	17

		100 kutu				9 denk 376 boğça 130 kutu	boğça
Günlük		1.69				11.85	2.03
Hıyariye			2.54				
Kahve-i Efrenç		14.67				4.62	
Kelle Şeker					1.975		
Kırmızı Biber						1.27	
Kök Boya		23.42	0.451	13.77			
Kuru Turunç		0.903					
Mazı	5.24					0.564	
Portakal Kabuğu			200 sandık	18 torba		20 torba	
Portakal-Turunç Kabuğu	100 torba						
Sakız		1 kutu	0.39				
Sinemaki			0.395				
Şeker		4.79				0.282	
Toz Şeker		4.96	0.225		100 sandık		
Turunç Kabuğu		2.56	1.41	2.82		28 zenbil	
Tuz				33.35			
Yenibahar			3.33				
Zamk		847.24					
Zırnıh		0.79					

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 döneminde 24 çeşit ürünün ihracı geçekleşmiştir. Bir önceki dönem göre ürün çeşidinde bir artış görülmektedir. Aynı artış ürünlerin ton cinsi değerlerine yansamamaktadır. Bu dönemde Rusya'ya gerçekleştirilen ihracat toplam 494. 0997 ton olmuştur. Ancak 1800-1806 dönemi değerlerinde tuz dışındaki ürünlerin toplam değerleri açısından bakıldığında artışın olduğu görülmektedir.

Boyama sanayisinde kullanılan ürünlerin bir önceki dönemde göre aynı seviyelerini korumuştur. Tuz ise dikkate değer bir düşüş göstermektedir.

Bu dönemde baharat ürünlerinde hem çeşit hem de değer açısından artışın olduğu gözlenmektedir. Aynı durum şeker ürününde de dikkati çekmektedir.

Tütün ihracı bu dönemde 1800-1806 dönemine göre büyük artış içindedir. Bir önceki dönemde 3.9152 ton olan tütün ihracı, bu dönemde 48.5172 tona çıkmıştır.

Tablo (48) Rusya'dan ihraç edilen baharat, boya ve şeker ürünlerinin 1823-1829 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827	1829
Afyon				0.826		
Akgünlük	34.77					
Anason	0.423					
Anberiye					26 sandık	40 sandık
Aselbent			0.205			
Asfur	4.96					
Biber		0.448	0.256		1.496	
Civit				0.207		
Çemen	0.423					
Defne Tohumu			0.897			
Duhân	16.86	30.4	24.25	110.31	66.46	154 boğça
Günlük	0.423		0.25 2 sandık	0.959	3.989	
Henne				0.536		
Kahve-i Frenki		0.642				
Kara Günlük				0.256		
Kelle Şeker			33.98	2.39	19.68	
Kimyon	0.846					
Kök Boya			5.53			
Mazı				6.209		
Portakal Kabuğu			70 zenbil			
Sabun		2.07				
Sinemaki				0.089		
Şeker		2.76				
Şeker-i Gubar			2.71		5.75	
Şeker-i Hâm			3.38			
Şekerleme	0.282				0.0641	

					2 sandık	
Turunç Kabuğu			2.991	3.84		
Tuz		141.12	141.12	17.96	110.07	
Zamk			3.43			

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1829 döneminde 29 değişik ürün ihraç edilmiştir. Bu dönem içinde 1828 yılında baharat, boya ve şeker ürünü ihracatının olmadığı dikkatimizi çekmektedir. İhraç ürünleri, çeşit bakımından bir önceki döneme göre artış göstermiştir. 1823-1829 döneminde adı geçen ürünlerin toplam ihracat hacmi 806.6329 ton olmuştur.

Şeker ve çeşitlerinin bu dönemde bir önceki döneme göre artışı dikkat çekmektedir. 1812-1818 döneminde üç adet olan şeker çeşidi 12.2289 ton olara ihraç edilirken, bu dönemde çeşit beş adede çıkarken ton cinsi değer 71.0384 tona çıkmıştır.

Tuz ihracı bir önceki döneme göre artış içindedir. Tütün ihracı ise dikkate değer bir artış içindedir. 1800-1806 döneminde 3.9152 ton olan tütün ihracı, bu dönemde 248.3075 tona çıkmıştır. Bu rakam 1812-1818 dönemi rakamına görede büyük bir artışı göstermektedir.

1800-1829 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya gerçekleştirdiği baharat, boya ve şeker ürünü ihracatı toplam 2869.4273 ton olmuştur.

2.4. Tekstil Ürünleri

Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya ihraç ettiği tekstil ürünleri daha ziyade pamuk ve iplik ürünleri üzerine yoğunlaşmıştır. Gerçekleşen ihracatta daha ziyade iplik ürünlerinin fazlalığı dikkat çekmektedir. Tekstil ürünlerinin ithalatı aşağıda tablo 49, 50 ve 51'de yıllara göre verilmiştir.

Tablo (49) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1800-1806 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1801	1803	1804	1805	1806
Keten				17.78	
Penbe-i Hâm	0.903	9.314	15.354		17.5
Rişte-i Penbe	0.959		3.386	1.58	19.607

Urgan					12 adet
Yorgan		10 adet			18 adet

Tabloda da görüldüğü gibi 1800-1806 döneminde 5 adet ürünün ihracı gerçekleşmiştir. Bu dönemde pamuk, keten ve pamuk ipliği ihracatı ağırlığı oluşturmaktadır. 1800-1806 dönemi tekstil ihracı toplam 86.386 ton olmuştur. Bu rakamın içinde ton cinsi hesaplanamayan urgan ve yorgan dahil değildir.

Tablo (50) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1812-1818 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1813	1814	1815	1817
Beyaz Rişte-i Penbe	3.258			
Çeşitli Bez				4 boğça
Çeşitli Kumaş				9 sandık
Harir-i Kaliça				1 sandık
Kırmızı Rişte-i Penbe	5.772	4 denk	1.148	
Kumaş				4 boğça
Penbe-i Hâm	40.304 87 çuval			
Rişte-i Penbe	23 denk			12 boğça 1 varil 5 denk

Tabloda da görüldüğü gibi 1812-1818 döneminde 8 adet ürün ihracı gerçekleşmiştir. Bu dönemde pamuk ve pamuk ipliğinin yanısıra kumaş ve bez ihracımında olduğu gözlenmektedir. Ürünlerin ihraç değerlerinin çeşitlendiği bu dönemde ton cinsi değerleri hesaplanabilen tekstil ürünlerinin toplam hacmi 50.4835 ton olmuştur.

Tablo (51) Rusya'dan ihraç edilen tekstil ürünlerinin 1823-1827 yıllarında ton cinsinden değerleri

	1823	1824	1825	1826	1827
Alaca-i Manisa				745 top	
Atlas		1 top 12 zira'			
Basma-i Has		10 top			
Beledi-yi Taklidi		23 cefene 1 sandık			
Boğazi ve Astar		118 top			
Ceyen-i İngiliz		5 top			
Çit-i İngiliz		65 top			
Çit-i İngiliz Bama-i Hassa				47 top	
Fitilli Beyaz		766 top			
Hari-i Hâm-ı Bursa				22.269	28.08
İrace-i Bor		4413 top			
İrace-i Manisa					500 top
İrace-i Muğin		2204 top			
İrace-i Yenişehir		50 top			
Kadife		25 top			
Kaneviz		5 top			
Kirpas-ı Karz		17547 top			
Makreme-i İngiliz		8 deste			
Mamul Urgan	13 adet				
Mücessem Yemeni		1350 top			
Patiska		51 top			
Pazen		1 top			
Penbe-i Flemenk				0.32	
Penbe-i Hâm		15.94		36.49	9.76
Rişte-i Penbe	9.196	95.509			
Rişte-i Penbe-i Elvan	232 denk	1.0775	4.778	21.51	10.2
Rişte-i Penbe-i Surh	15.68	16.92	1.491	19.907	13.3
Rişte-i Tora				0.128	
Sathıyan-ı Sayha		1522 top			
Sof-ı Ankara		10 parça			

Tabloda da görüldüğü gibi 1823-1829 döneminde önceki dönemlere göre ürün çeşidinin artarak 30 çeşide ulaşmıştır. Ağırlıklı olarak 1824 yılında gerçekleşen ihracat, bu dönemde toplam 322.9401 ton olmuştur. 1828 ve 1829 yıllarında Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya tekstil ihracatı olmamıştır. Bu dönemde pamuk ipliğinin yanısıra dokunmuş tekstil ürünü ihracı da gerçekleşmiştir.

1800-1829 yılları arasında Osmanlı Devleti'nden Rusya'ya ihracatı gerçekleşen tekstil ürünlerinin ton cinsi hesaplanabilenlerin toplam hacmi 459.8102 ton olmuştur.

SONUÇ

Tarihte tabiatın bir parçası olarak değişik coğrafyalarda yaşayan insanlar, coğrafyanın bölgelere göre farklılıklar göstermesi ve her zaman her yerde aynı cömertlikte olmamasından etkilenmişlerdir. Farklı coğrafyalarda yaşayan insan toplulukları, bu ihtiyaçların karşılıklı olarak giderilmesini ticaret ile sağlamışlardır. Zamanla ticaret, ülkelerin ekonomik kalkınmasında ve refah seviyelerinin arttırılmasında önemli bir konuma gelmiştir.

İktisadî ve ticarî alandaki tarihi gelişim neticesinde insanlık, sanayi devrimi ile bu alanda o günkü şartlarda ulaşılabilecek en üst seviyeye gelmişti. Batıda meydana gelen ve neticesinde modern bilim ile tecrübî bilginin pazar için üretim sürecine geniş ve sistematik olarak uygulanması, Avrupa'da teknolojik bir patlamayı da beraberinde getirmiştir.

XV. yüzyıl ikinci yarısında Avrupa'da meydana gelen teknik ve endüstri devrimi sonunda buharın makineye uygulanmasıyla, fiyatı daha düşük ve üretimi kaliteli ürünler elde edilmeye başlanmıştı. XVI. yüzyıldan itibaren Avrupa'nın ticaret ve uluslararası ilişkilerin gelişimine paralel olarak uygulamaya başladığı merkantil politikalar neticesinde, fabrikalaşmanın getirdiği seri üretimin oluşturduğu ekonomik rekabet ile birlikte sömürgecilik hareketlerinde de sistematik bir hal görülmeye başlanmıştır. Böylece sanayileşen ülkeler, sanayisini geliştiremeyen ülkelere ihracat yaparak bu ülkelerin yerli üretimlerinin azalmasına neden olmuşlardı.

Osmanlı Devleti, sanayi inkılabına bağlı olarak Avrupa'da ortaya çıkan bu gelişmelerden iktisadî ve ticarî açıdan etkilenmiştir. Bu dönemde diğer devletlerin de ticaret politikalarını oluşturan iaşe temini meselesi Osmanlı Devleti'nin ticaret politikasının temelini oluşturmaktaydı. Klasik ticaret politikası olarak karşımıza çıkan bu politikanın diğer unsurlarını ise hazinenin gelirlerini arttırma ve gelenekçilikti. Bu üç unsurdan dolayı Osmanlı Devleti ihracatı kısıtlayıcı ve zorlayıcı, ithalatı kolaylaştırıcı ve teşvik edici bir politika izlemiştir. Uygulanan bu politikaların, kalite ve seri üretimi sağlayan Avrupa ile mücadele etmesi daha fazla mümkün olamamıştır.

Osmanlı Devleti uyguladığı klasik ticaret politikalarını III. Selim dönemine kadar devam ettirmiştir. Bu dönemde sanayi devrimi ile beraber sömürgeciliğin sistematik bir şekil alması, Osmanlı Devleti'nin savaşlarda aldığı yenilgiler üzerine

devlet düzeninin sarsılması, III. Selimi uygulanan bu ticaret politikalarını değiştirmeye itmiştir. Yapılmaya çalışılan bu değişikliklerde, III. Selim'in Avrupa'da gelişen iktisadi fikirlerden de etkilenmesi de rol oynamıştır. Osmanlı Devleti'nin klasik ticaret politikasında yapılmaya çalışılan bu teşebbüsler köklü olamamıştır. Yapılmaya çalışılanlar, düzenlemelerden öteye gidememiştir. Ancak bu yapılanlar, devlet adamlarının iktisadî ve ticarî problemleri görmesine yardımcı olmuştur. III. Selim döneminde fikri temelleri atılan iktisadî ve ticarî reformlar, II. Mahmut ve Tanzimat döneminde yapılmaya çalışılan düzenlemelere esas teşkil etmiştir.

III. Selim döneminde ticarette yapılan uygulamaların başında, müslüman bir Türk ticaret burjuvazisi oluşturma gayretleri gelmiştir. Bunun için müslüman Türk unsur ticarete teşvik edilmiştir.

Osmanlı Devleti'nin ihracatı kısıtlamak ve ithalatı teşvik etme olarak uygulamış olduğu dış ticaret politikası, XIX. yüzyıla gelindiğinde de devam etmekteydi. Bu döneme kadar mevcut iktisadî ve ticarî yapısı ile kendi kendine yeten Osmanlı Devleti, Avrupa'da meydana gelen gelişmelere bağlı olarak kurmuş olduğu dengelerin sarsılması ile olumsuz yönde etkilenmiştir. Buna bir de dünya ticaret yollarının değişmesi eklenince Osmanlı Devleti'nde ortaya çıkan olumsuzluklar iyice artmıştır.

Coğrafi farklılıklardan dolayı ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasına bağlı olarak gelişen devletler arasındaki dış ticaret, sağladığı büyük kârlar ile siyaseti de etkileyecek konuma gelmişti. İktisadî kalkınmada dış ticaretten elde edilen büyük gelirler, her alanda olduğu gibi askeri alanda da ilerlemeyi beraberinde getirmekteydi. Askerî alandaki üstünlük ise gelişen şartlara bağlı olarak dış ticarette de söz sahibi olmayı sağlıyordu. Bu durumun farkında olan devletler, dış ticarette gelişmek ve söz sahibi olmak için her şeylerini ortaya koymaya başlamışlardı. XIX. yüzyıla gelindiğinde Osmanlı Devleti, devletlerin siyasetini de belirleme konumuna gelen dış ticaretten pay alma düşüncesinde olmayan bir durumdaydı.

Osmanlı Devleti'nin geniş coğrafyalar üzerine kurduğu devleti, iktisadî gelişimini sanayi devrimine bağlı olarak geliştiren devletler için hem bir pazar hem de hammadde ihtiyacının karşılanacağı bir yer olarak görülmekteydi. İngiltere ve Fransa'nın Osmanlı Devleti ile bu manada yoğun ticari ilişkiler kurdukları görülmektedir. Bu ilişkiler, Osmanlı Devleti'nin bu devletler ile yapmış olduğu

savaşlara bağlı olarak artış veya azalış göstermiştir. XIX. yüzyıla gelindiğinde ise Osmanlı Devleti ile Rusya'nın da yoğun bir ticari ilişki içine girdiği görülmektedir.

Rusya, XV. yüzyıldan itibaren siyasi gelişmelere bağlı olarak coğrafi konumunun da etkisiyle Osmanlı Devleti ile siyasi ve ticari ilişkiler kurma gayreti içinde olmuştur. İki devlet arasında bu yüzyıldan itibaren başlayan ilişkiler, çıkarların çatıştığı noktalarda gerginlikleri ve savaşları beraberinde getirmiştir. Bu ilişkilerde XVIII. yüzyıl başlarına kadar Osmanlı Devleti'nin üstünlüğü söz konusudur. Bunda da Osmanlı Devleti'nin uygulamış olduğu Karadeniz politikasının büyük rolü olmuştur.

Rusya'nın içinde yaşadığı geniş coğrafyada hakim duruma getirilmesi düşüncesi olan Çar I. Petro'nun iktidara gelmesi ile iki devlet arasında ilişkilerde yeni bir dönem başlamıştır. Bu dönem içinde Rusya'da, Batı'daki askeri yenilikler kısa zamanda kullanılmaya başlamış, sanayinin ve ticaretin geliştirilmesinin yollarını aranmış, ekonomik yönden ise ülkenin mali durumunun düzeltilmesi için girişimlerde bulunulmuştur. Nitekim bu doğrultuda ticaretin canlandırılması için sıcak denizlere inmeye yönelik geliştirilen politikalar izlenmeye başlanmıştır. Geliştirilen hem ticari hem de dini-siyasi politikalara bağlı olarak Rusya, Osmanlı Devleti'nin hakim olduğu coğrafyayı, amaçları doğrultusunda ele geçirmeyi hedeflemiştir. Bu tarihten itibaren, Osmanlı Devleti ile olan ilişkilerinde belirleyici etken bu politikalar olmuştur. Osmanlı-Rusya arasındaki ilişkilerde XVIII. yüzyılla birlikte savaşların ve ticaretin bir arada olduğu ilişkiler dönemi görülmektedir.

Rusya, mukaddes birliğe dahil edilmesi ve bu birliğin de Osmanlı Devleti karşısında 1699 tarihinde şartları çok ağır olan Karlofça antlaşmasını imzalamasına karşın bu antlaşmaya imza koymamıştır. Zira Rusya yukarıda da belirttiğimiz gibi kendi hedeflerinin bu antlaşmada gerçekleşmediği görüşündedir. Bunda dolayı hedeflerini gerçekleştirmek isteyen Rusya, Osmanlı Devleti ile 1700 yılında İstanbul antlaşmasını imzalamıştır. İki ülke arasında özellikle Belgrad Antlaşmasının imzalanmasından sonra Rusya, bütün gücü ile güneye ve Karadeniz'e inme yollarını aramıştır.

II. Katerina'nın çariçe olmasıyla birlikte Rusya'da Petro döneminde oluşturulan politikalara hız verilmiştir. Osmanlı Devleti ile direkt olarak karşılaşmak istemeyen II. Katerina, Rusya'yı Balkanlara ve Batıya açacak olan Lehistan'ı almak için Avusturya ile ortak hareket etmeye başlamıştır. Lehistan içindeki Rusya'nın faaliyetlerinden rahatsızlık duyan Osmanlı, Rusya'ya savaş ilan etmiştir. Bu savaşta

istediği başarıları elde edemeyen Osmanlı, Rusların Karadeniz'in kilidi sayılan Kırım'ı ele geçirmelerine de engel olamamıştır. Kırım'ı ele geçiren Ruslar, böylelikle Karadeniz'de hem ticari hem de askeri üstünlük kurma yolunda önemli adımlar atmış oluyorlardı. Beş yıldan fazla devam eden bu savaş sonrasında 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca antlaşması sonrası Rus tüccarları, Karadeniz'de ve Osmanlı memleketlerinde ticaret serbestliği kazanmış oluyordu. Bu gelişmeler sonucunda Karadeniz, bir Türk denizi olmaktan çıkıyordu.

Rusya'nın Küçük Kaynarca antlaşmasında elde edemediği bazı ticari hakları, Osmanlı Devleti ile 1783 yılında imzalanan ticaret antlaşması ile elde ettiği görülmektedir. 81 maddeden oluşan 1783 ticaret antlaşması ile Rusya, Osmanlı Devleti'nde ayrıcalıklı bir devlet konumuna yükselmiştir. Rus gemileri ve tüccarları, bu antlaşma ile Osmanlı memleketlerinde rahatlıkla ticaret yapmaya başlamışlardır. Bu antlaşmaya bağlı olarak iki ülke arasındaki ticaret hacminin önceki dönemlere göre oldukça geliştiği anlaşılmaktadır.

Savaşların ve ticari ilişkilerin birbirini takip ettiği Osmanlı-Rusya ilişkilerinde XIX. yüzyılla birlikte, güçlenmiş bir Rusya ve önceki dönemdeki ilişkileri aratmayan bir seyir gözlenmektedir. Nitekim Napolyon'un Mısır'ı işgali üzerine Rusya ile 1798 yılında bir ittifak antlaşması imzalanmış, aynı antlaşma 1805 yılında ise dokuz yıllığına yenilenmişti. Fakat Osmanlı Devleti artık Rusya'nın boğazlardan harp gemileri geçirmesini istemiyordu. Eflak ve Buğdan beylerinin azli ve boğazlardan Rus harp gemilerinin geçişine izin verilmemesi üzerine Rusya, Buğdan'a girdi (16 Ekim 1806). Osmanlı Devleti bu durum karşısında Rusya'ya harp ilan ederek boğazları geçişlere kapattı (17 Ocak 1807).

1800 yılından Osmanlı Devleti'nin Rusya ile savaşa başladığı 1807 yılına kadarki dönem içinde iki devlet, 1783 ticaret antlaşması çerçevesinde ticaret yapmışlardır. Bu dönem içinde Osmanlı Devleti Rusya'dan buğday ve demir ürünlerinin ağırlığı oluşturduğu 291413.84 ton ithalat yapmıştır. Aynı dönem içinde şarap ve meyve çeşidi ürünlerin ağırlığı oluşturduğu 32157.14 ton ihracat gerçekleştirmiştir. Bu tarihten itibaren kesilen iki devlet arasındaki ticari ilişkiler, Bükreş barış antlaşmasının imzalanması ile yeniden başlamıştır.

1812 yılının sonlarında başlayan bu yeni dönemde iki devletin ticari ilişkilerinin bir önceki döneme göre artarak devam ettiği görülmektedir. Nitekim bu

dönemde Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan yaptığı ithalat hacmi 414512.06 ton düzeyine ulaşmıştır. Osmanlının Rusya'ya yaptığı ihracat hacmi ise 30435.17 ton seviyesinde kalmıştır. Yunan meselesi ve Mora ihtilaline bağlı olarak Osmanlı Devleti'nin Rusya'nın izlediği dini-siyasi politikalardan duyduğu rahatsızlık, iki devleti bir kere daha karşı karşıya getirmiştir. 1818 tarihinden itibaren iki devlet arasında ticari ilişkilerin kesildiği gözlenmiştir.

1823 yılında yeniden başlayan ve aralıklarla 1829 yılına kadar devam eden ticari ilişkiler, iki devletin savaş hali yüzünden bir kez daha kesilmiştir. Bu dönem içinde Osmanlı Devleti'nin Rusya'dan ithalatının 183373.13 ton, bu devlete ihracatının ise 20485.86 ton olduğu gözlenmiştir. 1829 yılında imzalanan Edirne antlaşmasında iki devlet arasındaki ticarete dair bir madde de bulunmaktaydı. Bu antlaşmanın 7. maddesi ile 1783 yılında imzalanan ticaret antlaşması teyit edilmiş oluyordu. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1846 ve 1862 tarihlerinde de ticaret antlaşmaları imzalanmıştır. Böylece Rus tüccarlarının ve gemilerinin Osmanlı memleketlerinde gerçekleştirdikleri ticaretin, bir önceki döneme göre gelişerek devamı sağlanmıştı. Her nekadar 1830 tarihinden itibaren Osmanlı arşiv kayıtlarında iki devlet arasındaki ticarete dair kayıtlarda ürün ismi ve miktarı bulunmasa da gemi adetlerinden ticaretteki artış görülebilmektedir.

Kara ticareti çerçevesinde Osmanlı memleketlerine gelerek ticaret yapan Rus tüccarlarının, başta Akdeniz ve çevresinde ticaret yaptıkları anlaşılmaktadır. Anadolu, Rumeli ve diğer Osmanlı memleketlerinde yapılan ticaret ise bunu takip etmektedir. XIX. yüzyılda 2498 adet Rus tüccarın Osmanlı memleketlerinde ticaret yaptıkları ve bu Rus tüccarların satın aldıkları Osmanlı mahsulü ürünleri en yakın Osmanlı limanlarına ulaştırarak buradan kendi gemileri ile Rusya'ya naklettikleri anlaşılmaktadır.

Osmanlı Devleti ile Rusya arasında ticaretin Karadeniz üzerinden deniz ticareti şeklinde yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu ticarette daha Osmanlı Devleti'nin uyguladığı klasik ticaret politikasına bağlı olarak daha ziyade ithalat çerçevesinde olduğu görülmektedir. Nitekim Osmanlı Devleti Rusya'dan toplam olarak 889299.03 ton ithalat yaparken bu devlete 83078.17 ton ihracat yaptığı tespit edilmiştir.

KAYNAKÇA

1- ARŞİV BELGELERİ

CEVDET İKTİSAT, No: 146, 1167

HATT-I HÜMAYUN, No: 7664, 15117, 15117-A, 16319, 23982, 40783, 58505, 58976

İZN-İ SEFİNE DEFTERİ, No: 8

NAMEYİ HÜMAYUN DEFTERİ, No: 10

RUSYA AHKAM DEFTERİ, No: 83/1, 88/6, 89/7, 90/8, 91/9, 92/10

2- MATBU ESERLER- İNCELEMELER

ADAMS, L. James, **Bir Mühendisin Dünyası**, Çev. C. Soydemir, Ankara 1996

Ahmet CEVDET , **Tarih-i Cevdet**, c. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994

---------- **Tarih-i Cevdet**, c. II, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1994

---------- **Tarih-i Cevdet**, c. III, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1984

AKDAĞ, **Türkiyenin İktisadi ve İctimai Tarihi II**, İstanbul 1979

AKTEPE, Münir, **Mehmed Emni Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Seyahatnamesi**, TTK 1989 Ankara

Âli TARİHİ, **Künhülahbar**, İstanbul 1277, s. 80-81

ARIKAN, Zeki, "Osmanlı İmparatorluğu'nda İhracı Yasak Olan Mallar", **Bekir Kütükoğluna Armağan**, İstanbul 1991, s.279-306

ARMAOĞLU, Fahir, **19. Yüzyıl Siyasi Tarihi**, T.T.K., Ankara 1999

ATAÇ, A.M., **Rusya Tarihi Türkler ve Komşularıyla Münasebetleri**, Ankara 1953

BAĞIŞ, A. İhsan, **Osmanlı Ticaretinde Gayri Müslimler-Kapitülasyonlar-Avrupa Tüccarları-Beratlı Tüccarlar-Hayriye Tüccarları (1750-1839)**, Ankara 1983

---------- " III George Döneminde İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'ndaki Ekonomi Siyaseti 1760-1815", **Türk-İngiliz İlişkileri 1583-1984,** Başbakanlık Basın Yay. Enfor. Gnl. Müdr. yay., Ankara 1985, s. 43-52

---------- "Rusların Karadeniz'de Yayılması Karşısında İngiltere'nin Ticari Endişeleri" **Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920),** 11-13 Haziran 1977, Ankara 1980, s. 211-214

BALA, Mirza, "Kırım", **İ.A.**, c.VI, M.E.B., İstanbul 1967, s. 741-762

BARTHOLD, W., "Kefe", **İ.A.**, c. VI, M.E.B., İstanbul 1967, s. 535-537

BENNİGSEN, Aleksandr, **Step'te Ezan Sesleri,** (Çev. Nezih Uzel), İstanbul 1981

BERKES, Niyazi, **100 Soruda Türkiye İktisat Tarihi II**, İstanbul 1970

---------- **İkiyüz Yıldır Neden Bocalıyoruz**, Ankara 1962

BEYDİLLİ, Kemal, "Karadeniz'in Kapalılığı Karşısında Avrupa Küçük Devletleri ve Miri Ticaret Teşebbüsü", **Belleten**, LV/214, Ankara 1991, s. 687-755

BİLGİSEVEN, Amiran Kurtkan, **Genel Sosyoloji**, İstanbul 1986

BİRSEL, Cemil, **Devletler Arasında Antlaşmalar**, İstanbul 1936

BOSTAN, İdris, "İzn-i Sefine Defterleri ve Karadeniz'de Rusya ile Ticaret Yapan Devlet-i Aliyye Tüccarları 1780-1846", **T.D.A.D,** sayı 6, İstanbul 1991, s. 21-49

---------- "Rusya'nın Karadeniz'de Ticarete Başlaması ve Osmanlı İmparatorluğu", **Belleten,** c. LIX, Sayı 225 (Ağustos 1995), s. 353-394

BRAUDEL, Fernand, **Akdeniz ve Akdeniz Dünyası**, c.I, , Çev. Mehmet Ali Kılıçbay, İstanbul 1989

---------- **Maddi Uygarlık, Ekonomi ve Kapitalizm, XV-XVIII. Yüzyıllar II**, Çev. M.A. Kılıçbay, Ankara 1993

---------- **Maddi Medeniyet ve Kapitalizm,** Çev. M.Özel, İstanbul 1991

BUDAK, Mustafa, " Osmanlı-Rus İlişkilerinde Kafkasya" **Avrasya Etütleri,** sayı 4, İstanbul 1995, s. 101-128

CAVİD, Baysun, M., "Azak", **İ.A.** c.II, M.E.B., İstanbul 1961, s. 85-89

CHANİNOV, Brian, **Rusya Tarihi**, Çev. Galip K. Söylemezoğlu, Ankara 1939

CİLLOV, Haluk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Yay., İstanbul 1972

ÇADIRCI, Musa, **Tanzimat Döneminde Anadolu Kentlerinin Sosyal ve Ekonomik Yapıları,** Ankara 1991

---------- "II. Mahmut Döneminde (1808-1839) Avrupa ve Hayriye Tüccarları", **Birinci Uluslararası Türkiye'nin Sosyal ve Ekonomik Tarihi (1071-1920),** (11-13 Haziran 1977), Ankara 1980, s. 237-241

ÇAKMAK, M.Ali, "XVIII. Yüzyılda Kafkasya", **Osmanlı Tarihi I,** Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 613-621

ÇAPRAZ, Hayri, **1740-1792 Osmanlı-Rus Münasebetleri (Siyasi ve Ticari),** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Isparta 1997

DALSAR, Fahri, **Türk Sanayi ve Bursada İpekçilik,** İstanbul 1960

DARKOT, Besim, **Türkiye İktisadi Coğrafyası,** İstanbul 1963

DEANE, Phyllıs, **İlk Sanayi İnkılabı,** Çev. Tevfik Güran, T.T.K., Ankara 1994

DİCKSON, David, **Altarnatif Teknoloji, Teknik Değişimin Politik Boyutları,** Çev. N.Erdoğan, İstanbul 1992

DUBY, Georges, **Ortaçağ İnsanları ve Kültürü,** Çev. M.A.Kılıçbay, Ankara 1995

DURAN, Tülay, "Türk-Rus Münasebetlerinin Başlaması", **B.T.T.D.** sayı 5, İstanbul 1968, s. 41-45

DURUCKER, Peter, **Kapitalist Ötesi Toplum,** İstanbul 1994

ERENDİL, Muzaffer, **Tarihte Türk Rus İlişkileri,** Ankara 1975

ERİM, Nihat, **Devletler Arası Hukuk ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları),** Ankara 1953

EROĞLU, Hamza, **Devletler Arası Umumi Hukuk,** Ankara 1984

ERÖZ, Mehmet, **İktisat Sosyolojisine Başlangıç,** İ.Ü.İ.F. yay., İstanbul 1973

FALKUS, M.E., **Rusya'nın Endüstrileşmesi 1700-1914,** Çev. Alaaddin Şenel, Ankara 1986

FINDIKOĞLU, Ziyaeddin Fahri, "Tanzimatta İçtimai Hayat" **Tanzimat I,** İstanbul 1940, s. 619-659

FAROQİ, Suraiya, **Osmanlı'da Kentler ve Kentliler,** İstanbul 1993

GENCER, Ali İhsan, **Bahriyede Yapılan Islahat Hareketleri ve Bahriye Nezaretinin Kuruluşu (1789-1867),** İstanbul 1985

GENÇ, Mehmet "Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, Ötüken yay., İstanbul 2000, s. 53-67

---------- "18. Yüzyıla Ait Osmanlı Mali Verilerinin İktisadi Faaliyetin Göstergesi Olarak Kullanabilirliği Üzerine Bir Çalışma", **Osmanlı İmparatorluğunda Devlet ve Ekonomi**, İstanbul 2000, s.153-185

GİMPEL, Jean, **Ortaçağda Endüstri Devrimi**, Çev. N.Özüaydın, Ankara, 1996

GORİANOV, Serge, **Devlet-i Osmaniye Rusya Siyaseti**, Çev. Macar İskender, Ali Reşad, Kanaat Matbaası, İstanbul 1331

GÖKÇE, Cemal, **Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğunun Kafkasya Siyaseti**, İstanbul 1979

GÜLTEKİN, Nusret, **Osmanlı Devleti'nin Ticaret Politikası (1789-1838)**, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İnönü Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya 1996

GÜRSEL, F.Haluk, **Tarih Boyunca Türk Rus İlişkileri**, İstanbul 1968

HALDUN, İbn, **Mukaddime**, Çev. Zakir K. Ugan, İstanbul 1970

HALLAÇOĞLU, Yusuf, **XVIII. Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nun İskan Siyaseti ve Aşiretlerin Yerleştirilmesi**, Ankara 1988

HAMMER, Joseph Von **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. II, Çev. Mehmet Atabey; Yay. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1996

---------- **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. VI., Çev. Mehmet Atabey; Yay. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1996

---------- **Büyük Osmanlı Tarihi**, c.VII, Çev. Vecdi Bürün; Yay. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1996

HANÇERLİOĞLU, Orhan, **İslam İnançları Sözlüğü**, İstanbul 1994

---------- **Ekonomi Sözlüğü, Ekonomi Terimleri**, İstanbul 1997

HEFFENİG, W., "Ticaret", **İ.A**, c.12/I, M.E.B.,İstanbul 1979, s. 257-263

İNALCIK, Halil, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, İstanbul 2000

---------- "Bursa: I. XV. Asır Sanayi ve Ticaret Tarihine Dair Vesikalar", **Osmanlı İmparatorluğu Toplum ve Ekonomi**, İstanbul 1993, s. 203-258

---------- "Osmanlı Pamuklu Pazarı Hindistan ve İngiltere (Pazar Rekabetinde Emek Maliyetinin Rolü) **Osmanlı İmparatorluğu**, (Toplum ve Ekonomi), İstanbul 1993, s. 259-318

---------- "Osmanlı-Rus Rekabetinin Menşei ve Don-Volga Kanalı Teşebbüsü (1559)", **Belleten**, XII/46, Ankara 1948, s. 349-402

---------- "Türkiye ve Avrupa: Dün ve Bugün I", **Doğu-Batı**, Şubat-Mart-Nisan 1998, s. 9-30

---------- "İmtiyazat", **Encyclopaedia of İslam**, Leiden-Londra 1971, s. 1179-1185

ISSAWİ, Charles, **The Economic History Of The Middle East (1800-1914)** , Chicago 1966

İTZKOWİTZ, Norman, "XVIII Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu", **Osmanlı Tarihi I**, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 519-524

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi,** c.IV, T.T. K., Ankara 1988

---------- **Osmanlı Tarihi,** c.V, T.T. K., Ankara 1999

---------- **Osmanlı Tarihi,** c.VI, T.T. K., Ankara 1988

---------- **Osmanlı Tarihi,** c.VII, T.T. K., Ankara 1988

---------- **Selim III'ün Hatt-ı Hümayunları -Nizamı Cedid- 1789-1807,** Ankara 1942

KAZGAN, Gülten, **İktisadi Düşünce veya Politik İktisadın Evreleri,** İstanbul 1993

KAZICI, Ziya, **Osmanlılarda İhtisap Müessesesi,** İstanbul 1987

KEYDER, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**,Yay. Sabri Tekay, İstanbul 1987

KOCABAŞ, Süleyman, **Tarihte Türk-Rus Mücadelesi,** İstanbul 1989

KODAMAN, Bayram, "18. Yüzyıl sonunda Samsun Gümrüğü" **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri,** Samsun 1990, s. 92-97

KÖPRÜLÜ, M.Fuat-BARTHOLD- W., **İslam Medeniyeti Tarihi**, Ankara 1977

KÖSE, Osman, **Osmanlı Rus Münasebetleri-I,** (Basımamış Yüksek Lisans Tezi)., Samsun 1993

---------- **1774 Küçük Kaynarca Antlaşması (Oluşumu-Tahlili-Tatbiki),** (Basılmamış Doktora Tezi), Samsun 1997

---------- "XVIII. Yüzyıl Osmanlı-Rus Münasebetleri" **Osmanlı Tarihi I,** Yeni Türkiye Yay., Ankara 1999, s. 536-549

KÖSEOĞLU, Nevzat, **Türk Dünyası Tarihi ve Medeniyeti Üzerine Düşünceler,** İstanbul 1991

KURAN, Ercümend, **Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasi Faaliyetleri 1793-1821,** Ankara 1988

KURAT, Akdes Nimet, **Türkiye ve Rusya,** Ankara 1990

---------- **Rusya Tarihi,** T.T.K., Ankara 1993

---------- **IV-XVIII. Yüzyıllarda Karadeniz'in Kuzeyindeki Türk Kavim ve Devletleri,** Ankara 1972

---------- **Türkiye ve İdil Boyu,** Ankara, 1966

KURDAKUL, Necdet, **Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar,** Döler Neşriyat, İstanbul 1988

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I,** Ankara 1974

---------- **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetler II,** İstanbul 1976

---------- "Tanzimat Devri Osmanlı-İngiliz Gümrük Tarifeleri", **Tarih Enstitüsü Dergisi,** Sayı 4-5'den ayrı basım, İstanbul 1974, s. 335-393

---------- "Ahidnameler ve Ticaret Muahedeleri", **Osmanlı Tarihi,** c. III, Yeni Türkiye yay., Ankara 1999, s. 329-341

---------- "1828 Düzenlemesinden Sonra İzmir İhtisab Nezareti" **T.E.D.,** sayı 13, 1983-1987'den ayrı basım, İstanbul 1987, s. 433-494

LEWİS, Bernard, "Osmanlı İmparatorluğunun İnhitatı Üzerine Bazı Düşünceler", **İ.T.E.D.,** III/2-4, İstanbul 1960, s. 161-186

MARDİN, Şerif, **Türkiye'de İktisadi Düşüncenin Gelişmesi (1838-1918),** Ankara 1962

MERAM, A. Kemal, **Türk-Rus İlişkilei Tarihi,** İstanbul 1969

MERT, Özcan, "II. Mahmut Devrinde Anadolu ve Rumeli'nin Sosyal ve Ekonomik Durumu (1808-1839), **T.D.A.,** Sayı 18, İstanbul 1982, s. 33-73

MONTRAN, Robert, **17.yy'ın İkinci Yarısında İstanbul,** c. II, Çev. M.A. Kılıçbay-E. Özcan, İstanbul 1990

---------- "XVI. ve XVII. Yüzyıllarda İstanbul'da Azınlıklar, Meslekler ve Yabancı Tüccarlar", Çev. M.A. Kılıçbay, **Tarih ve Toplum,** Nisan 1985, s. 19-23

Muahedat Mecmuası, Hakikat Matbaası, İstanbul 1294, c. II-III-IV

NEBİOĞLU, Osman, **Bir İmparatorluğun Çöküşü ve Kapitülasyonlar,** Ankara 1986

NEF, John, **Sanayileşmenin Kültür Temelleri,** Çev. E. Güngör, M.E.B., Ankara 1986

ORTAYLI, İlber, **Osmanlı İmparatorluğunda İktisadi ve Sosyal Değişim Makaleler 1,** Turan Kitabevi, Ankara 2000

OSTROGORSKY, Georg, **Bizans Devleti Tarihi,** Çev. Fikret Işıltan, T.T.K., Ankara 1981

ÖNSOY, Rıfat, **Tanzimat Dönemi Osmanlı Sanayii ve Sanayileşme Politikası,** Ankara 1988

---------- "Tanzimat ve Sanayi", **Türkiye Günlüğü,** sayı 8, Kasım 1989, s. 42-48

ÖZDEK, Refik, **Siyasi Vasiyetnameler,** İstanbul 1975

ÖZDEMİR, Rıfat, **XIX Yüzyılın İlk Yarısında Ankara,** Ankara 1986

ÖZEL, Mustafa, **Piyasa Düşmanı Kapitalizm,** İstanbul 1993

ÖZTÜRK, Mustafa, **Tarih Felsefesi,** Elazığ 1999

ÖZTÜRK, Yücel, **Osmanlı Hakimiyetinde Kefe 1475-1600,** Ankara 2000

PAKALIN, M. Zeki, **Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü II,** İstanbul 1971

PAMUK, Şevket, **100 Soruda Osmanlı-Türkiye İktisadi Tarihi 1500-1914,** İstanbul 1990

---------- **Osmanlı Ekonomisinde Bağımlılık ve Büyüme 1870-1913,** İstanbul 1994

PARMAKSIZOĞLU, İsmet, "Karlofça", **İ.A.,** c.IV, M.E.B. yay., İstanbul 1961, s. 346-350

PAŞA, Mustafa Nuri, **Netayicü'l- Vuku'at,** c. I-II, Çev. Neşet Çağatay, T.T.K. yay. Ankara 1992

PAŞA, Mustafa Nuri, **Netayicü'l- Vukuat**, c.III, Çev. Neşet Çağatay, Ankara 1987

PERNOUD, Regine, **Burjuvazi**, Çev. M.A.Kılıçbay, İstanbul 1991

PİRENNE, Henri, **Ortaçağ Avrupası'nın Ekonomik ve Sosyal Tarihi**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul 1991

---------- **Ortaçağ Kentleri, Kökenleri ve Ticaretin Canlanması**, (Çev. Ş.Karadeniz), İstanbul 1991

POLANYİ, Karl, **Büyük Dönüşüm: Çağımızın Siyasal ve Ekonomik Kökenleri**, Çev. A. Buğra, İstanbul 1986

RADO, Şevket, **Hayat Büyük Türk Sözlüğü**, İstanbul (tarihisiz)

REFİT, A., **Onuncu Asrı Hicride İstanbul Hayatı,** Haz. A.Uysal, Ankara 1984

ROSENBERG, Nathan-BİRDZELL, L.E., **Batı Nasıl Zengin Oldu: Endüstri Dünyasının Ekonomik Değişimi**, Çev. Erdal Güven, yayına hazırlayan Şule Kılıçaslan, İstanbul 1992

ROSTOW, W.R., **İktisadi Gelişmelerin Merhaleleri**, Çev. E Güngör, İstanbul 1980

SAĞLAM, Dündar, **Türkiye Ekonomisi**, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi Yay., Ankara

SAHİLLİOĞLU, Halil, "XVIII yy. Ortalarında Sanyi Bölgelerimiz ve Ticari İmkanları" **Belgelerle Türk Tarihi Dergisi**, Sayı 11, Ağustos 1968, s. 61-66

SANDER, Oral, **Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü**, (Osmanlı Diplomasi Tarihi Üzerine Bir Deneme), İmge Kitabevi, Ankara 1993

SARAY, Mehmet, **Rusların Orta-Asya'yı Ele Geçirmeleri**, Çev. Erkut Göktan, O.D.T.Ü. Asya-Afrika Araştırmaları Grubu yay. Ankara 1984

---------- "Başlangıcından Petro'ya Kadar Türk-Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış", **İ.Ü.E.F. Tarih Dergisi,** (Prof.Dr. Hakkı Dursun Yıldız Hatıra Sayısı 1984-1994), sayı 35, İstanbul 1994, s. 193-222

---------- "Rusların Asya'da Yayılması" **İ.Ü.E.F. yay.,** (1979-1980), sayı 10-11, İstanbul 1980, s. 279-302

---------- "Türkiye-Ukrayna Münasebetlerinin Tarihçesi" **Avrasya Etütleri**, c.II, sayı 3, Sonbahar 1995, s. 81-87

SARC, Ömer Celal, "Tanzimat ve Sanayimiz" **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 423-440

---------- **Türkiye Ekonomisinin Genel Esasları,** İstanbul 1949

SEE, Henri, **Modern Kapitalizmin Doğuşu**, (Çev. T. Erim), İstanbul 1970

SEİGNOBOS, Charles, **Avrupa Milletlerinin Mukayeseli Tarihi**, Çev. Samih Tiryakioğlu, İstanbul 1960

SEVİN, Veli, "Lidyalılar", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi**, c.II, İstanbul 1982, s. 256-258

SHAW, Staford J., **Between Old and New The Ottoman Empire Under Sultan Selim III 1789-1807**, Cambridge 1971,

---------- "The Nineteenth Centry Ottoman Tax Reform And Revenue System", **International Journal of Middle Eastern Studies**, VI., Cambridge 1975, s. 436-458

SOMBART, Wernet, "Kapitalizm Öncesi İktisadi Görüş", **Kapitalizm ve Din**, Haz. M. Özel, İstanbul 1993

STRAK, Werner, "İktisadi Düşünce ve Toplumsal Gelişme" **İktisat Risaleleri**, Çev. M. Özel, İstanbul 1994, s. 223-283

ŞAKİROĞLU, M. H., "Venedik'teki Türk Ticaret Merkezi Hakkında Yeni Bilgiler ve Bunun Ticaret Tarihimizdeki Yeri" **5. Milletlerarası Türkoloji Kongresi**, 23-28 Eylül 1985, Tebliğler III Türk Tarihi, İstanbul Ed. Fak. Basımevi, İstanbul 1989, 615-620

TABAKOĞLU, Ahmet, **İslam ve Ekonomik Hayat**, İstanbul 1987

TANSEL, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, Ankara 1969

TENGİRŞENK, Yusuf Kemal, "Tanzimat Devrinde Osmanlı Devleti'nin Harici Ticaret Siyaseti", **Tanzimat I**, İstanbul 1940, s. 289-320

TOPRAK, Zafer, "Osmanlı Devleti İktisat Tarihi", **Türkiye Tarihi 3**, İstanbul 1997, s. 219-274

TRAK, Selçuk T., **İktisat Tarihi**, İstanbul 1973

TUGAY, E.F., **Rusya Tarihi I**, İstanbul 1948

TUKİN, Cemal, **Boğazlar Meselesi**, İstanbul 1999

---------- " Küçük-Kaynarca", **İ.A.**, c.VI, M.E.B.,İstanbul 1988, s. 1064-1071

TURAN, Şerafettin, **Türk-İtalyan İlişkileri I**, Ankara 1990

---------- "Karadeniz Ticaretinde Anadolu Şehirlerinin Yeri", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 147-158

TURANLI, Rona, **İktisadi Düşünce Tarihi**, İstanbul 1988

TÜRKDOĞAN, Orhan, **Sanayi Sosyolojisi -Türkiye'nin Sanayileşmesi-Dün Bugün Yarın**, Ankara 1981

UNAT, Faik Reşit, **Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnameleri**, T.T.K. yay., Ankara 1992

UZUNÇARŞILI, İ. Hakkı, **Osmanlı Tarihi**, c. II, Ankara 1983

---------- **Osmanlı Tarihi**, c. III/1, Ankara 1988

---------- **Osmanlı Tarihi**, c. III/ 2, Ankara 1977

---------- **Osmanlı Tarihi**, c. IV/1, Ankara 1988

---------- "Ferman", **İ.A.**, c. IV.,M.E.B., İstanbul 1964, s. 571-572

ÜLGENER, F. Sabri, **Darlık Buhranları ve İslam İktisat Siyaseti**, Ankara 1984

---------- **Tarihde Darlık Buhranları ve İktisadi Muvanesizlik Meselesi**, İstanbul 1951

ÜNAL, M. Ali, "XVI ve XVII yüzyıllarda Karadeniz-Basra Körfezi Ticareti", **Birinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongresi Bildirileri**, Samsun 1988, s. 471-484

WALLERSTEİN, İ.-KASABA, Reşat, "İncorporation Into The Word Economy: Change In The Structure Of The Ottoman Empire 1750-1839", **O.D.T.Ü.G.D.**, VIII/1-2, Ankara 1981, s. 537-570

YUVALI, Abdülkadir, "XIII. Yüzyılda Karadeniz Ticareti", **İkinci Tarih Boyunca Karadeniz Kongreleri Bildirileri, 1-3 Haziran 1988**, Samsun 1990, s. 233-240

YÜCEKÖK, Ahmet, "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu ve 1838 Ticaret Sözleşmeleri" **A.Ü.S.B.F.D.**, XXIII/1, (Mart 1968), Ankara 1968, s. 381-426

---------- "XIX Yüzyıl Osmanlı Ticaret Sözleşmesi" **S.B.F.D.** c.XXIII, Sayı 1'den Ayrı Basım, Ankara 1968, s.381-426

ZEYTİNOĞLU, Erol, **İktisat Tarihi**, İstanbul 1976

TİCARİ TERİMLER SÖZLÜĞÜ

A

Âhen-i Hâm : Ham demir.

Akgünlük : Ardıç ağacından toplanan bir çeşit zamk.

Alaca-i Manisa : Manisa yöresinde üretilen fesrengi ve lacivert zemin üzerine sarı çizgili bir nevi pamuklu kumaş.

Alaf : Hayvan yemleri, otlar, samanlar.

Anason : Razyâne-i Rûmî de denilen ve habbeleri güzel kokulu bir bitki olup, ekmeğe ve bazı içkilere konur.

Anberiye : Yayla Çiçeği, güzel kokulu iksir.

Arak : Üzüm ve sâireden çekilip elde edilen ispirto, rakı.

Asel : Bal

Aselbent : Aynı adla anılan ağacın kabuklarının çizilmesi ile elde edilen ve tıp ile kokuculukta kullanılan bir tür reçine.

Asfur : Sarı boya.

Atlas : Yüzü ipek ve tersi pamuk maruf bir cins kumaş.

B

Bakkam : Kırmızı boya ağacı, suni kumaş boyası.

Basma-i Has : Beyaz dokunup sonra renk ve çiçekleri basılmış pamuklu ve ince dokuma.

Beğlerce : Bir çeşit üzüm.

Beledi-yi Taklidi : Taklit edilerek dokunmuş yerli kumaş, çit bezi.

Bogasi : Astarlık, seyrek dokunmuş bez.

Boza : Darı hamurundan yapılan ekşimsi bir Türk içkisi.

Buhur : Tütsü

C

Cemşir : Bir çeşit ağaç.

Cild-i Bakar : Sığır derisi.

Cild-i Erneb : Tavşan derisi.

Cild-i Evsa'i : Geniş deri

Cild-i Ganem : Koyun derisi

Çadır Uşağı : Maydanozgillerden bir bitki türü.

Çit-i İngiliz : Bir çeşit bez.

Çivit : Hind'de ve Yemen'de yetişen bir bitkiden çıkarılan koyu mavi boya.

Çupra : Kılçığı çok bir çeşit balık

Çuval : Her türlü ürün taşımacılığında kullanılan eşya. Ağırlık ölçü birimi olarak çuval = 2 kantar = 112.898 kg.

D-E-F

Dakîk : Un

Darı : Tahılın Türklerce eskiden en tanınmışı olan ufak taneli zahire.

Denk : Ağırlık ölçü birimi. Denk = 50 top = 20 çile = 2 pastav; bir beygir yükü

Deste-demet : Ağırlık ölçü birimi. 10'luk veya 12'lik grup

Dizi : İpe dizilmiş bir sıra (incir)

Duhan : Tütün

Efrenç : Frenk, Avrupalı, özellikle Fransız

Enva-i Hırdavat : Çeşitli ufak tefek demirden aletler

Fıçı : Ağırlık ölçü birimi. (standart, Akkerman, 1500) = 8 kantar = 226.596 kg.; (havyar, Akkerman, 1500) = 225.798 kg.

G-H

Gön : Tabaklanmış deri, her çeşit meşin.

Günlük : Güzel kokusu için ve bir yerin kötü kokmasını önlemek maksadı ile yakılan zamk cinsi buhur.

Hamr : Şarap

Hamr-ı Fransa : Fransız şarabı

Hardal : Meşhur yakıcı tohum

Harir : İpek

Harir-i Kaliça : İpekten dokunmuş küçük halı

Harnup : Keçiboynuzu

Havyar : Mersin balığı yumurtasından yapılan siyah, lezzetli, besleyici ve nadir yiyecek

Hınta : Buğday

Hıyariye : Bir çeşit bitki.

Hurma : Bir sıcak iklim meyvesi

K-L

Kantar : Ağırlık ölçü birimi.(Osmanlı standart) = 44 okka = 56.449 kg.

Katrân : Çam ağacından veya maden kömüründen çıkarılan koyu, ağır kokulu, ve bulaşıcı bir sıvı ki, sanayide ve tıpta kullanılır.

Kendir : Kenevir sapından çıkarılan lif, kabaca keten.

Keten : Meşhur bir bitki; keten tohumu ve bezir denilen bir küçük tane verir ve lifleri iplik yapılıp dayanıklı ve makbul dokumaların imaline yarar

Keyl (kile) : Ağırlık ölçü birimi. (standart) = 20 okka = 25.659 kg.

Kırmızı Havyar : Morina balığı yumurtasından yapılan âdî cinsi ki, kırmızımtırak pahalı yiyecek

Kild-i Rusya : Rusya'da yapılan bir çeşit anahtar

Kimyon : Baharatgillerden yemeğe konulan meşhur tohum

Kirpas : Keten ve pamuk bez

Kokoroz : Koçanıyla beraber mısır buğdayı

Kumzariye : Kıbrıs'ta üretilen bir çeşit şarap

Kuzu Postekisi : Kuzu postu

Kükürt : Tıpta ve sanayide kullanılan bir çeşit madde.

Lahm : Et

Lenger : Gemi demiri.

M-N

Mazı : Deri tabaklamada kullanılan bir cins madde.

Meyve-i Huşk : Kuru yemiş

Mismar : Çivi

Nuhas : Bakır

P-R

Pazen : Bir çeşit tüylü veya tüysüz yumuşakça bez veya basma.

Peksimet : Katı, kuru ekmek, seferde dayanmak ve hafif olmak için çok pişirilen ekmek.

Penbe : Pamuk

Penbe-i Ham : İşlenmemiş pamuk

Revgan : Yağ

Revgan-ı Don : Donyağı

Revgân-ı Sâde : Sadeyağ

Revgan-ı Zeyt : Zeytinyağı

Rezzaki : Bir cins üzüm

Rişte : İplik

Rişte-i Penbe : Pamuk ipliği

Rişte-i Penbe-i Elvan : Renkli pamuk ipliği

Rişte-i Penbe-i Surh : Kırmızı pamuk ipliği

S-Ş

Sahtiyan : Serpilerek boyanmış ve cilalanmış deri, bilhassa keçi derisi

Sandık : Ağırlık ölçü birimi. Çeşitli büyüklüklerde olabilen tahta kutu. İncirler için 220 okkalık, afyon için 60 okkalık.

Sinemaki : Bir cins bitki.

Sof : Yün, Yapağı.

Sof-ı Ankara : Yünden yapılmış ince bir dokuma cinsi.

Şaîr : Arpa

Şeker-i Gubar : Toz şeker

Şem-i Asel : Balmumu

Şem-i Revgan : Yağdan elde edilen mum

T

Telâtin : Eskiden beri Rusya'da yapılan kendine mahsus kokusu olan bir cins sağlam ve kalın deri.

Tuzlu Kara Canavar Lahmı : Tuzlanmış domuz eti.

Tuzlu Lahm : Tuzlu et.

V-Y-Z

Vukiyye (okka-kıyye) : Ağırlık ölçü birimi. (standart) = 400 dirhem = 1.2828 kg.

Yapağı : Koyunun kışın süren yünü, kaba ve yumuşak yün.

Yulaf : Buğdaygillerden, daha çok yem olarak yetiştirilen bitki.

Zamk : Bazı ağaçların kabuklarından sızıp sonradan sarımtırak katı bir madde haline geçen şey ki, suda eritip yapıştırmak için kullanılır.

Zırnıh : Arsenik ile kükürt karışımı bir madde.

Zift : Çam ağacından ve maden kömüründen çıkarılan siyah madde.

EKLER

EK 1

1782 TARİHLİ TİCARET ANTLAŞMASI [568]

Evvelki madde: Osmanlı Devleti'nin bütün memleketlerinde gerek kara ve gerek bilcümle deniz ve sularında ve Tuna'da ve Rusya halkına deniz yolculuğu ve ticareti elverecek her yerde serbestiyet üzere gemiler ile gidip gelmeye ve ticaret etmeye ve bilcümle Rusya halkına Osmanlı Devleti tarafından kâmilen ruhsat verilip böylece Rusya tâcirlerinden herbiri Osmanlı Devleti'nin bütün memleketlerinde hükümetin himayesinde olarak deniz ticareti için ne kadar süre gerekirse oturmaya serbest olalar.

İkinci madde: Taraflarca karar verildi ki, her iki taraf halkı gemileriyle veyahut vesair nakil vasıtalarıyla taraflara ait limanlara, şehirlerine gelerek her zaman ticaretle meşgul olurlar ve kendilerine oturacak yer tedarik edilebileler. Gerek Osmanlı Devleti'nin ve gerek Rusya Devleti'nin gemicileri ve yolcuları ve gemileri velev taifesi arasında yabancı milletten birkaç kişi bulunsa dahi dostane kabul olunup gemiciler ve yolcular herhangi bir bahane ile istekleri dışında zor kullanılarak istihdam olunmayalar. Lâkin her iki taraf halkından kimselerin kendi devletlerine hizmet etmeleri gerektiğinde müstesna olalar. Eğer taraf tebaasından olan biri bulunduğu hizmetten yahut gemiden firar eder ise ve iltica etmiş olduğu yerde geçerli olan mezhebi yani İslâm memleketlerinde İslâm dinini kabul ve Rusya memleketlerinde din değiştirmezse derhal red oluna. Kezâlik taraf halkı zikr olunan yerlerde gerçek bedelini ödeyerek her ne kendilerine gerekirse satın Almağa ve gemilerini ve arabalarını tâmir ve yenilemeğe ve geçimleri için gereken zahireyi mubayaa etmelerine ve bu işlerin görüldüğü yerlerde kendilerine engel olunmayarak serbestçe oturup yola çıkmak hakkına sahip olalar. Lâkin bulundukları yerlerde işbu ticaret antlaşmasında başkaca tanzim olunmuş hususların vukuunda taraf memleketlerinin nizam ve yasalarına tereddütsüz muvafakat eyleyeler.

Üçüncü madde: Tüccar tâifesi ve alelıtlak bilcümle Rusya halkı Rusya memleketlerinde ellerine verilen (**Mürur kağıdı**) ile Osmanlı Devleti'nin memleketlerinde dolaşabileler. Ve eğer bundan başka Rusya Elçisi veyahut Konsolosunun biri bazı kişiler için veyahut hassaten muayyen bir kişi için Osmanlı Devleti'nin (**Mürur kağıt**)larını talep ederler ise, ilgililer tarafından gecikmeksizin verileler. Rusya halkına ziyade bir menfaat olmak için her biri kendi memleketinde giydiği elbise ile gitmeğe mezun olup Osmanlı memleketlerinde karşı durulmaya. Kezâlik kendilerinden (haraç) ismi verilen vergi ve başka bir gûnâ vergi taleplerinde bulunulmaya. Yanlarında bulunan emtiaların bu antlaşma gereğince karar verilen gümrük rüsûmleri ödendikten sonra valiler,kadılar vesair ilgililer karşı çıkmayarak gidiş ve geçişlerine müsaade vereler. Osmanlı Devleti halkının dahî Rusya memleketlerinde emniyetleri için

---

[568] Muahedat Mecmuası, c. III, s. 284-319

kendilerine ticarî işleri için ve gidecekleri yollar için gereken (**Mürur kağıt**)ları vesair vesikalar verilip şöyle ki, Osmanlı Devleti'nin tüccar ve halkı yanlarında olan emtialarının târifeler gereğince tahsis olunan rusûmu ödedikten sonra istedikleri yere gidebileler.

Dördüncü madde: 1774 Tarihli Kaynarca sulh antlaşmasından beri Rusya halkı ürünleri ile ve bazen dahî gemiler ile ticaret edip antlaşmanın varlığına istinaden Osmanlı memleketlerinin şehir ve limanlarına girip çıkabilmeleriyle Osmanlı Devleti taahhüt eder ki, açık denizlerde yardıma muhtaç duruma düşen gemilerine yakın bulunan (Beylik gemileri)nden vesairden yardım edilip kezâlik bu gemiler personeli Rusyalı kazazedelerin yardımında kusur eylemeyeler. Ve ilgili kişilere gereken zahireyi dahî parasıyla alıvermede yardımcı olmaları. Eğer fırtınanın şiddetinden gemileri karaya oturur ise valiler, kadılar vesair ilgililer onlara yardımcı olup kazaya uğrayan gemiden kurtarılan bilcümle emvâl ve eşyaları kendilerine teslim edeler. Kezâlik bilmukabele Rusya devleti tarafından dahî taahhüt olunur ki, kendi (Beylik gemileri)nden vesairden Osmanlı Devleti'nin gemilerine yardım ve halkı hakkında işbu maddede Rusya halkı hakkında karar bulan hususlara riayet oluna.

Beşinci madde: Eğer kazaen Rusya gemileri Osmanlı memleketleri sahillerine düşerse devlet tarafından eşyalarının aranması ve kazaya uğrayan gemilerin tamiri hususunda gereken yardımları yapıp geminin kurtarılmasından sonra gereken yere nakli için başka bir gemiye yüklenen emtiadan mâdem ki, önceki yerde satılmayalar bir türlü rusûm ve vergi talep olunmaya. Ve bilmukabele Rusya devleti tarafından taahhüt olunur ki, eğer Osmanlı gemilerinden biri bir nevî kazaya uğrayıp veyahut batar ise yardımcı olunup alelıtlak Osmanlı Devleti'nin ticaret eden kimseleri hakkında gereken ihtimam gösterile.

Altıncı madde: Rusya tüccar, tercüman ve halkı Osmanlı Devleti memleketlerinde serbestçe kara ve deniz yolları ile seyahat etmeğe, alım satım ve ticaretle uğraşılarda bulunmaya mezundurlar. Gümrük resimlerini ödedikten sonra Osmanlı Devleti'nin deniz kuvvetleri vesair askeri mercileri tarafından yolculuk sırasında alıkonulmayıp herhangi bir nedenle rencide olunmayalar. Ve bilmukabele Rusya Devleti dahî Osmanlı halkına vaad eder ki, Rusya memleketlerinde alış veriş ve ticaret için kara ve deniz yolları serbestçe seyahat edip gümrük resimlerini Rusya târifesi üzere ödedikten sonra yolculukları sırasında hiçbir yerde tutuklanmayalar.

Yedinci madde: Rusya tüccarı istekleri dışında bazı Müslüman esnafa yahut sair bir nevi şirketlere yahut muhtekirlere emtia ve eşya satmak veyahut onlardan satın almak hususunda Osmanlı idaresi bu Rus tüccarını zorlamayacağını taahhüt eder. Kezâlik Osmanlı halkı Rusya memleketlerinde serbest olalar.

Sekizinci madde: Eğer Rusya halkından biri Osmanlı memleketlerinde borçlanır ise borcunun ödenmesi bizzat borçlu olandan talep olunup başka bir Rus'tan istenmeye. Ve

mâdem ki, başkası borçluya kefil olmamış olup mahkemeye dahî dâvet olunmayıp ancak borçlu olan kimseden talep oluna. Ve Rusya halkından biri öldükte emvâl ve eşyası hiç kimse müdahaleye cesaret etmeksizin vasiyette bulunduklarına teslim ve eğer böyle bir vasiyeti yok ise bıraktığı şeyler (Metrukâtı) Rusya Konsolosunun aracılığı ile hemşehrilerine emaneten verilip bu konuda hiçbir şekilde müdahalede bulunulmaya.

Dokuzuncu madde: Rusya tüccarı ve tercümanları ve konsolosları Osmanlı Devleti halkı ile alım satım ve ticaret ve kefalet vesair münasebetleri olduğunda Kâdıya başvurup yazılı anlaşmalarını tertip ve tescil ettirip sonradan arada bir ihtilaf vukuunda bu yazılı ve Kâdı tarafından tescil edilmiş olan mukaveleler hükümlerine göre ihtilaflar halloluna. Binaenaleyh hiçbir resmi senedi ve delili olmayan bir kimse Rusya halkından birinin aleyhine bir dava açılmış ise tanık dinletmek suretiyle davasını ispata hakkı olmaya. Kezâlik eğer bir kimse para kazanmak sevdasıyla Rusya halkından biri hakkında hakaret etti diye şikayet eder ise buna engel oluna. Ve eğer alacak yahut başka bir töhmet nedeniyle kaybolursa bu hususta günahsız olup kefil olmayan başka bir Rus'a rücû edilmeye. Osmanlı memleketlerinde ticaretle meşgul olan Rus'ların emniyeti için her ne ki bu maddede karar bulmuş ise, eşitlikle Rusya Devleti tarafından Rusya'da ticaretle meşgul olan Osmanlılar hakkında da geçerli tutulup ticaretle meşgul oldukları sırada her türlü güçlüklerin önlenmesi için ticarî işlere dair Rusyalılarla vâki olan mukaveleleri ve taahhüt vesairleri tescil olunup sonradan aralarında meydana gelebilecek ihtilafları bu suretle halloluna.

Onuncu madde: Osmanlı memleketlerinde bir Rusyalı bulunup bunun Rusya halkından olduğunu Rus konsolosu bildirir ise ve tahkikatın sonucu böyle çıkar ise Konsolosluğa teslim edile. Ve kezâlik Rusya'da dahî Osmanlı bir esir bulunur ise gereken deliller beyan edildikten sonra Osmanlı Devleti'ne teslim edileler. Lâkin bu kimseler ki, bulundukları memleketlerde geçerli olan dini kabul etmemiş olmaları gerekir; kabul etmiş olanların teslimi gerekmeye. Ve Osmanlı memleketlerinde bundan böyle Rusyalı ikamet eder olur ise kendilerinden (Haraç) denilen vergi talep olunmamasına Osmanlı Devleti müteahhit olur.

Onbirinci madde: Osmanlı Devleti'nin gemi ve kadırgaları, askeri gemileri açık denizlerde Rus gemilerine rastladıklarında ve kezâlik Rusya'nın beylik gemileri vesair gemileri Osmanlı gemilerine rastladıklarında taraf halkına herhangi bir zarar verilmemesi gerektiğinden başka dost devletlerin dostluklarına eşit bir dostluk gösterilmesi Eğer Rusyalı kendi isteği ile bir Osmanlıya bir hediye vermez ise onu bu konuda zorlamaya ve Rusyalıda Osmanlıdan herhangi bir hediye talep etmeye.

Onikinci madde: Osmanlı memleketlerine Rusya bayrağı altında gelen gemileri kabul ve gözetme ve himaye etmek ve emniyetlerini sağlamak ve ihtiyaçlarını gidermede

kolaylık göstermek Devletçe taahhüt olunur. Eğer bu gemilerin eşya vesairesi çalınır ise sanıkların ve eşyaların bulunmasına imkan dairesinde ihtimam gösterileceğinden başka ilgilileri ibret olacak şekilde cezalandırılacaklardır. Ve bilmukabele Rusya Devleti dahî işbu hüküm Rusya'ya gidip gelecek Osmanlı gemileri ve ilgilileri için dahî uygulanacağını taahhüt eder.

Onüçüncü madde: Osmanlı Devleti halkının ticaretlerini yapabilmek amacı ile Osmanlı Devleti'nin bilgisi olmaksızın Rusya'ya gitmemeleri için önceden ilgili devlet memurları tarafından haber verilip talep olunmadıkça Rusya Elçisi tarafından kendilerine bu babda gereken (Mürur kâğıdı) verilmemek üzere kararlaştırılmıştır. Ve sonra Rusya halkı dahî Osmanlı memleketleri dahilinde olan şehirlerde ticaret yapabilmeleri için kendilerine gereken fermanları Osmanlı Devleti'nden istihsale muhtaç olup Osmanlı Devleti işbu maddenin gereğince Rusya Devleti'nin Elçisi ve konsolosları Osmanlı memleketlerinin paşalarından ve zabıtanından talep ettikçe verilmesini taahhüt eder.

Ondördüncü madde: Rusya gemilerinin kaptanları veyahut sahipleri gemilerini kalafat ve yağlamak ve tâmir etmek gerektiğinde Osmanlı Devleti'nin bilcümle şehirlerinde ve kal'alerinde ve limanlarında ilgililer tarafından gereken yağ, zift, Katrân, amele ve alât miktarının parası karşılığında verilmesine engel olunmayacağından gayrı imkan oldukça dahî yardımcı oluna. Ve eğer kaza sonucu Rus gemisinin makinelerine zarar gelirse yeniden teçhizi için gereken lengerler, yelkenler vesair kerestelerin satın alınmasına mezun olup bu babda hediye talep olunmaya . Rusya bayrağı altında olan gemiler bir iskelede bulunduklarında ilgili bütün vergi memurları tarafından içlerinde bulunan yolculardan (Cizye) tahsil etmek bahanesiyle tutuklanmayıp hemen gitmek istedikleri yerlere götürüleler. Ve eğer içlerinde Osmanlı Devleti halkından bulunur ise, bunlar gidecekleri yere vardıklarında sözü geçen vergiyi vereler. Buna karşılık da Rusya'da da Osmanlı gemilerine yardımcı olunup parası ile yağ, zift, Katrân, amele ve alât; kaza vukuunda geminin teçhizine gereken lenger ve yelkenler ve kereste kolaylıkla tedarik edile.

Onbeşinci madde: Rusya savaş veyahut ticaret gemileri Osmanlı Devleti'nin savaş vesair gemilerine rastladıklarında Osmanlı savaş gemileri amiral vesair ilgililerin Rus gemilerini tutuklamayacaklarından başka hiçbir bahane ile kendilerinden hediyeler celp etmeyeler; ve devletler arası geleneklere uyularak eşit dostluk göstereler. Buna karşılık Rusya savaş gemileri bayrağı altında bulunan sair gemileri ve bu gemilerin ilgili amiral ve subayları rastladıklarında Osmanlı gemilerine aynı muameleleri edip Osmanlı Devleti Rusya gemilerinin hakkına ne şekilde muameleye riayet etmek taahhüt etmiş ise onlar dahî o misüllü muameleyi Osmanlı Devleti gemilerine göstereler.

Onaltıncı madde: Rusya bayrağı altında olan tüccar gemileri Osmanlı Devleti'nin (Beylik) gemi ve kadırgalarına rastlayınca gelenek halinde olan ikrâm rüsûmunu icra etmek

niyetinde iken elde olmayan nedenlerle sandalları (Beylik) gemisinin vardıkları takdirde mûtad olan geleneğin kasten yerine getirilmediği bahanesiyle rencide olunmayalar. Rusya devleti tarafından dahî Osmanlı tüccar gemileri hakkında bu şekilde riayet olunacağı taahhüt olunur. Osmanlı Devleti kendine ait olan iskelelerde Rusya bayrağı altında olan gemileri herhangi bir bahane ile tutuklamayacağını ve sandal ve gemicilerini almayacağını taahhüt eder. Ve özellikle emtia ile yüklü olan gemilerin tutuklanmasından zarar meydana geleceğinden taraflarca karşılıklı olarak tutuklamamak hususu mukavele olundu. Osmanlı Devleti'nin (Beylik) gemi kaptanları Rusya ticaret gemi adamları için oturdukları Osmanlı iskelelerinin birine vardıklarında Rusyalıya bir zarar gelmemek üzere bu gemi nefer ve tayfalarının subaysız olarak karaya çıkmamaları ve Rus tüccarlarının emniyetlerini sağlamak üzere kolluklar vazifelendirilmelidir. Rusyalılar karaya çıktıklarında sahil emniyet kuvvetleri onların bu çıkışına engel olmayalar ve bu koşula riayet olunmadığı şikayet edildiğinde keyfiyeti tahkik ettikten sonra suçlu olanlar şiddetle cezalandıralar. Kezâlik Rusya halkından, Rusya Devleti ile Osmanlı devleti arasında kuvvetli olan dostluğa aykırı her türlü hareketinin icrası kabul olunmaya.

Onyedinci madde: Fransız ve İngiltere taifelerinin cümleden ziyade haklarına müsaade oluna geldiğine binâen onlar gibi Rusya halkından olanlar dahî Osmanlı memleketlerinde eşit olarak muamele görmelidirler. Osmanlı Devleti gerek sözü geçen ve gerek sair azınlık haklarına icrâ olunan her türlü olanakları Rusya halkı için dahî gösterilmesini bu madde hükmü ile taahhüt eder. Kezâlik karşılıklı olarak Rusya memleketinde Rusya Devleti'nin indinde ziyade dost ve müsaade olunan ve mülk sahibi olan azınlık hakları Osmanlı halkı için dahî tanına.

Onsekizinci madde: Rusya bayrağı altında olan gemiler Osmanlı memleketleri iskelelerine vardıklarında dostane kabul olunup paralar ile gereken yiyecek ve içecekleri satın almaya mezun olup satın almalarına ve satın aldıklarını gemilerine nakle kimse engel olmaya. Bu gibi serbestiyet için herhangi bir rusûm ve hediye kendilerinden istenmeye. Kezâlik Osmanlı Devleti'nin gemileri dahî Rusya memleketlerinde dostane kabul olunup kendilerine gerekecek yiyecek ve içecekleri kendi paralarıyla satın alabilmelerine mezun olalar.

Ondokuzuncu madde: Rusya memleketlerinden veyahut sair Avrupa memleketlerinden Osmanlı memleketlerine; ve Osmanlı memleketlerinden Rusya veyahut sair devlet memleketlerine ticaret etmek için karayolu ile gidip gelen Rusya halkı ve tüccarı Rusyalı olduklarını mübeyyin ellerinde pasaport tâbir olunur mürur kağıtları olduktan sonra Osmanlı Devleti'nden ilgili hiçbir kimse tarafından (Cizye) vesair bir istekle rahatsız edilmeyeler. Haklarında dostane muamele eyleyeler. Ve işbu antlaşma gereğince Rusya memleketinden, vesair yabancı memleketlerden Osmanlı memleketlerine götürecekleri ve gerek Osmanlı

Devleti'nin memleketlerinden alıp Rusya ve yabancı memleketlere götürecekleri emtia ve eşyanın bir defa ve bir yerde gümrük rüsûmları alındıktan sonra gelip gittikleri yerlerin gümrükçüleri bu tâcirleri mükerrer gümrük resmi veyahut vesair herhangi bir vergi ile zorlamayalar. Eğer bu antlaşma hükümlerine aykırı olarak mükerrer gümrük resmi alınırsa bunu alanlardan geriye verdirile. Bâhusus Buğdan ve Eflak memleketlerinde cümle nizam ve kurallara aykırı hareket eden gümrükler vesair ilgililer o yerlerden geçen Rusya tâcirlerini her gün bir rusûm icat ederek (Rüsûmat-ı mütenevviye-i mururiye) ödenmesine zorlamayalar. Bu tüccarlar Rusya memleketlerinden yahut başka yabancı memleketlerden sözü edilen iki memlekete ve Osmanlı Devleti'nin sair yerlerine götürecekleri emtia ve eşyalarının gümrüğünü %3 hesabı üzere ve ancak bir defa bu emtialarını sattıkları yerde verip ve kezâlik sözü edilen tâcirler her iki eyâletten ve Osmanlı Devleti'nin sair yerlerinden işbu antlaşma gereğince Rusya memleketlerine veyahut başka yabancı memleketlerine nakil için alıp götürecekleri emtia ve eşyanın gümrüğünü ancak bir defa ve %3 hesabı üzere, bu emtialarını satın aldıkları yerde ödeyip işbu nizam ve kaideye aykırı her ne isim ile olursa olsun başka bir rüsûm ve yeni meydana getirilmiş bir vergi talebi yasak olup gümrüğünü ödedikleri yerde ellerine (Edâ tezkiresi) verilip bu tezkirelerin Osmanlı memleketlerinin her tarafında muteber tutula.

Yirmici madde: Osmanlı Devleti'nin barış antlaşmasının (11) inci maddesi ve muahedesinin (6)ncı maddesi ile kendi memleketlerinde Rusya halkının icra eyledikleri ticaretlerine Fransız ve İngiliz gibi dost ve haklarına ziyade müsaade olunan kimselerin yararlandıkları menfaatleri tahsis etmek ve bu gibi kişilerden sözü edilen İngiliz ve Fransız'ların verdikleri rüsûmattan gayrı rüsûmu talep etmemek üzere taahhütte bulunduğuna binaen işbu maddede şu veçhile anlaşma oldu ki, Rusya reayaları Osmanlı memleketlerine emtia ve eşya getirdiklerinde ve Osmanlı Devleti memleketlerinden emtia ve eşya alıp Rusya memleketine alıp götürdüklerinde adları geçen Fransız ve İngiliz'ler gibi onların verdikleri rüsûmatın aynını ödeye; yâni %3. Ve malum ola ki, Rusya tüccar gemileri bir defa gümrük resmini ödedikten sonra Osmanlı memleketlerinin başka yerlerinde bir daha ödetilmeye. Rusya halkının adı geçen iki yabancı memleket tüccarlarından alınan rüsûmatın aynı olmak üzere verecekleri rüsûmdan ziyade alınması men ola. Sonradan da mikyas olacak İngiliz ve Fransız tüccarlarının, Osmanlı memleketlerine getirdikleri ve alıp götürdükleri emtiadan kadîmden bu ana değin %5 verip; lâkin Osmanlı Devleti'nin eski dostlarından olmakla %3 gümrük vermek üzere yeniden ahitnamesine ilhak olunmak talebinde bulunmaları ile ricaları kabul edilip bu suretle kendilerinden %3 den ziyade talep olunmamakta ve gümrüklerini ödediklerinde Osmanlı memleketlerinde geçerli olan (Para) ile (Hazine-i âmire)ye alındığı minvâl üzere alınıp noksan ve ziyade talebi ile rencide olunmayalar, deyû yazılı olup ve kezâlik İngiltere antlaşmasında dahî Halep ve Mısır vesair Osmanlı memleketlerinin beldelerinde bulunan İngiltere tüccarı ve

İngiltere bayrağı altında gelenler tehlikesiz olarak alış veriş edip eskiden olduğu gibi emtialarının kıymetlerine göre ancak %3 hesabı üzere gümrüğünü verip ziyade bir para vermeyeler, deyû yazılıdır; ve kezâlik Rusya memleketlerine emtia götürecek Osmanlı Devleti tüccarı Rusya'da ilân olunan târifelere uyarak Rusya Devletinden Ziyade müsaade olunan dost tüccarlarının verdikleri rüsûmatın aynını vereler.

Yirmibirinci madde: Osmanlı memleketlerinde ticaretle meşgul olan Rusyalılar Rusya ve diğer yabancı memleketlerden getirdikleri ve kezâlik Osmanlı memleketlerinden Rusya ve diğer yabancı memleketlere alıp götürdükleri emtia ve eşya için %3 gümrük resmi vermeleri, gerekir ise de emtia ve eşyanın kıymetini takdir hususunda tüccar ile ilgili memur arasında çıkabilecek olan her türlü ihtilafı bertaraf etmek için Osmanlı memleketlerinde Rusya tüccarlarına ve gümrük memurlarına bundan böyle ve ilelebet yürürlükte tutulmak üzere bir tarifenin tanzimi gerek görülmüştür. Bu tarifenin tanzimi için Osmanlı Devleti tarafından gümrük emini (Mehmet Ağa) ve Rusya Elçisi tarafından (Baş tercüman)ı memur kılınıp sözü edilen tarifenin kesin olarak tanzimi ile 5 Eylül 1782 tarihinde imzalanıp Rusya elçisine verilmiştir. Bu tarifenin tasdikli bir sureti Rus Elçisine verilmiş olmakla bu defa dahî işbu madde hükmü ile sözü edilen tarifeyi tamamen tasdik ile ticaret eden Rusyalıların hakkına istisnasız bilcümle Osmanlı memleketlerinde uygulanması taahhüt olunur. Osmanlı Devleti idaresindeki bütün gümrüklerin defterlerine ve mahkemelerin sicillerine kayıt ve tescil olunmak için sözü edilen târifelerin tasdikli suretlerini gönderip dikkatle uygulanmasını ve bu tarifede sözü edilmemiş olan emtia ve eşya girip ve çıkarken gümrük memurları kıymetleri üzerinden %3 den ziyade gümrük resmi istememeleri. Gümrük idaresi târifede sözü edilmemiş emtia ve eşyaya gerçek kıymetlerinden ziyade bahâ takdir etmek istediklerinde Rusya tüccarı para yerine %3 hesabı üzere emtia ve eşyanın aynını vermeğe serbest olalar. Rusyalılar Karadeniz veyahut başka yollardan Rusya memleketlerine götürmek üzere Osmanlı memleketlerinden bahusus Akdeniz'de satın aldıkları (Şarap) için şarabı satın aldıkları yerde %3 hesabı üzere resmini ödeyerek tereddüt olunmaksızın tediyesi gereken (Edâ tezkiresi)ni aldıktan sonra İstanbul Boğazını geçerken başkaca hiçbir vergi vermeye mecbur tutulmayalar. Akdeniz'de mevcut Adarların gümrükçüleri, Voyvodaları çoğunlukla reayadan (Yerli Hıristiyan) olmakla ilgililerin (Tezkere)leri eğer Rumca yazılmış ise dahî bunlar itibar oluna.

Yirmiikinci madde: Osmanlı Devleti limanlarında satılmak için boşaltılan Rusya metalarının gümrük resmi alınıp yabancı memleketlere gönderilmek üzere kıyıda bulunan emtiadan rüsûm talep olunmaya. Bu konuda engel çıkarılmaya ve sözü geçen türdeki emtianın satılması için götürülüp gemiden boşaltılacak yerlerde gümrük resmi ödene.

Yirmiüçüncü madde: Rusyalılardan, (Kasabiye) ve (Reft) ve (Bac) ve (Yasak) ismi verilen vergiler talep olunmayıp her bir gemiden (Selametlik) ûmu için (300) akçeden fazla alınmaya.

Yirmidördüncü madde: Rusya tüccarının ve diğer Rusyalıların Rusya memleketlerinden Osmanlı memleketlerine götürecekleri ve Osmanlı memleketlerinden alıp kendi memleketlerine götürecekleri emtia ve eşyanın rüsûmunun %3 hesabı üzerine verilmesi. Bahâsı yukarıda yazılı (20)inci maddede karar verildiği şekilde işbu antlaşmada tahsis olunan rüsûmu ödediklerinden sonra kendi memleketlerine hiçbir suretle engel çıkarılmayacağını Osmanlı Devleti taahhüt eder.

Yirmibeşinci madde: Rusya tüccarı işbu antlaşmanın gereğince %3 resmini ödeyip mûtat üzere (Edâ tezkeresi) ibraz olunduk da mûteber tutulup Osmanlı memleketlerinin neresine emtialarını götürürlerse hiçbir şekilde kendilerinden mükerrer rüsûm istenmeye. Eğer mukavele olunan târifeye nazaran emtiaya kıymetlerinden ziyade bahâ takdir olunduğu anlaşılır ise Rusyalıdan filvaki %3'den ziyade rüsûm talep olunmamak için sözü geçen târifeyi mümkün olan tenzilata tabi tutmak, Osmanlı Devleti'nce vaat olunur. Eğer Rusya tüccarı getirdikleri emtia ve eşyalarını Osmanlı reayasından bazılarına satmak istediklerinde kimse tarafından bizim alış hakkımız ve anlaşmamız vardır diye engel olunmayıp Osmanlı memleketlerinde ticaret eden Rusyalılar bu babda tamamen serbest olup ve Müslüman olan bilcümle esnafların ve muhtekirlerin saldırısından korunmalarına emin kılınmalıdırlar.

Yirmialtıncı madde: Rusya tüccarı veya Rusya'nın himayesinde olanlar Osmanlı memleketlerine getirecekleri ve alıp götürecekleri nakid ve gümüş için bir türlü resim ve vergi vermeyeler. Paralarını Osmanlı akçesi kesilmeye zorlanmamalıdırlar.

Yirmiyedinci madde: Rusya reayaları getirdikleri kuruşların resminden muaf olmak gerektiğine binaen darphane nâzırları, hazinedarlar tarafından kuruşlarını Osmanlı Devleti'nin sikkesiyle meskûk etmek iddiası ile icbâr olunmayalar.

Yirmisekizinci madde: Gerek satılan ve gerek alınan Rusya emtia ve eşyasının (Masdariye) resminden muafiyetlerini Rusya Devleti Osmanlı Devleti'nden talep eylediğine binaen Osmanlı Devleti Fransalıya âit emtia ve eşyaya kıyasen onları muaf edip sözü edilen resimden muaf olmaları bakımından bir kıta ferman çıkarmakla Osmanlı Devleti tekraren işbu madde ile bundan böyle Rusya limanlarında kendi malları olduğunu gösterir defter ile Rusya bayrağı ile olan gemilere yüklenip İstanbul'a getirilecek ve kezâlik Rusya memleketine götürülmek için İstanbul'da Rusya gemilerine yüklenecek emtia ve eşyadan fakat işbu antlaşmada karar verilen rüsûmattan gayrı bir nesne talep olunmayacağını taahhüt eder.

Yirmidokuzuncu madde: Rusya reayaları Osmanlı Devleti'nin dost devletlere ve halklarına ziyade müsaade eylediği Fransız, İngiltere tarifeleri (ilgilileri) gibi Osmanlı

memleketlerine getirecekleri emtia için %3 vermek ve Osmanlı reayaları da Rusya memleketlerine götürecekleri ve oradan alıp getirecekleri emtia için diğer dost olan tavaifin tâbi oldukları târifelerde gösterilmiş olan rüsûmatın aynını Rusya limanlarında ödemek hususu gerçi işbu antlaşmanın (20)inci maddesinde taraflarca görüşülüp kara olunmuş olup lâkin bu cümle ile taraf reayaları her iki taraf memleketlerinde yukarıda geçen dost ve haklarına ziyade müsaade olunan ilgililerin dahî riayet ettikleri geleneklere ve kural ve yasalara devletler arasında akdolunan işbu antlaşma hükümlerine uyalar.

Otuzuncu madde: 1774 yılı Kaynarca'da yapılmış olan barış antlaşmasının (11)inci maddesinde ve 1779 yılı mart ayının onuncu gününde akdolunan ıslah akidnâmesinin (6)ıncı maddesinde Rusya bayrağı altında olan bilcümle tüccar gemileri İstanbul Boğazı yoluyla Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestiyet üzere gelip geçmeleri ve adı geçen antlaşmanın (6)ıncı maddesinde işbu zikr olunan gemilerin büyüklükleri Osmanlı Devleti'nin dost yabancı devletler ve hakları ziyade müsaade eylediği kimselerden olan Fransa ve İngiltereli gemilerine kıyasen tâyin ve tahsisi şart olmakla bu babda her gûnâ anlaşmazlığa yer vermemek için Rusya tüccar gemilerinin küçükten büyüğe dek Fransa, İngiltere ve diğer ilgililerin tüccar gemilerinin büyüklüğüne mümasil olmalarını işbu maddede görüşülüp karar olmuştur. Bu gemilerin alabilecekleri yükü tâyin için bu gemilerin en küçüğü (Bin) ve en büyüğü (Onaltı) bin kile; yahut (Sekizbin) kantar ki, (Pot) tabir olunur Rusya'nın ağırlık birimine kıyâsen (26400) Pot'a bâliğ olur hamûleyi yüklenebileceklerine karar verilmiştir. İşbu madde Osmanlı Devleti tarafından taahhüt olunur ki, Rusya bayrağı altında olacak gibi gemilerine bir türlü engel olunmayacağından başka Osmanlı Devleti'nin memleketlerinde satılacak emtia ve eşya ile yüklü olmadıklarından Osmanlı Devleti'nin memleketlerine uğramaksızın doğru Karadeniz'den geçerek Akdeniz'e ve Akdeniz'in ötesinde bulunan "Meditrena" tâbir olunur denizde kâin ve Osmanlı Devleti'ne tâbi olmayan yerlere varmak üzere olmalarıyla hamûleleri her ne emtia ve eşyadan olursa olsun bir veçhile yoklanmaları ve alıkonulmaları gerekmeye. Osmanlı Devleti böyle gemilerin geçişine devletler arası dostluklardan beklenilen her kolaylığı göstereceğini dahî taahhüt eder.

Otuzbirinci madde: Rusya memleketlerinden Akdeniz'e Mediterenyan denilen deniz ve bu iki denizden Karadeniz'e gelen Rus tüccar gemilerinin hamûlelerinden gümrük ve başkaca rüsûm istememek ve kimseye aldırmamak ve bu gemilerin geçişinde gerek İstanbul'da ve gerekse hiçbir yerde hamûlelerini boşaltmaya zorlanmamak hususlarını Osmanlı Devleti taahhüt eder.

Otuzikinci madde: Karadeniz'den gelip İstanbul Boğazı'ndan geçen Rusya bayrağı altında olan gemiler ve hâmulelerini mübeyyin Rusya Elçisi'nin tasdikiyle ibraz olunacak defterlerine bakılarak gecikmeksizin gemi izni verile; herhangi bir nedenle

tutuklanmayacak olan bu gemilerin Akdeniz Boğazı'ndan dışarıya çıkışlarında gemi izni vesikalarını ibraz ile dilediği yere durmaksızın seyretmeğe mezun olacaklarını Osmanlı Devleti taahhüt eder. Kezâlik yabancı memleketlerden gelip Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Karadeniz yönünde bulunan Rusya limanlarına avdet edecek olan Rusya bayrağı altında olan gemilerin dahî Rusya Elçisi tasdiki ile ibraz olunacak defterlerine bakılarak gecikmeksizin gemi izni verilip Karadeniz Boğazı'ndan çıkışlarında bu vesikalar boğazda ibraz edildikten sonra tutuklanmayarak geçmiş olalar.

Otuzüçüncü madde: Saptanan koşulları gereğince İstanbul Boğazı'ndan durmaksızın yabancı memleketlere doğru gitmek üzere geçmek isteyen Rusya Elçisi'nin tasdikiyle ibraz olunacak defterlerine kâmilen itibar ile (32)inci maddede beyân olunduğu üzere gemi izni vesikaları verilip – Eğer Osmanlı Devleti ilgilileri böyle bir geminin dalgası arasında kendi halkından olduğuna bir kuşkuda bulunur ise Rusya gemi dalgasının araştırılmasına müsaade eder. Lâkin yukarıda beyan olduğu üzere bu gemiye yüklenmiş olan emtia ve eşyaya dokunulmaya ve bu babda dikkatle hareket olunup gemi kaptanına ve sahibine zarar verilmeye ve aynı zamanda gereksiz araştırmalarla barış antlaşmasında saptanmış olan bu geçit ticaretine engeller çıkarılmaya.

Otuzdördüncü madde: Kezâlik Osmanlı Devleti'nin denizlerinden geçerek Rusya limanlarına avdet edecek olan gemiler hakkında dahî bundan önceki maddede saptanan kurala uyulup gemi tarifesinin yahut adamlarının yoklanmasından gayrı başka bir türlü yoklamaya tâbi olmaya:

Otuzbeşinci madde: Ve eğer sözü geçen gemiler Rusya memleketlerinden Osmanlı Devleti'ne tâbi olmayan sâir memleketlere götürülmek için zahire ve yiyecek veyahut bu yabancı memleketlerden Rusya'ya olmak üzere nakil ederlerse,mâdemki Osmanlı Devleti'nin idaresi altındaki memleketlerden olmayalar; sözü edilen gemiler Osmanlı Devleti'nin hiçbir yerinde durmadıklarından hiçbir gûnâ idari nizama tâbi olmayıp işbu ticaret antlaşmasının (31)inci maddesi gereğince serbestiyet üzere İstanbul Boğazı'ndan girip çıkalar.

Otuzaltıncı madde: Osmanlı Devleti'nin işbu taahhütlerine karşılık Rusya Devleti dahî dostluğunun bir eserini göstermek için Karadeniz yönünde bulunan Rusya limanlarından buğday vesair lüzumlu zahirenin satın alınarak İstanbul'a naklini Osmanlı tüccarına tanıyacağını ve kendilerine bu konuda hiçbir türlü engel olmayıp Rusya memleketlerinde ticaretlerinin genişletilmesine gereken ve mümkün olan her türlü vesileleri yaratacağını taahhüt eder.

Otuzyedinci madde: Osmanlılar, memleketlerinin bir limanından bir limanına nakil için emtialarını gemi sahibi yahut kaptanın kabulüyle ve mukavele olunan navlun ile Rus gemilerine yüklediklerinde kendilerine engel olunmaya. Ve eğer gemi kiracıları sebepsiz olarak

yoldayken gemileri terk eder ise Kâdılar vesair ilgililer bu kiracıları mukavele olunan yük gemi ücretini kaptanına yahut sahibine ödemeye zorlamalıdırlar.

Otuzsekizinci madde: Eğer Osmanlı Devleti için Rus gemilerinden biri kiralanmak istenirse bu işe memur olan valiler vesair ilgililer Rusya Elçisine veyahut konsolos bulunan yerlerde konsolosuna başvurup bunlar münasip gemiyi tedarik edeler; ve konsolos bulunmayan yerlerde kiralanmak istenilen gemiler kaptanlarının veyahut sahiplerinin kabulüyle kiralanıp ve üzerinde anlaşılan kira ücreti gecikmeksizin kendilerine ödene. Osmanlı Devleti ihtiyaç da olsa kaptan veyahut sahipleri teklifi kabul etmedikleri takdirde bunları zorlamamaları ve boş veya yüklü gemilerine el koymaya.

Otuzdokuncu madde: Rus halkından biri savaş olan bir memlekette kendi gemisini zahire ile yahut sair emtia ile yükleyip yine savaş halinde olan başka bir memlekete naklederken Osmanlı Devleti'nin savaş gemilerine rastlarsa düşmana emtia, eşya ve zahire götürür, deyû gemisine yahut hamûlesine el koymayıp gemi adamlarını dahi esir etmeyeler.

Kırkıncı madde: İşbu iki devletten biri başka bir devlet ile savaş üzere oldukta birinin halkından olanlar mademki savaş mühimmatı ve zahire (Tahıl) götürmüyorlar bu takdirde savaş tarafları ile ticaret etmek ve memleketlerine varıp gelmek yasak olmaya. Savaş mühimmatı ve zahire tabirinden anlaşılacak eşya bunlardır: Top, havan, ateşli aletler, piştov, hambre, fişek, gülle, kurşun, tüfek, çakmaktaşı, fitil, eğer, gem; lâkin daima geminin ve adamlarının muhafazasına (savunmasına) gereken miktar istisna oluna. Bu bentte sözü edilmemiş eşya savaş mühimmat ve zahiresi ve gemi mühimmatı kabilinden addolunmayalar.

Kırkbirinci madde: Osmanlı Devleti reayasından (halkından) biri Osmanlı memleketlerinden alıp başka yerlere yiyecek ve tahıl götürürlerken eğer ihracı yasak olduğundan yol sırasında elinden alınsa bu gibi Osmanlıların gemilerinde hizmet eden Rusya halkından olanları yakalayıp cezalandırılmayalar.

Kırkikinci madde: Rus halkı Osmanlı Devleti gemilerinde yiyecek, zahire satın alıp ve kendi memleketlerine dönüş üzere olup Osmanlı Devleti'nin düşmanı olmayan veyahut dostu olmayan bir devletin memleketine gitmez iken Osmanlı Devleti gemilerine rastladıkları takdirde Rusya gemileri müsadere edilmeyip ürün,eşya ve adamlarıyla yardımcıları tahliye olunalar. Eğer bu şarta aykırı olarak sözü edilenlerden biri alınır ise derhal serbest bırakılarak eşyası dahi tamamen kendisine verile.

Kırküçüncü madde: Osmanlı Devleti bir düşman gemisinde bulunan Rusya tüccarının emvâlini müsadere etmeyeceğini ve savaş sırasında olmayıp ticaret işleri için bulundukları takdirde kendilerini dahî esir etmeyeceğini taahhüt eder.

Kırkdördüncü madde: İki taraf halkına her iki devlet memleketlerine emtia ve eşyalarını götürmeğe ruhsat verilmekle taraflarca görüşülüp karar olundu ki, emtialarını

muhafaza için münasip depolar, oturmak için ev tedarikine mezun olalar. Taraf halkı arasında ev, depo kiralamak için gereken kontratları tanzim ve kiralama akidlerinin ifasına bu hususların yerine getirilmesinde gereken kontrolü ve şikayet olduğu takdirde her veçhile yardımcı oluna. Böylece Rusya Devleti Osmanlı Devleti'nin reayası halkına ve Osmanlı memleketlerinde oturan Rusya tüccarı hakkına taahhüt eylemişlerdir.

Kırkbeşinci madde: Rusya reayaları İzmir'de ve İskenderiye'de ve Osmanlı Devleti'nin İstanbul'dan maada (gayrı) diğer yerlerinde ipek, pirinç, Yemen kahvesi, zeytinyağı satın alıp serbestçe Rusya memleketlerine nakletmeğe mezun olmaları mukavele olundu.

Kırkaltıncı madde: Kezâlik Rusya reayaları Osmanlı Devleti'nin memleketlerinde ham pamuk, pamuk ipliği, sahtiyanlar (işlenmiş ayakkabılık için deri), balmumu, her nevî meşin satın alıp ihraç ve diledikleri yere götürebileler.

Kırkyedinci madde: Osmanlı memleketlerinde meyvelerin bolluğu nedeniyle bolluk zamanlarında Rusya gemileri gelip incir, üzüm, fındık vesair bu gibi meyveyi satın almaya mezun olup bu antlaşmanın gereği üzere gümrük resimlerini ödediklerinden sonra gemilerine yüklemeğe ve nakletmelerine bir türlü kendilerine engel olunmaya. Kezâlik Rusya gemileri Kıbrıs Adası'ndan ve Osmanlı Devleti'nin sair yerlerinden Osmanlılar gibi (Tuz) satın almaya mezun olmalarına karar verilip valiler, mütesellimler, kâdılar vesair ilgili resmi memurlar ve zâbitler taraflarından kendilerine bir türlü engel olunmaya.

Kırksekizinci madde: Rusya bayrağı altında hareket eden tüccar gemilerinden bir gûnâ suiistimal vukuunun önlenmesi için Rusya Devleti, Osmanlı Devleti halkına dostluğu göstermek için Osmanlı Devleti'nde oturan elçisi bayrağının mütekellifi olmasına rıza gösterir.

Kırkdokuzuncu madde: Rusya elçileri gerek hediye için ve gerek kendilerinin giyisi, mefruşat, her türlü yiyecek maddeleri, meşrubat ve zahire için getirdiklerinden (Baç) vesair bir türlü resim talep olunmayıp muaf olalar.

Ellinci madde: Rusya elçilerinin ve konsoloslarının hizmetinde olan tercümanlar (Cizye)den ve (Kasabiye) resminden vesair geleneksel vergi (Tekâlif-i örfiye) tâbir olunur bilcümle vergiden muaf olalar.

Ellibirinci madde: Rusya reayaları halkına riayet olunan bilcümle muafiyetler ve kendilerine tanınan haklardan Rusya Elçisinin ve konsoloslarının hizmetinde olan tercümanlar vesair adamlar da yararlanalar.

Elliikinci madde: Rusya Devlet Kaynarca Barış Antlaşmasının (11)inci maddesi gereğince Osmanlı Devleti'nin bütün mahallerine ve Rusya'nın ticaret işleri için dilediği yerlere konsoloslar atamaya hakkı olmakla devlet işbu maddede Rusya konsolosları dost ve ziyade müsaade olunan kimselerden olan Fransa ve İngiltere konsolosları ve konsolos vekilleri gibi,

Fransız ve İngiliz konsolosları bulunmadığı yerlerde dahî kendilerine ait ve hakları olan bilcümle muafiyet ve haklar tanınarak bunlardan yararlanacaklarını taahhüt eder.

Elliüçüncü madde: Osmanlı memleketlerinde konsolos ve konsolos vekilleri kendi devletlerinin amblem ve bayraklarını dikmeğe valiler, kâdılar vesair ilgili subaylar tarafından bir türlü engel olunmaya.

Ellidördüncü madde: Konsoloslar oturdukları evlerinin muhafazası için istedikleri yasakçıları yanlarına alıp bu yasakçılarını ilgili kolluk kuvvetleri gözetip bunlar için bir türlü çıkar yada vergi istemeyeler.

Ellibeşinci madde: Rusya konsolosları, tercümanları ve tüccarları gibi başka kimseler kendi giderleri için evlerine şira sıkıp ve taşradan da şarap getirip kendilerine bu bakımdan kimse tarafından bir türlü engel olunmaya.

Ellialtıncı madde. Rusya Devleti'nin konsolosları ve tercümanları ve başka bu gibi kimselerin kendi zahireleri için evlerine şıralık üzüm gönderildikte yada evlerine şarap götürüldükte yeniçeri ağası ve bostancıbaşı ve topçubaşı voyvodalar ve başka ilgililer tarafından sözü edilen üzüm ve şarabın nakil olunması için türlü vergi ve bahşiş istenmeye.

Elliyedinci madde: ticaret işi için oturan konsolosların aleyhine bir kimse dava eder ise kendilerini çağırtmayıp ve evlerini mühürlemeyip davaları ret ve Osmanlı Devleti'ne bildirile. Eğer işbu antlaşmanın yürürlüğe girmesinden önce veyahut sonra meydana gelip işbu antlaşma hükümlerine aykırı olan emirler verilmiş olur ise bunlara uyularak hareket olunmayıp ortadan kaldırılalar. Bu hususta işbu maddenin gereğince hareket oluna.

Ellisekizinci madde: Rusya konsolosları ve tâcirleri, sair Hıristiyan bir kimsenin konsolos ve tâcirleriyle ihtilafları oldukda eğer tarafların rızası olur ise Osmanlı Devleti'nde oturan Rusya Elçisinin yanında davalarını görebilirler. Eğer iki taraf dahî davalarının Osmanlı Devleti'nin valilerinden, kâdılar, subaylar ve gümrükçülerinden görülmesine tâlip olmazsa iki tarafın rızaları olmadıkça vali ve diğerleri işlerine müdahale etmeyeler.

Ellidokuzuncu madde: Osmanlı memleketlerinde hiçbir kimse Rusya konsolos ve tercümanları varken asâleten mahkemelere celbedilmeyip gereğinde Osmanlılar kendi (Rus tebaasıyla olan) işlerini konsoloslar tarafından gönderilecek tercümanlarıyla müzakere edeler.

Altmışıncı madde: Denizde Rusya gemilerini Garp ocakları korsanlarının tehlikelerinden korumak için ve sözü edilen korsanların demirleyebildikleri limanlarda Rusya konsoloslarını ve tüccarını fenalıklarından korumak için Osmanlı memleketlerinde valiler ve paşalar ve diğer subayların Rusya konsoloslarını ve tüccarını himaye ve korumaları hususunu Osmanlı Devleti tam olarak kabullenir. Ve Devlet-i âliyye'ye bağlı olan limanlara ve kal'alara biriken gemiler, Rusya bayrağının himayesi altında olduklarını Rusya elçileri ve konsolosları tanıklık ederler ise de, bu gibi limanların valileri ve ilgili subayları, yukarıda adı geçen

korsanlardan Rus gemilerinin korunmalarına ve özellikle bu gibi limanlara yakın bulunan yerlere korsan gemisi sokulmaması hususlarına her yönden çaba gösterile. Ve eğer bu korsanlardan Rusya gemilerine bir zarar gelir ise, bu zararların tümünün o bölgenin vali ve ilgili subayına ödetile.

Altmışbirinci madde: Rusya halkından biri Cezayir ve Tunus ve Trablusgarp ocakları korsanlarına rastlayıp bunlar tarafından tutsaklanır ise yada adı geçen korsanlar Rusya tüccarının gemisini yada malını alırlar ise Osmanlı Devleti bu ocakların üzerinde olan yetkisini kullanarak tutsak edilmiş Rusları kurtarmayı ve zabtedilmiş gemileriyle ürün ve eşyalarını geri alıp sahiplerine vermeyi kabullenir.

Altmışikinci madde: Korsanlar yada Osmanlı Devleti'nin başka düşmanları kendi memleketleri kıyılarında korsanlık yaptıklarında Rusya Konsolosları ve tüccarı zarara sokulmayıp bir türlü kendilerinde bir şey lazım gelmeye. Lâkin tarafların güvencesi için, Osmanlı limanlarına korsan yada Ocaklı gemileri geldiklerinde pasaportlarını yani mürûr kağıtları dikkat ile incelenip haklarına gereken yasalar üzere hareket oluna. Lâkin bu koşul ile ki, Rusya konsolosları da Rusya bayrağı ile gidip gelen tüm gemileri dikkatle izleyip Osmanlı Devleti'nin ilgililerine bunu bildirmelidirler. Ve bu gemilerle Rusya konsolosları yazılı yada sözlü temasa geçip tarafların güvencelerini sağlayabilir önlemleri almakta görüş alış verişinde bulunalar.

Altmışüçüncü madde: Osmanlı memleketlerinde ticaret eden Rusyalılar hakkında böylece karar verilmiştir ki; eğer Rusya tüccarlarından biriyle nizâ vâki olup bu konuda Kâdıya şikayet olur ise, Kâdı Rusya tercümanı hazır olmadıkça davayı görmeyeler. Eğer tercümanları başka önemli bir işte bulunur ise gelinceyedek ertelene. Rusya reayaları dahî tercümanları hazır değildir diye suiistimal etmeyip gecikmeksizin Kâdı huzuruna gideler. Eğer Rusya reayalarının birbiri arasından münazaa vaki olursa, Osmanlı Devleti'nde oturan Elçiler veyahut konsolosları davalarını Rusya'nın yasaları üzere gereğini yapıp hükmeylemelerine hiçbir kimseden bir türlü engel çıkarılmaya.

Altmışdördüncü madde: (4) bin akçeden ziyade olan davalar İstanbul'da görülüp başka yerlerde bırakılmaya.

Altmışbeşinci madde: Osmanlı Devleti'nin reayasından gerek tüccardan ve sair birinden bir Rusyalı üzerine keşide edilmiş poliçe kağıdı olup bu sözü edilen Rusyalı veyahut ona tâbi olan adamı poliçeyi kabul etmediği takdirde sebepsiz olarak mahkemece ödenmesine zorlanmayıp poliçeyi gönderen adamdan talep olunmak için kabul olunmadığını gösterir bir vesika eline verile ve Rus elçileri ve konsolosları geçerli olan poliçelerin akçelerini ödetmek için nüfuzlarını kullanalar.

Altmışaltıncı madde: Rusya tüccarından biri başka bir yere gitmek isteyip konsolos kefil olursa borcunu ödetmek bahanesiyle gitmesine engel olunmaya. (4) bin akçeden ziyade olan davalar işbu antlaşmanın (64)üncü maddesinde karar verildiği üzere (Divân-ı âli)de görüle.

Altmışyedinci madde: Osmanlı Devleti'nin mahkeme adamları ve ilgili subay vesaireler bir Rusyalı tarafından kullanılan eve zor kullanarak girmeyeler. Önemli bir neden olursa önce Rus elçisine veyahut konsolosu bulunan yerlerde konsolosa haber verilip sonra taraflarından bu işe atanacak adamlarıyla mahalline varıla. Eğer bunun hilafı vâki olursa hilâfına hareket edenleri yasaların en şiddetli hükümleri gereğince cezalandırılmalarını Osmanlı Devleti taahhüt eder.

Altmışsekizinci madde: Rusyalı ile sair adamlar arasında olan davalar bir defa şer'an halledilip ve hüccet ile bağlandıktan sonra tekrar görülmesi câiz olmaya. Eğer bir defa dahî araştırılmak gerekirse Rus elçisine haber vermeksizin veyahut konsolos tarafından maddenin etrafıyla tafsil ve beyanı gelmeksizin davacı ve davalının Kâdı huzuruna varmalarına müsaade etmeyip bu hususta çavuş veya mübaşir dahî gönderilmeye. Bu konuda maddenin etrafıyla incelenmesi için kendilerine münasip bir süre tanına. Eğer bir defa hükme bağlanmış dava tekrar olarak bakılması vâki olursa bir gayri yerde görülmeyip ancak (Divan-ı âli)de görülmek üzere mukavele olundu; bu taktirce Rusyalılar ve onlara yardımcı olan adamları asaleten Kâdı huzuruna varılıp veyahut vekillerini göndereler. Osmanlılar Rusyalı üzerine dava ederse mademki ellerinde muteber bir senet veyahut mahkemeler tarafından ilâmları olmadıkça bakılmayalar.

Altmışdokuzuncu madde: Rusyalı bir tacirin veyahut Rusya'ya müteallik bir başka kimsenin iflâsı zuhur ederse kalan eşyasından alacaklıların parası verile. Eğer alacaklılar tarafından Rusya konsolos veyahut tercümanı veyahut başka bir Rusyalı iflas eden adama kefil olduğunu usûlüyle ispat olunmadıkça zikr olunan konsolosun ve tercümanın ve hiç başka bir Rusyalının bir türlü dava olunmayıp borca kefil oldular bahanesiyle bir veçhile tutuklanmayıp ve evleri mühürlenmeyip kendilerine bir türlü keder verilmeye.

Yetmişinci madde: eğer bundan böyle ticaretin gereğince Fransalının Osmanlı memleketlerinde kullandıkları gibi dellallar edinmek gerekirse tüccardan seçilecek ve istihdam olunacak dellallar her ne milletten olursa hizmetlerinin icrasında kendilerine bir veçhile engel olunmayıp bir türlü cebir olunmayalar. Rusya tüccarı her ne milletten ve istisnasız Yahudi milletinden dahî dellallar istihdam etmek dilerse bu isteklerine engel olunmaya. Zikr olunan dellallar hizmetten azil veyahut ölürlerse gedik hakkı bahanesiyle haleflerinden hiçbir şey talep olunmaya.

Yetmişbirinci madde: Osmanlı memleketlerinde sakin, gerek evli ve gerek bekar Rusyalılardan her ne rütbede iseler dahi (Cizye) talep olunmaya.

Yetmişikinci madde: Eğer Rusyalıların birbiri arasında katil veyahut başka fesatları vâki olursa Rusya Elçisi yahut konsolosları maddeyi görüp kendi yasaları gereğince hükmü icra edip Osmanlı Devleti'nin zabıtasından hiçbir fert müdahale etmeye.

Yetmişüçüncü madde: Rusyalıların bulunduğu yerlerde adam öldürme vâki olursa üzerlerine sâbit etmeğe bir delilleri olmadığı surette bu babda sorgu bahanesiyle bir türlü rahatsız olunmayıp suçlama talebinde bulunulmaya.

Yetmişdördüncü madde: Rusyalılardan biri veyahut Rusya himayesinde olanlardan bir kimse katil veyahut başka bir suç işleyip memleketin zabıtasına ihbar olundukta Osmanlı Devleti'nin Kâdıları vesair zabıtası bu gûnâ maddeleri ancak konsolosun yahut Elçi veyahut konsolos her nerede iseler dahî taraflarından bu hususa memur olunan adamların muvacehesinde göreler. Bu gûnâ olayların vukuunda kâmilen ve tamamen adalete riayet olunmak için tarafların yekdiğerinden istediği olaya dikkatle ve eşit koşullar altında gözeteler.

Yetmişbeşinci madde: İki devlet arasındaki dostluğun devamı her ne kadar bilinen bir şey ise de bazı vakitlerde yalan yanlış bazı havadisler uydurulup taraf tüccarlarının tereddütlerine neden olduğundan bu antlaşmaya bu tüccarın tereddütlerini bertaraf edecek bir şartın derci gerektiğine binaen şu veçhile beyan olunur ki; bazı antlaşmalarda işaret olunduğu üzere Rusya Devleti ile Osmanlı Devleti arasındaki barış hali nihayete erer ise tarafların memleketlerinde ticaret eden iki taraf reayaları çatışmanın vukua geldiği tarihten itibaren (6) aylık sürede emtia ve eşya ve mâmeleklerini satmaya ve cümle malları ile yurtlarının sınırlarından içeriye girmelerine serbest kılınıp himâye olunalar. Gereken muavenette kusur edilmeye.

Yetmişaltıncı madde: Taraf reayasının ticaretini kolaylaştırmak için Osmanlı Devletince muhabere ve mektuplaşma işlerini, kolaylaştırmak üzere (Ulak)larının ve (Menzil)lerinin emniyet altına alınarak işlerin süratlendirilmesini taahhüt eder. Bu hususta Rusya Devleti Kezâlik kendi tarafından ifasını da taahhüt eder.

Yetmişyedinci madde: Gerçi Kaynarca Antlaşmasının (11)inci maddesinde ve bazı maddelerini açıklayan (6)ıncı maddesinde Fransız ve İngiliz antlaşmalarının hâvi olduğu cümle muafiyet ve tanınan haklardan Rusya tüccarı hakkında esas tutulması şart olup ve gerçi işbu antlaşmada zikr olunan antlaşmaların bir miktarı Rusya ticaretine ait oldukları derecede yazılmış olsa dahî yine tarafların, Rusyalının yararı için zikr olunan antlaşmaların bu yerde yazılmamış olan sair hükümleri dahî kâmilen saklı ve riayet olunmasını taahhüt eder. Binaenaleyh, Osmanlı Devleti, Venedikli olan antlaşmasında yazılı her ne hüküm var ise onların Fransalının hakkında Osmanlı Devleti ile olan antlaşmalarında gösterilmiş olunmaları hasebiyle

Rusyalılar hakkında da geçerli olup işbu Rusya Devleti ile olan antlaşmanın icrasını bir türlü engellemek isteyenler men edile.

Yetmişsekizinci madde: Bütün valiler, kaptan paşalar,kaymakamlar, kâdılar, gümrükçüler, derya kaptanları ve alelıtlak bilcümle Osmanlı Devleti'nin halkı ve kezâlik her rütbede olan bilcümle Rusya halkı bir türlü noksanlık vermeksizin ve kusursuz ve tamamen ve kâmilen işbu antlaşmayı ifa ve icra etmek ödevleri ola. Eğer bir kimse icrasına engel veyahut isteksizlik gösterir ise onun âsi ve suçlu bilinip böylece olduğu addolunarak ibret olmak üzere gecikmeksizin cezalandırılması icra oluna.

Yetmişdokuzuncu madde: Kezâlik taraflar dahi işbu antlaşmaya mugayir hareket etmemeği taahhüt eder. Osmanlı memleketlerinde bulunan valiler, paşalar, kâdılar, gümrük memurları, voyvodalar, mütesellimler, zabıtan vesair memur kimseler işbu antlaşmaya mugayir hüküm verip hareket etmeyeler. Eğer taraflardan kavlen veyahut fiilen bir kimseyi rencide ile fesheder olur ise işbu antlaşmanın gereğince Rusyalılar konsolosları veyahut zabıtaca cezalandırılalar kezâlik Osmanlı Devleti dahî kendi reyası ve onlara tâbi olanları Rus elçisinin veyahut konsoloslarının bildirilerine göre ve gerekirse tahkikini yaptırdıktan sonra ilgilileri cezalandırmaya ihtimam edeceğini taahhüt eder.

Sekseninci madde: Rusya Devlet dahî Osmanlı Devleti hakkında olan dostluğunu göstermek için işbu madde Rusya limanlarında Osmanlıların ticaret işlerine dair herhalde ve taraf ticaretinin genişlemesine her veçhile yardımcı olacağını ve Osmanlı reayasının ilgili mahkemelerinde haklarına kâmilen icra-i hak ettireceğini vâdeder.

Seksenbirinci madde: Velhasıl Rusya Devleti işbu ticaret antlaşmasında Osmanlı Devleti'nin memleketlerinde ticaret eden Rusların gümrük resmi ve menfaatlerine ait sair koşulları mukavele ederken bundan önce Osmanlı Devleti'nden Kaynarca Barış Antlaşmasının (11)inci maddesi ve nizamnâmesinin (6)ıncı maddesiyle taahhüt olunmuş olan Osmanlı memleketlerinde haklarında ziyade müsaade olunan milletlerin yararlandıkları muafiyet ve menfaatlerden ve onlar ile bir eşitlikten gayri bir şey talep etmediğinden Osmanlı Devleti reayaları dahî Rusya limanlarında ticaretlerine dair Rusya memleketlerinde ziyade haklarına müsaade olunan milletler ile bir eşitlikten gayri bir şey iddia edemeyip Rusya memleketlerinde İngiltereli vesair dost olan milletlerin Rusya'da kararlaştırılmış olan tarifeler gereğince verdikleri rüsûmatın aynını ödeyeler.

EK 2

OSMANLI DEVLETİ'NİN RUSYA İLE YAPMIŞ OLDUĞU 14 EYLÜL 1829 TARİHLİ EDİRNE ANTLAŞMASININ TİCARETE DAİR 7 İNCİ MADDESİ[569]

Yedinci madde : Rusya tebaası her iki devlet arasında mevcut olan eski antlaşmalar gereğince gerek kara ve gerek deniz yollarıyla Osmanlı memleketlerinde ticaret etmek hususunda nâil oldukları tam serbestliğe eskiden olduğu gibi nâil ola... ve işbu serbestçe ticaret etmeğe bir veçhile halel gelmeye... ve bir gûnâ güçlük veyahut tekel ile ve gerek dahilî idare vesair nizâm ve geleneksel yasalar gereğince bir halde ve bir gûnâ bahane ile işleri zorlaştırmaya... Ve Rusya tebaa ve gemileri, emvâl ve emtiası her türlü müdahaleden masûn olarak Rus tebaası yalnızca Rusya Elçisi ve Konsoloslarının kontrolünde ola...Rusya gemileri dahî Osmanlı Devleti memurları tarafından ne denizde ve ne Osmanlı Devletine ait liman vesair yerlerde yoklana... ve Rusya tebaasından birisine ait bilcümle emtia veyahut tarımsal ürünlerin usûlüyle gümrük resmi ödendikten sonra serbestçe satışı ve sahibinin veyahut alıcı ve emanetçilerin karada mevcut depolarına konulması veyahut herhangi milletin olursa olsun başka bir gemiye nakli caiz olup o halde Rusya tebaasından olan kimse mahalli idareye ihbar ve dilekçe vermeye muhtaç olmaya... Özellikle konuşularak karar altına alınmıştır ki, Rusya memleketlerinden gelen buğday hamuleleri hakkında dahî yukarıdaki imtiyazlar geçerli olup buların serbestçe nakli hususu hiçbir vakitte ve bir gûnâ bahane ile bilcümle yasaklamaların dışında ola... Ve bundan başka Osmanlı Devleti, özellikle Karadeniz ticaretine hiçbir türlü engel çıkarılmamasına bütünüyle dikkat göstermeyi taahhüt eder. Binaenaleyh Karadeniz ve Akdeniz Boğazlarının gelip geçişi; gerek Karadeniz'den gelip Akdeniz'e gitmek ve gerek Akdeniz'den gelip Karadeniz'e varmak isteyen yüklü veya boş olarak tüccar bayrağı ile olan Rusya tüccar gemilerine açık ve tamamen serbest olduğunu kabul ve beyan eder... ve bu gemiler mâdem ki tüccar gemileri ola. Hamûlesinin miktarına ve şekline bakılmayarak yukarıda tanzim olunduğu üzere bir gûnâ engellenmeye dûçar olmayalar... gereken gemi izni emirlerinin verilmesi hususunda da her türlü zararın meydana gelmemesi için gereken nedenlerin saptanması hususunda taraflar arasında tanzim oluna... Ve bu usul gereğince Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarının gelip geçilmesi Osmanlı Devleti ile barış halinde olan bilcümle diğer devletler tüccar gemilerinden gerek Karadeniz'de kâin Rusya iskelelerine varan ve gerek o taraftan avdet ile yüklenmiş veya boş gemilere Rusya bayrağı ile olan gemiler hakkında münakit olan koşullarla serbest oluğu ilan olunur. Velhasıl Osmanlı Devleti, Rusya Devletinin işbu

---

[569] Muahedat Mecmuası, c. IV, s. 74-76

Karadeniz'de serbestçe ticaret etmesine dair kendisine emniyet verecek hallerin sağlanmasına salâhiyetini itiraf edip kendi tarafından hiçbir vakitte ve bir türlü bahane ile bir gûnâ engel çıkarmayacağını resmen ilan eyler. Ve alelhusus vadeyler ki, bundan böyle gerek yüklü gerek boş olarak Rusya tüccar gemileri veyahut Osmanlı Devleti ile savaş halinde olmayan devletlerin Karadeniz'den Akdeniz'e veyahut Akdeniz'den Karadeniz'de kâin Rusya iskelelerine gitmek üzere Karadeniz ve Akdeniz boğazlarından geçen gemileri hiçbir vakitte tutuklanmaya ve bu maddede yazılı koşulların birine aykırı harekette Rusya elçisinin bu babda yazısına derhal tarziye verilmediği takdirde bu aykırı hareketin düşmanlık olarak kabulüyle Osmanlı Devleti hakkında derhal (Mukabele-i bil misil) muamelesini eylemeğe Rusya Devleti'nin salâhiyetini Osmanlı Devleti şimdiden kabul eder.

EK 3

ABDÜLMECİT DÖNEMİNDE RUSYA İLE YAPILAN 30 NİSAN 1846 TARİHLİ ANTLAŞMA[570]

Birinci madde: Osmanlı memleketlerinde Rusya Devleti tebaasının ve gemilerinin hukuk ve imtiyazlar ve muafiyetlerine dair şimdiye kadar Osmanlı Devleti ile Rusya Devleti arasında mevcut olan antlaşmaların ve özellikle 1783 yılı Haziranının onu tarihiyle olan ticaret antlaşmasının ve Edirne muahedesi (7)inci maddesinin bu antlaşma ile kaldırılan veya değiştirilen maddelerinden geri kalanların bütün hükümlerinin yürürlükte olduğu tasdik olunup kara ve deniz bütün askeri subaylar ve memurlar tarafından noksansız olarak icrasını Osmanlı Devleti taahhüt eder. Bundan başka Osmanlı memleketlerinde (En ziyade mazhar-ı müsaade olan milletlere verilmiş olan ve bundan böyle verilecek bütün hukuk ve menfaatleri tamamen ve kâmilen Rusya tebaa ve gemilerine dahî vaad ve temin eder.

İkinci madde: Eski antlaşmada saptandığı gibi harici ticaret için %3 gümrük resmi olduğu gibi geçerli olup Rusya tüccar ve vekil adamlarının gerek Osmanlı memleketlerine ithal eyledikleri Rusya memleketleri veyahut yabancı ürünlerinden ve gerek Osmanlı memleketlerinden harice çıkardıkları Osmanlı ürünlerinden yine eskiden olduğu gibi ahz ve tahsil kılına.

Üçüncü madde: Rusya tüccar ve tebaası bizzat veyahut vekil ve adamları eliyle Osmanlı memleketlerinin tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan emtia ve eşyayı gerek harice çıkarmak için olsun ve gerek Osmanlı memleketlerinde ticaret etmek için olsun mubayaa ve satın almada serbest olup Rusya tebaası veyahut adamları sözü geçen ürün ve emtiayı (Onbirinci) ve (Onikinci) madde ile olan tekel usulü müstesna olarak Osmanlı memleketlerinin her bir iskelesine nakle hakları olarak bu eşya için ne satıcı ve ne de müşterisi taraflarından tezkere ve geçiş ücreti vesair bulara benzer vergi ve rüsûmat istenmeye. Fakat Rusya Devleti gerek bu madde ile ve gerek bu antlaşmanın diğer maddeleri ile Osmanlı Devleti'nin mademki eski antlaşmalar ve bu antlaşma ile Rusya tebaası ve emvâli hakkında verilen imtiyazları kısıtlamaya; bu takdirde hükümranlık hukukunun icrasında Osmanlı Devleti'ne müşkülât çıkarmak ve bu hükümranlık hukuku gereğinden olduğu üzere Osmanlı Devleti üzerine çıkarılan sorumluluk her ne cihetle olursa olsun açıkça bu antlaşmayı ihlal veyahut dorudan doğruya Rusya tebaası ticaretine yeni sorumluluklar yüklenmedikçe bu antlaşmada da kullanılan terimlerin doğal ve gerçek anlamlarından ziyade bir şey şart eylemek fikir ve iddiasında olmadığını beyan eder. Bu nedenle yürürlükten kaldırılan bütün dahili rüsûmata

[570] Muahedat Mecmuası, c. IV, s. 98-109

karşılık iki devlet arasında bir antlaşmaya uyarak eskiden olduğu gibi Rusya tüccarının harice nakli için gemi yükletilmesinde verdikleri %3 reftiye rusûmundan başka olarak emtianın iskeleye varışında (Âmediye) olarak %9 bir muayyen ve ilave rusûm verilmesine razı olur. Osmanlı Devleti; sözü geçen %3 rusûmdan ziyade herhangi isim ve bahane olursa olsun doğrudan doğruya veyahut vasıta ile veyahut hazine veya memurları hesabına olsun nakden veyahut kıymeten her ne alınır ise bu muahedeye aykırı olup bu yolda Rusya sefareti tarafından vukuu bulacak ifade ve tebligat üzerine alınmış olan şeyin satıcı veya müşteriye hangisinden tahsil olunmuş ise gecikmeksizin iade edilmesini ve böyle bir harekete cüret eden memurları herhangi rütbede olursa olsun şiddetle cezalandırmağı ve bundan dolayı Rusya tüccarının kendilerine verilen zararı ispat ettikleri halde tazminini taahhüt eder. Gemiye yükletilecek iskelede veyahut ihraç olunacak yerde satın alınan ve önce %9 âmediye rusûmu verilmiş olan bütün emtiadan yalnız %3 kadîm reftiye resmi ödene.

Dördüncü madde: Rusya memleketler tarımsal ve sanayi ürünlerinden veyahut yabancı memleketler tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup Rusya tebaası malı olan bütün eşya %3 ithal rusûmu ödenerek eskiden olduğu gibi Osmanlı memleketlerinin her bir tarafında kabul olunup bu eşya üzerine yükletilmiş olagelen bütün dahili vergi ve rusûmlara karşılık olarak Rusya tüccarı veyahut adamı bu eşyayı satsın veyahut satmak üzere Osmanlı memleketleri dahiline öndermiş olsun bundan böyle %2 bir ilave rusûm ödeyeler. Fakat sözü geçen %3 kadim resmi emtianın iskeleye varışında başka ve %2 ilave resmin dahî satın alındığında başka istek ve istihsali sureti gümrük idaresinde müşkülâtı gerektireceğinden bu müşkülâta meydan vermemek için şu veçhile görüşülüp karar olunur ki: Sözü edilen %3 kadim resim ile %2 ilave rusûm beraber yani %5 ithaliye rusûmu ve ilave rusûm toptan alınarak başka başka olarak gümrük defterlerine kayıt oluna. Bununla beraber tüccarın çıkarlarının korunması niyetiyle bu %2 ilave rusûm gümrük defterlerine kayıt olunduğu tarih itibariyle bir yıl sonuna kadar ödenmek üzere kefalete bağlanarak tüccar haklarında müsaade olunabilir. Eğer bu eşya sonra ya dahile veyahut harice tekrar satılır ise Osmanlı tebaasından veya yabancıdan olan ne satıcısından ne de müşterisinden ve ne de bu eşyayı satın alıp da harice göndermek isteyen hiçbir gûnâ rusûm talep olunmaya. Ve nihayet Rusya tebaasından biri veyahut vekili Osmanlı memleketlerinde yabancı memleketlerden gelmiş ve içeriye girişinde %3 ithal rusûmu verilmiş olan eşyayı satın aldığı halde tarife gereğince %2 ilave rusûmdan başka bir gûnâ vergi ödemeksizin Osmanlı memleketlerinde satımına ve isterse tekrar harice çıkarmağa muktedir ola. Bir limandan diğerine gönderilecek ithal eşyası önceki limanda %3 kadim rusûmu ile %2 ilave resmi beraber olarak verdiği halde her gûnâ rusûmattan muaf olarak diğer iskeleye naklolunabile Osmanlı memleketlerinde satılmayıp ve diğer ele geçmeyip de yabancı memleketlere götürülmesi gerektiği surette fakat ödemiş olduğu yukarıda sözü geçen %2 ilave rusûm sahibine iade oluna

Beşinci madde: Rusya tebaası ve adamları Osmanlı memleketleri ürünlerinden olarak eşya ve emtia satın alıp bulundukları mahalde veyahut Osmanlı memleketlerinin sair taraflarına ticaret sureti ile satmak istedikleri halde alım veya satım sırasında dahili ticaret ile meşgul olup (En ziyade mazhar-ı müsaade) olan Osmanlı tebaası gibi rusûmatı ödeyerek onlardan ziyade bir şey talep olunmaya ve bu ticaretten dolayı Rusya tebaasına bir gûnâ engel çıkarılmaya. Ve dahili ticaret müsaadesi aşağıda yazılı (6) ıncı maddede saptanmış olan mukaveleleri ihlal edemeye.

Altıncı madde: Eski antlaşmalar ile devam edegelen serbest ticaret usulü gereğince Rusya tüccarının Rusya memleketlerinden veyahut yabancı memleketlerden getirdikleri emtia ve eşya ve erzakın muayyen rusûmunu ödedikten sonra Osmanlı memleketlerinde mağaza ve ticarethanelerinde gerek top ve gerek renk ile veyahut bölerek serbestçe satışa izinli olup ancak Osmanlı tebaasından olan gedikli ve gediksiz esnaf misüllü hurdefuruşluk (küçük perakendecilik) icra edemeyeler. Bu antlaşmanın (10)uncu ve (11)inci maddesinde şart koşulmuş olan inhisarat (tekelcilik) müstesna ola... Ve kezâlik Rusya tüccar ve tebaası Osmanlı memleketlerinde satın aldıkları tarımsal ve sanayi ürünlerini toptan ve denk ile ve bölerek yine sözü edilen koşullar altında satabileler. Osmanlı memleketlerinde zanaatlerin icrası için tezgah kullanmaya dahî izinli olmaya.

Yedinci madde: Osmanlı Devleti eski antlaşmalarla Karadeniz'den Akdeniz'e, Akdeniz'den Karadeniz'e gitmek üzere Haliç ve Çanakkale Boğazından Rusya emtia ve ticaret gemileri haklarında verilen geçiş serbestisi yani (Transit) usulünü tamamen tasdik eder. Ancak bu veçhile başka mahalde satılmak üzere biriktirilen eşyanın bu gemilerle veya başka tüccar gemisiyle yoluna gidinceye kadar muayyen bir süre için emaneten karaya çıkarılması gerektiğinde behemehal gümrüğe haber verile ki, bu mallar mühürlenmiş olarak gümrük ambarlarına veyahut gümrükte yer olmadığı halde yine gümrüğün eliyle ve mührü altında başka münasip bir yere depo edilip her ne vakit yoluna gidecek olur ise yine bulundukları gibi gümrük memurları eliyle sahiplerine teslim oluna. Ve bunun için bir gûnâ rusûm ve âidat talep olunmaya. Osmanlı memleketlerine eşya götürüldüğü ve ithal eden kimse Osmanlı memleketlerinde satmayıp başka memleketlere gönderdiği halde bu eşyadan yanlı %3 ithal rusûmu alınıp hiçbir gûnâ ihraç resmi vesair vergi ile sorumlu tutulmayalar.

Sekizinci madde: Bundan böyle Osmanlı memleketlerinde ne tarımsal ve ne de sair ürünler üzerinde hiçbir gûnâ (Yed-i vâhid) tekel kalmayıp bu antlaşmanın (10) ve (11) inci maddelerinde beyan ve tayin olunan inhisarat (tekelcilik) bu genel kuruldan müstesna ola. Ve bu istisna ile beraber Osmanlı Devleti eşya ve emtia mübayaa ve satın alması veyahut bir yerden diğerine nakil için ilgililer tarafından ruhsat ve tezkere talep olunması geleneğini terk eder. Ve her kim olur ise olsun bir memur tarafından Rusya tebaasının bu gibi ruhsat ve tezkere

almalarına veyahut bu ruhsat için bir gûnâ vergi vermelerine zorlamak için vukubulan istekler antlaşmaya karşı çıkmak addolunup bu antlaşmanın (3) üncü maddesinde bildirilen hususları müstelzim ola.

Dokuzuncu madde: Kıtlık veyahut sair bir ihtiyaç halinde Osmanlı memleketleri ürünlerinden olan bir metâ veyahut bir zahirenin yabancı memleketlere ihracını men'e mecbur olduğu takdirde bu yasağı hükmü cari olmak için münasip bir süre tayin ile keyfiyet gereken iskelelere ilan kılınmak üzere hangi emtianın yasaklandığı ve bu yasağın ne kadar vakit devam edeceği Rusya sefaretine de bildirile. Ve bu babda her kim olursa olsun hakkında bir gûnâ istisna olunmayıp böyle bir şey vâki olduğu halde Rusya tüccarı haklarında dahî o şekilde muamele yapıla.

Onuncu madde: (Top) ve (Barut) ve (Kurşun) ve ateşleyici silahlara mahsus olan sair eşya askeri malzemeden olarak ticareti yasak olup yalnız av için beş vukıyye (Dörtyüz dirhemlik vezin) den fazla olmamak üzere saçma ve bu miktara gerekecek kadar barut satalar. Ticaret maksadıyla Rusya tüccar gemileriyle (Top) götürüldüğü halde ilgili memurların haberi olmadıkça ne satılıp ve nede bir yere gönderilip herhangi iskeleye gelir ise gümrükten çıkarılarak oraya emaneten bırakılarak başka tüccar gemileri bu topları satın alma ihtiyacı oldukları halde kendilerine satılmış olduğu gümrük tarafından tahkik olunarak bu gibi tüccar gemilerinde lüzumu olan münasip miktardan ziyade top verilmeye.

Onbirinci madde: Aşağıda sözü geçen hususlar devlete ait vergilerden olduğu cihetle iki devlet arasında bir özel anlaşma ile Rusya tebaası haklarında sağlanan ticaret serbestisinden bu sözü geçen hükümlerin istisnasına Rusya Devleti muvafakat eder:

1- Ticaret için balık avcılığı ve satışı esnaflık demek olduğundan ve bu cihetle Osmanlı tebaasına mahsus olduğuna göre buna Rus tebaası izinli olmayalar.
2- Sülün avı eskiden olduğu gibi Maliye Nezâreti'nin idaresinde ola.
3- Şab, hariçten getirildiği halde Osmanlı Devleti tarafından konulmuş olan usûle göre satıla. Fakat Rusya tüccarı bu antlaşmanın (3) üncü maddesi ile tayin olunan rusûmatı ödeyerek Osmanlı memleketleri ürünü olan eşyayı satın alarak harice ihracına mezun ola.
4- Osmanlı memleketlerine hariçten tuz ithali yasak olduğu gibi dahilde mevcut olan memlehaların her birisinin urisi yani mahsus dairesi olup bir memlihanın tuzu diğerinin urisine satımı caiz olmadığından Rusya tebaası dahi bu usule uyalar. Fakat sair ihraç malları gibi muayyen vergisini ödeyerek Osmanlı memleketleri ürünleri olan tuzu harice çıkarmağa izinli olalar.
5- Hariçten getirilen enfiye, geldiği gibi toptan olarak ve sucukları bozulmaksızın ve içinde geldiği potkal veya kavanozları açılmaksızın satılıp terazi ile

perakende satıma tamamiyle ve münhasıran esnafa mahsus ola. Ve Osmanlı memleketleri ürünü olan enfiye dışarı çıkarılmak üzere serbestçe mübayaa edilip fakat Rusya tüccarı sözü geçen enfiyeyi Osmanlı memleketlerinde satmağa mezun olmayalar.

6- Osmanlı memleketleri ürünü olan tütünden ber mûtat alınacak vergisinden başka ekim ruhsatiyesi olmak üzere mahsus rusûm alındığından Rusya tüccarı harice ihraç için tütün satın aldıkları halde bu antlaşmanın (3) üncü maddesi gereğince %9 ve 3 yani toplam %12 gümrük resmi ödeyeler. Ve bununla beraber işaret edilen vergiyi ve tarım ruhsatiyesi rusûmatı satıcısı tarafından ödendiğini gösterir tütün vesikasını tütünün ihracı sırasında ibraz edeler. Ancak bu gibi vesikalar ellerinde bulunmadığı takdirde işaret edilen vergiler tüccar tarafından ödene. Ve satın aldıkları tütünü tekrar Osmanlı memleketlerinde sattıklar halde bu dahili ticaret demek olduğundan (En ziyade müsaadeye mazhar) olarak, Osmanlı tebaası gibi rusûmatını ödeyeler.

7- Şarap ve diğer içkiler Rusya tebaası tarafından tartı ve kadehle ne dükkanlarda ve ne de mağaza, gemi, kayık ve sandallarda satılmasına müsaade edilmeyip ancak fıçı ve damacana ile toptan olarak ticaretine mezun olalar. Ve bun antlaşmaların hilafı olarak bir gûnâ mali ve idari müşkülât çıkarılmaya. Götürdükleri alkollü içkiler Osmanlı memleketleri ürünü olduğu halde dahili ticaret demek olduğundan (En ziyade müsaadeye mazhar) olarak, Osmanlı tebaası gibi rusûmatını ödeyeler.

Onikinci madde: Osmanlı memleketleri ürünü olan ipek harice çıkarılmak üzere gümrük resmini ödedikten sonra kıyı ve gümrüğü bulunmayan iskelelere nakil olunamayıp fakat Osmanlı Devleti tarafından Sefarete verilmiş olan defterde beyan ve tayin olunan liman ve iskelelerde gemilere yüklene. Bu defter dahi bu sefaretin peşinen muvafakati olmadan değiştirilmeye.

Onüçüncü madde: Bu antlaşmada yazılı olan imtiyazlar ve diğer koşullar gerek bizzat ticaret eylesinler ve gerek hangi milletten olursa olsun şerik ve vekil ve adamları vasıtası ile ticaret etsinler;Rusya Devletinin bütün tebaa ve tüccarı haklarında dikkatle yürürlükte ola. Ve fakat Rusya sefareti Rusya tebaasının usule aykırı olarak kendilerine ait olmayan ve müsaade edilmemiş olan ticarete kendi namlarını vermemelerine dikkat ve Rusya tebaasından birisinin böyle yolsuz hareketi öğrenildiği halde maddenin önemine göre Rusya memurları tarafından cezalandırılması gerekecektir.

Ondördüncü madde: Rusya tüccar gemilerinin hamulelerini hâvi olan manifestonun gümrüğe verilmesi maddesi dahî Osmanlı Devleti ile Sefaret arasında müzakere ile kararlaştırılacak usule göre câri olur.

Onbeşinci madde: bu antlaşmada yazılı olan şartları Avrupa ve Asya ve Afrika kıt'alarında olan bütün Osmanlı memleketlerinin her tarafında icra ettirmesi ve eyalet-i Mısır ve mülhakatında (En ziyade müsaadeye mazhar) olan sair milletler tüccarı için yapılmış olan tanzimat ve kolaylıkların Rusya ticareti hakkında dahî ittihaz olunmasını Osmanlı Devleti taahhüt eder.

Onaltıncı madde: Osmanlı Devleti Eyâletinden olan Eflak ve Buğdan ve Sırp eyâletleri bir mahsus idare imtiyazına nail oldukları cihetle taraflar arasında görüşülüp kararlaştırılmıştır ki:Rusya tüccarının bu eyâletlere ithal ettikleri Rusya veyahut yabancı memleketler ürünleri olan emtia için bu antlaşmanın (4) üncü maddesi ile koşullandırılmış rusûmatı bu eyâlet gümrüklerinde ödeyeler. Ve bu emtia Osmanlı memleketlerinin sair iskelelerine geçmek üzere yanaştıkları veyahut yola çıkıncaya kadar muayyen bir süre için karaya çıkarıldığı halde bu antlaşmanın (7) inci maddesinde beyan olunan koşullara uyularak bir gûnâ rusûmat ödemeyeler.

Onyedinci madde: Rusya Devletinin yürürlükte olan ticaret yasaları gereğince Rusya Devleti tebaa ve tüccarı hakkında bu antlaşmada saptanmış olan hüküm ve rusûmatın bu memlekette Osmanlı tebaası ve tüccarı hakkında tamamiyle icrası yani bu babda mütekabil muamelenin kâmilen ifası mümkün olamayacağından Rusya memleketlerine gelen ve orada ticaret eyleyen Osmanlı tebaa ve tüccarı ve tüccar gemileri ve Osmanlı memleketleri ürünleri haklarında Rusya memleketlerinde (En ziyade müsaadeye mazhar) olan yabancı devlet tebaa ve tüccar ve gemileri ve ürünleri haklarında kararlaştırılmış olan muameleler uyguluna.

Onsekizinci madde: Bu ticaret antlaşmasına imzası tarihinden itibaren (10) yıl yani 1856 Nisanı'na kadar süre tayin olunup iki taraf bu sürenin sona erişinden (6) ay önce antlaşmanın yazılı hükümlerini ileride dahî yürürlükte tutmak veyahut taraf tebaası aralarında muhafazası arzusunda bulundukları ticari münasebetlere daha ziyade kolaylıklar getirmek için bazı değişiklikler icra etmek istediklerini birbirine ihbar ederler.

Ondukuzuncu madde: Osmanlı memleketlerinde elân Rusya ticaretinden alınan rusûmat için tanzim olunan tarife ve 1842 yılı Ekim ayının birinci gününden hesap ile (12) yıl için yapılmış ise de bu antlaşmanın süresinin sona ermesine kadar yürürlükte tutulması ve gerek biri ve gerek diğeri bu sürenin sona ermesinde ikisi birden yenilenmesi görüşülüp kararlaştırılır. Bu halde taraflar Rusya ticaretinden alınacak ilave rusûmata dair bütün şüphelerin kaldırılması için %9 remi şimdiki tarifede işaret olunan üç misline ve %2 resmi dahi bu meblağın iki sülüsüne (Sülüs=üçte birdir. İki sülüs üçte iki olması gerekir.) müsavi olmak üzere karar

vermişlerdir. Ve bununla tarife kıymeti tayin edilmemiş olan emtiadan resmini ürün olarak ödemek üzere tüccara verilmiş olan salâhiyete asla helal getirilmeye.

Yirminci madde: Bu antlaşmanın imzasından iki ay sonra ve mümkün olabilir ise daha az sürede iki devlet tarafından tasdik olunup içinde bulunan yılın temmuzunun başından itibaren yürürlüğe konulmasına.

EK 4

ABDÜLAZİZ DEVRİNDE RUSYA İLE YAPILAN 3 ŞUBAT 1862 TARİHLİ ANTLAŞMA[571]

Birinci madde: Rusya Devleti ile Osmanlı Devleti arasında eskiden akdedilen antlaşmalar ile Osmanlı memleketlerinde Rusya tebaa ve gemilerine verilmiş olan bütün hukuk, imtiyazlar ve muafiyetler sözü edilen antlaşmaların işbu antlaşma ile değiştirilecek olan şartları istisnasız halen ve gelecekte yürürlükte kalacağı onaylanmış ve birde Osmanlı Devleti tarafından sair devletler tebaa ve gemileri ile ticaret ve deniz yolculuğuna halen verilmiş ve ileride verilebilecek veyahut yararına müsaade gösterilecek olan bütün hak, imtiyazlar ve muafiyetlere Rusya tebaa ve gemileri ile ticaret ve deniz yolculuğunun dahili nâil ve haiz olmaları vaad ve sağlanmıştır.

İkinci madde: Rusya tebaa veyahut vekilleri Osmanlı memleketlerinin ve tasarrufunda bulunan bölgelerin her bir tarafında gerek içeride alıp satmak ve gerek yabancı memleketlere ihraç etmek isteği ile tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan her türlü eşyayı istisnasız mübayaa ve satın almaya muhtar olacaklar ve bunun için aşağıdaki maddelerde beyan olunan gümrük rusûmatından başka tezkere ve (Mururiye) nâmıyla ve başka isimlerle hiçbir gûnâ resim alınmayacaktır. Osmanlı memleketleri tarımsal ürünleri vesair her nevî ürünleri hakkında her türlü (Yed-i vâhid) tekel usulü resmen ortadan kaldırılmasını ve kezâlik bu gibi emtia ve eşya satın alınması veyahut bu eşyanın mübayaasından sonra bir yerden diğer bir yere nakli için mahalli hükümetten verilen tezkere usulünü asla ittihaz etmemekliği taahhüt etmiş bulunmaktadır. Buna rağmen mahalli hükümetten tezkere alınması için yapılacak her türlü hareket bu antlaşma hükümlerine aykırı hareket olarak kabul edilerek buna teşebbüs eden memurlar ne rütbede olurlarsa olsunlar derhal cezalandırılacaklar ve bu nedenle uğranılan ve ispat edilen zarar ve ziyan da tazmin edilecektir.

Üçüncü madde: Rusya tüccar veyahut vekilleri Osmanlı memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup Osmanlı memleketlerinde sarf ve tüketilmek için Osmanlı memleketlerinde satmak niyetiyle eşya ve emtia mübayaa eyledikleri halde bu eşya ve emtianın alım ve satımında vesair gereken her türlü ticari işlerin icrası sırasında dahili ticaretle uğraşan Osmanlı tebaası veyahut ecnebiyeden (en ziyade müsaadeye mazhar) olan tüccarın benzeri işlerde ödedikleri rusûmatı ödeyeceklerdir.

Dördüncü madde: Osmanlı memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup Rusya tebaa veyahut vekilleri tarafından satın alınan gerek kara ve gerek Rusya ve Osmanlı veyahut sair yabancı gemilerinde deniz yoluyla ihraç olunacak eşyadan tarife gereğince hesap

---

[571] Muahedat Mecmuası, c. IV, s. 154-164

olunmuş ve ihracı sırasında yalnız %8 bir resim alınacaktır. Bu resmi bir kere ödemiş olan her bir eşya başka ellere geçmiş olsa bile Osmanlı memleketlerinin hiçbir tarafında ne bu resmi ve ne de sair bir gûnâ resim tekrar ödenmeyecektir. Şurası dahi kararlaştırılmıştır ki, sözü edilen %8 gümrük resmi beher yıl birerden yedi yıl içinde gümrük idare ve Nezâreti'nin masraflarını tesviye etmek üzere eşyanın kıymeti üzerine hesap olunmuş %1 resime tenzil edilecektir.

Beşinci madde: Gerek Rusya memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup hangi millet gemisi ile olursa olsun Rusya veyahut sair devletler tebaası tarafından; ve gerek yabancı memleketler tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup Rusya tebaası veyahut vekilleri tarafından Osmanlı memleketlerine ithal olunacak her bir emtia ve eşyadan ithali sırasında eşyanın kıymeti üzerine %8 veyahut tarafların anlaşması ile tahsis olunacak tarife gereğince buna karşılık muayyen bir resim alınacaktır. İşbu resim eşyanın iskeledeki kıymeti üzerine hesap olunacak ve bu eşya deniz yoluyla gelmiş ise gemiden karaya ihracı sırasında ve kara yoluyla gelmiş ise ilk gümrükte ödenecektir. %8 Âmediye resmi ödendikten sonra bu eşya ister vardığı yerde ve ister memleket dahilinde satılmış olsun bu eşyanın ne satıcısından ve ne de alıcısından hiçbir resim talep olunmayacaktır. Ancak bu gibi eşya Osmanlı memleketlerinde sarf ve tüketim için satılmayıp da (6) ay içinde Osmanlı memleketlerinden harice ihraç olunacak olduğu halde bu gibi eşya transit eşyası hükmünde tutularak hakkında (11) inci maddede yazılı olduğu veçhile muamele olunacaktır. Bu halde gümrükler idaresi tarafından %8 (Âmediye) resminin ödendiğini ispat edecek olan Rusya tüccar veyahut vekillerine işbu âmediye resmi ile adı geçen maddede tahsis ve tayin olunan transit resmi arasındaki fazlalık miktarı, bu eşyanın tekrar ihraç edildiği anda iade olunmak gerekecektir.

Altıncı madde: Osmanlı memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan bütün eşya ve emtia Osmanlı gemileri ile Rusya memleketlerine ithal olunduğu halde hakkında (En ziyade müsaadeye mazhar) olan milletin o nevî ürünlerine olunacak muamelenin aynı icra kılınacaktır.

Yedinci madde: Eflak ve Buğdan ve Sırp imaretine gitmek üzere Osmanlı memleketlerinin sair taraflarından gelen Rusya emtia ve eşyasının gümrük resminin sözü edilen İmarete vardıkları sırada ve kezâlik Osmanlı memleketlerinin sair taraflarına gitmek üzere bu İmaretlerden geçen Rusya ve yabancı emtia ve eşyasının gümrük resminin Osmanlı Devleti tarafından doğrudan doğruya idare olunan ilk gümrüğe vardıklarında ödenecektir. Adı geçen İmaretlerin tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup yabancı memleketlere gönderilecek eşyanın gümrük resmi bu İmaretler gümrük idaresine ve Osmanlı memleketlerinin sair tarafları ürünlerinden olup yabancı memleketlere götürülecek emtia ve eşyanın gümrük resmi Osmanlı Devleti memurlarına verilip bu suretle gerek (Âmediye) ve gerek (Reftiye) resmi herhalde yalnız bir defa ödenmiş olacaktır.

Sekizinci madde: Hangi mahalden gelirse gelsin yüklü ve boş olarak Osmanlı memleketleri ve devletin tasarrufunda bulunan yerlere gelecek Rusya gemilerinden gerek varış ve ayrılış sırasında ve gerek iskelede kaldıkları sırasında (En ziyade müsaadeye mazhar) olan millet gemilerinin vermekte oldukları veyahut verecekleri rusûmattan başka veyahut daha ziyade olarak gerek hükümet ve memurlar ve gerek halk ve esnaf veyahut bir gûnâ tesisat vesaire adına ve yararına tonilato, liman, kılavuz, fener, karantina veyahut her ne suret ve nâm ile olursa olsun hiçbir resim alınmayacaktır. Kezâlik Rusya memleketlerine gelip ticaret etmekte olan Osmanlı gemisi ve tüccar gemilerine ve Osmanlı memleketleri ürünlerine Rusya memleketlerinde (En ziyade müsaadeye mazhar) olan milletler hakkında yürürlükte olan ticaret ve sanat yasalarına riayetsizlik etmedikçe hakkında (En ziyade müsaadeye mazhar) olan yabancı devletler tebaa ve tüccar ve gemileri ve ürünleri hakkında geçerli olan muamelenin aynı uygulanacaktır.

Dokuzuncu madde: Rusya kanunu gereğince Rusya gemisi Osmanlı Devleti kanunları hükümlerince Osmanlı gemileri addolunan bütün gemilere işbu antlaşmaya dair hükümlerden taraflarca Osmanlı ve Rus gemisi gibi muamele olunacaktır.

Onuncu madde: Gerek Rusya tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup Rusya veyahut sair bir devlet gemisiyle gelen ve gerek diğer yabancı memleketler tarımsal ve sanayi ürünlerinden olup bu hükümet gemilerine yükletilerek gelen mallar Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarından geçtiği halde bu gibi eşya gerek getiren gemiye yükletilmiş olarak ve gerek sair Rusya, Osmanlı veyahut yabancı gemilerine aktarılarak işbu boğazlardan geçmiş olsun; ve gerek yabancı memleketlere nakil olunmak üzere satılmış olduğu halde diğer gemiye yüklenmek ve yola çıkarılıncaya değin muayyen bir süre için karaya çıkarılsın bu gibi eşyadan hiçbir türlü resim ve aidat talep olunmayacaktır. Bu gibi eşya ol veçhile karaya çıkarıldığı halde İstanbul gümrüğü ambarlarında ve ambarda yer kalmamış olduğu takdirde, tekrar yabancı memleketlerine gönderildiği vakit olduğu gibi sahibine teslim olunmak üzere, gümrük memurlarının nezaretleri ve resmi mühür altında bulunmak üzere diğer bir münasip yere konulacaktır.

Onbirinci madde: Osmanlı Devleti transit hakkında dahi bütün kolaylıkları göstermek arzusunda bulunduğundan başka memleketlere gönderilmek üzere Osmanlı memleketlerine ithal olunan eşyadan halen alınmakta olan %3 transit resmi %2'ye ve işbu antlaşma tasdiknâmeleri mübadelesi gününden itibaren (8) yıl sonunda dahi %1 muayyen ve kesin miktarına tenzil olunacaktır. Bununla beraber, Osmanlı Devleti bir özel tüzükle bu babda hile vukuunu önleyecek tedbirlerini almak hakkını muhafaza eylediğini ilan buyurur.

Onikinci madde: Osmanlı memleketlerinde yabancı memleketler tarımsal ve sanayi ürünlerinden olan eşya alım satımı ile meşgul olan Rusya tebaası veyahut vekilleri

mensup oldukları memleketlerin mallarının ticaretini yapan sair yabancı devletler tebaasının vermekle mükellef oldukları rusûmatı ödeyerek haiz oldukları hak, imtiyaz ve muafiyetlerden istifade edeceklerdir.

Onüçüncü madde: Beşinci madde koşul ve hükümlerine istinaden bundan sonra da (Tuz) ve her ne şekil ve surette olursa osun (Tütün) Rusya tebaasının Osmanlı memleketlerine ithaline mezun oldukları emtia ve eşyadan sayılmayacaktır. Mamafih Rusya tebaası veyahut vekilleri yine Osmanlı memleketlerinde sarf ve tüketimi için tuz ve tütün mübayaa ve sattıkları halde işbu iki nevî eşya alım satım işleriyle uğraşan Osmanlı tebaasının (En ziyade müsaadeye mazhar) olanların mükellef oldukları vergi ve nizamlara tabi olacaklardır. İşbu yasağa karşılık Rusya tebaasının Osmanlı memleketlerinden ihraç edecekleri tütün ve tuzdan bundan böyle hiçbir gûnâ resim alınmayacaktır. Fakat bu tebaa Osmanlı memleketlerinden ihraç edecekleri tütün ve tuzun miktarını gümrük idaresine beyana mecbur olacaklardır. Gümrük idaresi bu eşyanın ihracına nezaret etmeğe olan hakkını eskiden olduğu gibi muhafaza edip fakat bunun için gerek kaydiye ve gerek başka bir adla hiçbir aidat talep edemeyecektir.

Ondördüncü madde: Taraflar arasında kabul edilmiştir ki, Osmanlı Devleti barut, top, askeri silah ve mühimmatın Osmanlı memleketlerine ithalini genellikle yasaklama hak ve yetkisini muhafaza eder. İşbu yasaklama resmen beyan olunmadıkça yürürlükte olmayacak ve yalnız yasağı havî olacak resmi beyannâmede açıkça tayin olunacak olan âlat ve askeri malzeme Osmanlı memleketlerine ithalleri sırasında mahalli nizamlara tabi olup fakat Rusya Sefareti tarafından bir istisna tutulmasına dair yazılı müracaat olursa kuvvetli nedenler engel olmadıkça sefaretin bu müracaatına müsaade olunacaktır.; şöyle ki: 1- Rusya tebaası mahalli nizamların saptadığı miktardan ziyade barut asla satamayacaktır. 2- Bir gemi yükü veyahut bir miktar külli barut bir Rus gemisiyle Osmanlı memleketlerinin bir limanına eriştikte bu gemi mahalli memurlar tarafından gösterilecek bir yere demir atarak hamil olduğu barutu yine bu memurlar tarafından gösterilecek ambarlara kendilerinin nezaretinde çıkarılacaktır. Bu barutun sahipleri sözü edilen nizamlara uyarak bu ambarlara girebileceklerdir. Gerek Rusya Devleti'nin transit suretinde Rusya limanları için Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarından geçireceği top ve askeri malzeme ve gereç; av tüfeği, piştov, süs silahları ve kullanılmak üzere az miktarda av barutu işbu maddede yazılı koşullara tabi olmayacaktır.

Onbeşinci madde: Rusya tüccarı gemilerinin Akdeniz ve Karadeniz Boğazlarından geçmeleri için öteden beri gereken gemi izni fermanları gemileri mümkün mertebe bekletilmeyecek surette verilecektir.

Onaltıncı madde: Hamulesi Osmanlı memleketlerinde teslim olunacak Rusya gemi kaptanlarının hamuleyi çıkaracakları limana vardıklarının hemen akabinde derhal hamulelerinin manifestolarının bir tasdikli suretini gümrük idaresine vermeleri gerekecektir.

Onyedinci madde: Gümrükten kaçırılarak ithal olunan eşya hakkında taraflardan hangisi için vukuu bulmuş ise gereken cezai muamele orasının yasalarının uygulanmasıyla icra olunacaktır. Fakat taraflardan birinin tebaası hakkında diğerinin memleketlerinde böyle eşya kaçırılmasından dolayı yerli tüccarın veyahut (En ziyade müsaadeye mazhar) olan yabancı tebaanın gördükleri cezadan başka ve ziyade ceza verilmeyecek ve herhalde kaçırma addolunan eşya tutulduğunun akabinde keyfiyet gümrük memurları tarafından mensup olduğu konsolosa bildirilip eşyanın kaçırılma olduğu usulüyle sabit olmadıkça hakkında cezai işlem icra kılınmayacaktır.

Onsekizinci madde: Rusya hükümeti işbu antlaşmanın her bir bendinde kullanılan sözcük ve tabirlerin doğal ve açık anlamlarından ziyade ve hariç hiçbir hüküm ve anlam çıkartmak ve ne de hükümranlık hukukunun icrasında Osmanlı Devletine hiçbir veçhile engel olmak niyetinde bulunmadığı taraflar arasında kararlaştırılmıştır. Şu kadar ki, Osmanlı Devleti'nin sözü edilen hükümranlık hukuku, Rusya ile mevcut olan kâdim antlaşmalar ve işbu antlaşma ile Rusya tebaası ve emvâli hakkında verilmiş olan imtiyazlara aykırı hareket hakkını vermeyecektir.

Ondukuzuncu madde: İşbu antlaşma, tasdiknâmelerinin mübadelesi gününden itibaren (14) yıl süre ile câri olacağından taraflardan her birinin bu sürenin bitiminden (Bir) yıl önce işbu antlaşmanın gözden geçirilerek değiştirilmesi talep ve iddiaya hakkı olacaktır. Ancak taraflardan böyle bir talep olmamış ise bu antlaşmanın (7) yıl daha yürürlükte olacağı kararlaştırılmıştır. İşbu antlaşma Osmanlı memleketlerinin bütün eyaletlerinde dahi yani Avrupa, Asya, Mısır ve Afrika'nın Osmanlı memleketlerinden olan sair bölgelerinde ve Sırp ile Eflak ve Buğdan İmaretlerinde yürürlükte olacaktır.

Yirminci madde: Özel olarak atanacak komiserler işbu antlaşma hükümlerine uyularak gerek Rusya memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden ve gerek Osmanlı memleketleri tarımsal ve sanayi ürünlerinden Osmanlı memleketlerinde alınacak gümrük rusûmatı için bir yeni tarife üzerine müzakere etmiş olduklarından bu tarife taraflarca onaylandıktan sonra işbu antlaşma ile beraber bir vakitte yani 13 Mart 1860 gününden itibaren (7) yıl yürürlükte tutulacaktır. Ancak taraflardan biri sözü edilen (7) yıl sürenin bitiminden en az (1) yıl önce diğerine bildirmeğe mecbur olacak ve her bir yedi yıl hitamında bu suretle harekete yetkisi olacaktır.

T.C. DOKÜMANTASYON MERKEZİ

Yirmibirinci madde: İşbu antlaşma onaylanacak ve onay evrakı İstanbul'da (2) ay içinde ve mümkün ise daha önce teati olunarak 13 Mart 1862 gününden itibaren yürürlükte olacağından taraflar antlaşmayı imza etmişlerdir.